

Načrt upravljanja VELENJSKI GRAD, SLOVENIJA

Verzija 1, februar 2020

Lokalni Akcijski načrt upravljanja s kulturno dediščino je nastal v okviru projektov HICAPS in RUINS, ki sta sofinancirana s strani programa Inerreg Srednja Evropa.

Sodelujoči

Pripravljalec	Muzej Velenje, zanj Mojca Ževart, direktorica
Izdovalec	Rok Poles
MO Velenje	Helena Knez, Patricija Halilović, Urška Gaberšek, Branka Gradišnik, Marko Vučina, Darja Plaznik, Jernej Korelc, Rudi Vuzem, Bojana Žnider
ZVKDS OE Celje	Danijela Brišnik, Breda Krajnc, Urška Todosovska-Šmajdek, Milana Klemen, Lucija Čakš Orač

muzej
VELENJE

MESTNA OBČINA
VELENJE

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Kazalo

NAČRT UPRAVLJANJA	
4	1. UVOD
4	2. POVZETEK DOKUMENTA
5	3. SPLOŠNI OPIS
9	4 IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO NAČRTA UPRAVLJANJA
9	4.1 Evropski pravni red
9	4.2 Slovenska pravna podlaga (razglasitev dediščine, pravno varstvo)
10	4.3 Drugi dokumenti in strokovne podlage
17	5. SODELUJOČI PRI PRIPRAVI IN IZVEDBI NAČRTA UPRAVLJANJA
17	5.1 Sodelujoči pri pripravi Načrta upravljanja
17	5.2 Sodelujoči pri izvedbi Načrta upravljanja
18	6. KULTURNA DEDIŠČINA - analiza in ocena stanja
18	6.1. Velenjski grad - gradbenozgodovinska skica
18	6.1.1 Lokacija
23	6.2.2 Zunanjščina
44	6.2.3 Notranjščina
106	6.2.4 Oprema
111	6.2.5 Okolica, ozelenitev
137	6.2.6 Zgodovina
158	6.2.7 Stavbni razvoj
189	6.2.8 Pričevanja
256	6.2 Lokacija in lastništvo spomenika
257	6.3 Širši kontekst spomenika
258	6.4 Vrednote in pomeni
258	6.4.1 Zgodovinski pomen
258	6.4.2 Estetski pomen (likovni)
258	6.4.3 Znanstveni pomen (raziskovalni)
258	6.4.4 Družbeni pomen (socialni, simbolni), dediščinski
259	6.5 Analiza in ocena stanja (prepoznavanje težav / možnosti za izboljšanje)
259	6.6 Ukrepi varstva in razvoja
265	7. STRATEŠKI IN IZVEDBENI CILJI UPRAVLJANJA
265	7.1 Vizija razvoja Velenjskega gradu
265	7.2 Strateški cilji razvoja Velenjskega gradu
265	7.3 Izvedbeni cilji upravljanja Velenjskega gradu za obdobje 2020–2025
265	8. UPRAVLJAVSKA STRUKTURA, FUNKCIJE IN PRISTOJNOSTI
265	8.1 Upravljalec
265	8.2 Strokovni odbor
265	8.3 Pristojnosti in procesi sprejemanja in izvajanja odločitev, spremljanje izvajanja, trajanje načrta
267	9. UKREPI ZA VARSTVO PRED NARAVNIMI IN DRUGIMI NESREČAMI
268	10. NAČRT AKTIVNOSTI S FINANČNIM OKVIRJEM
272	11. PRILOGE
305	12. REFERENCE (viri in literatura)
307	13. MOŽNOSTI NADALJNIH RAZISKAV

4 NAČRT UPRAVLJANJA

1. UVOD

Dokument je Načrt upravljanja za Velenjski grad.

SPLOŠNO:

Načrt upravljanja za Velenjski grad je prvi načrt upravljanja območja spomenika (v nadaljevanju: načrt upravljanja) in je obvezen element za obdobje 2020-2025, iz katerega izhajajo letni program dela, aktivnosti in finančni okvirji. Sprejme ga Občinski svet Mestne občine Velenje. Pripravljen je v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje. Upoštevana so bila tudi druga izhodišča, gradiva in raziskave ter izdelane analize, ki se nanašajo na območje spomenika.

Skladno z Zakonom o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg - v nadaljevanju ZVKD-1) je potrebno za upravljanje kulturnega spomenika pripraviti načrt upravljanja.

Namen načrta upravljanja je zagotoviti varstvene in razvojne ukrepe in aktivnosti Velenjskega gradu ter določiti strateške in izvedbene usmeritve za celovito ohranjanje in razvoj spomenika. Namen priprave načrta upravljanja je priprava dolgoročne strategije upravljanja in vzdrževanja Velenjskega gradu.

Zaradi svojih arheoloških, arhitekturnih, urbanističnih in zgodovinskih lastnosti je bil Velenjski grad s Sklepom o razglasitvi razglašen za kulturni spomenik lokalnega pomena.

Glede na pomen kulturnega spomenika so v skladu z zakonskimi določili v nadaljevanju pripravljene smernice za varstvo in razvoj kulturnega spomenika, kar bo omogočalo njegov trajnostni razvoj.

Načrt vsebuje izhodišča in strategije za upravljanje ter vzdrževanje spomenika. Na podlagi analize obstoječega stanja so predvidene možnosti izboljševanja stanja kulturnega spomenika, kar predstavlja osnovo za nadaljnje določanje posameznih ukrepov. Slednji so v okviru načrta upravljanja vsebinsko, časovno in stroškovno opredeljeni.

Načrt upravljanja se sprejme za obdobje petih let, nakar se ga dopolni. Oblikovan je kot prilagodljiv dokument. Omogočeno je spremljanje izvajanja ukrepov, doseganja ciljev in rezultatov kar omogoča sprotno prilagajanje novim situacijam in spremembam. Odstopanja od načrta, potrebne sprotne spremembe in dopolnitve bodo upravljavci in nadzorniki obravnavali in dokument po potrebi dopolnjevali.

2. POVZETEK DOKUMENTA

V pričujočem dokumentu je predstavljen Velenjski grad. Dokument obsega opis dediščine, analizo in oceno stanja ter ukrepe varstva in razvoja, navedeni so tudi širši kontekst spomenika, njegove vrednote in pomeni. V nadaljevanju so zastavljeni strateški in izvedbeni cilji na področju upravljanja. Poleg upravljalvske strukture, funkcije in pristojnosti so še navedeni ukrepi za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami. Načrt aktivnosti opredeljuje nujne ukrepe ter ukrepe za potencialno izboljšanje stanja ter in vire financiranja. Ker je načrt upravljanja spremenljiv dokument, je naveden rok trajanja dokumenta, načini dopolnjevanja in možnost njegovega spreminjanja.

3. SPLOŠNI OPIS

Velenjski grad je poleg ruševin gradu Šalek ključna prostorska dominanta Velenjskega dela Šaleške doline in je eden najbolje ohranjenih gradov v Sloveniji.

Jedro gradu je bilo zgrajeno v 13. stoletju, nato je grad s serijo gradbenih faz rasel in se spreminjal do današnjega stanja. Grad je organiziran okoli arkadnega dvorišča, obdaja ga obzidje s stolpi, na južni strani je grajski park. Prvotni dostop je bil ukinjen z izgradnjo skakalnega središča, sedanja cesta zavije na grič z zahodne strani. Do gradu na grič vodita dve pešpoti, vzhodna in zahodna. Nekdaj je h gradu spadala tudi pristava – majerhof na območju sedanjega krožišča pod gradom. Grad je deloval kot središče veleposestva in plemiško bivališče do konca druge svetovne volje, po vojni so v njem uredili stanovanja, leta 1957 so ga začeli temeljito obnavljati in preurejati v muzej. Grad je razglašen za spomenik lokalnega pomena – umetnostni in arhitekturni spomenik (profana stavbna dediščina) in ima določeno tudi vplivno območje. Grajski park, urejen v 19. stoletju, je bil zanemarjen, zgornji parkovni parter je bil degradiran v parkirišče. Pripravljeni so načrti prenove parka ter že izvedena prva faza obnove (zgornji parter).

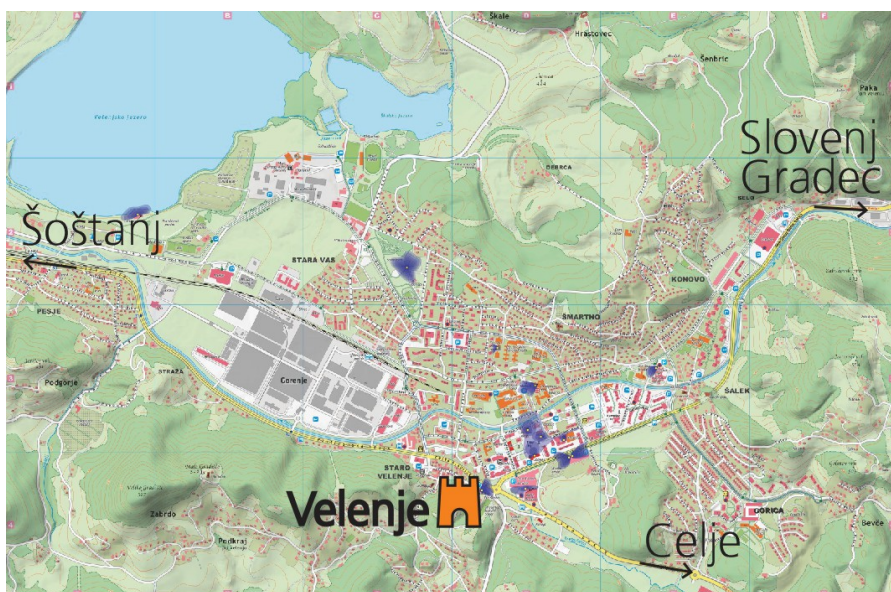
Lokacija z okolico

Velenjski grad leži na južnem robu Šaleške doline, na vrhu griča, ki se dviguje tik nad dolinskim dnom.

Lega Velenjskega gradu v prostoru:¹

- a)** Velenjski grad
- b)** dno Šaleške doline
- c)** geološka prelomnica

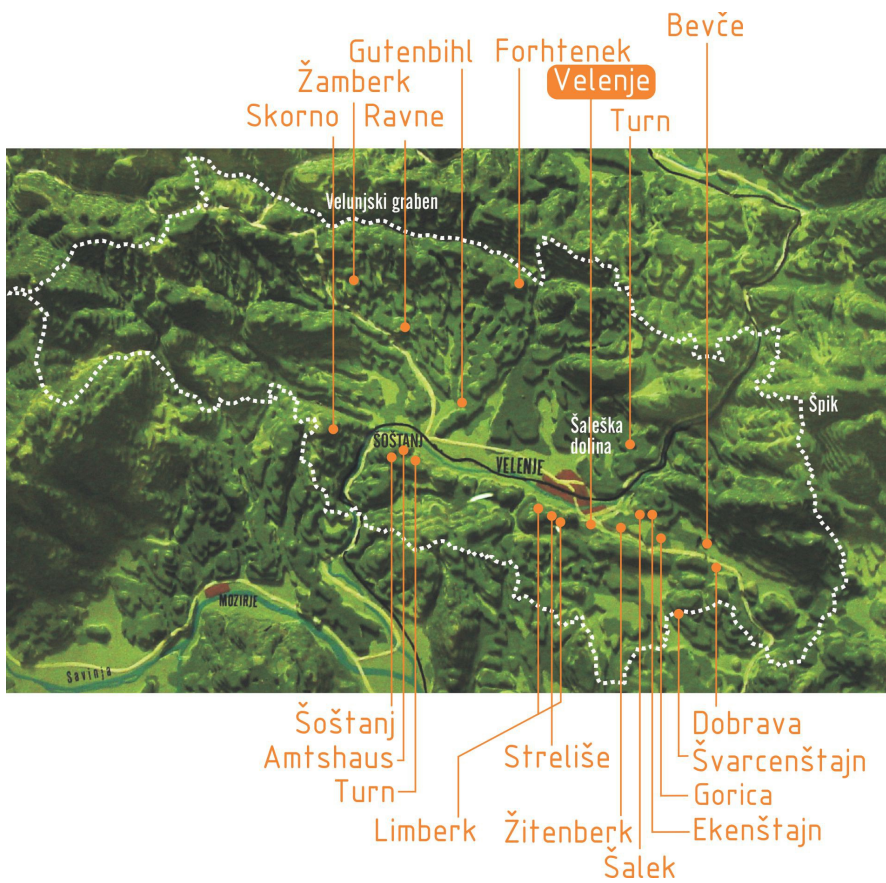

Pod Velenjskim gradom je glavno sečišče prometnih poti Šaleški dolini, od tod vodijo ceste proti Celju, Slovenj Gradcu in Šoštanju. Grad leži na južnem robu mesta Velenje.

Lokacija Velenjskega gradu v odnosu do mesta Velenje²

¹ Podloga: <https://www.google.si/maps/@46.3409286,15.1944959,900a,35y,293.36h,78.32t/data=!3m1!1e3?hl=sl>

² <http://www.velenje.si/za-obiskovalce/turisticna-karta-velenje>

Šaleška dolina je veljala za »dolino gradov«, saj naj bi bilo tu več gradov kot kjerkoli drugje na spodnjem Štajerskem.³

Grajske stavbe v Šaleški dolini

Ortofoto posnetek območja Velenjskega gradu.⁴

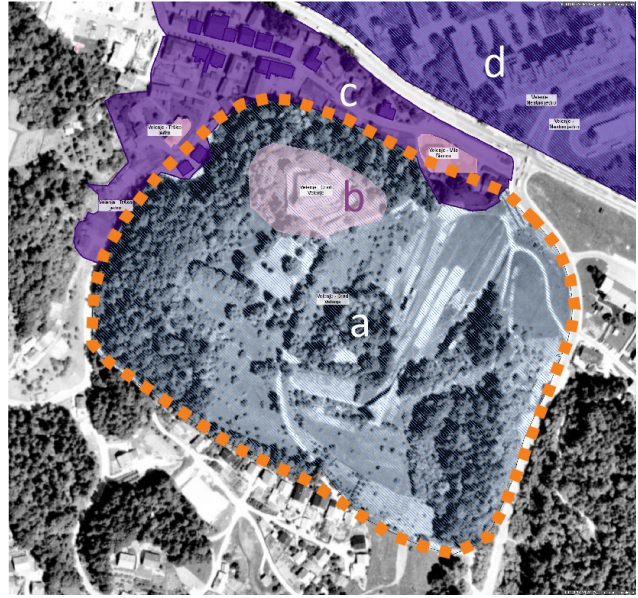
³ Orožen, Dekanat Schallthall, 26.

⁴ <https://www.geoprosstor.net/piso/ewmap.asp?obcina=VELENJE>, 20. 1. 2020.

Meja vplivnega območja Velenjskega gradu kot kulturnega spomenika je celoten grajski grič (grafični del prostorskega akta).⁵

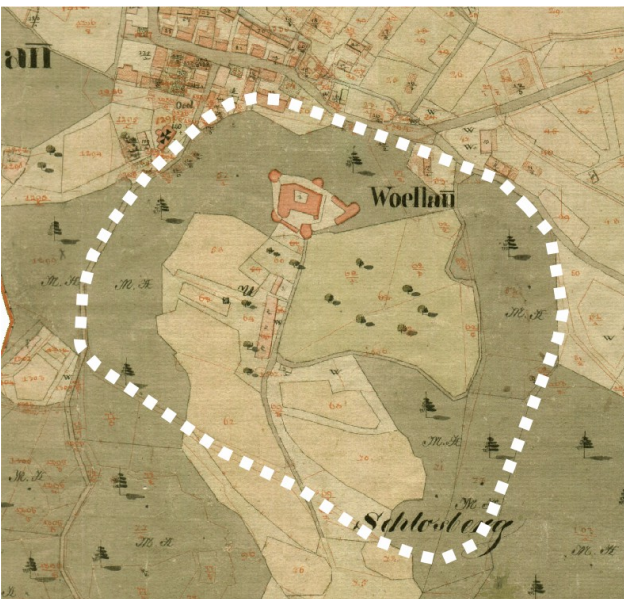
Območje grajskega hriba, cca 140.000 m².

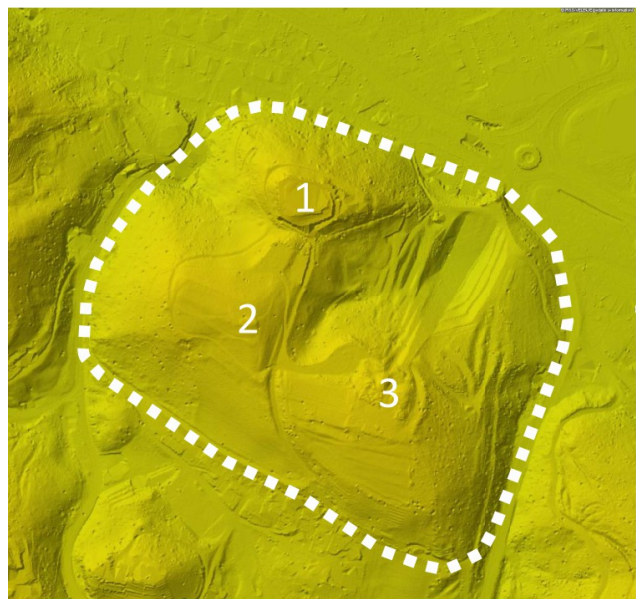
Območja kulturnih spomenikov in njihovih vplivnih območij na obravnavanem prostoru:

- a) vplivno območje Velenjskega gradu
- b) območje kulturnega spomenika – Velenjski grad
- c) območje naselbinske dediščine – Velenje trško jedro, s spomenikoma: Marijino cerkvijo in Vilo Bianco
- d) območje naselbinske dediščine – Velenje mestno jedro

Z današnje perspektive je nenavadno, da je na franciscejskem katastru napis »grajski grič« (Schloßberg) pomaknjen tako daleč na jug – stran od gradu. Vendar pa Lidar sken površja razkrije, da gre dejansko za grič s tremi vrhovi – grad je postavljen na severni vrh, tik nad dolinsko dno, na jugozahodnem vrhu je drevored, na jugovzhodnem pa so zaletišča smučarskih skakalnic.

Obravnavano območje na Franciscejskem katastru.

Lidar sken območja, podatki PISO. Trije vrhovi grajskega griča.

⁵ <https://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=VELENJE>.

Grajski grič na letalskem posnetku.⁶

Inventarizacija
krajinsko/arhitekturnih
elementov območja:

- a) meja območja
- b) pešpoti
- c) dovozna pot
- d) kostanjevi drevoredi
- e) parterni park
- f) svobodni park
- g) sadovnjaki (pasivna
kmetijska raba)
- h) gozd

Preostalo območje so:
smučarski skakalni poligon,
njive in gozd – tega prostora
se ne dojema več kot del
grajskega kompleksa.

Krajinska struktura grajskega hriba

⁶ Foto Stane Klemenc (1992). Hrani Ministrstvo za kulturo, Direktorat za kulturno dediščino, INDOK center (fototeka – diapozitivi).

4. IZHODIŠČA ZA PRIPRAVO NAČRTA UPRAVLJANJA

4.1 Evropski pravni red

- UNESCOva Konvencija za varovanje svetovne kulturne in naravne dediščine (Pariz, 16. 11. 1972);
- konvencija Sveta Evrope za varovanja arhitekturne dediščine Evrope (Granada, 3. 10. 1985);
- konvencija Sveta Evrope za varovanja arheološke dediščine (Valletta, 16. 1. 1992).
- Evropska konvencija o krajini (Florence, 20. 10. 2000)
- ...

4.2 Slovenska pravna podlaga

Temeljno izhodišče za pripravo načrta upravljanja je **Zakon o varstvu kulturne dediščine - ZVKD-1**. Poleg veljavne zakonodaje so bili pri pripravi kot izhodišče upoštevani strateški in planski dokumenti Mestne občine Velenje, strokovne podlage ter druga strokovna gradiva na temo Velenjskega gradu.

5. točka 59. člena ZVKD-1 navaja

»Upravljanje spomenika ali spomeniškega območja se izvaja na podlagi načrta upravljanja.«

60. člen ZVKD-1 določa:

1. Načrt upravljanja je dokument, s katerim se določijo strateške in izvedbene usmeritve za celovito ohranjanje spomenika ali spomeniškega območja in način izvajanja njegovega varstva. Načrt upravljanja je treba sprejeti za vse spomenike in spomeniška območja, ki imajo upravljavca.

2. Načrt upravljanja pripravi upravljavec ob strokovni pomoči zavoda. Načrt upravljanja sprejme organ, ki je sprejel akt o razglasitvi spomenika.

3. Načrt upravljanja vsebuje najmanj:

- pregled kulturnih vrednot, ki jih je posebej treba ohranjati in razvijati,
- vizijo varstva in razvoja,
- strateške in izvedbene cilje upravljanja,
- določbe, ki se nanašajo na upravljavsko strukturo in ukrepe za varstvo pred naravnimi in drugimi nesrečami,
- načrt dejavnosti s finančnim okvirom, še posebej za zagotavljanje dostopnosti in upravljanje obiska,
- kazalnike in način spremljanja izvajanja ter
- rok veljavnosti načrta, način dopolnjevanja in spreminjanja načrta.
- V primeru skupnega upravljanja več teritorialno ali vsebinsko povezanih spomenikov se lahko za vse spomenike sprejme enoten načrt upravljanja.
- Če se spomeniško območje prekriva z območjem, varovanim ali zavarovanim na podlagi predpisov s področja ohranjanja narave, se načrt upravljanja sprejme v soglasju z ministrstvom, pristojnim za ohranjanje narave. Pri njegovi pripravi sodeluje organizacija, pristojna za ohranjanje narave.

4.3 Drugi dokumenti in strokovne podlage

Odločba o kulturnem spomeniku, Grad Velenje, 1. kategorija, 23. 8. 1976. Vpis v register kulturnih spomenikov pri Zavodu za spomeniško varstvo Celje pod reg. št. 102. Priloga na koncu dokumenta.

Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Velenje (Uradni vestnik Občine Velenje, 10/1983)

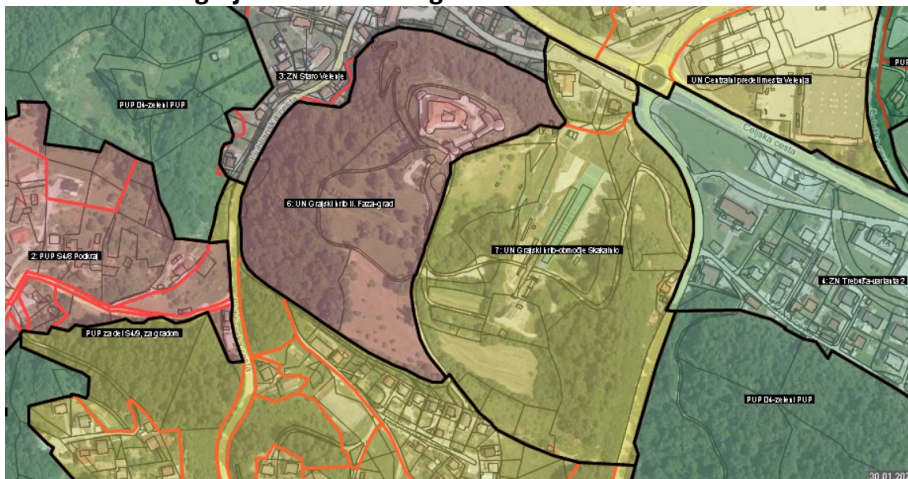
REPUBLICA SLOVENIJA MINISTRSTVO ZA KULTURO		Register nepremične kulturne dediščine
iskanje	seznam	pravilnik
		okoli
		esd: <input type="text"/>
OPIS ENOTE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE		
IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE		
Evidenčna številka enote:	797	
Ime enote:	Velenje - Grad Velenje	
OPIS ENOTE DEDIŠČINE		
Zvrst dediščine:	stavbe	
Tip enote:	profana stavbna dediščina	
Obseg enote:	objekt	
Tipološka gesla enote:	grad	
Tekstualni opis enote:	Srednjeveška utrdba z nizi renesančnih rondel okoli jedra gradu na robu nad Velenjem. Dvorišče stanovanjskega trakta ima arkade, tlakovane hodne površine in cisterno.	
Datacija enote:	sredina 13. stol., tretja četrtina 16. stol., 1558, zadnja četrtina 20. stol.	
Avtor(ji):		
Varstvene usmeritve:	stavbe	
LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE		
Naselje:	VELENJE	
Občina:	VELENJE	
Lokacija:	Ljubljanska 54. Na južnem robu, na pobočju nad vaškim naseljem Velenje, zahodno od skakalnic.	
PRISTOJNOSTI		
Območna enota:	ZVKD Celje	
RAZGLASITEV		
Vrsta spomenika	spomenik lokalnega pomena	
Akt razglasitve:	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Velenje, Uradni vestnik Občine Velenje, št. 10/83-75, 5/84-6	
Vrsta razglasitve:	stalna razglasitve do preklica	
Veljavnost razglasitve:	28.10.1983 -	

Kot spomenik je razglašen samo Velenjski grad kot stavba (profana stavbna dediščina), ne pa tudi park. Park je varovan v sklopu vplivnega območja gradu kot spomenika.

Opis Velenjskega gradu v registru nepremične kulturne dediščine.

Zavod za spomeniško varstvo Celje: **Strokovne osnove za pripravo odloka o razglasitvi kulturnih spomenikov na območju Občine Velenje.**

Ureditveni načrt grajski hrib II faza - grad

Obravnavano območje ureja prostorski akt UN grajski hrib II. faza - grad⁷

⁷<https://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=VELENJE>

ARHITEKTURNO OBLIKOVNI POGOJI ZA POSEGE NA GRAD

Grad Velenje je razglašen za kulturni spomenik, ki ima kot del kulturne dediščine posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko in estetsko vrednost. Za spomenik zato velja režim najstrožjega varstva, ki določa:

- varovanje spomenika v celoti, izvirnosti in neokrnjenosti
- dejavnost mora služiti potrebam varstva in po možnosti restavriranju in konzerviranju spomenika
- potrebno je skrbeti za redno vzdrževanje grajske stavbe

Da bi bil zagotovljen nadzor nad izvajanjem teh zahtev, je dodan še naslednji pogoj: kakršen koli poseg je mogoč le z dovoljenjem in pogoji, ki jih predpiše spomeniškovarstvena služba.

Pogoji za posamezne dele gradu glede na vsebinsko razvojne težnje:

GRAJSKO JEDRO:

po mnenju spomeniškovarstvene službe je sedanja namembnost (muzej) primerna. Poleg pritličja in nadstropja bo potrebno izkoristiti tudi podstrešne površine za prezentacijo muzejskega gradiva, ki se še leta nabira v kletnih prostorih. Adaptacija podstrešja pa mora ohraniti vse značilne konstrukcijske prvine obstoječe strehe, ki so same po sebi zanimiv eksponat. Morebitne spremembe notranje organizacije prostorov (sporna je obstoječa lokacija sanitarijev in poslovnih prostorov) naj sledi hierarhiji prostorov – pomembnejša funkcija v kvalitetnejši prostor. Vsi detajli, pohištvo in ostala oprema naj se kontekstualno prilagodijo stilu oblikovanja grajske stavbe in hkrati jasno označijo estetski duh današnje dobe. Posebno pozornost je treba posvetiti maskiranju vseh električnih vodov in ostalih infrastrukturnih naprav, ki danes motijo celovito doživljanje gradu (predvsem čas njegovega nastanka). Vsekakor za zgledno urejen grad in dovolj samo vzdrževanje (ki je sicer dobro) in restavracija starejših posegov, ampak je potrebno z zelo občutljivim pristopom dooblikovati grad z estetskimi detajli (vrata, luči, napisi, pohištvo,...), ki z vso spoštljivostjo starih detajlov njihovo kvaliteto še povečajo.

OBZIDJE Z RONDELO:

Obzidje z obliki nepravilnega peterokotnika je okrepljeno z dvema stolpičema, dvema bastijama in mogočno rondelo na vzhodni strani. Prav slednja spada med najzanimivejše dele gradu posebno še zaradi izstopajočega venčnega friza nekdanj izlivenice za smolo in treh renesančno oblikovanih polkrožnih oken z bogatimi profili. Vse te detajle in celotni karakter stavbe mora biti ohranjen oziroma ustrezno prezentiran negledé na bodočo namembnost randede (kvalitetna restavracija, poročna dvorana,...). Funkcija se mora podrediti obstoječi obliki in vsi novi detajli naj z vso diskretnostjo poudarjajo obstoječe kvalitete te stavbe (podobno kot okvir dopolnjuje sliko). Drugi stolp v severozahodnem kotu obzidja je že obnovljen in je potrebno samo vzdrževanje kar velja tudi za ostale dele obzidja vključno z bastijama. Na južnem delu obzidja se morajo odstraniti rudarski stroji, vključno s streho, ki jih pokriva.

Za vse rudarske stroje (eksponate) velja da ne spadajo v grajsko okolje (ostane le rudarska jama v kleti randede).

Ključna določila
prostorskega akta glede na
obravnavano lokacijo:

Publikacije in zapisi o Velenjskem gradu (izbor):

- Gadolla, vitez Franc: **Šaleški gradovi viteza Gadolle**. Knjižnica Velenje, Velenje 2015.
- Kramberger, Dušan: **Srednjeveški gradovi v vzhodnem delu Šaleške kotline**. V: Velenje, razprave o zgodovini mesta in okolice. Mestna občina Velenje, 1999.
- Piper, Otto: **Österreichische Burgen**. Achter Theil, Wien, 1910.
- Poles, Špela in Rok: **Pozojeva grajska pot okoli Velenja**.
- Ravnikar, Tone: **Grad Velenje**. Kulturni center Ivana Napotnika Velenje, Založništvo Pozoj, Velenje, 1999.
- Stopar, Ivan: **Velenjski grad**. V: Šaleški razgledi 2, Prispevki k zgodovini Šaleške doline. Kulturni center Ivan Napotnik, Velenje, Titovo Velenje, 1989. Dostopno na: http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/saleski_razgledi/12_prispevki_ki_zgodovini_aleke_doline_letu_1989_zv_2.pdf
- Stopar, Ivan: **Program za spomeniško obnovo Velenjskega gradu**. V: Celjski zbornik 1969/70. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-45AOLHEA/a81d41cc-5ae6-40d9-bd4a-bc028477993b/PDF>

Arhitekturni posnetki gradu

- Neznani avtor ob začetku prenove (1957?). Hrani Muzej Velenje.
- **Adi Miklavc**. Hrani Muzej Velenje.
- Velenjski grad, posnetek stanja. Avtor ni označen. Hrani Muzej Velenje, št. 7187.
- Prostoročne skice izmer na objektu ob posegih, Ivo Gričar? 1990 / 91. Hrani Muzej Velenje.

Rekonstrukcije in risbe detajlov

- **Rekonstrukcija gradu**, risal Ivo Gričar, 1 risbo hrani Muzej Velenje, več risb v arhivu RP.
- **Detajlne risbe vhodnega portala**, risal Ivo Gričar. Hrani ZVKDS OE Celje.

Geodetski posnetki / načrti

- **Situacija gradu v Velenju, 1955**. Brez navedbe avtorja. Hrani Muzej Velenje.
- **Stari grad Velenje**, Geodetski zavod Celje, št. 39/66, izdelala Jolanka Urankar, avgust 1966. Hrani ZVKDS OE Celje.
- **Park**, Desanka Ramšak, inž. Geod., GEOS, s.p., oktober 2018.

Geološka poročila

- 2016: dr. Andrej Blažič: **Geološko – geomehansko poročilo, Pohodna pot iz Starega Velenja do gradu s stabilizacijami zemljin**. BLAN d.o.o., št. proj. 3-2016. Naročnik Mestna občina Velenje. Hrani MO Velenje.

Načrti posegov v grad in okolico:

- **1980:** Pavle Šifer: **Sanacija jugovzhodne renesančne rondele**. Projektivni biro Velenje, št. proj. 1768. Naročnik Kulturni center Velenje. Hrani Muzej Velenje.
- **1989:** Vlasta Štajner: Projekt za izvedbo, **Serpentinaste stopnice na gradu**. Zavod za urbanizem Velenje, št. Proj. 849/39-CE-IZ. Naročnik Kulturni center 'Ivan Napotnik' Velenje. Hrani Muzej Velenje.
- **1990:** neznani avtor: prostoročne skice izmer objekta z opombami. Hrani Muzej Velenje.
- **1991:** Saša Piano: Predlog, **Ureditveni načrt grajski hrib**, II. faza. Zavod za urbanizem Velenje, št. proj. 825/89-UN-P. Naročnik Skupščina Občine Velenje, Komite za planiranje, gospodarstvo in varstvo okolja in Sklad stavbnih zemljišč. Hrani Muzej Velenje.
- **1991:** Zdravko Gutman, Idejni projekt, **Podstrešje na Velenjskem gradu: sanacija obstoječega stanja, ureditev podstrešja za namen postavitve nove muzejske zbirke**. Projektivni biro Velenje. Naročnik KC Ivan Napotnik, Velenje. Hrani Muzej Velenje.
- **1991:** Dragutin Šafarič: II. Etaža Velenjski grad, **razpored betonskih nosilcev pod armiranobetonsko ploščo**, nosilci so z obeh strani opečnih remenatov. Betonirano november 1991. Hrani Muzej Velenje.
- **2000:** Zdravko Gutman, Projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja in za izvedbo, **Ureditev prostorov na Velenjskem gradu za stalno galerijsko zbirko**. Incom d.o.o.. št. Proj. IC-116/00. Naročnik Gorenje, d.d. Hrani Muzej Velenje.
- **2016:** dr. Andrej Blažič: Projekt za izvedbo, **Pohodna pot iz Starega Velenja do gradu s stabilizacijami zemljin**. BLAN d.o.o., št. proj. 3-2016. Naročnik Mestna občina Velenje.
- **2017:** Kaja Flis: **Predlog coniranja vsebin in posegov na območju grajskega griča v Velenju**. Krajinsko arhitekturno projektiranje in oblikovanje, Velenje, november 2017.
- **2018:** Rok Poles: Projekt za izvedbo vzdrževalnih del, **Balkon Velenjskega gradu**, Domino inženiring, d.o.o., št. proj. 08/2018. Naročnik Muzej Velenje.
- **2018:** Rok Poles: Projekt za izvedbo, **Revitalizacija grajskega hriba, ureditev grajskega parka**. Domino inženiring, d.o.o., št. proj. 13/2018. Naročnik Mestna občina Velenje. Hranita MO Velenje in Muzej Velenje v elektronski obliki.

Poročila o raziskavah:

- **1993:** Boris Salobir: **Odstranjevanje in arheološki pregled usedlin iz notranjega vodnjaka na gradu** Velenje. Rudnik lignita Velenje, št. proj. RP-25/93. Hrani Muzej Velenje.
- **1993:** Boris Salobir: **Odstranjevanje in arheološki pregled usedlin iz zunanjega vodnjaka na gradu Velenje**. Rudnik lignita Velenje, št. proj. RP-38/93. Hrani Muzej Velenje.
- **2008:** Danijela Brišnik: **Poročilo o arheoloških sondažnih raziskavah v vhodni stražarnici gradu Velenje (EŠD 797)**, ZVKDS OE Celje, 2008. Hrani ZVKDS OE Celje.

Poročila o izvedenih sanacijah (Arhiv Muzeja Velenje, popis Mateja Medved):**1957 Gradbena in obnovitvena dela na Velenjskem gradu****16 Predračuni in pogodbe za izvedbo gradbenih del na Velenjskem gradu**

Predračun Mehanične delavnice RLV za izdelavo in montažo strešnih žlebov in odtočnih cevi z dne 19. 01. 1957 - tipkopis

Predračun Splošnega mehaničarstva Velenje za izdelavo in montažo žlebov z dne 29. 01. 1957 - tipkopis

Dobavnica za nakup rabljene pocinkane pločevine za izdelavo žlebov z dne 14. 03. 1957 - tisk, rokopis

Pogodba o izdelavi in montaži žlebov, odtočnih cevi in dimnih obrobkov na Velenjskem gradu z dne 15. 03. 1957 - tipkopis z rokopisnim osnutkom

Pogodba o kleparskih in krovskih delih na Velenjskem gradu z dne 15. 04. 1957 - tipkopis (4)

Zapisnik o prevzemu izvršenih del na Velenjskem gradu z dne 22. 06. 1957 - tipkopis (3) z rokopisnim

osnutkom

Skica strehe Velenjskega gradu z vrisanimi merami - rokopis

- 17 Razporeditev prostorov na Velenjskem gradu po predlogu prof. Franja Baša z dne 22. 08. 1957 - tipkopis
- 18 Ponudba ing. Janeza Trenca za preureditev Velenjskega gradu v premogarski muzej z dne 05. 07. 1957 - tipkopis
- 1958 Velenjski grad**
- 35 Gradbena in obnovitvena dela
Vabilo Jožetu Curku (Odsek za varstvo zgod. spomenikov pri OLO Celje) na strokovno sodelovanje pri obnovi gradu z dne 04. 05. 1958 - tipkopis
- 1957-1958** 36 Dopisi na različne službe glede problema sten
Dopis ObLO Šoštanj glede dezinfekcije grajskih prostorov zaradi sten z dne 17. 12. 1957 - tipkopis
Dopis Sanitarnega inšpektorata ObLO Šoštanj glede dezinfekcije grajskih prostorov zaradi sten z dne 08. 01. 1958 - tipkopis
Dopis Gospodarskemu podjetju "Snaga" Celje glede dezinfekcije grajskih prostorov zaradi sten z dne 03. 03. 1958 - tipkopis
- 37 Obvestilo stanovalcem gradu glede njihove izselitve v nova stanovanja z dne 10. 02. 1958 - tipkopis
- 1961 Gradbena in obnovitvena dela**
- 58 Spisek del pri obnovi Velenjskega gradu do konca leta 1961 z dne 11. 09. 1961 - tipkopis
- 59 Napeljava vodovoda
Dopis hišnega sveta "Vile Bianche" Oddelku za pravno pomoč ObLO Šoštanj glede napeljave vodovoda z dne 23. 01. 1961 - tipkopis
Dopis Službe pravne pomoči ObLO Šoštanj MSP glede napeljave vodovoda z dne 22. 06. 1961 - tipkopis
Dopis MSP Službi pravne pomoči ObLO Šoštanj glede napeljave vodovoda z dne 27. 06. 1961 - tipkopis
- 1962 Gradbena in obnovitvena dela**
- 70 Predračun adaptacije za ureditev mizarske delavnice
Predračun za ureditev mizarske delavnice z dne 01. 08. 1962 - tipkopis
Predračun za gradbeni objekt "Delavnice za rudarski muzej" z dne 01. 08. 1962 - tisk, tipkopis (3)
- 71 Popravilo ceste na Velenjski grad
Dopis MSP ObLO Šoštanj glede gradnje objektov ob cesti na grad z dne 12. 03. 1962 - tipkopis
Dopis Cestnega odbora Zagrad MSP glede prošnje za prispevek k popravilu ceste na grad z dne 15. 03. 1962 - tipkopis
- 1962 (?)** 72 Cenik za porabljeni material pri obnovi oz. gradnji objektov (s.d.) - rokopis
- 72a Reverz za prejem električnega materiala z dne 02. 06. 1962 - tipkopis
- 73 Kategorizacija gradov in kulturnih spomenikov na območju ObLO Šoštanj
Vabilo ObLO Šoštanj na sejo Sveta za prosveto in kulturo ObLO Šoštanj glede kategorizacije kult. spomenikov z dne 24. 09. 1962 (mdr. Velenjski grad) - tipkopis
Dopis Sveta za kulturo in prosveto ObLO Šoštanj Svetu za kulturo in prosveto LRS glede kategorizacije kult. spomenikov z dne 12.(13.) 10. 1962 (mdr. Velenjski grad) - tipkopis (2)
- 1964 Gradbena in obnovitvena dela**
- 98 Spisek opravljenih del v letu 1964 v rudarskem muzeju in okolici gradu Velenje z dne 18. 02. 1965 - tipkopis (3)
- 99 Račun g. Kristavčnika za popravilo instalacije z dne 19. 03. 1964 - rokopis
- 100 Spisek potrebnih remontnih mizarskih del v MSP z dne 11. 09. 1964 - tipkopis
- 101 Beležka o investicijskem vzdrževanju na Velenjskem gradu (s.d.) - rokopis
- 102 Specifikacija obremenitev za grad Velenje za mesec december 1964 z dne 07. 01. 1965 - tipkopis
- 1965 Gradbena in obnovitvena dela**
- 120 Dopis Zunanjega obrata RLV glede specifikacije obremenitev za Velenjski grad za mesec januar 1965 z dne 05. 02. 1965 - tipkopis
- 121 Toplovod
Informativni predračun Elektrostrojnega obrata RLV za ogrevanje MSP z lastno pripravo tople vode z dne 09. 12. 1965 - tipkopis
Informativni predračun Elektrostrojnega obrata RLV za ogrevanje MSP s priključkom na toplovodno omrežje z dne 09. 12. 1965 - tipkopis
- 122 Vodovod
Predračun Elektrostrojnega obrata RLV za vodovodni priključek od rezervoarja Zagrad do Velenjskega gradu z dne 24. 03. 1965 - tisk, tipkopis

Predračun Elektrostrojnega obrata RLV za vodovodni priključek s pomožnim rezervoarjem z dne 24. 03. 1965 - tisk, tipkopis

123 Gradnja zaklonišča

Dopis TMS glede projektiranja zaklonišča pod Velenjskim gradom z dne 10. 06. 1965 - tipkopis
 Dopis Tehniškemu muzeju Slovenije glede izbire projektanta za gradnjo zaklonišča z dne 11. 08. 1965 - tipkopis
 Dopis predsednika ZIT ing. Dušana Pipuša Sekretariatu za narodno obrambo v zvezi z lokacijo in idejnim osnutkom izgradnje zaklonišča z dne 18. 08. 1965 - tipkopis
 Soglasje Republiškega sekretariata za narodno obrambo za gradnjo zaklonišča z dne 08. 09. 1965 - tipkopis

1966 Gradbena in obnovitvena dela

177 Specifikacija obremenitev za mesec marec 1966 (popravilo parketa v sobah) z dne 06. 04. 1966 - tipkopis

178 Adaptacija grajske kleti za potrebe restavracije - ing. Filiposky

Rokopisni zaznamek o najavi prihoda ing. Filiposkyja v Velenje (s.d.) - rokopis

Dopis ing. Filiposkyja v zvezi z restavracijo na gradu z dne 24. 02. 1966 - tipkopis

Dopis MSP ing. Filiposkyju v zvezi z restavracijo na gradu z dne 03. 03. 1966 - tipkopis

179 Dopis Zavoda za spomeniško varstvo Celje glede izdelave tehnične dokumentacije o Velenjskem gradu in geodetske izmere z dne 30. 06. 1966 - tipkopis

Dopis MSP z naročilom geodetske izmere gradu z dne 08. 07. 1966 - tipkopis

Dopis Zavoda za spomeniško varstvo Celje glede geodetske izmere gradu z dne 02. 11. 1966 - tipkopis

1967 Gradbena in obnovitvena dela

226 Dopis Ivana Stoparja glede ometa v muzejskih prostorih z dne 02. 02. 1967 - rokopis

227 Dopis MSP Zavodu za spomeniško varstvo Celje s prošnjo po pregledu računa za opravljena dela z dne 14. 02. 1967 - tipkopis

228 Dopis Zavoda za spomeniško varstvo Celje v zvezi s poravnavo računa za opravljeno geodetsko izmero gradu z dne 29. 04. 1967 - tipkopis

Dopis Geodetskega zavoda Celje RLV v zvezi z neplačanim računom za opravljene geodetske storitve z dne 26. 12. 1967 - tipkopis

229 Dopis MSP Gradbenemu podjetju Oljka, da ta obdela tri kamne z dne 23. 08. 1967 - tipkopis

Dopis Gradbenega podjetja Oljka v zvezi z naročilom obdelave kamnov z dne 24. 08. 1967 - tipkopis

1968 Gradbena in obnovitvena dela

274 Predračun Zunanjega obrata RLV za zidarska dela v SV delu grajskega kompleksa z dne 13. 09. 1968 (2 izvoda) - tipkopis

Dopis Zunanjemu obratu RLV glede predloženega predračuna za zidarska dela na Velenjskem gradu z dne 18. 09. 1968 - rokopis

275 Dopis na Komunalno obrtni center Velenje glede popravila ceste in brvi z dne 21. 09. 1968 - tipkopis

Dopis Komunalno obrtnega centra Velenje glede ureditve ceste in brvi z dne 03. 10. 1968 - tipkopis

276 Dopis Rudarskemu šolskemu centru Velenje glede obnove podzemnega dela rudarske zbirke z dne 21. 09. 1968 - tipkopis

277 Dopis ing. Dušana Pipuša Zunanjemu obratu RLV glede ureditve muzeja in bifeja na Velenjskem gradu z dne 11. 12. 1968 - tipkopis

278 Predračun za postavitev etnografske razstave in razstave delavskega gibanja (s.d.) - tipkopis

1969 Gradbena in obnovitvena dela na Velenjskem gradu

340 Načrt Velenjskega gradu

Dopis Zavoda za spomeniško varstvo Celje glede pomanjkljivih tehničnih posnetkov Velenjskega gradu z dne 05. 02. 1969 - tipkopis (2)

Pismo Tatjane Krašovic glede dela na načrtih gradu z dne 26. 02. 1969 - rokopis

Pismo Tatjane Krašovic glede dela na načrtih gradu z dne 15. 04. 1969 - rokopis

Pismo Tatjane Krašovic glede dela na načrtih gradu z dne 14. 05. 1969 - rokopis

Pismo Tatjane Krašovic glede dostave načrtov gradu in vračila matrice z dne 10. 11. 1969 - rokopis

Dopis MSP Tatjani Krašovic s potrdilom prejema kopij načrtov gradu z dne 11. 12. 1969 - tipkopis

341 Cesta na Velenjski grad

Vabilo MSP na sestanek v zvezi z ogledom trase ceste in udeležbo pri popravilu ceste z dne 18. 06. 1969 - tipkopis

Predračun za asfaltiranje ceste na Velenjski grad (s.d.) - tipkopis

Dopis prof. Juriju Jugu glede prošnje za dodelitev finančnih sredstev za ureditev ceste na grad (s.d.) - tipkopis

Prošnja MSP UO-u RLV za enkratno namensko dotacijo za gradnjo ceste na Velenjski grad z dne 24. 09. 1969 -

tipkopis

Sklep UO RLV, v katerem odobrijo sredstva za asfaltiranje ceste na Velenjski grad z dne 25. 09. 1969 - tipkopis (2)

342 Nakup lesa

Dopis MSP Lesni industriji Nazarje glede dobave sušenega lesa z dne 16. 01. 1969 - tipkopis

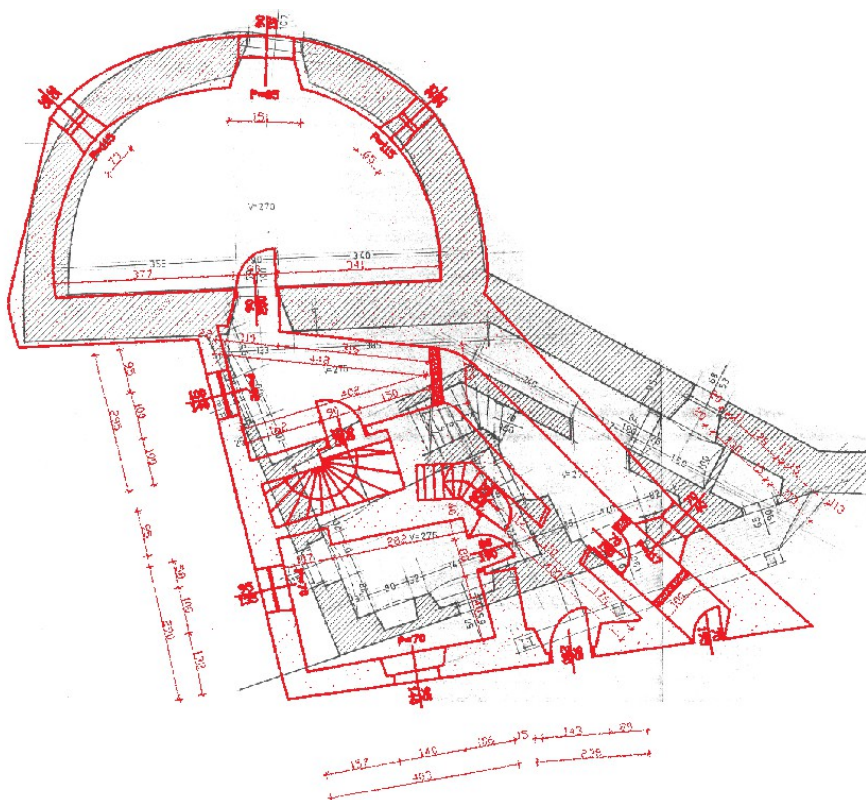
Dopis GLIN Nazarje, v katerem sporočajo, da lesa nimajo na zalogi – 23. 01. 1969 - tipkopis

Dopis MSP "Slovenija lesu" z naročilom dobave sušenega lesa z dne 25. 01. 1969 - tipkopis (2)

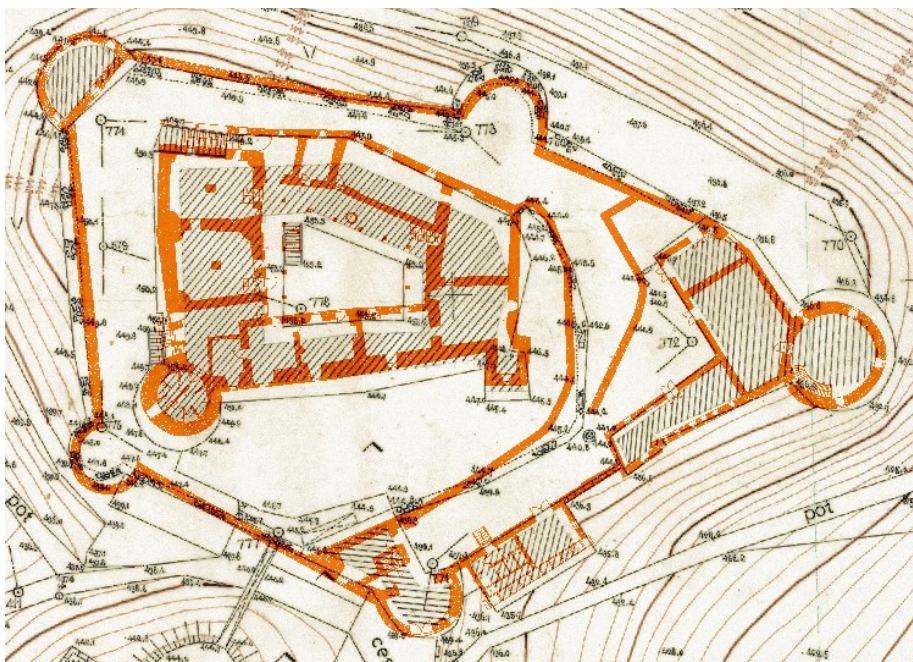
343 Naročilo RLV Obratnemu vodstvu za popravilo streh, drenažo in napeljavo električne razsvetljave z dne 22. 09. 1969 - tipkopis

344 RŠC Velenje v zvezi z reklamacijo računa za okovanje vrat za mizarско delavnico RLV z dne 04. 11. 1969 - tipkopis

Specifikacija računa za okovanje vrat za RLV mizarско delavnico z dne 04. 11. 1969 - tipkopis (2)

Razhajana med arhitekturnimi posnetki različnih avtorjev so zaradi kompleksne geometrije objekta zelo velika.

Arhitekturni posnetki zelo 'strižejo' tudi glede na geodetski posnetek.

Za korektno načrtovanje in analizo stavbe bi bil potreben 3d sken objekta in na tej osnovi izdelana nova digitalna arhitekturna dokumentacija.

5. SODELUJOČI PRI PRIPRAVI IN IZVEDBI NAČRTA UPRAVLJANJA

5.1 Sodelujoči pri pripravi Načrta upravljanja

Pri pripravi načrta upravljanja so sodelovali:

- Mestna občina Velenje: Helena Knez, Patricija Halilović, Urška Gaberšek, Branka Gradišnik, Marko Vučina, Darja Plaznik, Jernej Korelc, Rudi Vuzem, Bojana Žnider
- Muzej Velenje: Mojca Ževart, Mateja Medved, Vinko Mihelak
- Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje: Danijela Brišnik, direktorica, Breda Krajnc, Urška Todosovska-Šmajdek, Milana Klemen, Lucija Čakš Orač
- Rok Poles, izdelovalec

5.2 Sodelujoči pri izvedbi Načrta upravljanja

Pri izvedbi načrta upravljanja bodo sodelovali:

- Občinska uprava mestne občine Velenje,
- Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Celje,
- Muzej Velenje,
- Zavod za turizem Šaleške doline,
- Turistično društvo Velenje,
- zainteresirani posamezniki in družbe.

6. KULTURNA DEDIŠČINA - analiza in ocena stanja

6.1 Velenjski grad – gradbeno zgodovinska skica

LOKACIJA

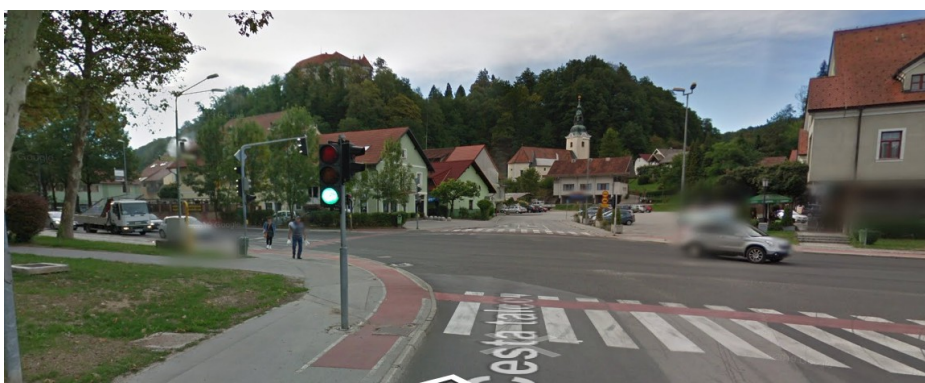
Velenjski grad je ikonična stavba, ki identiteno bistveno zaznamuje mesto Velenje in vzhodni del Šaleške doline.

Značile vedute na Velenjski grad iz mestnega prostora.⁸

Celjska cesta.

Šaleška cesta

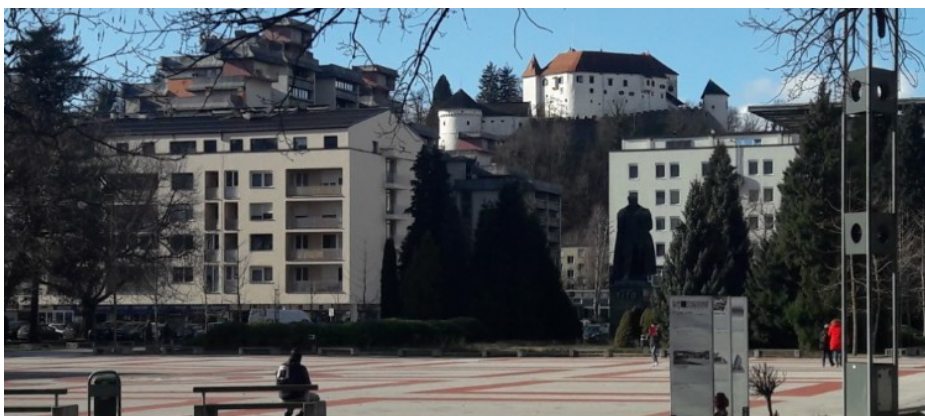

Cesta talcev

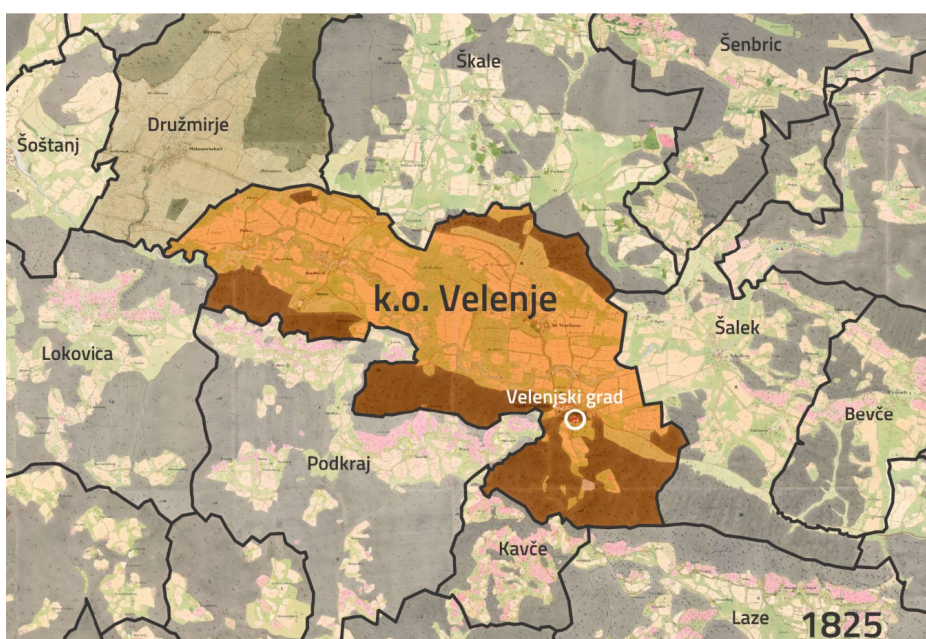
Jenkova cesta

⁸ <https://www.instantstreetview.com/@46.356418,15.114819,298.32h,0.92p,1z> , 20. 1. 2020.

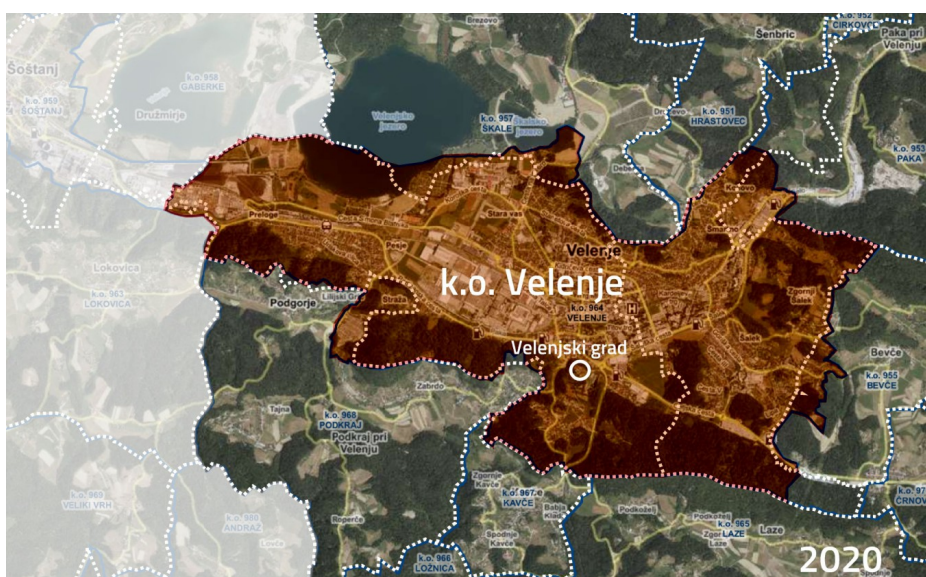

Titov trg

Grad je bil središče katastrske občine Velenje, ki je 1825 obsega večino dolinskega dna: od cerkve sv. Martina pri Šaleku do območja med Prelogami in Družmirjem. Zahodna meja katastrske občine je še danes med med velenjskim in šoštanjskim delom Šaleške doline.

Katastrska občina Velenje na Franciscejskem katastru leta 1825.⁹

Sedanje območje k.o. Velenje: nekdanji k.o. Velenje je pridružena še večina nekdanje k.o. Šalek.¹⁰

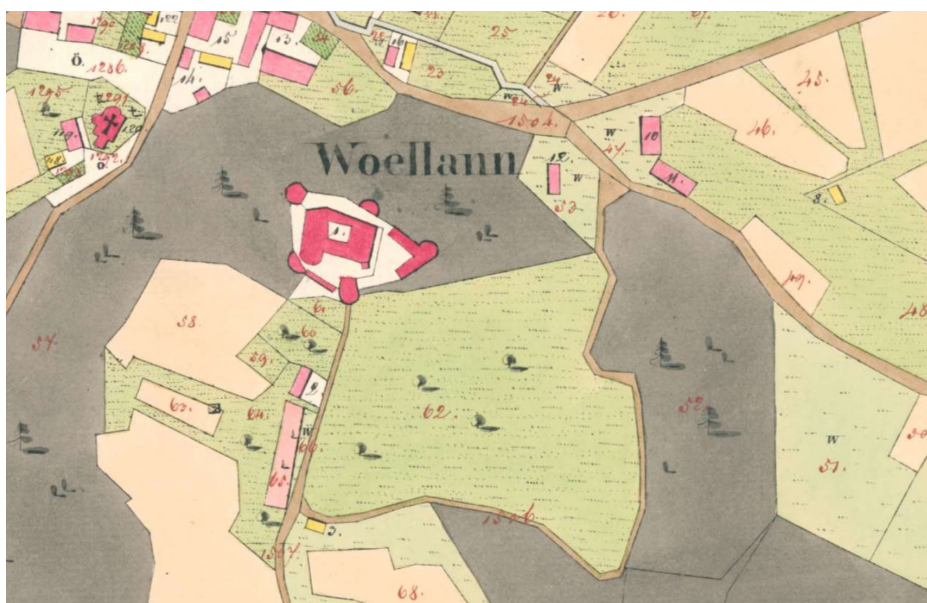
⁹ Osnova karte: <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?bbox=1680758.8948575968%2C5837309.778642016%2C1682983.9289778357%2C5838147.002967452&map-list=1&layers=3%2C4>, 20. 1. 2020.

¹⁰ Osnova karte: <https://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=VELENJE>, 20. 1. 2020.

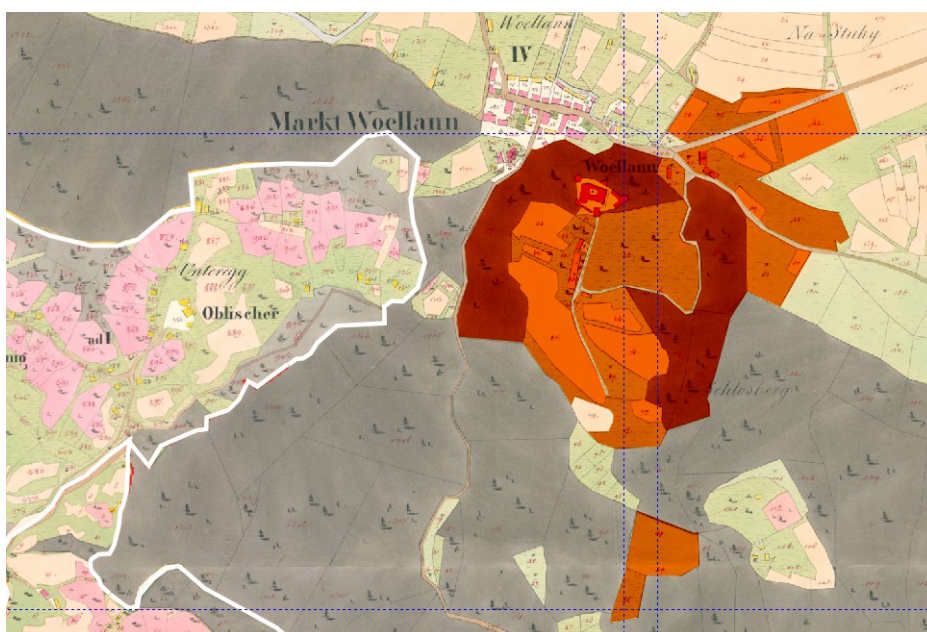
Nro in der Mappe.	Des Hauseigenthümers			Der Häuser und Gebäude		Areal-Inhalt mit Anbe-griff des Hofraumes. N. Oe. Quad. Joche. Klafter.
	Vor- und Zunahme.	Stand.	Wohnort.	Nro.	Gattung.	
1	Bauer v. Gabriel Dominium Wollan	Wollan	Kollan	1	Stadelhof Kollan	980
2	"	"	"	1	Stadelhof Kollan	90
3	"	"	"	1	Stadelhof Kollan	20

Velenjski grad je bil izhodišče urejanja prostora: imel je stavbno številko 1 in naslov Velenje 1.

Začetek tabele - seznama stavbnih parcel v franciscejskem katastru: kot prvi je vpisan grad Velenje v lasti Gabriela viteza Bauerja z naslovom Velenje 1.¹¹

Velenjski grad na Franciscejskem katastru leta 1825. Grad ima številko 1, številke 10, 11 n 12 imajo stavbe grajske pristave (majerhofa).¹²

Grad je bil središče grajske posesti, ki je bila pretežno skoncentrirana okoli njega.

Jedro posesti Velenjskega gradu po Franciscejskem katastru.¹³

¹¹ SI AS 177/C/F/C546/s/PT, <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?id=371556>, 20. 1. 2020.

¹² Osnova karte: <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?bbox=1680758.8948575968%2C5837309.778642016%2C1682983.9289778357%2C5838147.002967452&map-list=1&layers=3%2C4>, 20. 1. 2020.

¹³ SI AS 177/C/F/C546/s/PS in SI AS 177/C/F/C546/s/PT, <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?id=371556>, 20. 1. 2020.

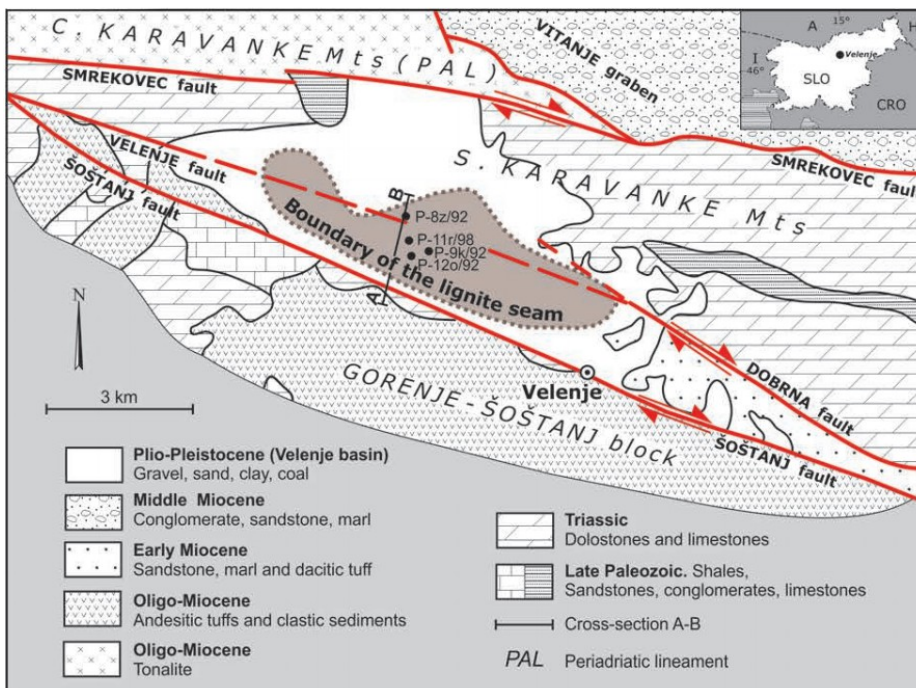
»Obravnavano območje pripada obrobju geotektonske enote, imenovane Velenjska kotlina. Dolino omejujejo z zahoda in juga Golte, Skornški hribi, Paški vrhovi z Goro Olko in Ponikovska planota. Predvsem na severu je dolina zaprta z verigo visokih gorovij, ki se vrstijo od severovzhoda proti severozahodu. Kotlina je nastala v poznem kenozoiku in sicer v poznem terciarju – pliocenu. Takrat so se zaradi epirogeneze začele pojavljati prelomnice, ki so navpično dvigovale in spuščale površje. Površje se je nagubalo, dno se je začelo ugrezati, med peski in ilovico pa so začeli nastajati ligniti. To je rjavi premog, ki predstavlja veliko večino rudnega bogastva na tem območju. Velenjska kotlina je poleg Ljubljanskega barja tektonsko najmlajša v Sloveniji. Skozi Šaleško dolino teče reka Paka, ki je skozi različna obdobja v neposredni bližini vzdolž struge nanašala plasti proda in peska, ki se začnejo z višino in oddaljenostjo izgubljati.

Na obravnavanem območju prehajajo aluvialne naplavine v laporje in tufe. Na nižjeležečih območjih se nahajajo aluvialni nanosi, medtem ko se z višanjem terena pojavijo laporji in tufi. Lapor je siv do temnosiv, sljudnat; peščen, ponekod kaže rahel vonj po bitumnu. V spodnjem delu vsebuje odtise ostrakodov, ki kažejo na brakično do limnično sedimentacijsko okolje. Tufi so odloženi delno na triasno podlago, delno na oligocenski lapor. Plasti se sestoje iz menjavajočega se tufa, tufita do pelitnega tufa, glinovca in vulkanske breče. Vmes se pojavljajo ponekod andezitni izlivi. Na določenih obrobni območjih pa se pojavlja tudi dacit.

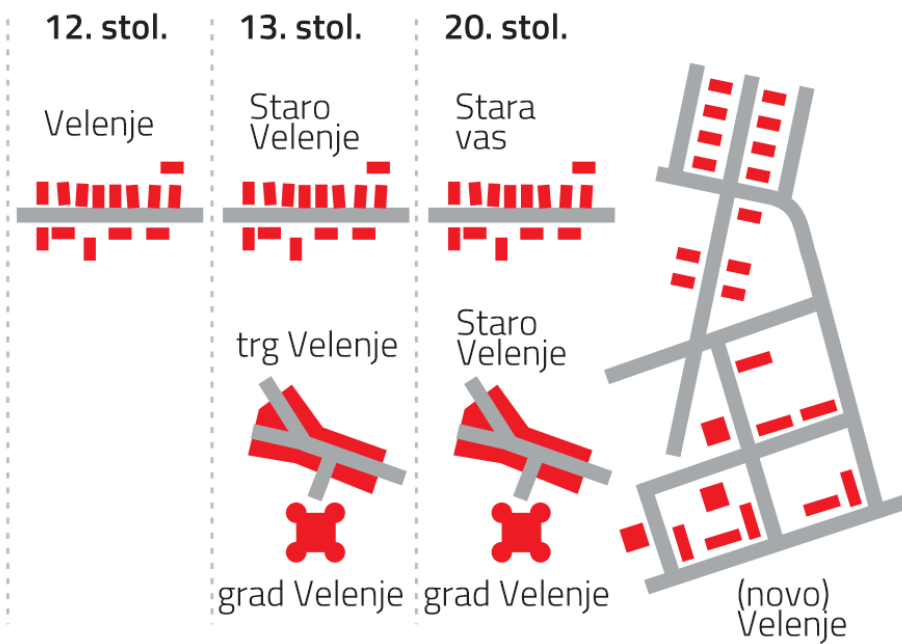
V hidrogeološkem smislu je mogoče obravnavati kvartarne sedimentne kamnine (prodi, peski ...) kot dobro prepustne, gline kot slabo preustne, medtem ko laporje, tufe, dolomite, apnenice, peščenjake ... kot praktično neprepustne kamnine.«

GEOLOŠKA OSNOVA

po geološkem poročilu BLAN

Geologija Šaleške doline (prirejeno po Brezigarju), 1987, geološka karta. http://www.geo-zs.si/PDF/Monografije/5SGK/5SGK_kongresne_ekskurzije.pdf

Ime **VELENJE** sta grad in trg pod njim prevzela po starejši naselbini, ki je tedaj dobila ime Staro Velenje. Ko je bilo po drugi svetovni vojni zgrajeno (novo) modernistično Velenje – 'socialistični čudež' – je primarna naselbina dobila ime Stara vas, trg pa je postal Staro Velenje. Šele s kasnejšim širjenjem mesta so se prej ločene prostorske enote zlele.

Shematični prikaz menjave imen skozi čas

»Naše krajevno ime Velênje verjetno izvira iz *Velen'e selo, kar je razložljivo iz svojilnega pridevnika /.../. Če je domneva pravilna, je Velenje prvotno označevalo naselbino nekega Velena. /.../

Druga, manj verjetna možnost je domneva, da ime vsebuje občno ime *velen(je) 'živinski pašnik', ki se ohranja v izpeljanki velenják 'za binkošti prihranjen del pašnika', izpričani na Štajerskem. /.../

Ni izključeno niti, da je prvotni pomen 'krčevina', vendar za to trditev ni neposrednih dokazov.«¹⁴

Ime bi morda lahko nastalo tudi iz imena rimske naselbine – lokalne poštno postaje Upellae v Šaleški dolini.¹⁵

¹⁴ Snoj, Etimološki, 450, 451.

¹⁵ Hudaes, Kakšno. Planko: Upellae.

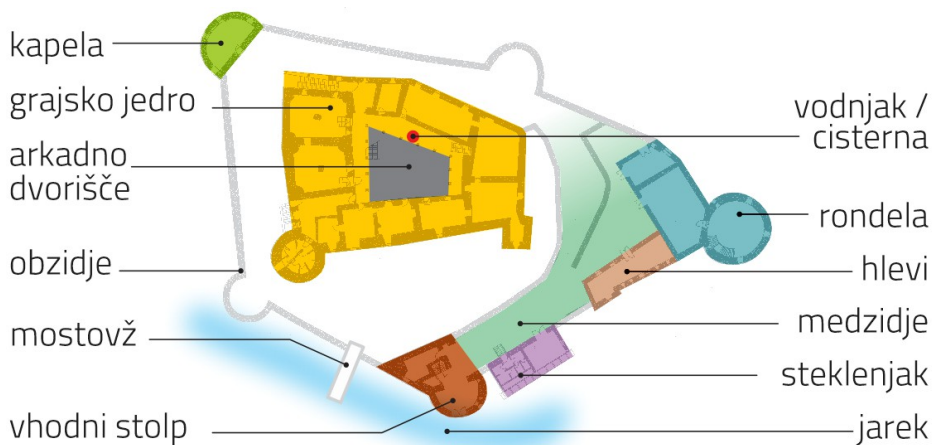
ZUNANJŠČINA

grad
stanovanjski del

obzidje
obrambne sestavine

Stropar¹⁶ deli celoten grajeni sklop na
- **GRAD**, ki je po predelavi v 16. stoletju dobil značilen videz renesančne palače (strnjena stavbna gmota, nepravilni tloris, ki se prilaga zemljišču, udobno urejeni stanovanjski del) in
- **OBZIDJE**, ki prevzame obrambne funkcije (stolpi, bastije, jarki).

Funkcionalni / oblikovni sklopi gradu s sedanjimi in nekdanjimi funkcijami.

Grad pred menjavo kritine iz zraka

¹⁶ Stropar, Velenjski, 44

Dostopna pot in vhodni stolpič

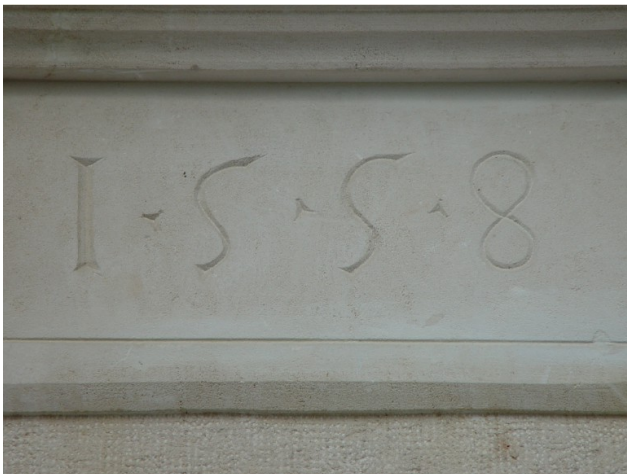
Objekt s stopničastim čelom in rondela

Vhodni portal

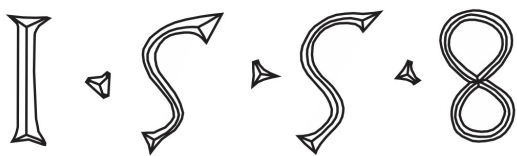
Dekor stranic

Letnica na poratlu

Ščit na temenu

Obloga vrat z ročno kovanimi železnimi krpami

Posneti rob loka se konča še na gotski način - na trikotno 'ajdovo zrno'

Vzhodni stolpič z zahodne strani

Zazidano okno

Vhod v vežo z notranje strani gradu

Zid vzhodno od vhodnega stolpa: ostanki polkrožne niše?

Ostanki loka, interpolirana opeka. Kaj je bilo to?

Vodnjak / pitnik

Kamnita skodela pitnika

Vhodni stolp z notranje strani

Kovinska okenska mreža

Medzidje, provizorična ograja stopnišča v sanitarije

Objekt s stopničastim čelom – nekdanj stolpič.

Okno s kamnitim okvirjem na objektu s stopničastim čelom

Bržčas ostanek kamnitega odbojnika, ki je ščitil vogal stavbe s stopničastim čelom

Pot, tlakovana z rečnimi oblicami, obojestranska mulda

Medzidje z vrha

Odcep poti – proti rondeli desno in proti vhodu v grajsko jedro levo.

Ostanki še enega vodnjaka. Tudi ob izkopih za instalacije (npr. Vodovod) na območju gradu je potrebno soglasje ZVKDS oz. arheološki nadzor!

Stopnica – kamnita spolija – profiliran element

Dvorišče pred zbirko Mastodont: tlak iz teraco plošč in neavtentični nadstreški, zid brez ograje

»Dvorišče« je v resnici etaža nekdanjega servisnega objekta – območje je bilo zaprto / zastrešeno. Zavajajoč vtis, nefunkcionalna ograja.

Nekdanji konjski hlev s stopničastim čelom

Zob v notranjem obzidju – dodatna ojačitev, druga gradbena faza?

Dve liniji notranjih obzidij / podpornih zidov (eskarpi)

Vrhnje okno na JV stolpiču je enako kot na okroglem stolpu – prezidava 19. stol.

Okno z drsanimi okvirji v ometu

JV stolpič in grajsko jedro

Grajsko jedro z vzhoda

Severni polstolp

Slikoviti motiv severne fasade: konzolni izzidek in stara kletna okna z naoknicami

Portal kapele. Recentni opori nadstreška – podvojeni rezani profili z vmesnimi spojnimi kosi.

Letnica na portalu kapele

Rozeta na portalu kapele – v sredini granatno jabolko?

Nssutje med vhodnim stolpom in grajskim jedrom

Prehod

Fasada južnega trakta: dvojna okna in polkne

Okno v južni fasadi

Okna zunanjega stavbnega plašča

Nekdanji notranji vrt / sadovnjak

Prehod na mostovž – ponovno karakteristični motiv s stopničastim čelom

Spolija (okenski okvir z izvrtinami za kovinsko mrežo), uporabljena za zidec ob poti

Lokalno ohranjena opeka na vrhu obzidja

Linjska znamenja v travi – lokacije zidov, nad katerimi se zemlja prej ogreje in trava prej ozeleni? Februar 2020

Okovje vrat na mostič

Mostovž

Tri okna v obzidju levo od vhodnega stolpa: opečna ostenja kažejo, da gre za kasnejše interpolacije / prebitja zidu

Škarpa v nekdanjem grajskem jarku – nanjo so bile postavljene lope, prislone ob obzidje, potem razstavišče jamskih podporij. Samovoljno = brez koncepta sajena drevnina (kleki – 'ciprese') slabi likovni vtis območja (zakriva obzidje). Drevnina in škarpa sta namenjeni za odstranitev, da se ponovno očisti / vzpostavi grajski jarek.

Iztek zahodne pešpoti na grajski grič. Pešpot je potrebno popolnoma obnoviti.

Jugozahodni okrogli stolp

Zidarsko izdelani / iz malte domodelirani profili / okvirji oken na južnem delu zahodne fasade posnemajo kamnite člene.

Stolp pred prenovo balkona in menjavo oken

Vhod v klet okroglega stolpa – klet je bila prvotno dostopna samo od znotraj, z vrha. Anahrona vrata. Obdelati?

Lina okroglega stolpa levo od vhoda v najnižji etaži.

Lina okroglega stolpa desno od vhoda v najnižji etaži. Iztekajoča malta. Lina je zamrežena s pokončno kovinsko palico. Dotrajano široko fugiranje – prefugirati.

Ščitec na levi kamniti konzoli balkona z ostanki beleža

Drnsani okenski okvirji na okroglem stolpu

Od mostovža mimo okroglega stolpa: problematična izvedba pohodne površine z globokimi odvodi vode in betonskimi muldami – vizija: enotna utrjena peščena površina in tanke linijske kanalete

Zahodna fasada

Strelnica v zahodni fasadi, ob službenem vhodu

Obzidje, zidano na živo skalo

Severno obzidje – različne zidave / prezidave / plombe

Stolp s kapelo

Strelna lina

Severna strelna lina z močno preklado iz lehnjaka in brunčnice (sledi okroglih gred za zidarske odre) pod in nad njo

Dnevnice, ki jih označujejo brunčnice. Na nivojih, označenih s črtkanimi linijami, so bili postavljeni zidarski odri na tanjših okroglih debelih, ki so ležala prečno preko zidu in so jih po gradnji požagali. Sprhnela debela so pustila v zidu okrogle sledi.

Na kamnitem okvirju line so še ohranjene sledi barve. Barva je služila kot dekor in zaščita kamna.

Severni polstolp s spolijo – ključasto strelnico (kopija), original v lapidariju na dvorišču

Večkrat dodatno podprto severno obzidje. Betonska izvedba je problematična.

Na najbolj izpostavljenih (strmih) delih je podzidana tudi pot okoli gradu.

Pogled na rondelo od daleč

Pasus proti rondeli: nelogičen diagonalen stik ometanih stavb in obzidja - stavbe bi morale biti v celoti ometane do tal.

Rondela z novim vhodom iz 1966. Ni jasno, na osnovi česa je potegnjena meja med fugiranim in ometanim delom. Zakaj rvsaj ondel ni v celoti ometana?

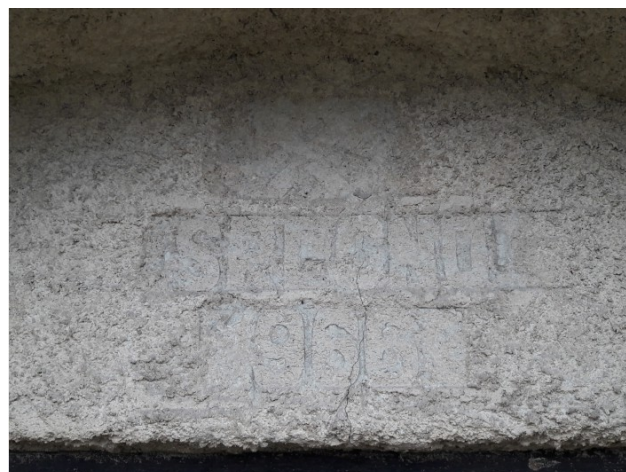
Kamniti okvirji okna imajo poznogotsko profilacijo (ajdovo zrno), vendar se vidi, da so kamni sekundarno zloženi na to pozicijo: profilacija preklade je predolga, prekratka polica ima luknjo za mrežo na sprednji strani.

Sedanje stanje vhoda – označen je prelom zidu. Spodaj in desno variante sanacije stanja ob usposobitvi kleti.

Kamnit, prebeljen vmesni polkrožni zidec rondela.

Napis nad vrati, v ometu: rudarska kladivca / SREČNO! / 1966

Rondela pri Stoparju poimenovana tudi 'donion'¹⁷ (donžon).

¹⁷ Stopar in Jug, Program ureditve, 1968, priloga.

Obrambno nadstropje rondele na kamnitih konzolah, renesančno profilirano okno in strelna lina v smeri obzidja.

Strelnica v spodnji etaži rondele. Zakaj je ostenje strelnice ometano, preostala površina pa samo široko fugirana? Nelogično. S Stoparjeve fotografije iz 1968 je razvidno, da je bilo pred prenovo vse ometano.

Lina v srednji etaži rondele

Okno proti vzhodu v spodnji etaži

Renesančno členjeno okno v srednji etaži

Rondela / bastija

Ključasta strelnica (levo) je skrita za meteorno vertikalno.

Detajl konzolnega venca

Nezavarovano stopnišče

Objekt vzhodno od rondele: zazidana ali fiktivna okna?

Zidava na skalo

Gotsko okno – tlak je bil tedaj vsaj en meter nižji kot danes. Ali obstaja tudi zasuta klet tega objekta?

Okno sredi stene

In še eno okno v vogalu ob rondeli – klet pod Mastodontom.
Kaj pomeni bruno nad oknom?

Strelnica

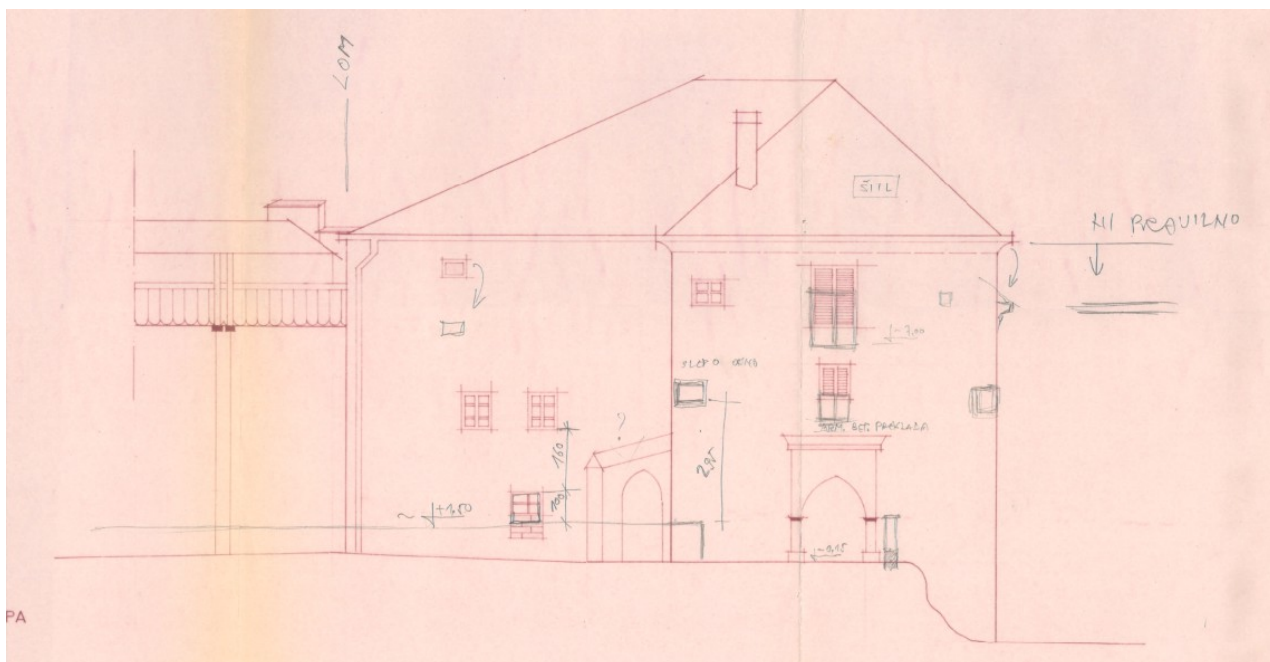
Nekdanji steklenjak / delavnice

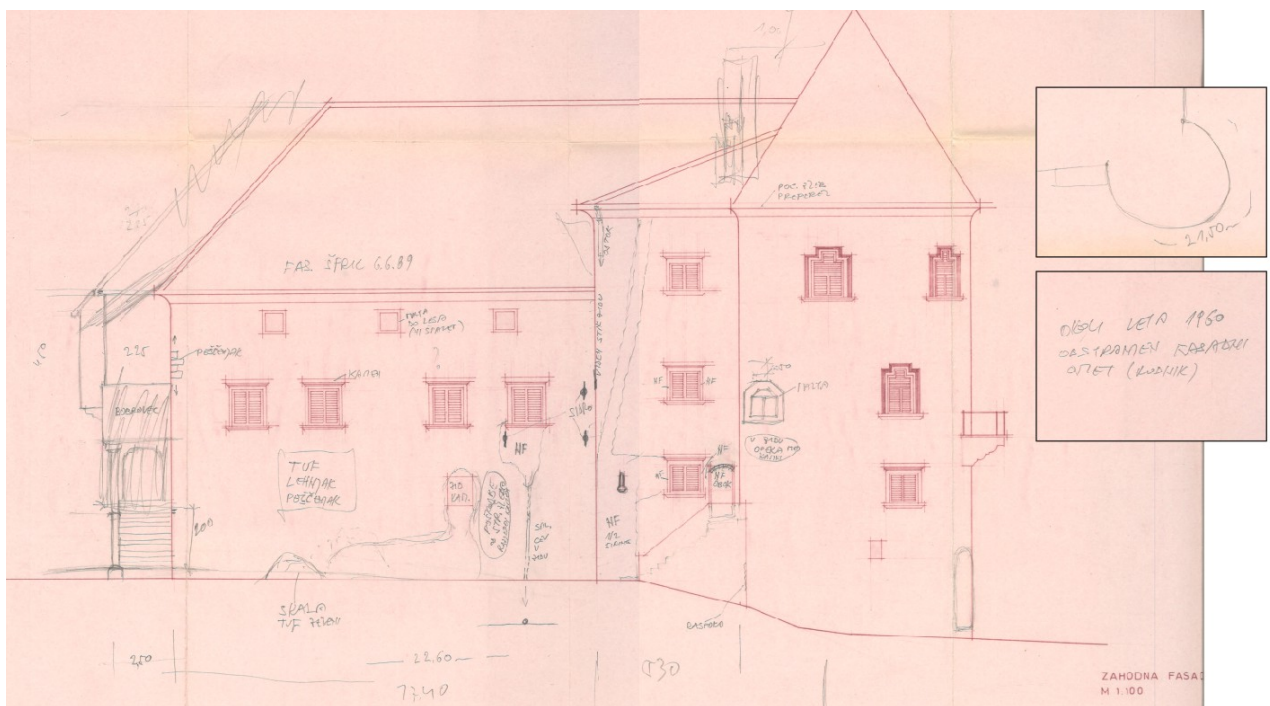
Okno delavnice

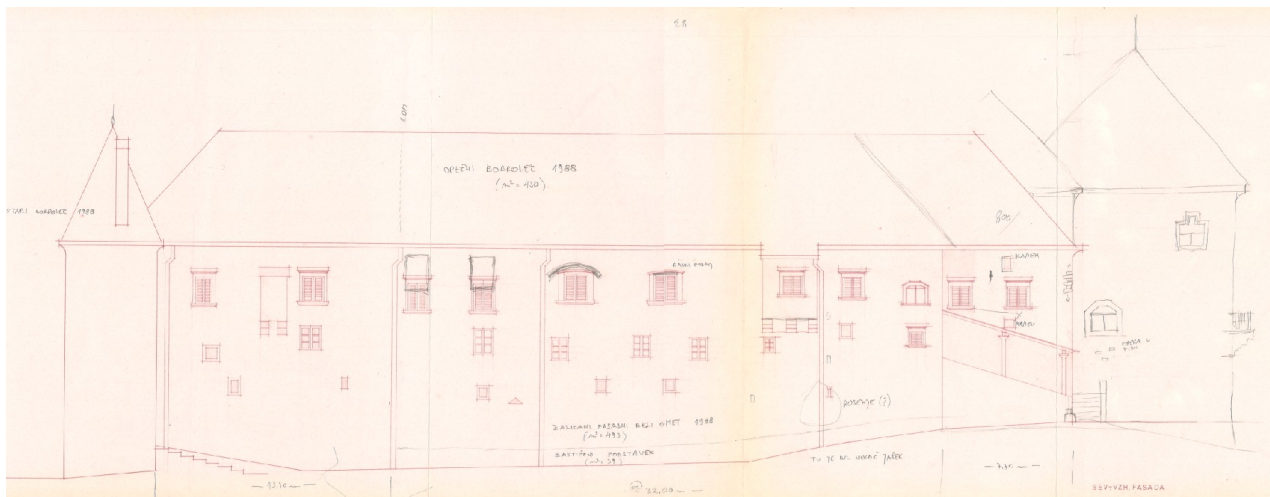
Strelnica vhodnega stolpa

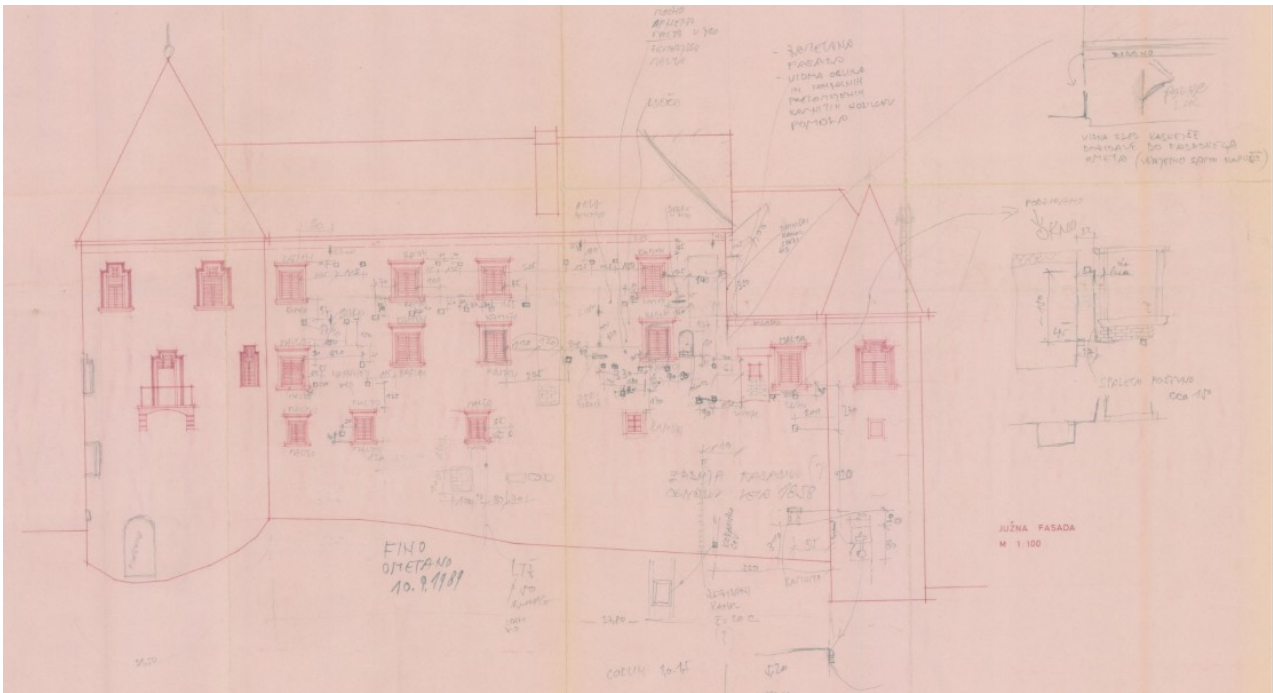
Fasadne risbe s komentarji – potrebni popravki dokumentacije (dorisala Gričar / Stopar?). Vhodni stolpič. Hrani Muzej Velenje

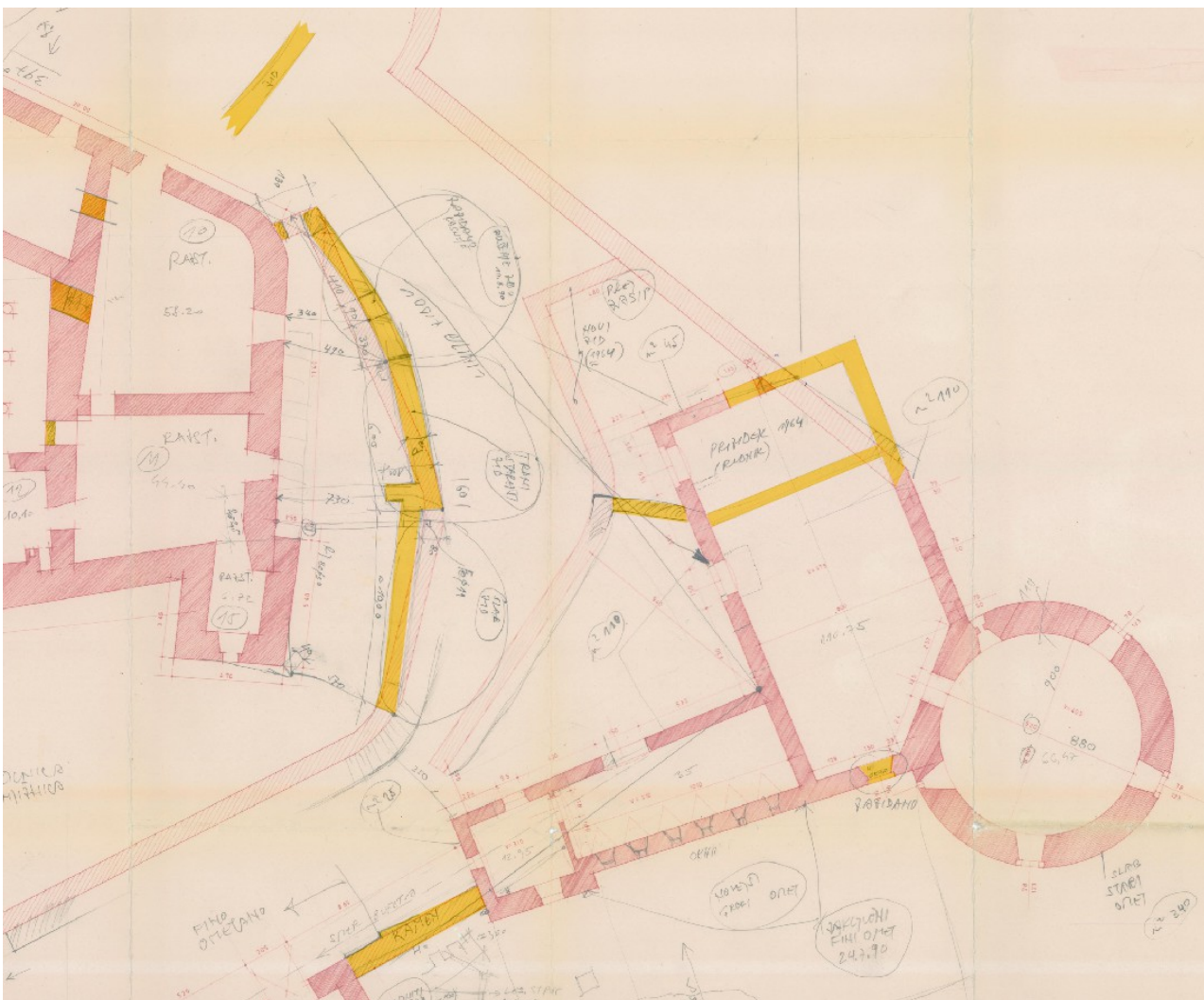
Zahodna fasada. Hrani Muzej Velenje

Severovzhodna fasada. Hrani Muzej Velenje

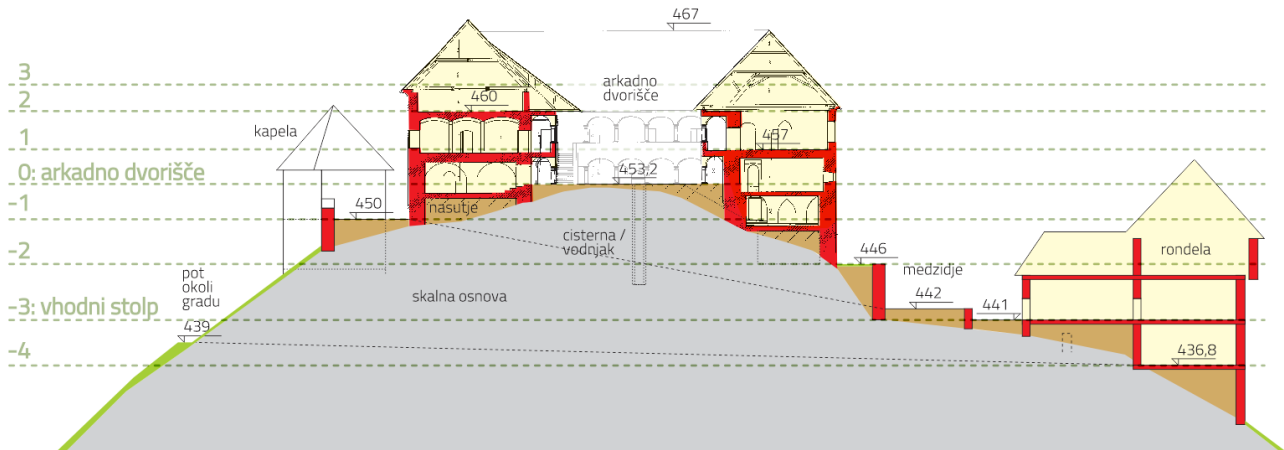
Južna fasada. Hrani Muzej Velenje

Komentarji na tlorisu. Hrani Muzej Velenje, rumeni poudarki risbe RP.

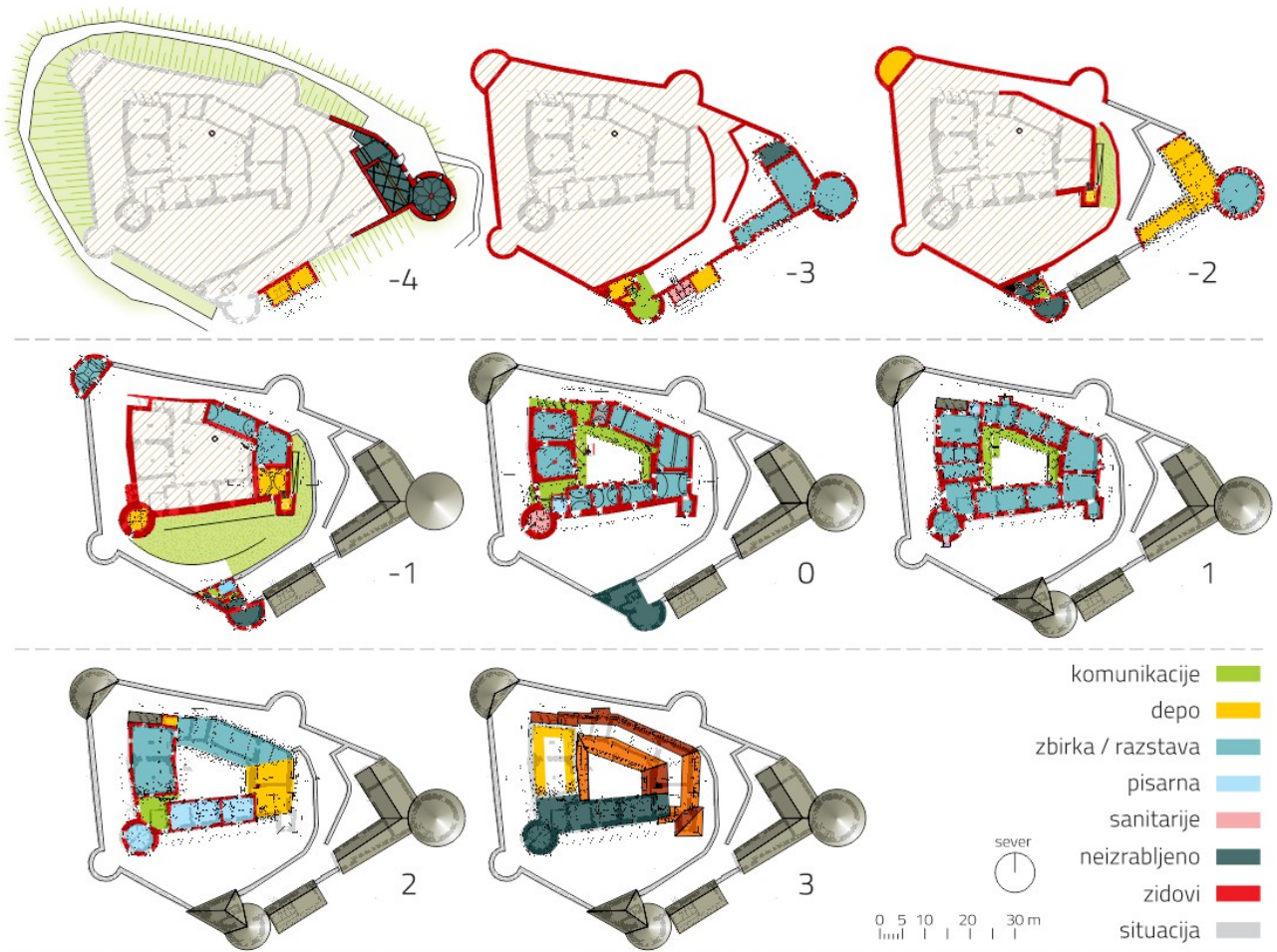
NOTRANJŠČINA

Da je moč enoznačno opisati lego posameznih prostorov v vsem gradu z obzidnimi sklopi vred, je bila narejena nova shema etažnosti. Izhodiščna etaža je arkadno dvorišče, od koder se grad spušča 4 etaže navzdol in dviga 3 etaže navzgor. Skupaj to pomeni vertikalno zasnovo v osmih etažah oziroma 30 m v višino (od kleti ronделе do strešnih slemen), kar je analogno 10-etažni stolpnici.

Shematski prerez skozi grad z obzidji po daljši osi (vzhod – zahod)

Grad je bil izhodiščno postavljen na vrh grajske skale, s širitvijo pa se je tako grajsko jedro kot obzidje spuščalo po skali navzdol (ker so kasnejši delu grajskega jedra zidani bolj stran od vrha griča, so podkleteni). Lokacija je bila ugodna zaradi **izoblikovanja terena**, ki je strm in dopušča dostop le z južne strani - preko ozkega hrbta, ki ga preseka obrambni jarek. Vodo so zajeli v cisteno.

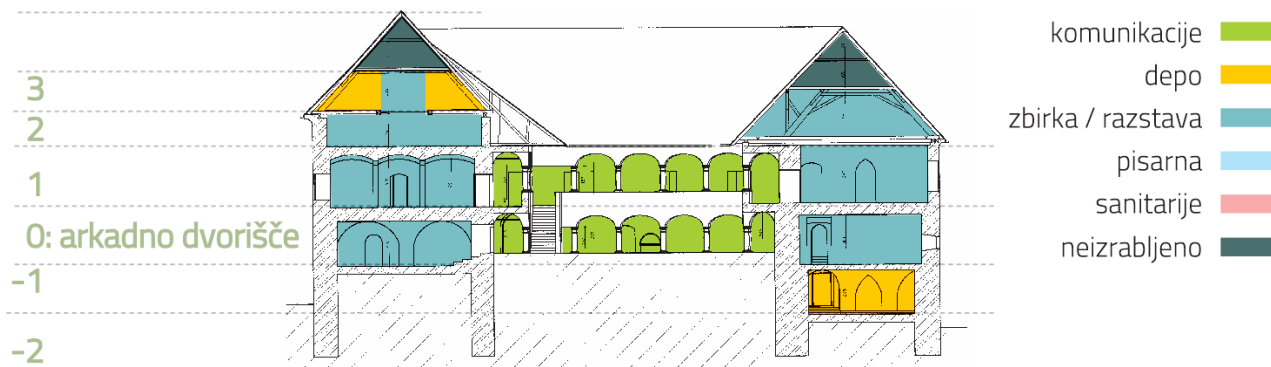

Tlorisi etaž (horizontalni rezi) Velenjskega gradu z namembnostjo

Zelo podrobno opiše grad dr. Ivan Stopar, njegov opis je del poglavja 'Pričevanja'.

Notranjščine v grobem obsegajo več sklopov:

- grajsko jedro,
- vhodni stolp z nekdanjim steklenjakom,
- sklop z rondelo in
- podkletena kapela.

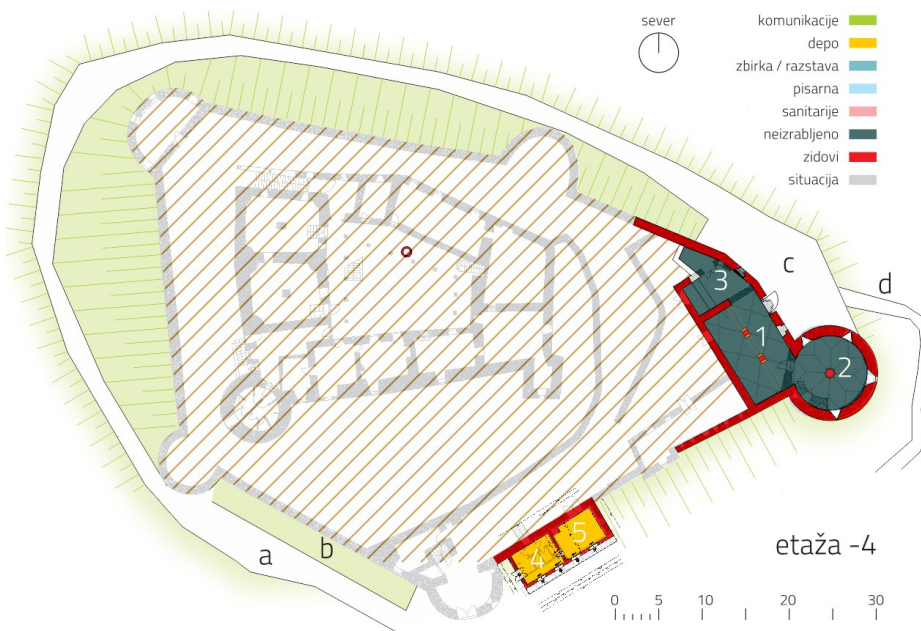

Prerez skozi grajsko jedro z označitvijo namembnosti

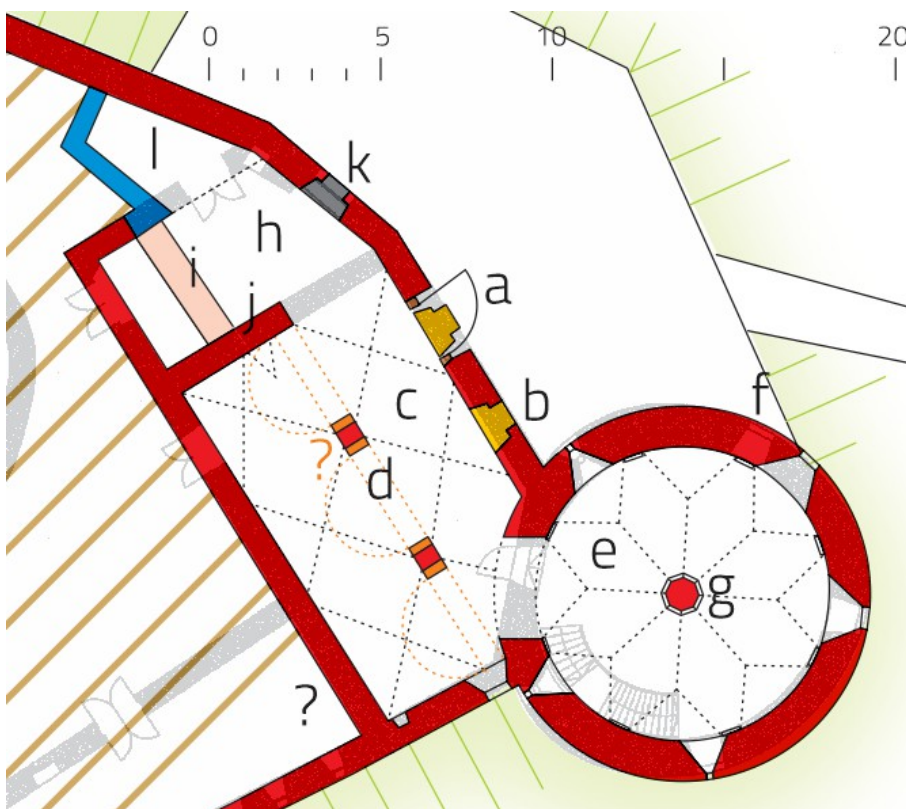

Ostanki prvotnega vhodnega portala.

Etaža -4

1. klet ob rondeli
2. klet rondele
3. pod konjskim hlevom
4. delavnica 1
5. delavnica 2

Shematski prikaz spodnje etaže rondele in sosednjih stavb. Brez odstranitve vsaj dela imitacije premogovnika meritev ni možna.

V spodnjo etažo sklopa rondele se vstopa od zunaj skozi portal (a), ki so ga prebili leta 1966 pod enim od dveh oken, vgrajenih visoko pod stropom etaže (b). Preklada okvirja odstranjenega okna je še vidna, drugo okno ima kovinsko mrežo. Vstopa se v območje stare rudarske zbirke, kjer je v celotni notranjščini fingirano različno jamsko podporje in vse poglede na originalno arhitekturo zakriva črna strešna lepenka, napeta na deske: z lepenko so ustvarili vtis premogovega sloja.

Vstopni prostor je pravokoten (c), križno grebenasto obokan v dveh ladjah. Oboki slonijo na sredini na paru pravokotnih slopov (d). Morda so bili kamniti oboki naknadno okrepljeni z osrednjo linijo opečnih oprog, pa tudi slope so spodaj (večkrat?) okrepili z opeko. **Lokalno je opreka v oprogah preperela in izpadla in bi bilo potrebno oproge tam prezidati.** Oboki so na severni strani lokalno prilagojeni na element, ki trenutno ni viden (nekdanji notranji vhod z notranjega stopnišča?). Prostor ima okno v južni steni in poglabitev – nekdanjo lino v gotskem obzidju? Skozi JV vogal pravokotnega prostora se gre v rondelo (e), ki ima v stenah kamnite strelne line (f): v vzhodni smeri sta dve širši okni. To, da imajo line prenizke parapete, da bi jih bilo lahko uporabljati, kaže, da je bil najbrž tlak dvignjen. Sredi rondele osmerokoten osrednji steber (g) nosi centralno zasnovan (!) grebenast obok, ki se na valjasti obod rondele naslanja s plitvimi petami. Analogije temu izrednemu, visoko dekorativnemu oboku bo treba še poiskati (zasnova je podobna poznogotskim

rebrastim cerkvenim stropom, pri čemer so rebra odpadla). Osrednji steber je v višini človeka profiliran z grobo ometanim, zidanim, sestavljenim opečnim profilom (karnisni venčni zidec): morda je bil primarni kamniti steber celo naknadno obzidan. Nad profilom se vidi zidava obočnih nastavkov iz lehnjaka. **Zaradi vertikalnih pritiskov obtežbe je lehnjak vertikalno napokan, omet pa tu odpada v velikih kosih. Ta ključni člen je močno ošiben in ga je potrebno sanirati, pri čemer se mora ohraniti njegova oblika!** (Sanacija ometa in injektiranje? Preverba in utrditev temelja?) Zaradi popuščanja stebra kleca tlak eno nadstropje višje (razpoka v klinkerju). Zahodna stena (proti grajskemu jedru) je zidana s kamnom in široko fugirana, plastenje ni vidno. Na SZ strani vstopnega prostora je prehod v manjši severni prostor **(h)**, ki ni obokan ampak so skozenj izdelali 'jašek' za spust v 'rudniški rov' z višje etaže, kjer je bil nekdanj konjski hlev – niše s kamnitimi koriti za konje so še ohranjene, prostor ima dve polji plitvega kapastega oboka, večje okno in dvoje vrat; severna vrata s svojo lego na notranji strani zidu kažejo, da je bil SZ nekoč še en prostor, o čemer pričata tako upodobitvi gradu v Vischerjevi topografiji kot Stara Kaiserjeva suita. Pod nivojem hleva se vidi širok vmesni vzporedni zid **(i)**, najbrž ena od faz obzidja. Zidava južne stene je izrazito rdečega peščenca **(j)** – rdeča barva se navadno navaja kot posledica ognja / požara. Prostor je imel okno / vrata na plano, ki pa so zazidana **(k)**. 'Rov' je izpod 'hleva' izdolbljen tudi proti SZ **(l)**, zidovi so podzidani z betonskimi zidaki.

OCENA:

- Gre za prostor, ki ga Muzej uporablja kot priložnostno odlagališče raznega materiala, sicer pa ni urejen in dostopen obiskovalcem.
- Prostor ima izreden potencial, ker gre za zelo **ambiciozno obokano renesančno notranjščino**, kakršne v Šaleški dolini ni in
- **prostori niso bili na novo 'polikani' med prenovo**, ampak so še ohranjene primarne obdelave. S fotografij se vidi, da so drugod med prenovo gradu v muzej oboke in stene dodatno ometavali z zaglajenim ometom; na obokih so bile primarno vidne sledi ulivanja v opaže, stene pa so bile ponekod samo široko fugirane. Takšno dodatno ometavanje velja danes za neavtentično in ustvarja zavajajoči vtis prebogate finalne obdelave. Pod enotno sterilno belino so izgubljeni prvotni vzorci (patterni) sten in obokov in prvotne barve;
- v 'konjskem hlevu' se razločno **vidi plastenje gradbenih faz** in gre zaradi 'vtisa ruševine' za prostor, ki je sam po sebi visoko likovno atraktiven – to atraktivnost bi bilo potrebno ohraniti / stopnjevati s tem, da se ne bi uredili 'klasični' tlaki ampak transparentne pohodne / medetažne konstrukcije (pohodne mreže na jekleni osnovi), ki bi omogočale poglede na ustrezno osvetljeno stavbno tkivo.
- stanje notranje lupine prostora ni bilo strokovno pregledano skoraj 70 let, ker postavitve rudarske zbirke tega ne omogoča. Po ogledu statika je nujna sanacija stebrov / slopov, vključno z odstranitvijo težkih nasutih nad oboki v rondeli, da se zmanjša obtežba, ter sidranjem konstrukcije za tlak v pritličju rundele v obodne stene. V tem primeru bi bilo smiselno razmisliti o povsem novem konceptu tlakov, ki bi omogočali atraktivne poglede na kompleksne oboke tudi z zgornje strani (pohodne mreže, pohodno steklo) tudi v tem delu stavbe (vsaj lokalno?).
- v arheološki pregled kot osnovo za VSE posege je nujno zajeti celoten trikotnik rundele = tudi lokalno območje medzidja proti zahodu = do notranjega obzida zahodno od poti na spodnji etaži ploščad pred vhodom. Odkopati je potrebno vsa nasutja do skalne osnove (znotraj in zunaj prostorov) in se potem odločiti o ustrezni novi obdelavi in namembnosti prostorov ter eventualni prezentaciji najdenih zidov in drugih najdb na nivoju novega utrjenega tlaka poti od vhodnega stolpa do vhoda v grajsko jedro.
- Nujno je potrebno zamenjati nefunkcionalno (prenizko, preredko) in likovno neustrezno ograjo ob poti oz. Pojasniti v besedi ali s prostorskimi elementi, da ograni del ni dvorišče ampak
- v kleti rundele bi lahko bila urejena razstava o gradu kot stavbi in njegovih lastnikih (razvoj, najdbe, listine)
- v dosednjih opisih gradu (Stopar, Ravnikar) se arhitektura teh prostorov ne omenja, v dostopni / ohranjeni arhitekturni dokumentaciji prostori niso posneti. Sorodna oblika obokov v rondeli in sosednjem prostoru kaže, da sta bila najbrž oba zgrajena hkrati in bo potrebno ponovno premisliti stavbne faze.

OSTANKI ZBIRKE RUDNIK

Vhodna vrata v rudarsko zbirko od znotraj.

Vhodno območje zbirke, prostor je odlagališče / depo.

Od vhoda proti rondeli

V rondeli

Oporje v zalednem delu vhodnega prostora

Osrednji del podporja na obeh straneh objema in povsem skriva par slopov, ki nosita oboke

VSTOPNI PROSTOR

Okno pri vhodu od znotraj.

Omet / široko fugiranje

Prvi nosilni stlop, odvit iz strešne lepenke

Drugi nosilni stlop

Oboki vhodnega dela. Dva pravokotna slopa, (sekundarne?) opečne oproge, kamniti grebenasti oboki, skrajno levo 'motnja' v sistemu obokov = dodatna sosvodnica – zaradi arhitekturnega elementa, ki ga trenutno ne vidimo (primarni dostop?).

Preperela opeka nosilne oproge – potrebno je oboke skrbno in na gosto podpreti ter oprogo prezidati, kjer je vezivo dotrajalo.

Z opeko učvrščeni spodnji deli slopa

Zidava in fugiranje zaledne stene

Okno v južni steni , ob rondeli

Zazidana lina? - poglobitev v steni na spodnjem delu južne stene

Brunčnica v steni levo od recentnega vhoda

RONDELA

Prva = severna strelna lina rondela od znotraj

Večje okno rondela, na polici kamnit podstavek za kroglo z ograje pred vhodom

Naslednje okno

Strelna lina

Peta oboka v rondeli.

Osrednji osmerokotni nosilni steber oboka v rondeli, oluščan iz strešne lepenke. Nad zidcem se pričnejo nastavki obokov, zidanih z lahkim kamnom lehnjakom.

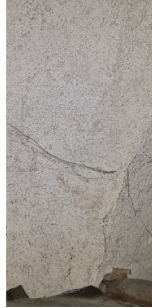

Vertikalno razpokan lehnjak obočnega nastavka in odpadajoči omet kažeta, da steber na tem delu morda ni več sposoben prenašati obtežb in bodo potrebne okrepitve konstrukcije – po navodilih statika in ZVKDS

Z opeko izvedena osnova za profilacijo nosilnega stebra (za karnisni venčni zidec).

Grebenasti obok spodnje etaže rondele z osmimi enakimi polji, grebeni z osrednjega stebra se iztečejo v vrhove sosvodnic.

KONJSKI HLEV

Oproga nosi dve poli plitvega kapastega oboka.

Niše s kamnitimi koriti

Stensko nišo hleva delno prekrije stena. Posneti vogal pri oknu.

Pogled od vhoda navzdol: oranžno = širok zid sredi prostora (obzidje starejše faze?), zeleno = zazidano okno.

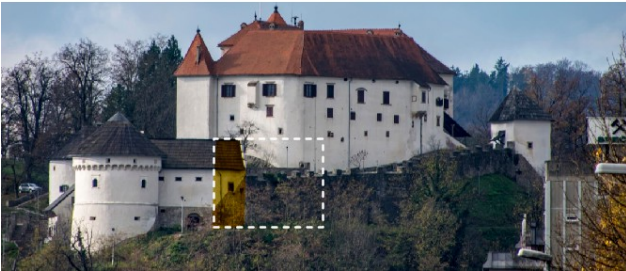
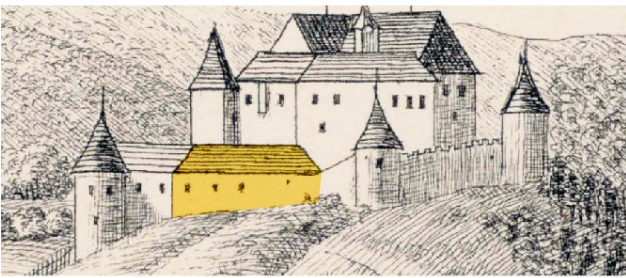
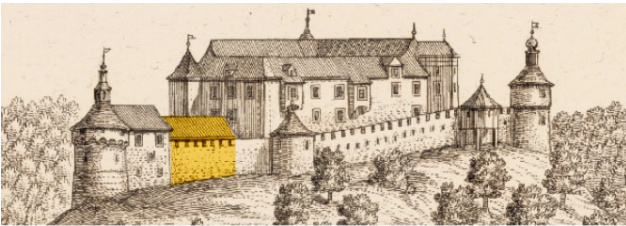
Rov na območje SZ od konjskega hleva.

Vzhodna stena etaže pod hlevom z lokom nad zazidanim oknom

'Dvorišče', ki je v resnici etaža servisne stavbe. Problematična interpretacija ustvarja zavajajoči vtis – potrebna je razlaga na mestu ali volumenska rekonstrukcija. Ograja ni varna.

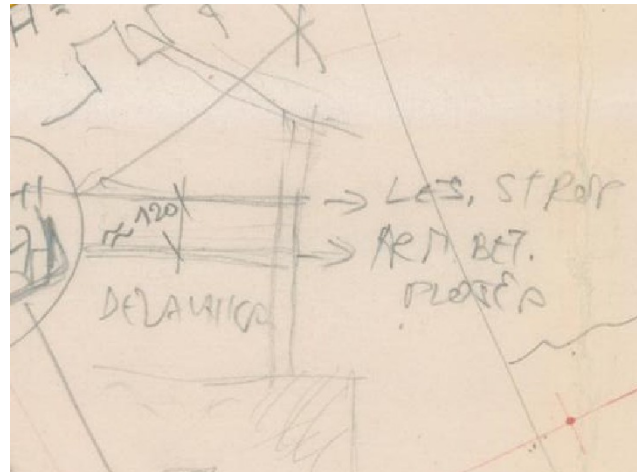

Prostorske sekvence - primerjava dolžine objekta SZ od sklopa: rondela + razstavišče Mastodont.

Vischerjeva topografija (1681) in Stara Kaiserjeva suita (1830) na tem mestu prikazujeta objekt, ki je tako dolg kot navedeni sklop. Danes je ta del dosti krajši, obsega konjski hlev in globoko 'dvorišče', ki je v resnici tlorisni obod nekdanje stavbe. To na terenu sploh ni jasno vidno in vnaša zmedo v dojetje gradu. Smiselna / nujna bi bila drugačna, nezavajajoča prezentacija. In arheološki pregled, ali obstajajo še nižje / spodnje etaže.

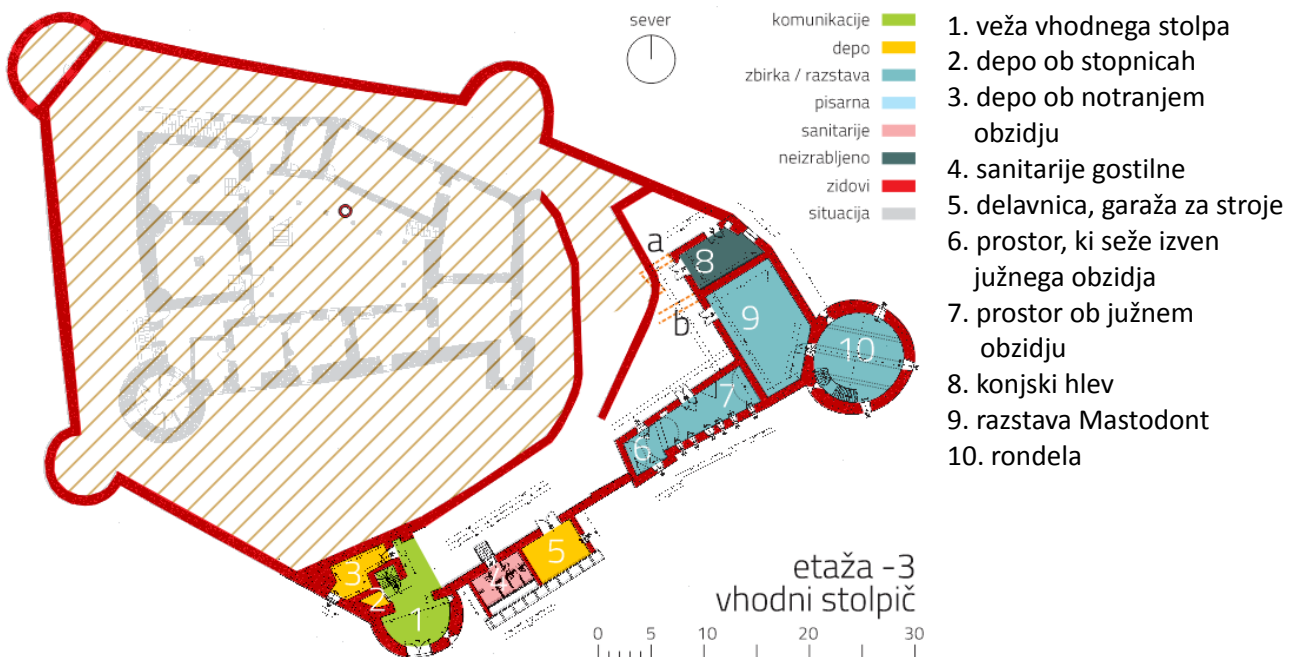

Delavnica vzhodno od vhodnega stolpa

Skiciran prerez skozi delavnico: med sanitariji in dejavnico je 120 cm visoka medetaža, ki ustvarja zunanje stopnice. Hrani Muzej Velenje. Ob sanaciji sanitarij bi bilo smiselno ukiniti medetažo in stopnice.

Etaža -3

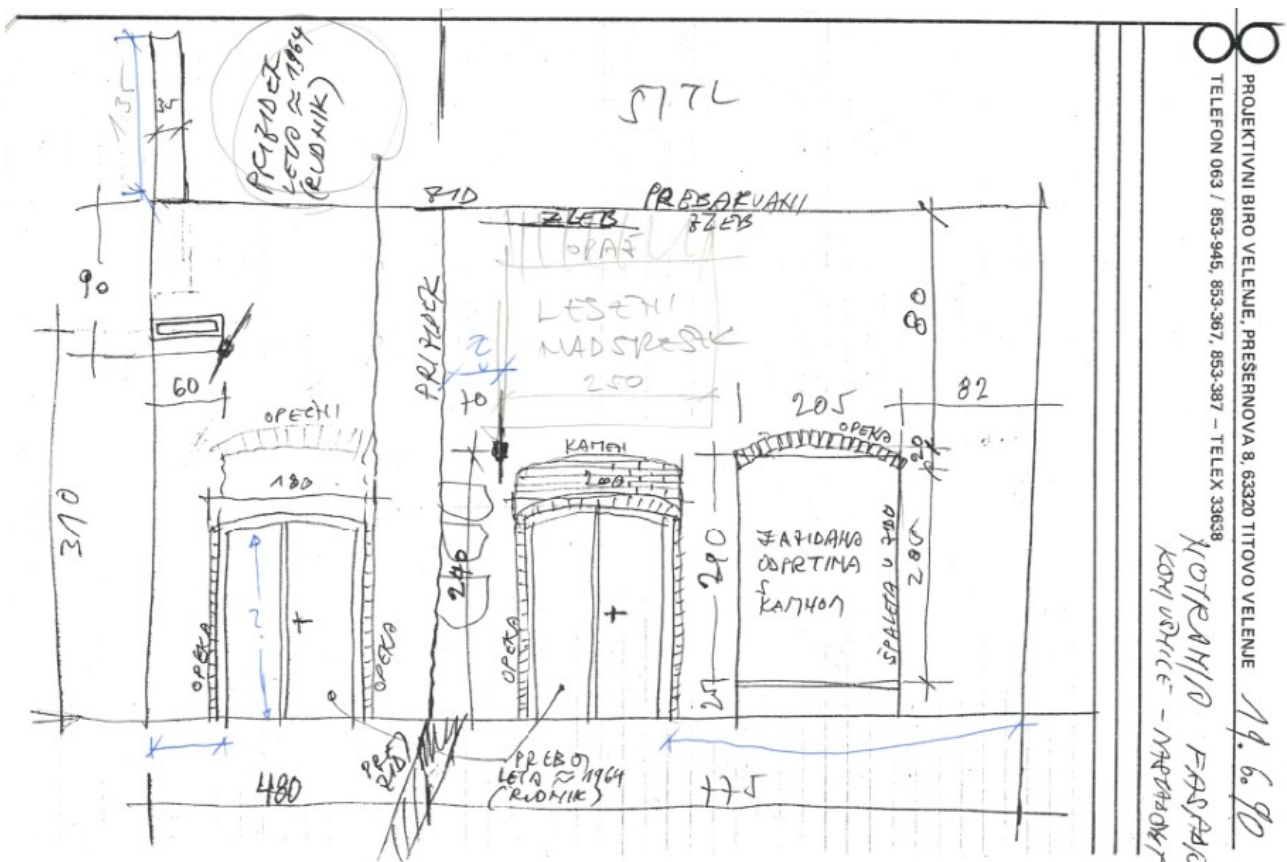

7.: leta 1968 drvarnica, konservator potrди nameru, da se uredi gostinski lokal¹⁸

9.: zbirko Mastodont urejal arhitekt Loboda iz Ljubljane (Prirodoslovni muzej)¹⁹

a) nekdanji zid, razviden z geodetskega posnetka 1966, hrani ZVKDS OE Celje

b) zid, označen na prostoročni skici z izmerami, hrani Muzej Velenje – spodaj

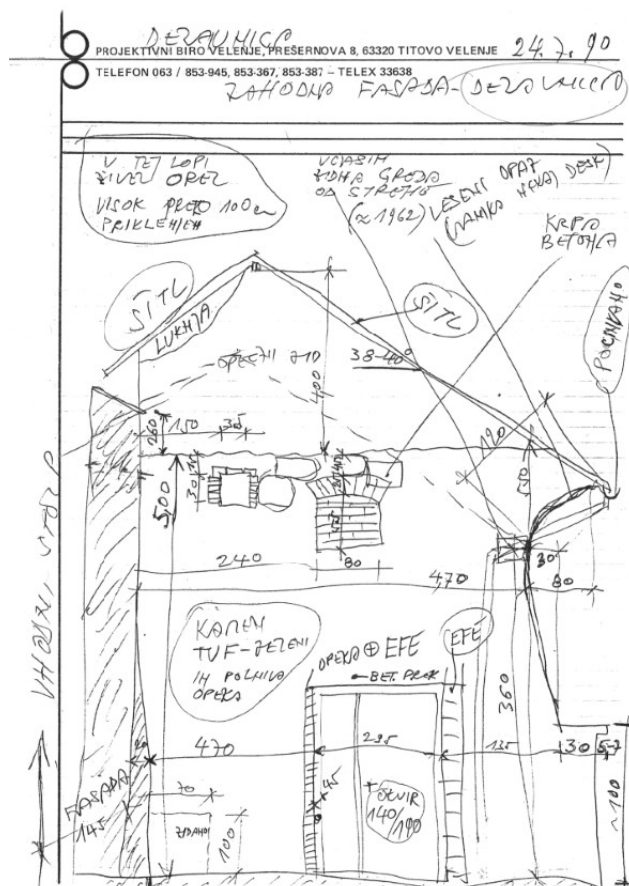
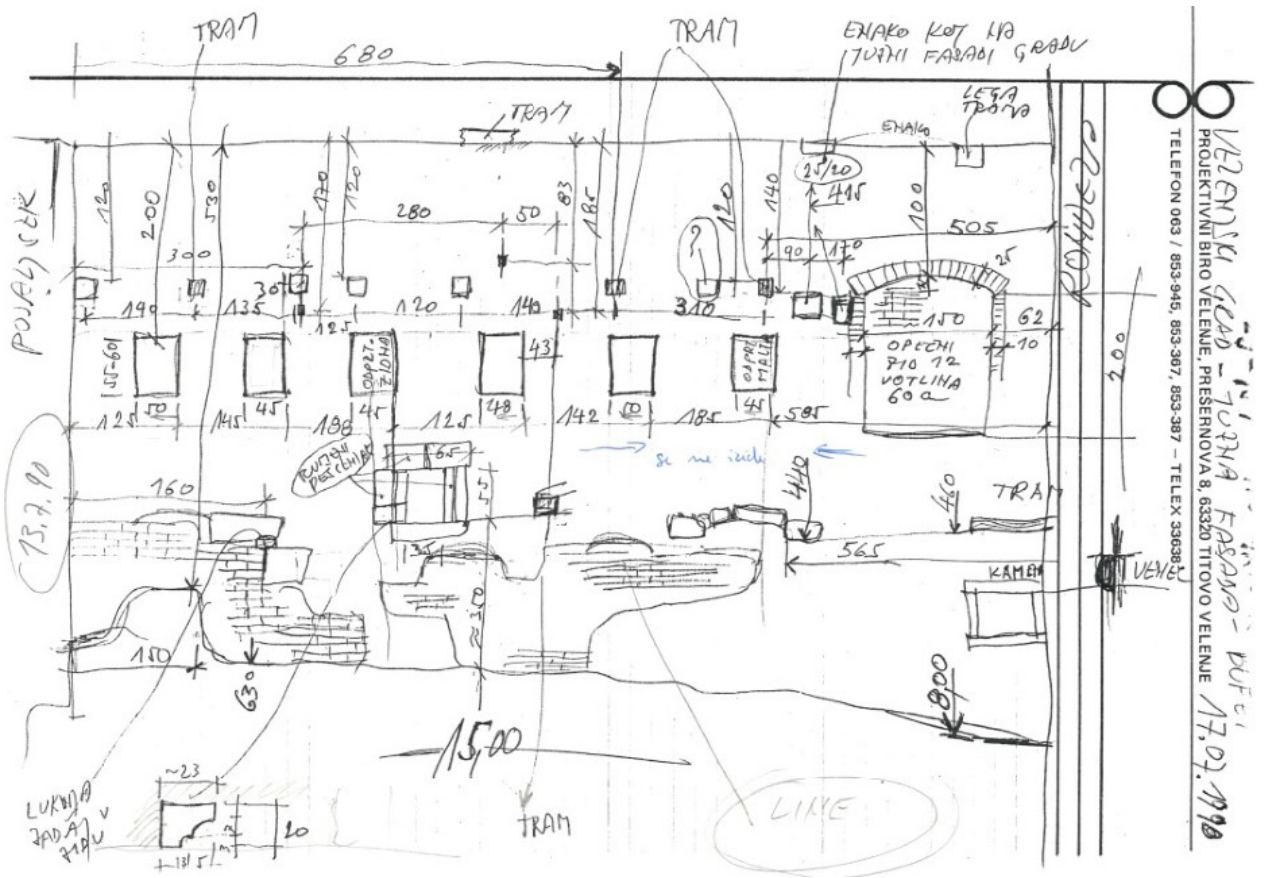

Prostoročna skica fasade objekta z zbirko Mastodont (konjušnica). Severni prostor je označen kot prizidek, morda so označeni šivani vogali? Prikazane so zazidane odprtine in preboji. Hrani Muzej Velenje.

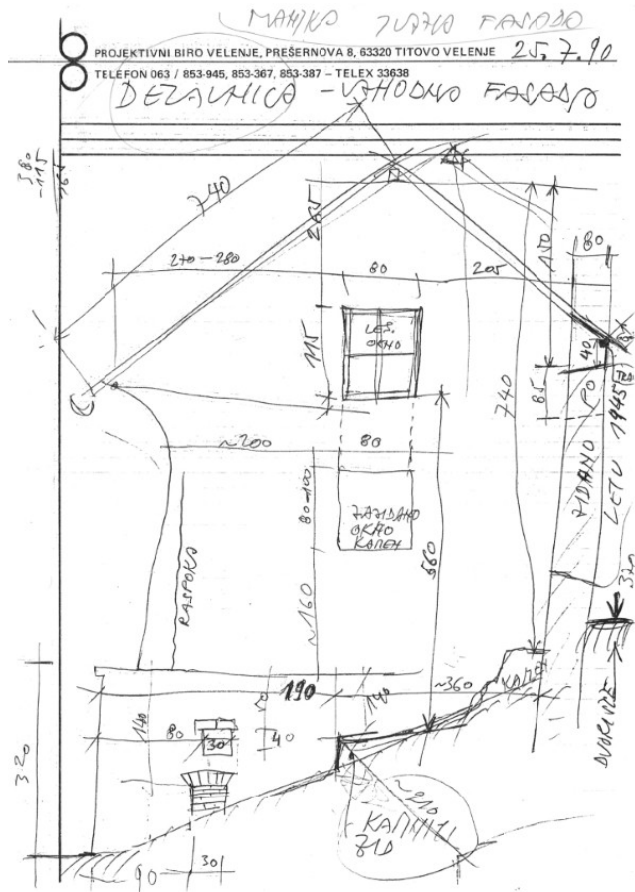
¹⁸ Pismo ravnatelja Zavoda za spomeniško varstvo Ivana Stoparja Muzeju slovenskih premogovnikov, št. 66/5-68, 12. 8. 1968, ZVKDS OE Celje.

¹⁹ Pismo Jureta Juga (Muzej slovenskih premogovnikov) na Zavod za spomeniško varstvo, št. 66/3, 30. 6. 1968 in 66/4, 2. 8. 1968.

Objekt vzhodno od rondele ima pod nivojem sedanjih oken kamnito lino, še niže pa še eno serijo lin, kar kaže na kletno etažo oz. da so bili nekdanji hodni nivoji nižji. Skica stanja 1990:

Streha nekdanjega steklenjaka je bila dvignjena.
 »V tej lopi je živel orel, visok preko 100 cm, priklenjen«

Vse skice hrani Muzej Velenje.

Veža vhodnega stolpa

Široko fugiran prostor 2 – depo ob vhodni veži

Stenska površina

Serijska vrata ob vhodni veži

Depo, prostor 3

Vodomerni jašek in klinker tlak

Sanitarije, prostor 4

Delavnica / garaža, prostor 5

Prostor 6

Prostor 7

Klinker

Oboki

Mastodont, prostor 9, pred rondelo. Poslikava na platnu zakriva zazidana okna.

Klinker v sobi Mastodont

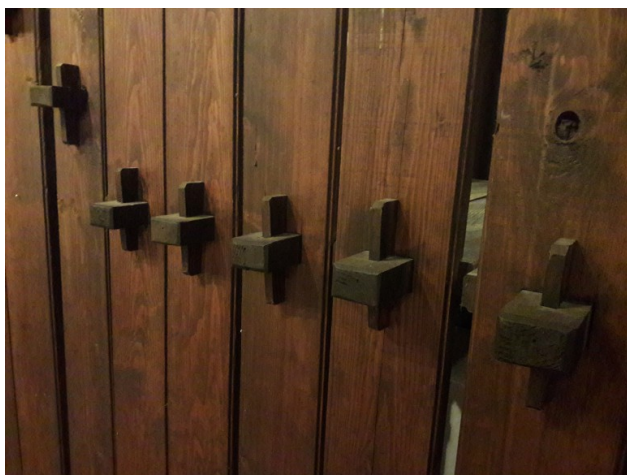
Vrata in nadometne instalacije v sobi Mastodont

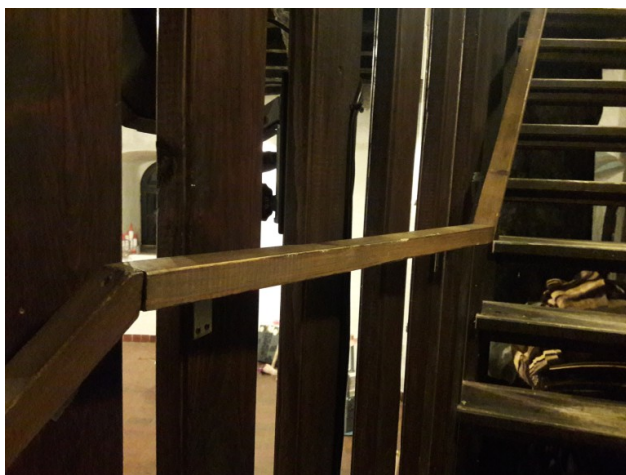
Kompleksen sestavljen strop rondela, nad njim je novejša betonska plošča. Leseni del naj bi bil obešen na ploščo.

Rondela z recentnim stopniščem, prvotno samo lina z lestvijo. Neavtentičen dostop, zavajajoči vtis.

Lesne zveze stopnišča

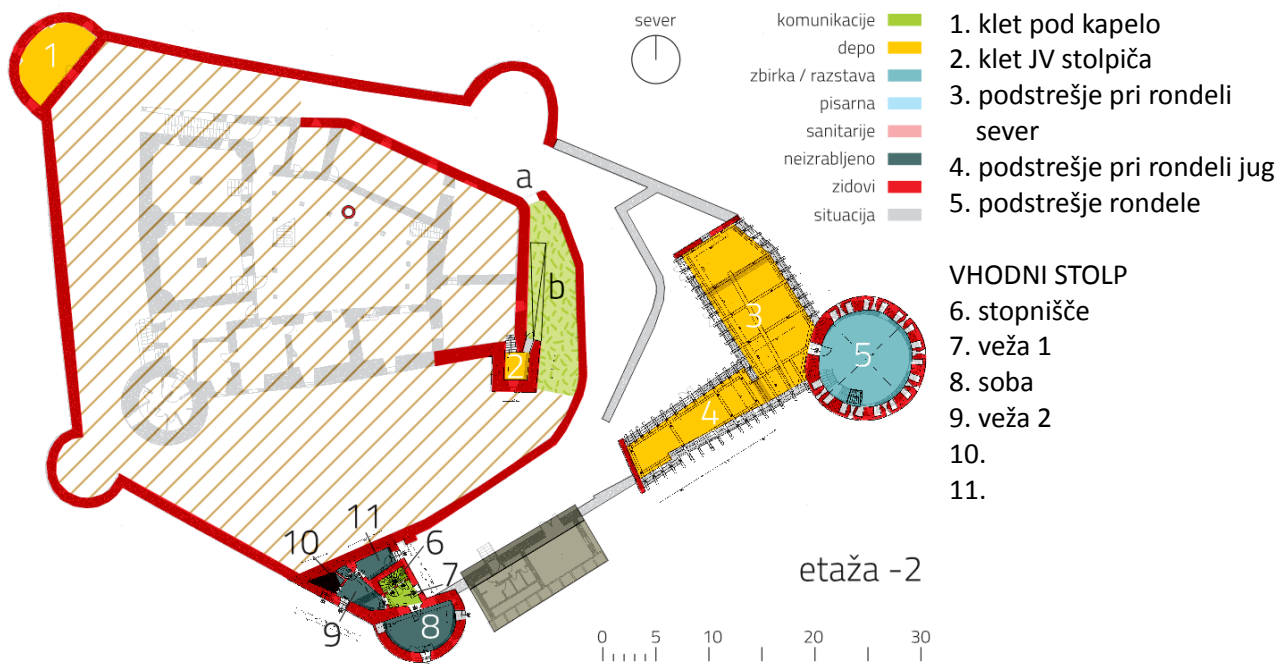

Ročaj: neustrezen profil in sistem pritranja

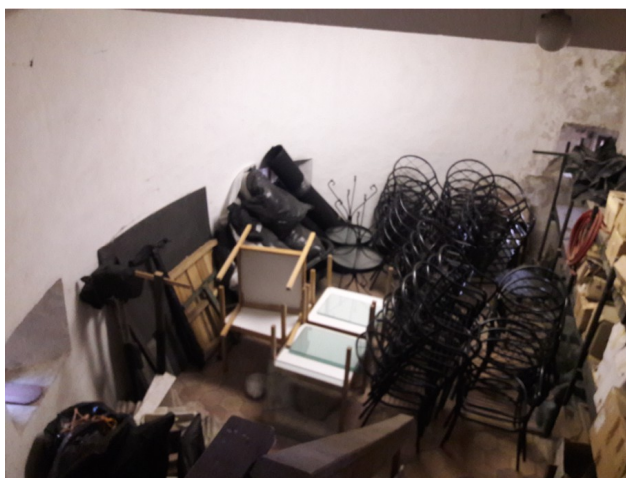

Razpoka v tlaku, posledica posedanja obokov v kleti

Etaža -2

Vstopna loputa v klet

Klet - depo

Jugozahodna lina

Zahodna lina

Tlak

Stopnišče

Podstrešje rondele

Ostrešje rondele, narejeno na novo ob obnovi

Nedanji tlak, prelit z novejšim

Dostop v rondo ob obnovi preko območja nekdanjega servisnega objekta – tako je nabrž funkcionirala tudi dostava materiala za obrambo v vrhno etažo rondele (vrela voda, smola, kamenje ...), kar so metali in izlivali iz rondele.

Strelnica in izlivnici. Moteča zastarela svetila

Prehod iz rondele na podstrešje skozi vrata

Ometana podstrešna stena rondele – najbrž je bil primarni dostop do vrhnje etaže rondele s te strani – skozi servisne objekte proti zahodu – saj elementov za obrambo najbrž niso dvigali skozi stropno lino ampak so jih pripeljali z nivoja severnega obzidnega polstolpa.

Podstrešje nad zbirko Mastodont

Podstrešje nad stavbo zahodno od rondele

Stik med stavbo 6 in 7 na podstrešju: preveriti, ali so bile stene znotraj ometane = ali so oboki sekundarni

Vrata v zahodnem zatrepu

Vrata v severnem zatrepu

Peč v vhodnem stolpu

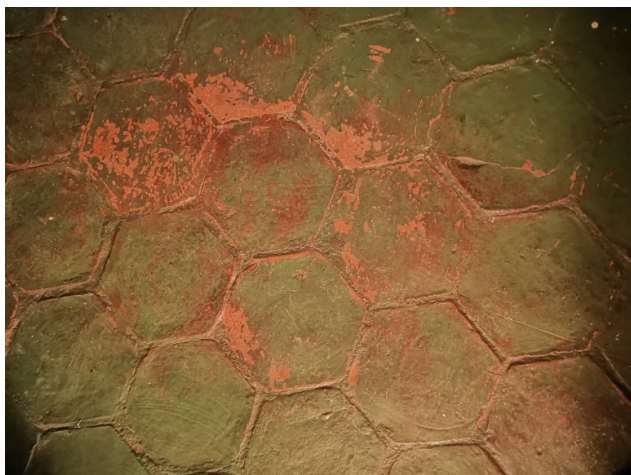

Vrata v osrednji sobi vhodnega stolpa

Lina z dvojno rešetko

Pobarvan klinker na tleh

Osrednja soba

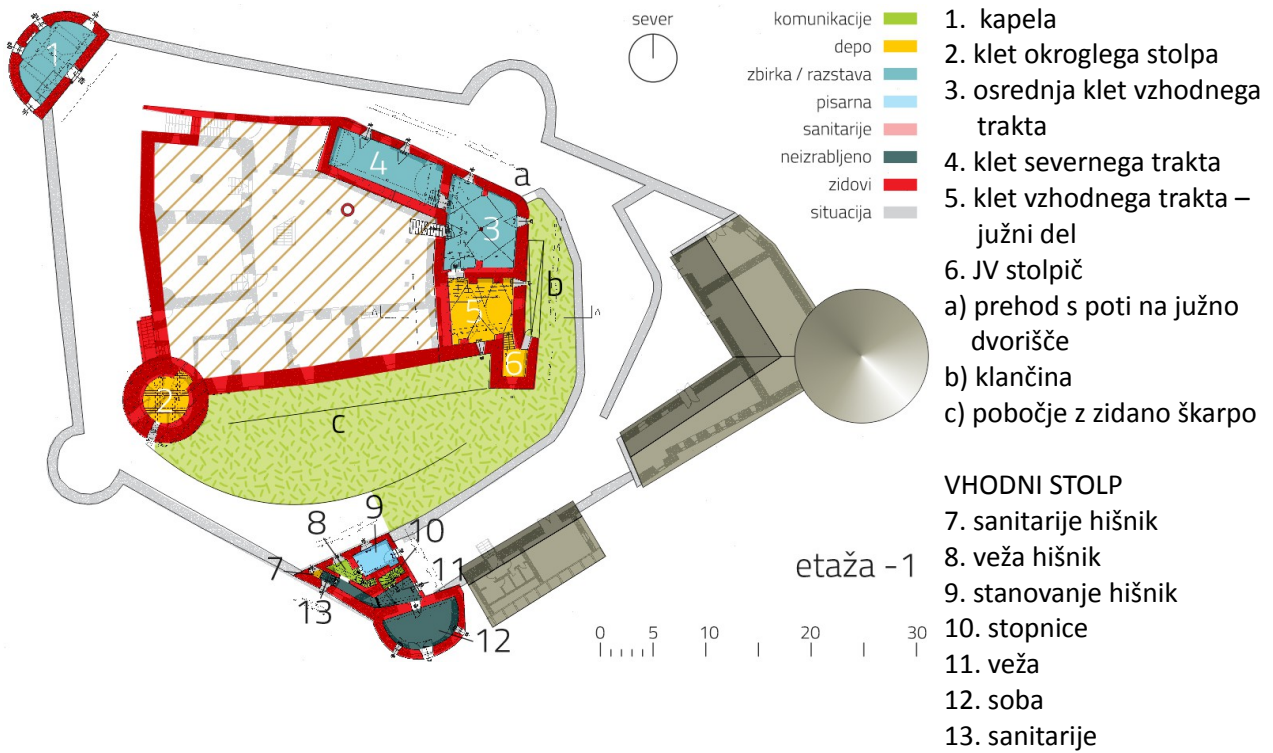

Veža

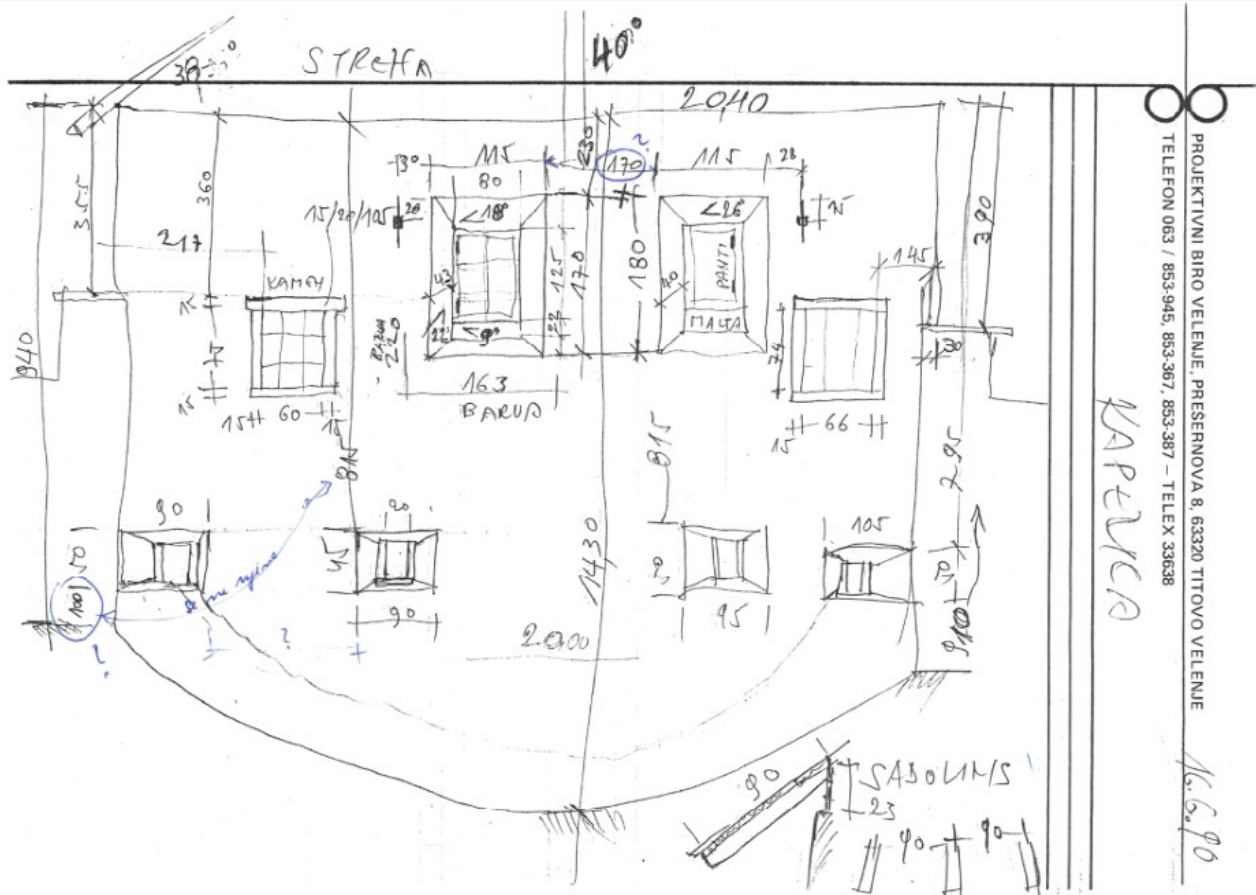

Hodnik

Etaža -1

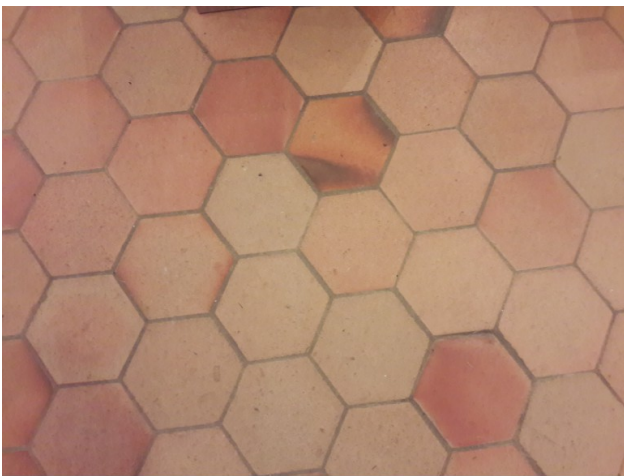

Razvit plašč stopla s kapelo, izmere 1990. Hrani Muzej Velenje.

Kapela v SZ stolpu obzidja

Klinker v kapeli

Sonde poslikave

Poslikava stene nasproti vrat

Kropilnik, 2016

Klet v okroglem stolpu, prostor 2

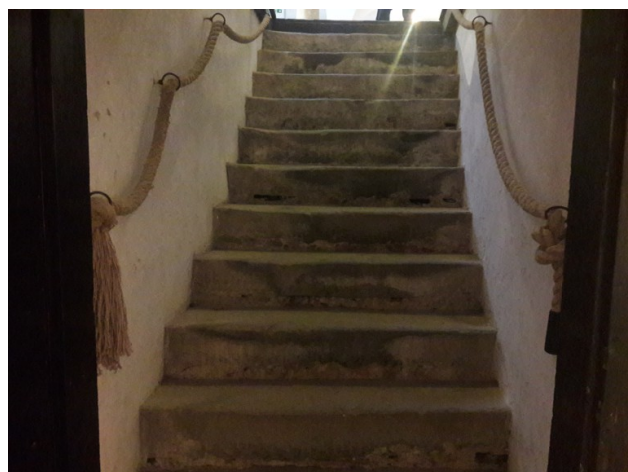
Vrata v klet okroglega stolpa – notranja bunkerska / zakloniščna (na kolescu) in zunanja lesena, obita s pločevino

Niša v kleti

Stopnišče z arkadnega dvorišča v klet

Stopnišče z arkadnega dvorišča v klet

Kletni prostor 3

Kamnita jama / skalna razpoka z vodo v južni steni

Prostor 4, vzhodni del

Lina

Cokl

Prehod

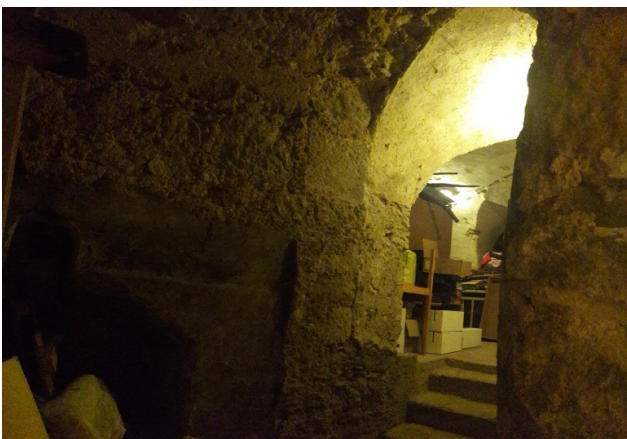
Prostor 5 - depo

Dodani oboki

Sledovi opažev ob obokanju

Prehod v klet JV stolpiča (prostor 6)

Sled stene na mestu preboja

Stenska niša v stolpiču

Pisarna v vhodnem stolpu

Stopnice na podstrešje

Etaža 0

- komunikacije
- depo
- zbirka / razstava
- pisarna
- sanitarije
- neizrabljeno
- zidovi
- situacija

1. stopnišče v grajsko jedro
2. vhodna veža
3. arkadni hodniki
4. notranje dvorišče
5. stražarnica
6. soba severnega trakta (Afrika 1)
7. soba vzhodnega trakta (Afrika 2)
8. soba vzhodnega trakta – južni del (Afrika 3)
9. JV stolpič (Afrika 4)
10. soba južnega trakta (Afrika 5)
11. gostilna
12. trgovina
13. pisarna
14. veža ob zadnjem vhodu
15. sanitarije
16. stopnišče k zadnjemu vhodu
17. podstrešje vhodnega stolpa

Nadstrešeno vhodno stopnišče

Stopnišče k vhodu v grajsko jedro

Stebra nadstreška nad stopniščem sta iz zelenega vulkanskega tufa

Obok na vrhu stopnišča, pred vhodom v vežo

Lina pod obokom

Vrhnja dve sklepna kosa portala sta iz zelenega kamna, ostali portal je iz rumenega – naključje ali je bil morda sklep portala zamenjan (je bil poškodovan ali morda prvotno šilast? Ali pa je bil portal enostavno previsok: tlak dvoriščne etaže je bil nasut za cca 35 cm – kot ugotavljata Kramberger pri višini oboda dvoriščnega vodnjaka in Brišnikova pri tlaku v vratarnici – in bržčas so morali pri povišanju tlaka dvigniti tudi celoten portal.)

Z zelenim kamnom je kamnoseško popravljen tudi nižji segment portala – vsekakor gre za kasnejši poseg v portal.

Morda je bila prvotna linija vratnega portala šilastoločna – tudi oblika izmuznih vratc je šilastoločna. Zakaj bi delali dve različni obliki?

Tlak pred vhodom. Portal ne počiva na pragu niti ne gre do tlaka – nenavadno. Najbrž je bil tlak dvorišča zgodnejših gradbenih faz gradu precej nižji (veža, vratarnica, obe 'kleti' zahodnega trakta) in je bil tudi portal vzidan niže.

Kot del praga uporabljena profilirana spolija.

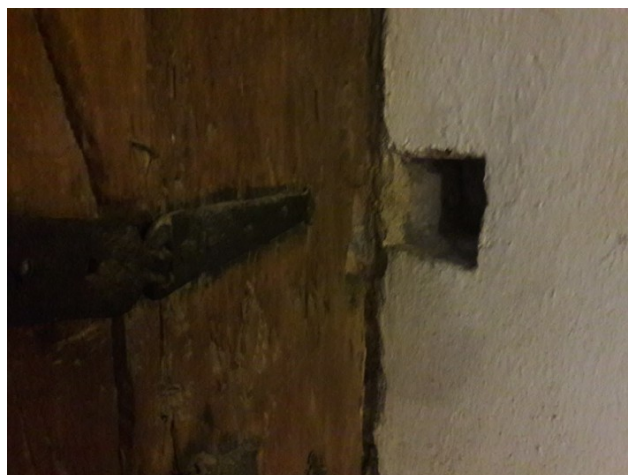
Vhodna vrata z notranje strani

Zvon v veži

Odprtina za tram, ki dodatno učvrsti vrata, v levem ...

... in desnem vratnem ostenju

Arkadno dvorišče pred menjavo osrednjega polja tlaka

Heraldična plošča zakoncev pl. Adamovich

Stebrišče iz vhodne veže

Zadnja arkada s stebrom, napol utopljenim v zid (v nadstropju)

Dvorišče pred menjavo tlaka

Nekdanji tlak iz mačjih glav (rečnih oblic)

Arkadno dvorišče 2020, tlak iz rezanih kamnitih plošč

Opečni tlak arkadnih hodnikov

Ostanki barve na stebrih – je šlo v nekem času za renesančno shemo poslikave s temno pobarvanimi kamnoseškimi elementi in svetlo folijo zdov?

Različno visoka podnožja stebrov kažejo na spremembo (višanje) tlaka

Dvorišče gosti različne dejavnosti: mladi muzealci, ...

... koncerti za takšno ...

... in drugačno publiko, ...

... poroke ... vir: splet.

Cisterna

Portal v stražarnico

Znamenje na ščitku na vhodu v vratarnico

Strelna lina vratarnica – veža, spodaj ključavnica

Vrata v stražarnico z notranje strani

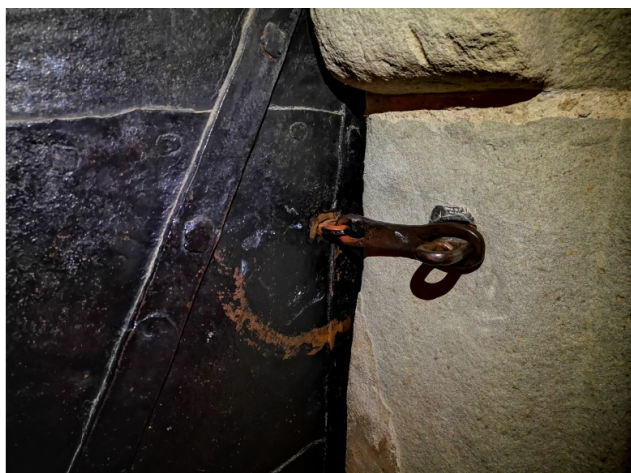

Element, ki omogoča odklepanje z notranje in zunanje strani

Zatič s podložkami in zagozdo: če se je zagozdo izvleklo, se je lahko vrata odprlo tudi, če so bila od zunaj zaklenjena z žabicami

Zunanji element za zaklepanje vrat na žabico.

Klinker tlak v stražarnici

Foit / Afrika, prostor 6, zahodni del z oboki na traverzah

Prostor 6, osrednji potlačen lok

Dimnična vratca pri vratih

Prehod proti jugu v prostor 8. Lesen strop na mogočnem tramu

Obokan prostor 8

Sobica v JV stolpiču, 9

Banjast obok prostora 10

Vrata

Kovano okovje / panti. Je tu ohranjena svetlejša rjava barva stavbnega pohištva, kakršna se vidi na starih slikah fasade?

Plastična kljuka - anahronizem

Vrata Afrika, 10

Vrata Gostilna, 11

Okno Gostilna

Oljni oplesk okna z notranje strani

Bakelitna stikala

Lesene deske v gostilni

Gostilna, prostor 11

Trgovina, prostor 12. Obok je pravokoten glede na obok v sosednjem prostoru (v gostilni)

Pisarna, št. 13, preveriti, ali je strop spušen oz. kje je tram, viden v veži pred sanitarijami

Vrata v vežo

Ključavnica

Veža z interpolirano sobico, v kateri je pisarna, desno prehod v sanitarije

Lavabo v veži, prostor 14

Omara za čistila – nekdanje stranišče (kotliček je še ohranjen), prvotno strelna niša. Rekonstruirati strelno nišo?

Sanitarije z recentnimi delilnimi stenami in stropom ter okensko nišo

Obdelava pultov sanitarij z deskami. Je niša z ogledalom ostanek nekdanje okenske niše?

Dostop v medetažo pod sanitarijami

Medetaža je visoka 6 šar zidakov. Armiranobetonske plošče.

Pogled z dvorišča proti vhodni veži. Lok portala je zložen iz mnogo segmentov – nenavadno v primerjavi z drugimi portali

Segmenti portala so podloženi z opeko. Že primarno nenatančna izvedba (navadno so gotski kamnoseki bolj precizni) ali kasnejši poseg (sprememba prvotno šilastega profila v polkrožnega?)

Ajdovo zrno

Osrednja partija kovanih vrat

Lina v prostor 17

Zazidana lina v prostor 17

Lina v prostor 18

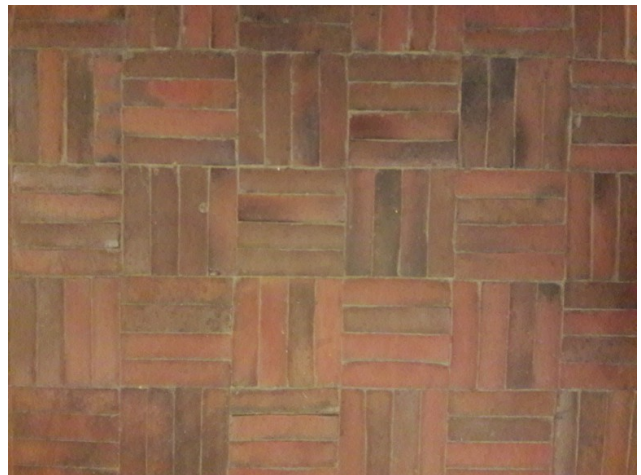
Portal v prostor 18

Prostor 18

Stopnice v prostor 18. Manjka ročaj pri stopnicah. Pri možni višini padca nad 48 cm bi bila potrebna tudi ograja.

Klinker tlak

Vrata od znotraj. Diskrepanca med okovjem in kljuko.

Lina. Zakaj zamik?

Okrepitev osrednjega stebra v prostoru 18.

Steber v prostoru 17, spodaj prostor 17

Portal od znotraj

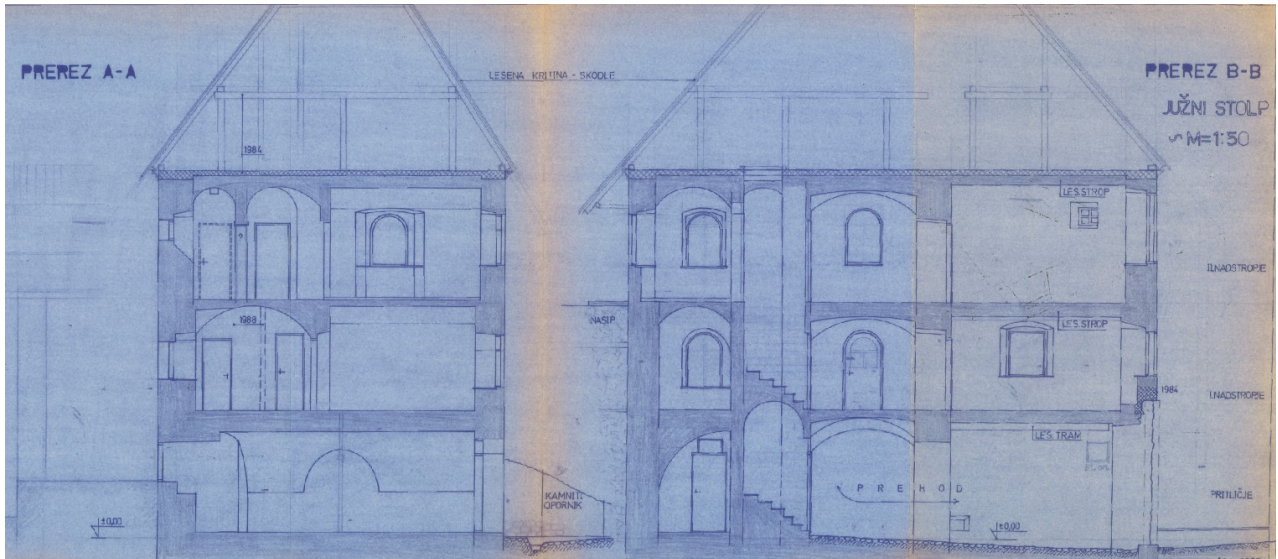
Vhodni stolp – dostop na podstrešje

Novo ostrešje

Opeka opekarne 'ET'

Prereza skozi vhodni stolp

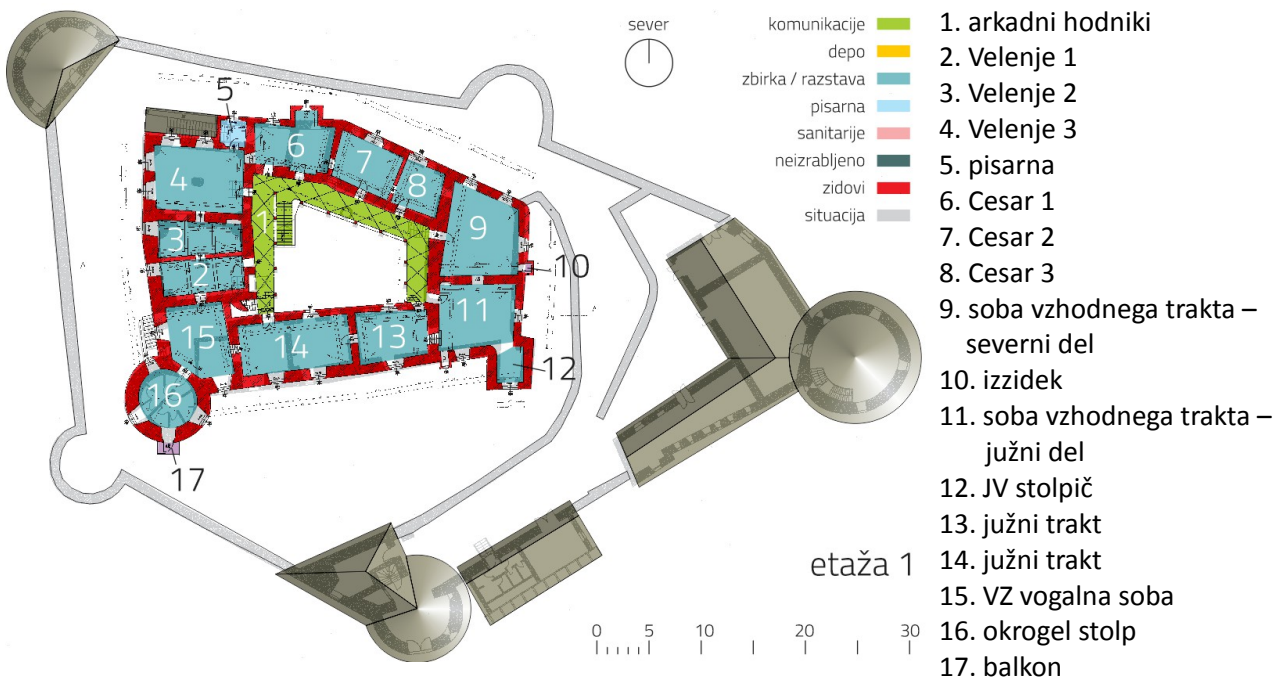

Kovinski elementi na cisterni

Zob

Etaža 1

Profilirana kamnita polica parapeta hodnika v nadstropju

Pete obokov

Vogalna peta obokov

Stopnišče v višjo etažo, ob njem levo ozek prehod s kuriščem za peč

Opečni tlak prehoda ob stopnišču

Zanke za palice, ki so držale tekače preko stopnic

Kamniti tlak severnega in vzhodnega hodnika

Opečni tlak vzhodnega hodnika

Prostor 2: razstava Velenje, 1. soba: češki banjasti oboki na oprogah

Vratno krilo z izstopajočo obdelavo – poenotiti z ostalimi (pokrivni premaz lesa)?

Prostor 3: razstava Velenje, 2. soba: češki banjasti oboki na oprogah

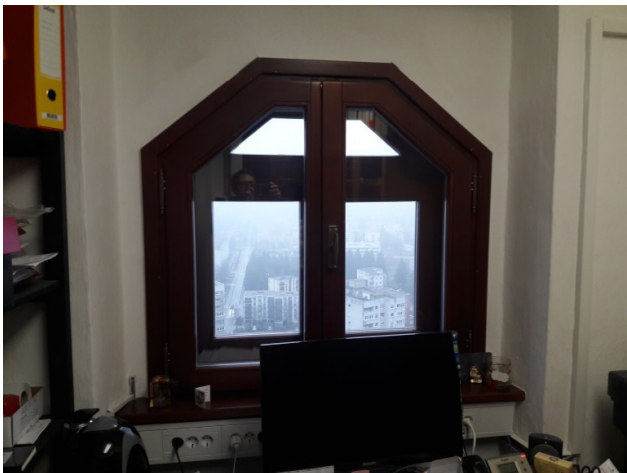
Prostor 4, razstava Velenje, 3. soba: zelo plitvi in dolgi češki banjasti oboki na oprogah

Tlakl iz desk

Nizkostenska obroba, valčkani vzorci

Poligonalno okno pisarne, prostor 5

Kamniti okvir kurišča za peči za prostor 6

Portala prostora 6, levi je fingiran z ometano opeko in lesom

Ometno opečno ostenje portala

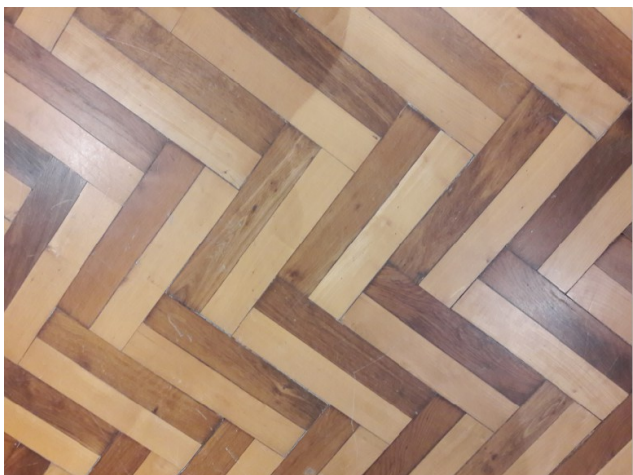
Pobarvana lesena profilacija levega portala posnema kamniti portal desno. Temnejša siva barva, kakršna se pojavlja v ostankih tudi na posameznih stebrih – ostanek nekdanje barvne sheme?

Kamnita profilacija - original

Zbirka Cesar, 1. soba, in šilast prehod v drugo sobo

Parket druge Cesarjeve sobe

Kamniti okvirji kurišč za peči za prostora 9 in 11

Profilacija in ostanki barv

Opečni prag

Napis na opečnem tlakovcu

Šilastoločni prehod med prostoroma 9 in 11

Portal v sobo 11. Interpolacija pod preklado - povišanje?

Pomol - nekdanje stranišče, prostor 11

Ročaj stopnišča ni ustreznega profila (krožni profil ca 40 mm), segati bi moral 30 cm preko prve in zadnje stopnice.

Prostor 12 – JV stolpič

Štukirana dekoracija, skrita s spuščnim stropom, ki parafrazira to dekoracijo

Prostor 12 parket

Prostor 13 - tram

Vhod od zunaj v prostor 13. Zadnji stebrič arkad je utopljen v steno – zakaj?

Kapiteli stebrov

Vhod v prostor 14 (Galerija)

Notranja vrata

Okovje notranjih vrat

Parket prostora 14

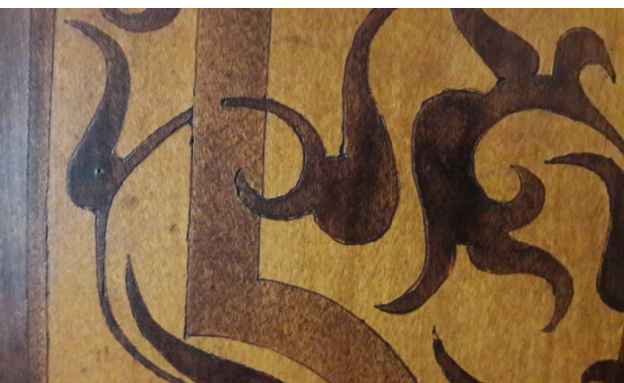
Tram in spuščeni strop v galeriji

Vrata, ki posnemajo intarzijo, med prostoroma 13 in 14

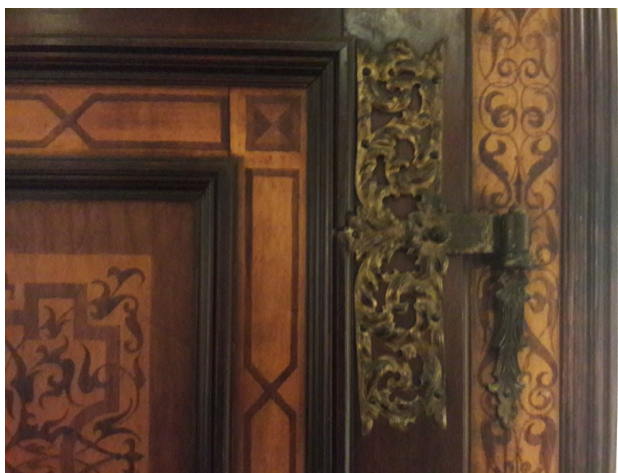
Detalj - kasete

Od blizu – rast lesa se nadaljuje pod vzorcem, 'pajcano'

V preseku je površina enotna, ni sestavljena

Okovje

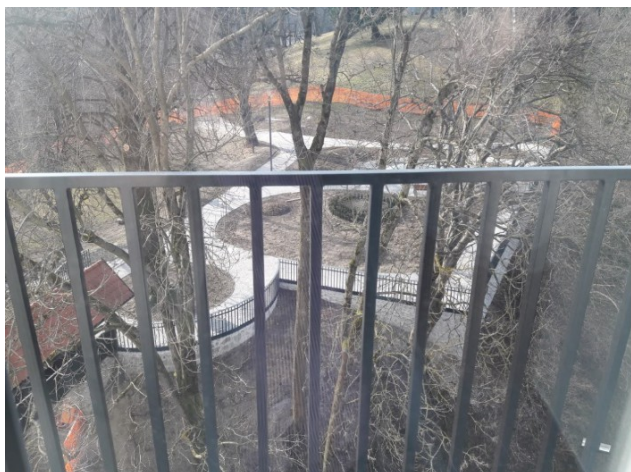
Prostor 15, lok pod stopniščem

Sodobna kovinska vrata na balkon, 2019

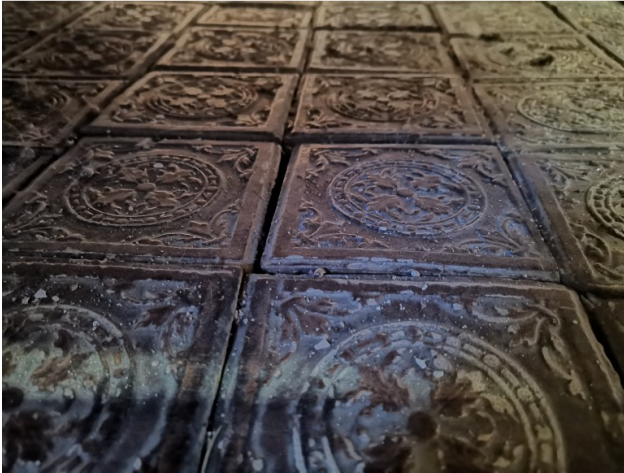
Soba v okroglem stolpu

Razgled na grajski park

Okno v niši

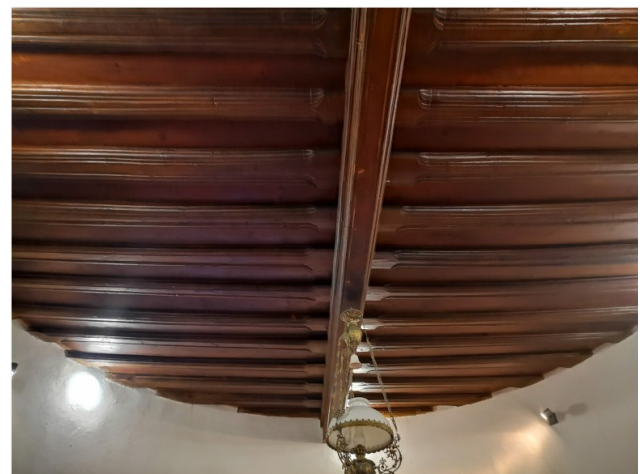
Ploščice pod pečjo

Ploščice – po barvi sodeč morda v kompletu s pečjo

Vdolbini na vrhu stopnic za fiksiranje nekdanje zasteklitve

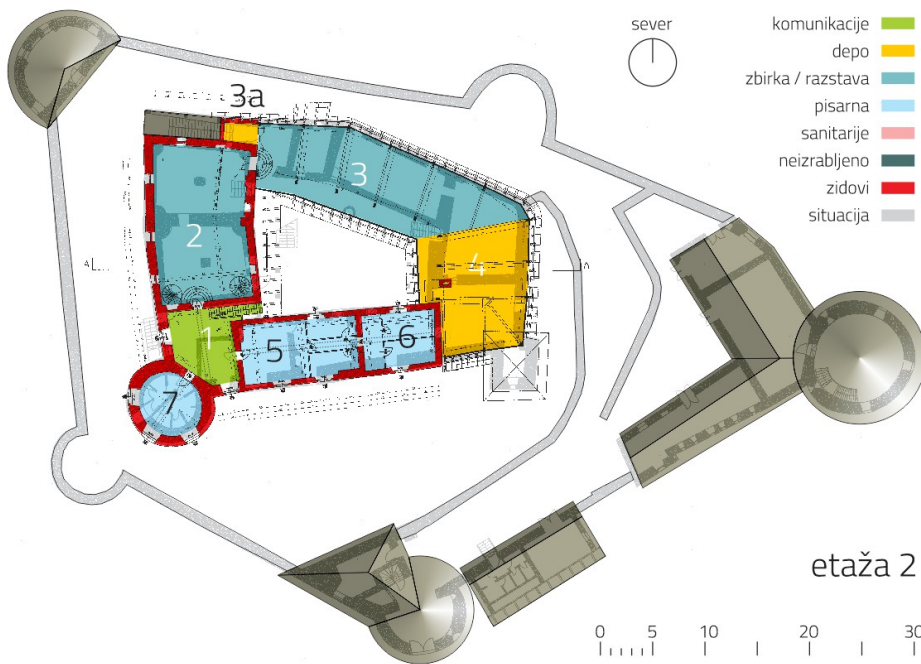

Profiliran strop okrogle sobe

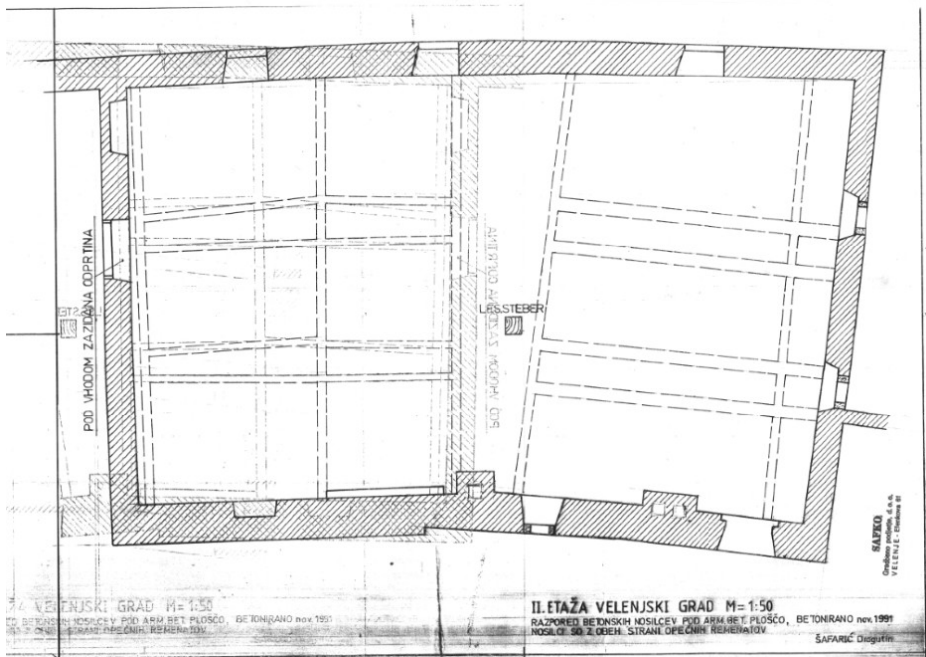

Prikaz, kako so / bi delovali stebri, če so / bi bili pobarvani temno sivo.

Etaža 2

- kommunikacije
 - depo
 - zbirka / razstava
 - pisarna
 - sanitarije
 - neizrabljeno
 - zidovi
 - situacija
1. veža JZ vogal
 2. Od romanike do baroka
 3. Od romanike do baroka
 - 3a. mini depo
 4. depo
 5. knjižnica
 6. pisarne kustosov
 7. pisarna direktorice

Nad oboki zahodnega trakta je bila izvedena mreža armiranobetonskih nosilcev in nad njimi armirano-betonska plošča

Lesena balustrada veže

Z opeko zazidan predhod v kamniti steni veže. Postavitev plaket kot del zbirke NOB po načrtih Adija Miklavca, 16. 9. 1966, MV 1966, Zbirka NOB

Za zidavo stene uporabljen tudi lehnjak

Detajl prvotnega portala

Prezentirani deli originalnega vhodnega portala – vhod iz veže v prostor 2 (zbirka Od romanike do baroka)

Profilirani lesen strop v veži

Od romanike do baroka – prostor 2, južni del

Severni del prostora, pod balkonom

Prehod v prostor 3, kamniti portal iz Družmirske cerkve

Kontinuirana vitrina pod vzhodnim balkonom

Prostor 3, zahodni del

Prostor 3, osrednji del

Okno na podstrešju nad vhodnim stopniščem v grad – severna fasada zahodnega trakta

Enako okno na vzhodni = dvoriščni fasadi, ki ga je skrila streha arkadnega hodnika, severni del

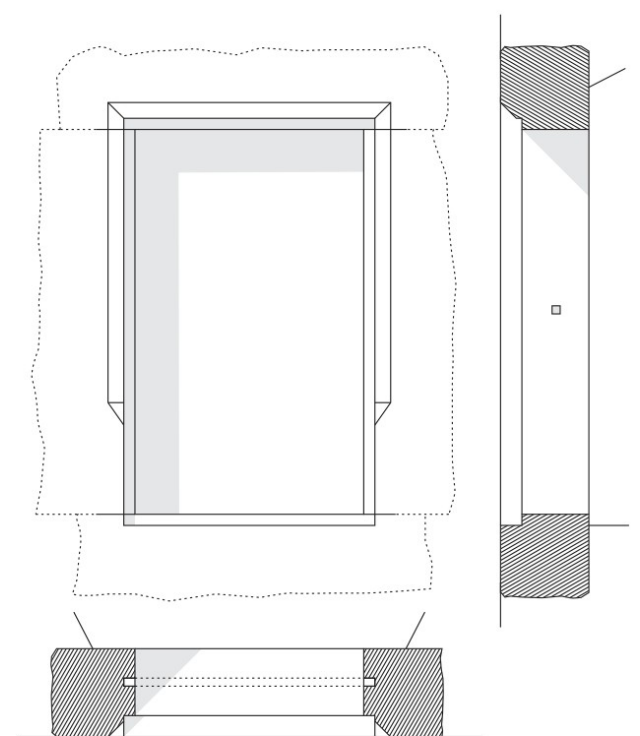
Tretje zazidano okno, južni del iste fasade.

Četrto enako okno je še vidno na severni fasadi

Zob na podstrešju, dvoriščna fasada zahodnega trakta, domnevno stik prve in druge gradbene faze.

0 50 cm

Podstrešno okno, RP

Prostor 3, osrednji del

Depo, prostor 4

Profilirani lesen strop v knjižnici

Parket v knjižnici

Prehod – objemni kasetni podboji

Profilirani lesen strop v pisarnah kustosov

Okrašeni tečaji

Starejši opleski

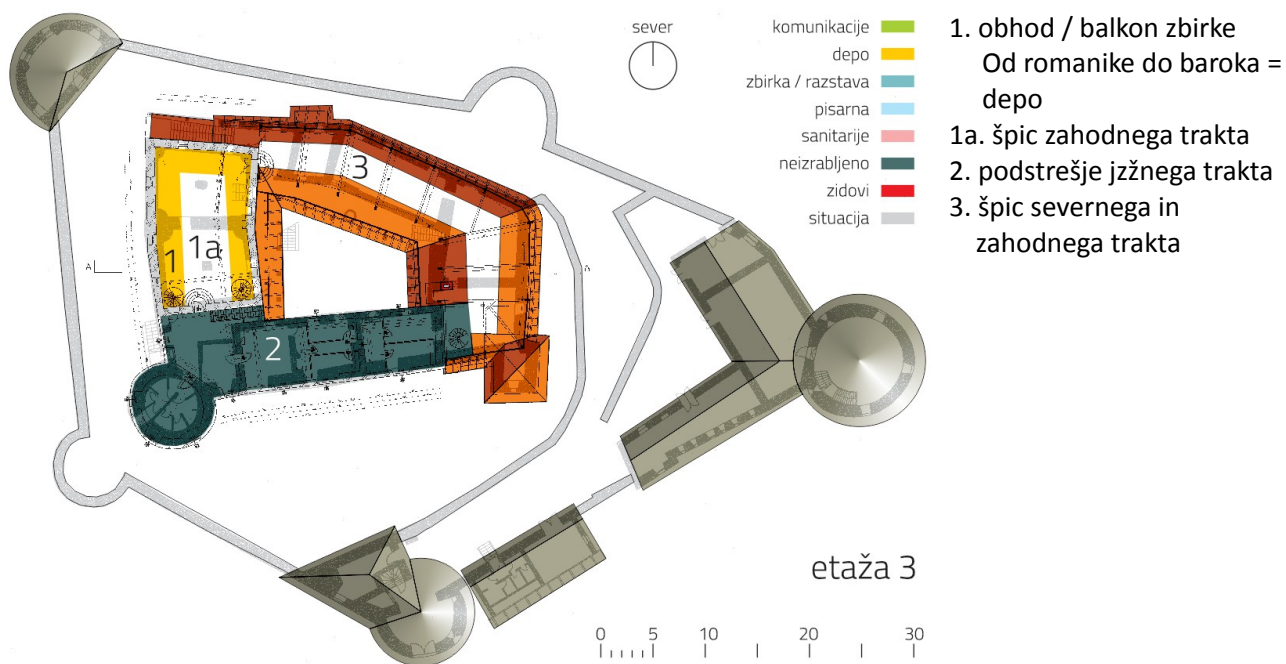

Profilirani lesen strop v pisarni direktorice

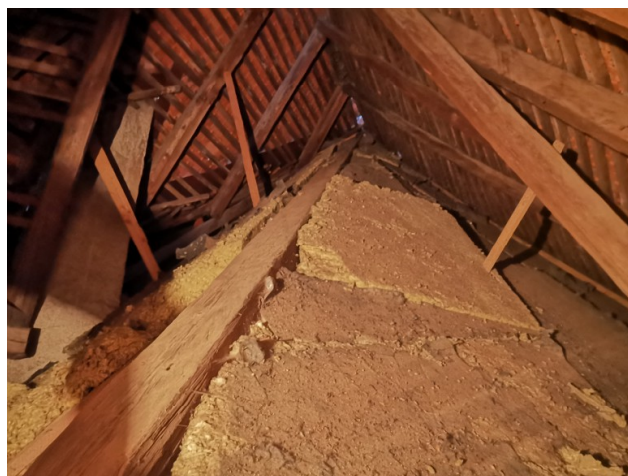

Okrogla pisarna direktorice

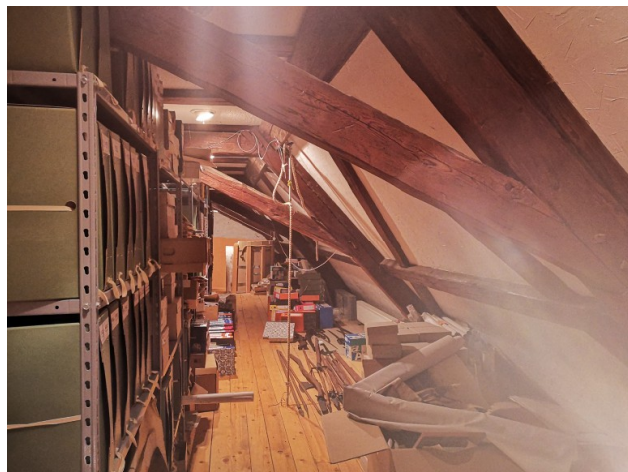
Etaža 3

Podstrešje vzhodnega trakta

Notranja strešina JV stolpiča

Obhod / balkon zahodnega trakta

Osvetljeni del podstrešja

OPREMA

Oprema gradu je v veliki meri izgubljena, bilo pa je je dosti in bila je dragocena: umetniške slike, luksuzno pohištvo, zrcala, preproge, nenavadni predmeti in lovske trofeje, parketi iz plemenitega lesa, bogato oblikovane lončene peči ... Vrednost vsega mobilijarja Velenjskega gradu je predstavljala slabo četrtnino vsega premoženja Karla (I.) pl. Adamovicha v Sloveniji²⁰

POSESTI IN NEPREMIČNINE KARLA (I.) PL. ADAMOVICHA	florinti
posesti Velenje in Švarcenštajn, urad Skorno, nepremičnine v Velenju, dodatne njive v Velenju	45.000,–
njiva v Lazah	220,50
posest Lilienberg in Velenje, kupljena leta 1860 od Aloysie grofice Harnoncour, parcele različne rabe v velikosti 33 johov in 301 kvadratne klaftre	2.966,–
celotna oprema (mobilijar), mrtva in živa, stvari in pohištvo gradu Velenje, umetnostne in zgodovinske zbirke	15.000,–
posest Tenje v Slavoniji	28.500,–
posest Jovanovec	121.000,–
parcele v kraju Puszta	20.886,–
SKUPAJ	233.572,50

Oltar, domnevno iz grajske kapele

Peč v okrogli sobi z balkonom

Zastekljeni paneli za zapiranje arkadnih hodnikov

Ključasta strelnica v lapidariju

²⁰Štajerska deželna deska, Einantwortung, No 7809, ENo 39437, Tom 13 fol 65. Hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu. Po Pole, Villa, 205.

Pečnica z napisom kunigunda naj bi bila izvor legende o grajskem duhu Kunigundi, v vodnjaku pa naj bi našli del 'njene zrcalne krogle'. 'Od Kunigundine peči' je ohranjena množica kosov – peč je bila modelirana kot hrastovo deblo z vejicami in listi. Rekonstruirati?

V depozu hranjena okenska krila iz pisarne direktorja, zastekljena s pihanci – neo 19. stoletje ali starejše? Porabiti za rekonstrukcijo v rondeli?

V depozu hranijo več peči, ki bi se lahko prezentirale bodisi na Velenjskem gradu, bodisi v Vili Bianci.

V depozu Muzeja Velenje je več kartonk nesortiranega gradiva iz izkopavanj med sanacijo grajskega obzidja. Gradivo bi bilo potrebno sortirati in dokumentirati in bi bilo odlična osnova za razstavo o fragmentih bivalne kulture na Velenjskem gradu.

Izkopana lupina ostrige daje informacijo o eksotični hrani in o prometu, ki jo je omogočal.

Opečna in kamnita krogla – del okrasa, vojne tehnike ali kaj povsem drugega?

Fragmenti pečnic iz kleti gradu Velenje in z depoja Muzeja Velenje (z izkopavanj ob sanaciji obzidja, november 2005). Že če na hitro pregledamo samo različne barvne tone, se kaže veliko število - vsaj tehle 12 - in velika likovna raznovrstnost peči – imamo zgodnejše neglazirane, enobarvne in večbarvne. Do sedaj sta bili opisani dve peči.²¹

²¹ Prva peč z gradu Velenje je valjaste oblike, pečnice so rjavo loščene in členjene s podolgovatimi žlebovi, aplikacije v obliki hrastovih listov so ločene rumeno in zeleno. Druga peč je sestavljena iz pečnic temno rjave barve s krožnimi reliefnimi poglobitvami, t.i. Medaljoni, venčne pečnice pa so okrašene z vrsto stiliziranih hrastovih listov. Brišnik, Grad Šalek, 46.

Med posodjem je kuhinjsko (več trinožnikov, manjši in večji lonci ...) ter namizno, okrašeno tudi s praskanjem in v različnih barvah, vzorcih ... So tudi stekleni fragmenti.

Ob arheoloških sondažnih raziskavah v vhodni stražarnici leta 2008 je arheologija Danijela Brišnik²² ugotovila:

Sestava tlakov v sondi 1:

- kamnit novodobni tlak
- 30 cm debelo nasutje sivo rjavega peščenega melja
- tlak iz opek velikosti 25,5 x 12,5 x 5,5 cm
- prežgana zemljena plast črno rdeče barve, prhka, debela 2 cm
- nasutje drobnega rečnega peska (granulacija 1 cm) s posamičnimi večjimi prodniki, debelina 10 cm
- ruševinska plast (rjav peščen melj, droben rečni pesek, opeke kot v tlaku zgoraj, posamični kosi novodobnega stekla in lončastih pečnic), debelina 9 cm
- vkop nepravilne oblike ob vzhodni steni stražarnice širine do 35 cm, ki se širi tudi ob severno steno, kjer se razširi na ca 60 cm. Polnilo vkopa: doben pesek in zemlja v razmerju 50:50%, vsebuje posamične 5-10 cm velike kose apnenca, posamične odlomke kuhinjske lončenine in odlomke kosti ter svinčene okvirje za okenske pihance; kopano do globine 50 cm od opečnatega tlaka, dno ni bilo doseženo
- prhek maltast estrih rumenkaste barve, ki vsebuje do 30% dobnega vodnega peska in posamične drobne odlomke opeke in črepinj, leži pod ruševinsko plastjo, debelina do 5 cm

V sondi 2 je bil pod rumenkastim estrihom najden še tampon debeline 10 cm in pod njim t.i. 'gotški estrih', trden estrih sivkaste barve, ohranjen le v SZ vogalu sonde v velikosti 25 x 45 cm, debeline do 5 cm.

Med drobnim arheološkim gradivom so bili mdr. najdeni: 1) odlomki steklenega kozarca, pihanega v rebrast kalup, 2) kamnita (topovska?) krogla, 3) fragment lonca, okrašenega z odtisom koleščka (14. / 15. stol.), 4) svinčeni okvirji za okenske pihance, 5) živalske kosti.

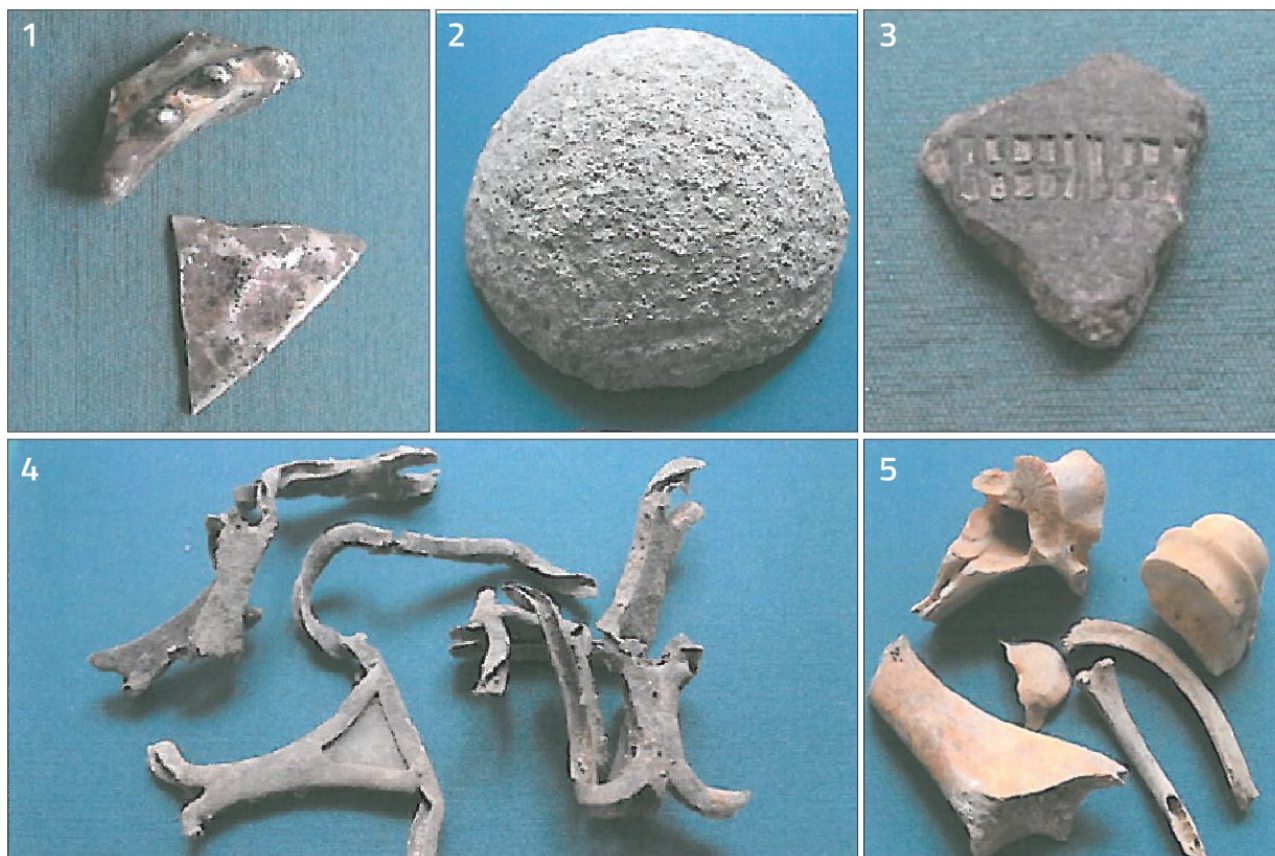

Foto E. Butina.

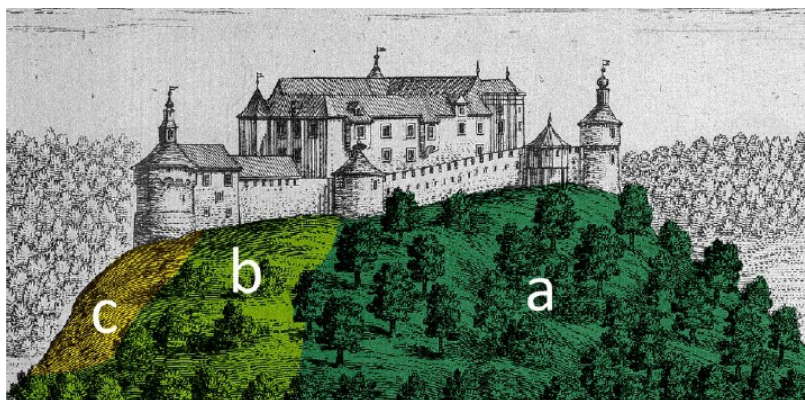
²² Brišnik, Poročilo.

OKOLICA, OZELENITEV

Grajski park oz. krajinska ureditev okolice gradu je del kulturne krajine, ki jo je general Velenjski grad od svojega nastanka do danes. Genezo te krajine lahko spremljamo s pomočjo starih kartografskih prikazov in upodobitev. Grajsko jedro je postavljeno na vrh skalnatega griča in še danes se marsikje vidi, da so zidovi naslonjeni neposredno na skale (izvrstna obrabna lega). S prizidavami skozi čas se je grad širil, oblikovalo se je notranje arkadno dvorišče in obzidje z obrambnimi stolpi. Danes daje grad pretežno renesančni videz.

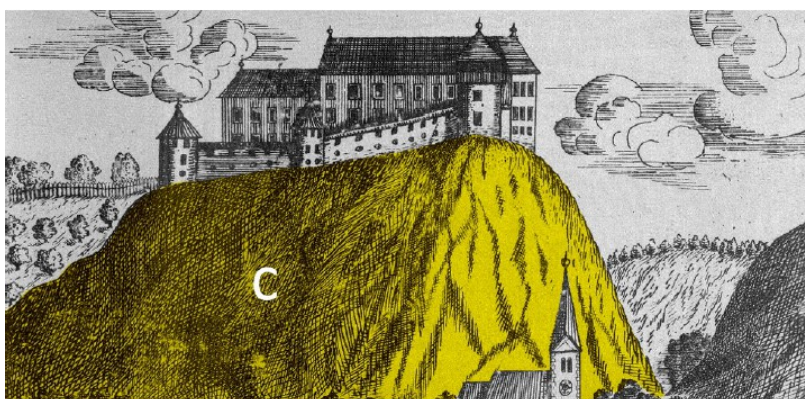
OBRAMBNA KRAJINA

Upodobitev Velenja v Vischerjevi Topografiji Štajerske leta **1681** kaže, da je bil grajski hrib porasel z le redkimi drevesi na zahodni strani, na severovzhodni strani je bil porasel z nekaj grmi, na vzhodnem robu pa čisto ogoljen. Gotovo je bil ob nastanku in v prvih stoletjih gradu grič iz obrabnih razlogov povsem brez drevja, kar je omogočalo popoln nadzor okolice. Ko je nastopila nevarnost, da bi lahko prišlo do spopada, so dali grajski gospodje grič še dodatno očistiti. Takšno poročilo imamo iz leta 1600, ko se je zaostрил spor med katoliškim škofom Hrenom in protestantskim lastnikom velenjskega gradu Heričem glede uporabe cerkve v Velenju: Herič se je pripravljal na oborožen spopad in je dal posekati drevje okoli gradu. Škofu je sicer napisal, da je to storil »ad prospectum« (zaradi razgleda) in ne zato, da bi laže streljal ...²³

Različna poraščenost grajskega hriba leta:

1681

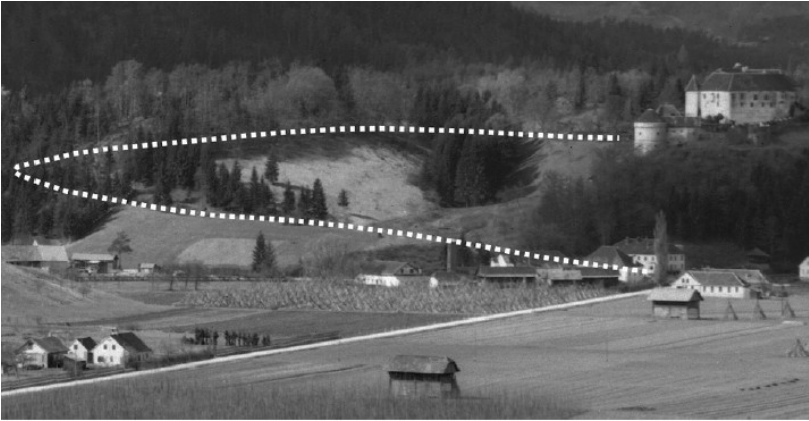

1681

1830

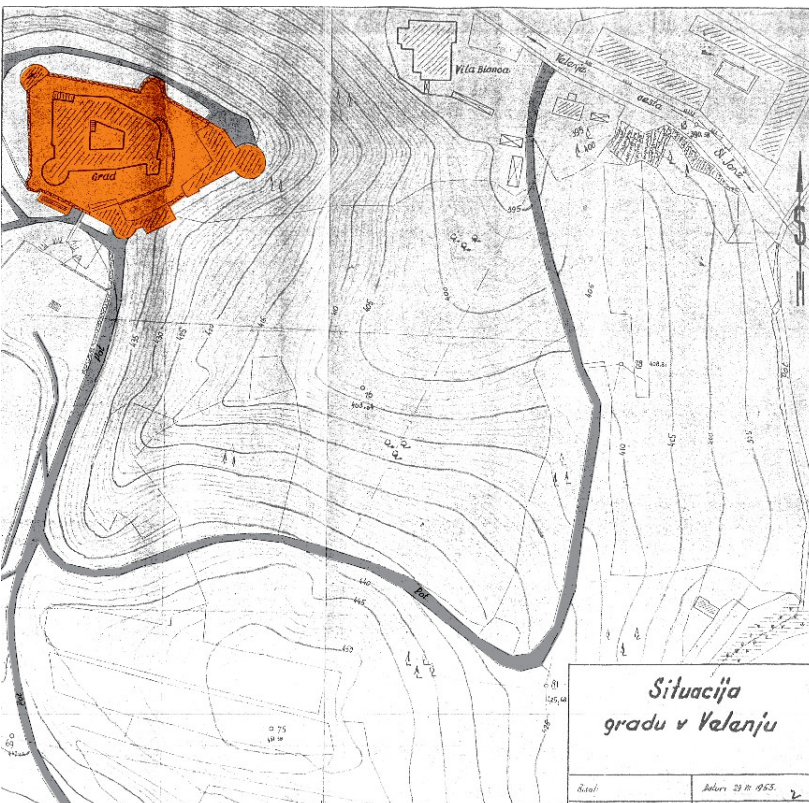
²³ Orožen, Dekanat, 227.

Prvotna dostopna pot na grad je vodila do 'majerhofa' – pristave - gospodarskega jedra pod gradom preko območja današnjih skakalnic.

Trasa nekdanjega dostopa je še ohranjena v parcelaciji.

Posnetek iz leta 1955 z vzhodno potjo na grad

~1775

~1825

UTILITARNA RURALNA KRAJINA

Na prvi vojaški karti sta južno od gradu stali dve zidani stavbi – njunega namena ne poznamo, preko južnega griča je rasel gozd. Na katastru 1825 stavb ni več, gozd je izkrčen, urejene so njive in travniki, celo vinograd.

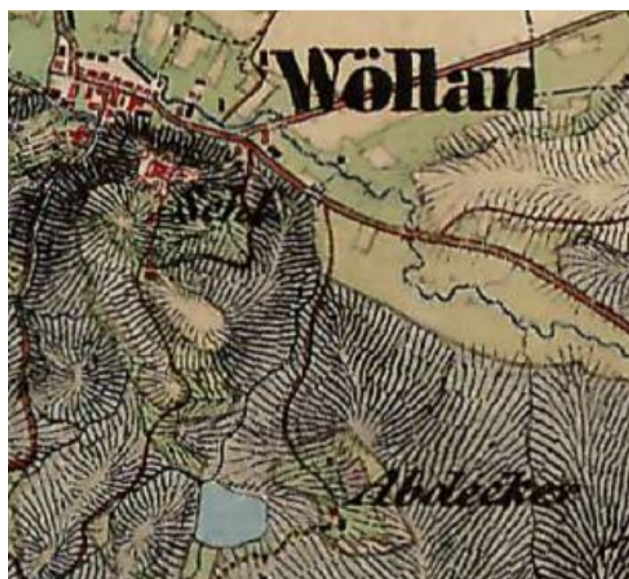
~1825

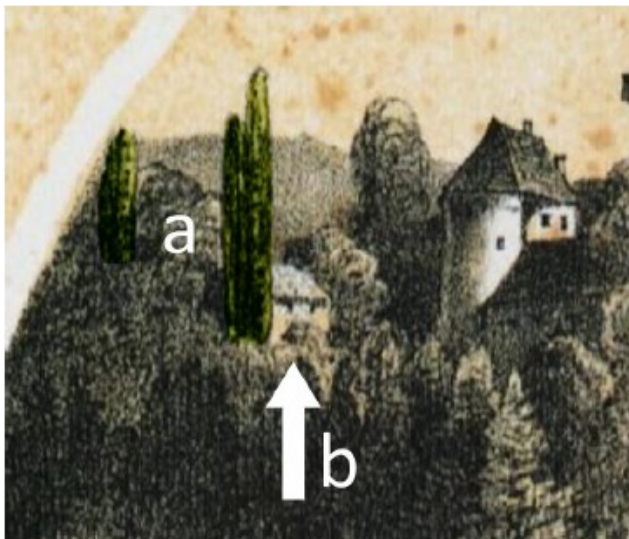
Na topografski karti sta označena dva vodna objekta: prvi na vrhu griča (vodohran?), drugi na pobočju (spodnji vodnjak?)

Na upodobitvi iz 1681 je narisana plot ob dostopni poti do gradu ter sadovnjak (?) na pobočju.

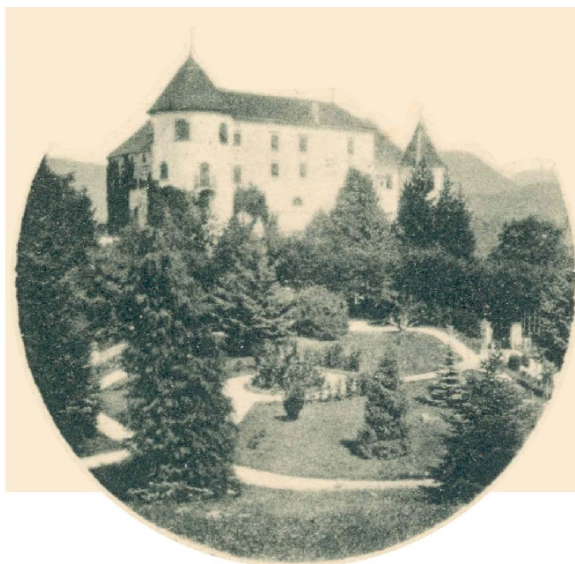
Del 'utilitarne krajine' je bil tudi ribnik – tajht, za ribe in za led, ki so ga shranjevali v ledenici.

PARKOVNA KRAJINA

Detajl upodobitve Velenjskega gradu 1862/63: pred vhodnim stolpom je stala manjša stavba, najbrž uta nad vodnjakom. Visoko in ozko drevo ob njej je bržas laški topol / jaged, priljubljena drevnina tega časa. Topograf Janisch je 1885 zapisa, da se 'za vrtom na južni strani gradu razprostirajo lepi parki' – torej lahko **ureditev prve faze parka postavimo v sredino 19. stoletja.**

Druga faza parkovnih ureditev obsega (pre)ureditev parka pred letom 1892: formiranje parternega parka kot izrazito neutilitarne, zavestno estetizirane krajine.

Grajski park kmalu po nastanku in nekaj let kasneje – fontana je opuščena, gredice so poenostavljene.

Značilnosti:

- razmeroma ozke stezice v neortogonalni, navidez naključni geometriji
- osrednji krožni motiv (fontana)
- različna okrasna drevnina, sajena pretežno v neformalnih razporeditvah

Nekaj let kasneje (1898) je bil urejen tudi estetsko soroden park v toplicah Topolšica, kjer so izrecno napisali, da so ga delali po vzorih iz mestnega parka v Gradcu:²⁴ precej motiov iz parka v Gradcu se dejansko da prepoznati v sklopu parka Velenjskega gradu:

²⁴ Marburger Zeitung, 17. 3. 1898.

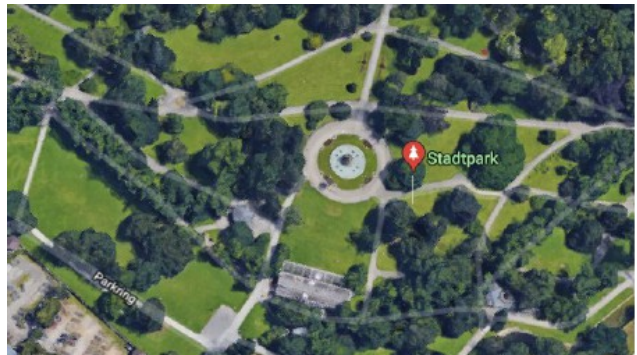
kostanjevi drevoredi,

osrednji vodni motiv – krožna forma,

gradnja opornih zidov z lomljencem, bananovec

Vir: splet.

Konec 19. stoletja so pričeli nekateri zdravniki propagirati zdravljenje z naravnimi elementi – svetlobo, svežim zrakom, soncem in izvirske vodo – kot dunajski zdravnik dr. Gustav pl. Huttern, ki je imel ta čas v lasti toplice Topolšica. Najbrž je – med drugim – tudi ta trend vplival na družino Adamovich (ki je v svoje okolje uvajala mnogo novosti na področju kmetijstva, pomagala pri šolanju otrok ipd.), da je svoj park odprla za vse – območje ni bilo ograjeno in zaprto kot npr. areal vile Riiter / Novi Šalek / Herberstein.

Grofica Bianca je – nenazadnje – izhajala iz družine grofov Wickenburg: njen oče je praktično ustvaril Blad Gleichenberg, njena mama je uredila tamkajšnji park.²⁵

Leta 1892 je bil v celjskem časopisu Deutsche Wacht objavljen opis parka pri Velenjskem gradu:

Iz Velenja v Zdravilišče Topolšica

/.../ Tik ob hišah se vzpenja grajski hrib, ki ga krona grofici Adamovich pripadajoč grad Velenje, ki veličastno in kljubovalno gleda v Šaleško dolino. Območje okoli gradu in del pobočja grajskega hriba pokriva lep, v angleškem slogu vzdrževan park, ki ima mnoge mirne, hladne koticke za počitek in je zaradi dobrote in prijaznosti grofice vsakomur dostopen. Ker so hribi vse naokoli pokriti z iglavci, obdaja sprehajalca ves čas pikantno po smoli dišeči zrak in dela grajski park za eno najprijetnejših območij za bivanje, ki se ga da brez napora doseči po senčni vijugasti poti. /.../

²⁵ Poles, Villa, 249.

Partien ist. Knapp bei den Häusern erhebt sich der Schloßberg, gekrönt mit dem der Frau Gräfin A d a m o v i c h gehörigen Schloß Wöllan, das majestätisch und trugig in das Schallthal hinausblickt. Die Fläche um das Schloß und zum Theil die Abhänge des Schloßberges bedeckt ein hübscher, im englischen Stil gehaltener Park, der viele lauschige, kühle Ruheplätzchen enthält und durch die Güte und Liebenswürdigkeit der Besitzerin jedem Besucher zugänglich ist. Da die Berge ringsum mit Nadelwald bedeckt sind, so umstreicht den Spaziergänger stets eine würzige, harzdunstende Luft und macht den Schloßpark zu einem der angenehmsten Aufenthaltsorte, den man ohne Mühe auf einem schattigen Serpentinweg erreichen kann. Für die Ver-

Opis parka pri Velenjskem gradu, 1892.²⁶

Bianca grofica Mensdorff, vdova pl. Adamovich, rojena grofica Wickenburg, ki je dala urediti grajski park.²⁷ Grofica Bianca je na gradu živela do leta 1900, takrat se je preselila v Vilo Bianco pod gradom, posestvo je formalno predala sinu Karlu (II.) in snahi Giseli 1. 1. 1896.

Torej so tovrstno ureditev parka, ki se nam danes zdi vendarle precej formalistična oz. slogovno površna,²⁸ v 19. stoletju dojemali kot »park v angleškem slogu«. **Angleški park** je nastal v zgodnjem 18. stoletju kot oblika umetno ustvarjenega idealiziranega, slikovitega kosa narave. Bil je mišljen kot kontrast strogo formalnim, simetričnim parkom v francoskem slogu 17. stoletja, z dolgimi ravnimi potmi in zapletenimi geometričnimi vzorci, ustvarjenimi iz cvetja in obrezane drevnine. Navadno angleški park vsebuje vodni motiv (ribnik, jezerce), travnik, skupine dreves in slikovite poudarke (tempeljčke, umetno zgrajene ruševine, mostičke, elemente kitajskih vrtov ipd.).²⁹

S tega gledišča laže razumemo zasnovo parka: ustvariti so želeli angleški = navidezno naključni, nesimetrični, ne strogo formalno urejeni park – to glede na lego gradu na razgibanem hribu tudi ne bi bilo lahko izvedljivo. Neposredni vzor je bil park v Gradcu. Osrednji vodni motiv je bila fontana z visokim vodomatom, ki je padal v krožen ribnik; potka je bila »slučajno« speljana ravno tako, da je naletela na fontano in ni šlo drugače, kot da jo je morala obkrožiti z obeh strani. Različni višinski nivoji so bili oblikovani z opornimi zidovi iz kamna lomljenca, kar je dajalo vtis starosti, rustikalnosti, skoraj ruševine. Na travnato površino so bili posajeni drevje in grmovnice, ponekod brez strogega geometričnega reda, drugje kot drevoredi oz. krožne gredice. Kot slikoviti poudarki so služile eksote – npr. agave, ki so jih čez poletje razpostavili v park, pozimi pa shranili v steklenjak. Parterni del parka je bil podzidan z opornimi zidovi in z gradom na novo neposredno povezan z lesenim mostovžem preko nekdanjega grajskega jarka. Park (kot krajina z neutilitarno, likovno uporabljeno drevnino) je preko sadovnjakov (krajina z drevjem, ki rodi sadje in tako prinaša tudi materialno korist) prehajal v okoliško ruralno in gozdno krajino.

²⁶Deutsche Wacht, 25. 10. 1892.

²⁷Poles, Villa, 249.

²⁸Piano, Ureditveni, 13.

²⁹https://en.wikipedia.org/wiki/English_landscape_garden

Očitno pa vzdrževanje vseh delov parka ni bilo enostavno: že po nekaj letih so fontano opustili in na njenem mestu uredili gredico, pa tudi eksot niso več prinašali v park.

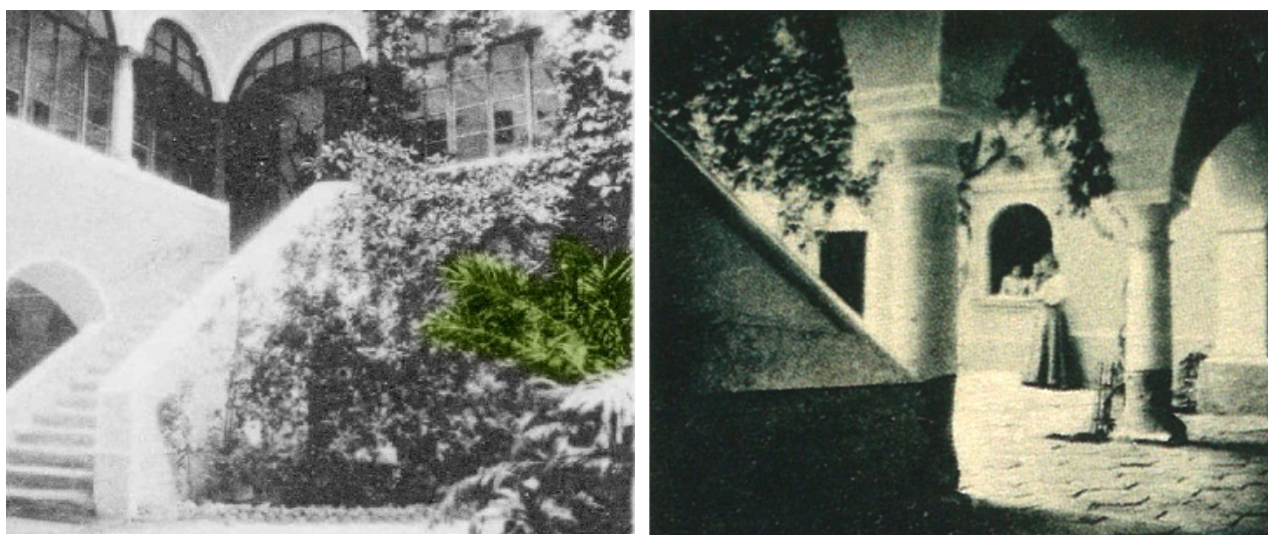
Na splošno parterna parkovna ureditev zaradi močne obrobne zasaditve (ki ustvarja okvir parka, skozi katerega se praktično ne vidi okolice) nekoliko spominja na »hortus conclusus« - zaprt idealiziran srednjeveški vrt. Če se prav dosti ne vidi ven, se prav dosti ne vidi tudi noter: o dogodkih v tem parku je v ljudskem spominu ohranjenih precej pikantnih zgodbic, predvsem iz časa zadnjega lastnika gradu, svobodomiselnega grofa Coroninija, ki naj bi v parku prirejal nudistične zabave ...

Nad zunanji vodnjak je bila nekaj časa nameščena vetrnica za črpanje vode, stala je vsaj od leta 1899³⁰ do 1905. Najbrž je črpala vodo iz vodnjaka v vodni zbiralnik na vrhu griča južno od gradu, ki je bil leta 1990 še razviden.³¹

Vetrnica za črpanje vode – nekaj časa atrakcija grajske vedute

Fotografije izpred 1. svetovne pričajo, da je bilo dvorišče močno ozelenjeno s trajnicami, vidi se celo kovinsko ograjico ob stebru, ki je varovala rastlino.

Eksote – palme na dvorišču ok. l. 1900.

Ozelenjeno notranje dvorišče. Peščen osrednji tlak?

Vse do zadnje prenovе gradu je bila tudi znotraj grajske stavbe vegetacija močnejše prisotna kot danes: zunanji glavni vhod in vhod v dvorišče sta bila obrasla, pred kapelo sta rasla octovca.

Leta 1990 so bili še razvidni parkovni elementi: bazen s profiliranim obodnim zidcem, rezervoar, vodnjak, plesišče, stopnišče, podporni zidovi, klopi, lokali (?), koši, zapornice, vegetacija je bila pretežno visoka (okoli 200 dreves), proste površine obrasle s travo, poti peščene.³²

³⁰Vetrnica je vidna na kartici, poslani 23. 5. 1899, Mihelak, Velenje, 15.

³¹Piano, Ureditveni, 10.

³²Piano, Ureditveni, 13.

Agava v vrtni posodi na dvignjeni nogi – grajski vrt.

Staklenjak za eksote ob vhodnem stolpu (1857), danes delavnice

Pred obnovo je bil grad aktivno ozelenjen

Octovca pred kapelo

Ostanki starih ureditev: stopnišče z zgornjega parterja na spodnji parter

Severni zid spodnjega parterja – zaporedje večih gradbenih faz.

Levo: Ograja s strešico in kroglo na vrhu, detajl risbe C. v. Mayr, 1857.³³

Ograja z zidanimi stebri in lesenimi tramiči. V sklopu prenove grajskega parka je predvidena rekonstrukcija ureditve s sanacijo ometa ter ponovna namestitvev strešic in kamnitih krogel.

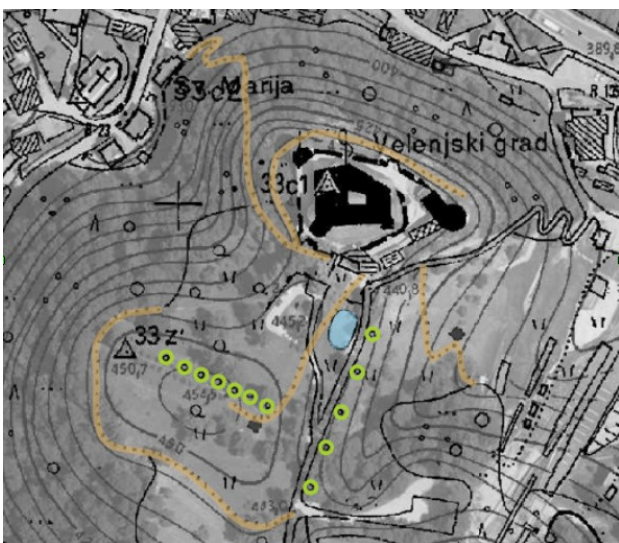
Ohranjenji kamniti nastavki za krogle z zidanih stebrovograje pred vhodnim stolpom

Območje južnega obzidja pred postavitvijo mostovža, risba iz leta 1857.³⁴ Viden je portal v vrt, zamejen s plotom, levo od glavnega vhoda v grad.

Lesni mostovž nad grajskim jarkom, postavljen v drugi polovici 19. stoletja.³⁵

Na državni topografski karti so od krajinskih ureditev vidni drevoredi in nenavadna forma na spodnjem parterju – morda nekdanje jezerce (ribnik) / bazen?

³³ Ravnikar, Grad, 10, 11.

³⁴http://www.gradovi.net/grad/velenje_grad

³⁵http://www.gradovi.net/grad/velenje_grad

Rudniška podporja, razstavljena ob vhodnem stolpu, 1984.

KRAJINSKE SPREMEMBE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Ko so v gradu uredili Muzej slovenskih premogovnikov, so nekdanje vrtove/gredice zahodno od glavnega vhoda zamenjali s pokrito lopo za prezentacijo podporja oz. rudniških strojev. Izvedena je bila nova pešpot na grad in stopnice od vhoda proti mostovžu, uporabljen je bil tonaltni lomljenec z betonom.

Izvedeno je bilo še:

- zamenjava parternega parka za dovoz in parkirišče
- odstranitev manjše drevnine in ozelenitve zidov
- poligon za smučarske skoke na območju sadovnjaka in primarnega dostopa na grad
- parkirišče
- zamenjava drevja v drevoredih
- trafo postaja, javna razsvetljava, elektro omarice ...
-

Znotraj gradu je bil svojčas utilitarni vrt.³⁶

Sprejeta sta bila **dva prostorska akta**, ki obravnavata območje grajskega hriba:

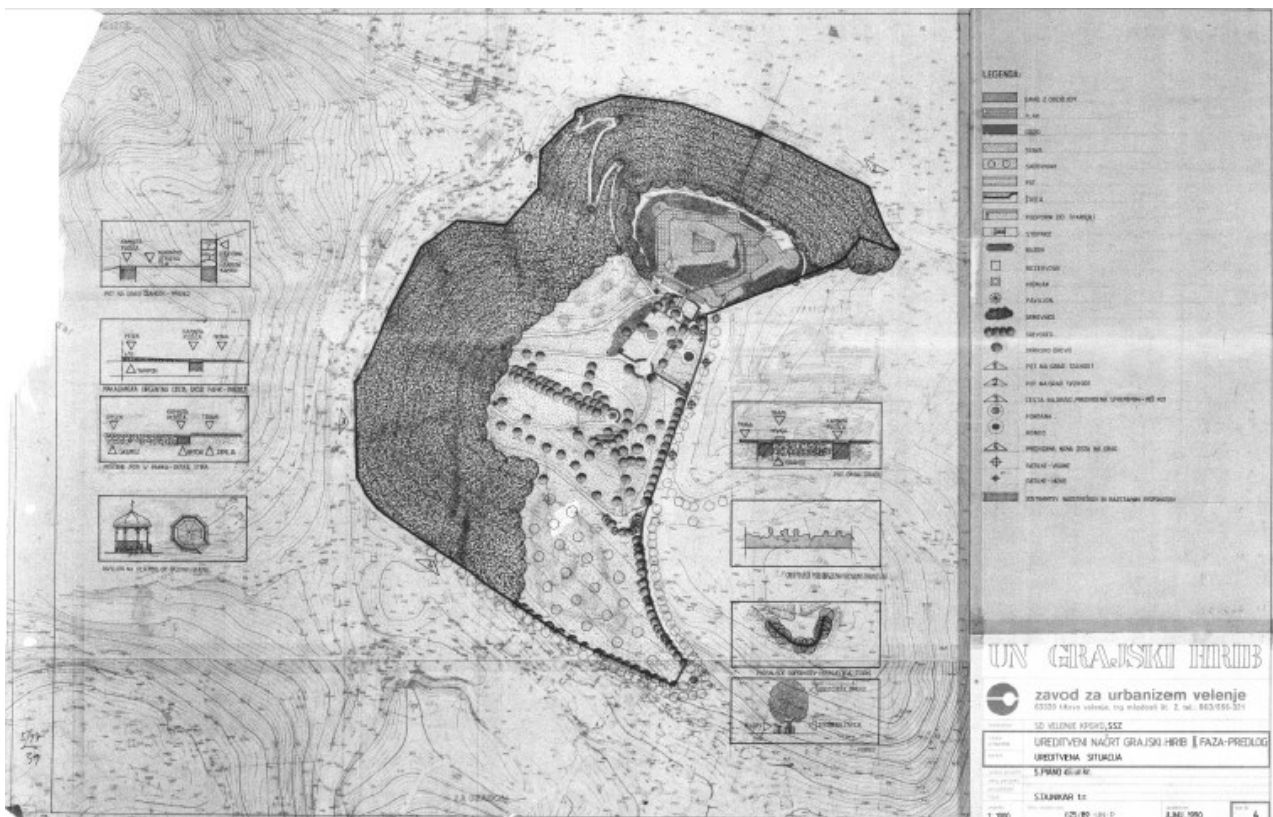
a) ODLOK O UREDITVENEM NAČRTU GRAJSKI HRIB II. FAZA, za del območja urejanja, R 4/6v Velenju (Odlok je objavljen v Uradnem vestniku Mo Velenje št.: 16/91)

b) ODLOK O SPREMEMBAH IN DOPOLNITVAH ODLOKA O UREDITVENEM NAČRTU GRAJSKI HRIB - OBMOČJE SKAKALNIC V VELENJU (Odlok je objavljen v Uradnem vestniku MOV št. 9/88, 22/07, 7/13)

³⁶Piano, Ureditveni, 18.

Predvidena je bila fazna ureditev prostora. Predlagano je bilo, da se grajski park zaščiti kot spomenik oblikovane narave.³⁷

- Gozd na grajskem hribu bi se ohranil (zaradi sidranja tal = preprečevanja plazenja in pomena zelenih površin) in uredil v parkovni gozd.³⁸
- Zahodna pešpot na grad bi se sanirala z utrditvijo robov poti, ureditvijo počivališč, stopnic, poti, razsvetljave in poudarkom začetka poti iz Starega Velenja.
- Ureditev bi bila razdeljena na parter, parkovni del, območja ekstenzivne kmetijske rabe in gozd.
- Park v parterju bi parafrazirali, imel bi osno zasnovo (mostovž, rondo z lipo, parter, vizualna povezava z vrhom griča), urejen bi bil rondo, fontana, ohranjena bi bila dvonivojska ureditev.
- Na vrhu griča, kjer je bil še ohranjen bazen, bi bil postavljen paviljon ali urejen prostor za sedenje. Bazen bi obnovili in zasadili z vodnim rastlinjem.
- Sadovnjak na južnem pobočju bi bil tedensko vzdrževan (košnja), sadovnjak na severozahodnem pobočju bi se odstranil.
- Poti bi bile peščene, z robniki v istem nivoju. Urgentna pot skozi park bi bila makadamska, širša kot ostale.
- Nameščena bi bila urbana oprema (svetila, klopi, koši, konfini – samostojni ali povezani z verigo, napisi in smerokazi), funkcionalna oprema bi bila skrita (elektro omarice, jaški ...).
- Dovozna cesta bi se rekonstruirala: razširila, na novo asfaltirala, spremenil bi se njen iztek.
- Urejeni bi bili dve parkirišči, za avtobuse in osebna vozila.

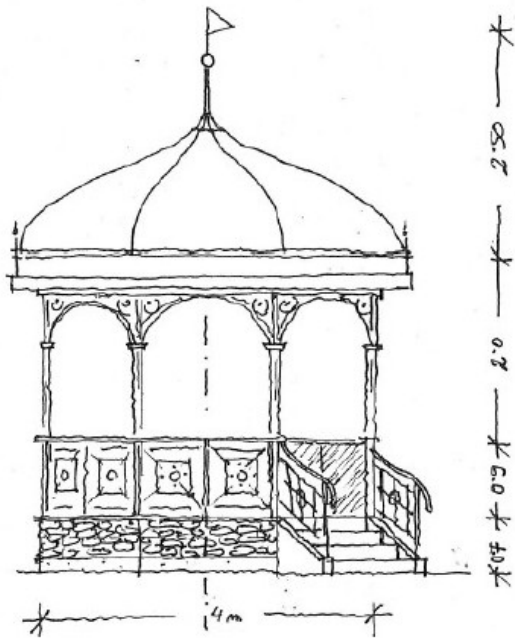

Ureditvena situacija iz prostorskega akta.³⁹

³⁷Piano, Ureditveni, 15.

³⁸Piano, Ureditveni, 17.

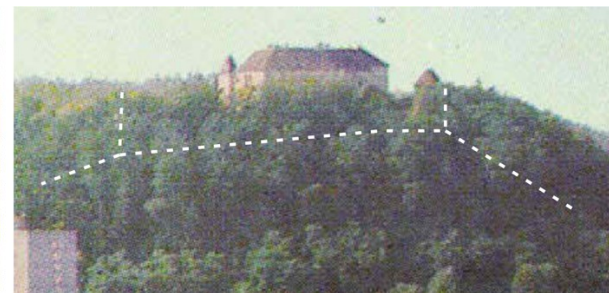
³⁹Arhiv Urada za prostor MO Velenje.

Predvideni paviljon – varianta, risal Edi Vučina in predvidena sprememba izteka dovozne ceste na grad

Grajski hrib

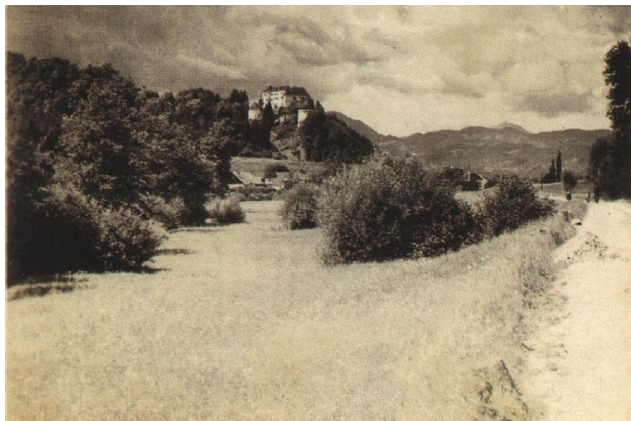
Grajski hrib je preveč zaraščen z gozdom in je zato grad premalo viden glede na to, koliko je bil viden in posledično likovno in simbolno izpostavljen prvotno oz. še pred drugo svetovno vojno.

Zaraščenost gradu je posledica političnega-socialističnega upravljanja s prostorom: predvsem v času neposredno po drugi svetovni vojni so bili gradovi dojemani kot izrazito negativne priče preteklih nepravičnih družbenih ureditev, ki bi jih bilo zato najbolje zradirati iz prostora – in zaraščanje z gozdom je praktično radiranje stavbe iz vidne prisotnosti v okolju. Grad je bil nujno zlo v ozadju novega mesta, ki je s svojo sodobno arhitekturo in urbanizmom veljalo za »socialistični čudež«.

Velenje, ok. 1965. Detajl slike levo: grad je tako zaraščen, da se obzidja in rondele sploh ne vidi. To dožemanje gradu (kot nekaj negativnega) je povsem v nasprotju z dožemanjem gradu od njegove izgradnje do druge svetovne vojne: grad je bil ključna točka v pokrajini, bil je dobesedno njeno izhodišče, saj je imela njegova parcela številko 1. Grad je bil ponos svojih lastnikov, ki so ga zato tudi največkrat dali upodobiti s severne strani, da je zgleдал kar se le da širok. Prebivalci gradu in okolice, ki so se lahko zatekli na grad primeru sile, so bili od gradu tudi življenjsko odvisni.

Na vstopu v Šaleško dolino iz celjske smeri je bilo leta 2009 zgrajeno nakupovalno središče Velenjka,⁴⁰ ki je zakrilo veduto na grad s ceste. Nad to veduto so se navduševali mnogi opisovalci Šaleške doline. Nadomestile so jo reklame.

Veduta na grad pred 2. svetovno vojno in isti pogled danes

Načrti skakalnega poligona ob gradu⁴¹

Grajski majerhof pod gričem je bil žrtvovan za prometne površine – tam je zdaj največji velenjski rondo.

Na mestu prvotnega dostopa na grad je bil urejen **poligon za smučarske skoke**.

Zaradi slabega stanja drevnine so bile potrebne **zamenjave dreves v kostanjevih drevoredih**.

Urbana oprema ni poenotena in ne dosega likovne ambicije grajskega okolja. Deluje provizorično.

Poti v parku niso korektno vzdrževane, so zablata in zaraščene, ponekod se še komaj slutijo.

Zaradi napada pušpanove večše so **propadli vsi pušpani** - napad ni bil pravočasno zaznan in ni bila preprečena širitev večše. Z rekonstrukcijo parternega parka se bo še povečala kompleksnost in zahtevnost parka za vzdrževanje.

⁴⁰<http://www.velenjka.si/si/dogodki-in-nagradne-igre/2018/01/17/612-Praznovali-smo-8-rojstni-dan>

⁴¹<http://www.publishwall.si/velenje/photos/photo/4556>

Rastlinske vrste so bile strokovno dokumentirane v publikaciji Graščinski parki Šaleške doline:⁴²

Zap. št.	oblika	Botanično ime Slovensko ime	št. na risbi
1		Acer sp. javor	122
2		Acer platanoides ostrolistni javor	63
3		Aesculus hippocastanum divlji kostanj	10
4		Betula pendula navadna breza	22
5		Carpinus betulus bell gaber	45
6		Chamaecyparis sp. paciprosa	39
7		Cornus sp. dren, svilb	74
8		Cydonia oblonga kutina	105
9		Fagus sylvatica navadna bukev	23
10		Forsythia sp. forsitija	28
11		Ginkgo biloba ginko	117
12		Hydrangea macrophylla navadna hortenzija	36
13		Kolkwitzia amabilis kolkvicija	119
14		Mahonia aquifolium navadna mahonija	46
15		Malus sp. stare sorte jablan	111
16		Malus sp. jablana - sadna	120
17		Phyladelphus sp. skobotovec	108
18		Platanus sp. platana	118
19		Pinus nigra črni bor	124
20		Prunus sp.	121
21		Prunus cerasus višnja	110
22		Prunus avium češnja	5
23		Quercus robur dob	116
24		Quercus sp. hrast	11
25		Rhus typhina octovec, kisovec	72
26		Robinia pseudoacacia robinija, nepravna akacija	6
27		Spiraea sp. medvejka	29
28		Syringa vulgaris flieder, španski bezeg	9
29		Tilia sp. lipa	54
30		Ulmus glabra gorski brest	1
31		Vitis vinifera vinska trta	123

Park je gnezdišče sov.

⁴²Pajk, Dolejši, Graščinski, 27, 28.

Splošna raba

Osrednje območje grajskega parka: parterni del osrednjega območja je rekonstruiran v historično podobo s konca 19. stoletja. Predvidena je etapna obnova/rekonstrukcija celotnega parka.

Severovzhodni del grajskega hriba, ki je bil vse do tridesetih let 20. stoletja ogoljen, je močno zarasel, zato je grad s te strani zastrt, kar zmanjšuje/slabi njegovo pojavnost v prostoru in slabša avtentičnost/pričevalnost prostorske ureditve. Smiselno bi bilo, da se na tem delu grajskega griča odstrani vsaj vrhnja 1/3 gozda, če ne že gozd v celoti.

Potrebno je tudi izboljšati ureditev parkirišča (poenotenje urbane opreme, označitvenih tabel ipd.)

Na robu gozda je urejen peš dostop do gradu, ki je osvetljen in opremljen kot razstavišče. Na izhodišču te poti je vzhodno Vila Bianca s svoji vrtom, zahodno pa so ostanki nekdanje ledenice Vile Bianche – smiselna bi bila rekonstrukcija nekdanje oblike tega objekta z leseno uto s streho. Objekt je v zasebni lasti.

Jugovzhodni del grajskega hriba s prvotnim/avtentičnim dostopom je bil povsem preoblikovan ob gradnji skakalnega centra. To območje se ne dojema več kot sestavni del grajskega parka/krajinske ureditve, vezane na grad. Smiselna bi bila označitev odkritih temeljev nekdanje grajske ledenice, morda kot krožna klop.

Južni del grajskega hriba služi sodobnemu dostopu/dovozu do gradu. Problematična sta: peš dostop s te strani, saj ni urejenega pločnika, ter dostop za avtobuse, ker je ovinek sredi hriba preoster.

Jugozahodni del območja obsega drevored na slemenu griča ter sadovnjak pod gradom.

Zahodni in severozahodni del območja sta gozd.

Območje znotraj obzidja je namenjeno dostopu, ob nove letu so tu postavljene smrečice, ki jih okrasijo učenci velenjskih osnovnih šol. Smiselno bi bilo rekonstruirati motiv para dreves ob vhodu v grajsko kapelo.

Grajsko dvorišče je ozelenjeno z enoletnicami v zabožkih, postavljenih na parapetne ograje. Tovrstna ureditev je neavtentična in neekološka. Smiselna bi bila ozelenitev s trajnicami (plezalkami) kot parafraza nekdanje ozelenitve dvorišča.

Kostanjev drevored na hrbtu griča južno od gradu, 2002.

Isti drevored, 2018. Peščena pot je izginila, drevnina je pomlajena.

Usmerjevalni sistem na grad / v muzej

Drevored ob dovozni cesti, z ovinkom, neprevoznim za avtobuse

Velenjski grad – točka Šaleške planinske poti

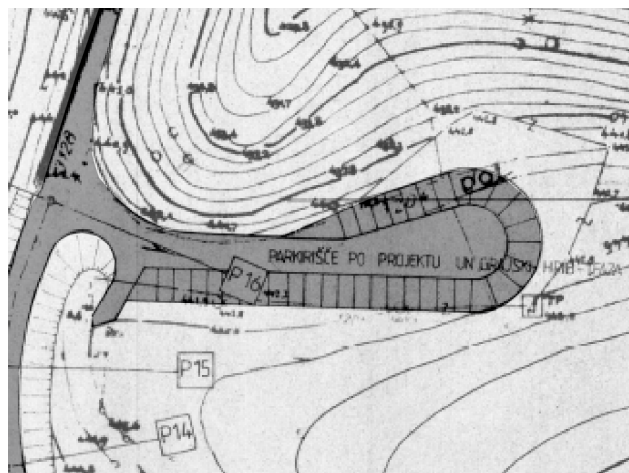

Grajska ledenica, foto Blaž Vrbič, Muzej Velenje⁴³

⁴³ Po Flis, Predlog, 13.

Provizorično parkirišče ob skakalnicah – nujna ureditev

Organizacija parkirišča po prostorskem aktu ne izkorišča celotne površine, ki je na voljo

Grajski grič s pešpotjo na grad. Foto arhiv MOV.

Načrt za vzhodno pešpot na grad. Predvideno je bilo, da bodo betonski zidovi aktivno ozelenjeni. Grafični del prostorskega akta.

Vzhodna pešpot – razsvetljeno zunanje razstavišče

Slikovito prostorsko plastenje poti

Pot od mostovža mimo zunanjega vodnjaka proti vhodu v grad – predvidna za sanacijo v sklopu prenove grajskega parka.

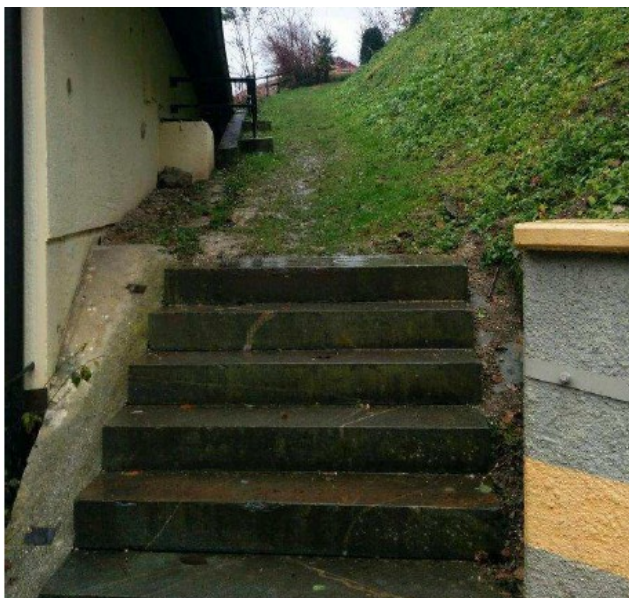
Zunanji vodnjak – dotrajano varovanje

Prostorski kontekst – skalalni center

Pobočje pod gradom: sadovnjak.

Začetek zahodne poti na grad, foto BLAN

Stopnice na zahodni poti na grad, foto BLAN

Pot poteka po strmem kozdnem pobočju naklona ok. 34 stopinj. Pojavljajo se manjši odlomni robovi, ki nakazujejo na deloma površinsko plazenje terena. Na nekaterih odsekih je pot že zavarovana z manjšimi opornimi konstrukcijami, ki so mestoma dotrajane – poškodovane zaradi atmosferskih vplivov, deloma pa poškodovane zaradi premikanja zemljine pod njimi. Za lažje premagovanje poti so večji nivojski prehodi izvedeni s stopnicami, ki so v slabem stanju oz. nevarne za prehod.⁴⁴

⁴⁴ BLAN Geološko poročilo, str. 9.

Parkirišče je spet spremenjeno v park – desno.

Zaključena prva faza prenove grajskega parka – zgornji parter

Igra v grajskem parku – vrtčevski otroci s starši.

Vrtčevsko rajanje v parku.

Velenjski grad med prireditvijo srednjeveški dan – postavitve šotorov okoli. Vir: splet.

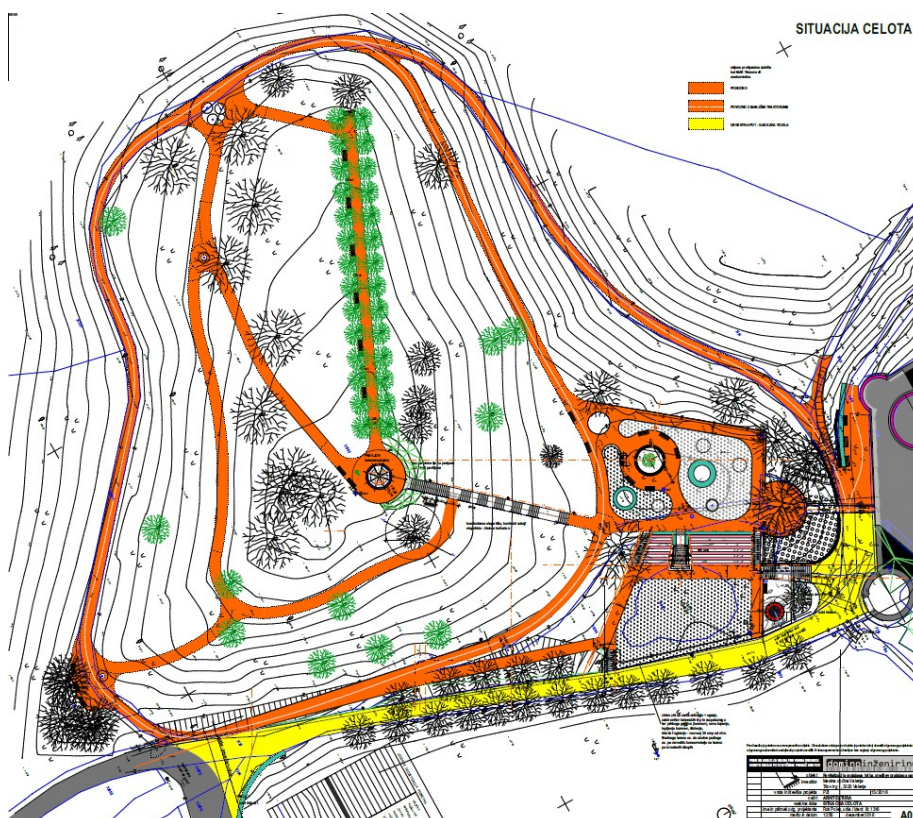
Srednjeveški dan na Velenjskem gradu – poustvarjalci v grajskem parku. Vir: splet.

Svetlobna instalacija v ozelenjenem delu dvorišča ob vhodnem stolpiču. Vir: splet.

Koncert na dvorišču zahodno od grajskega jedra. Vir: splet.

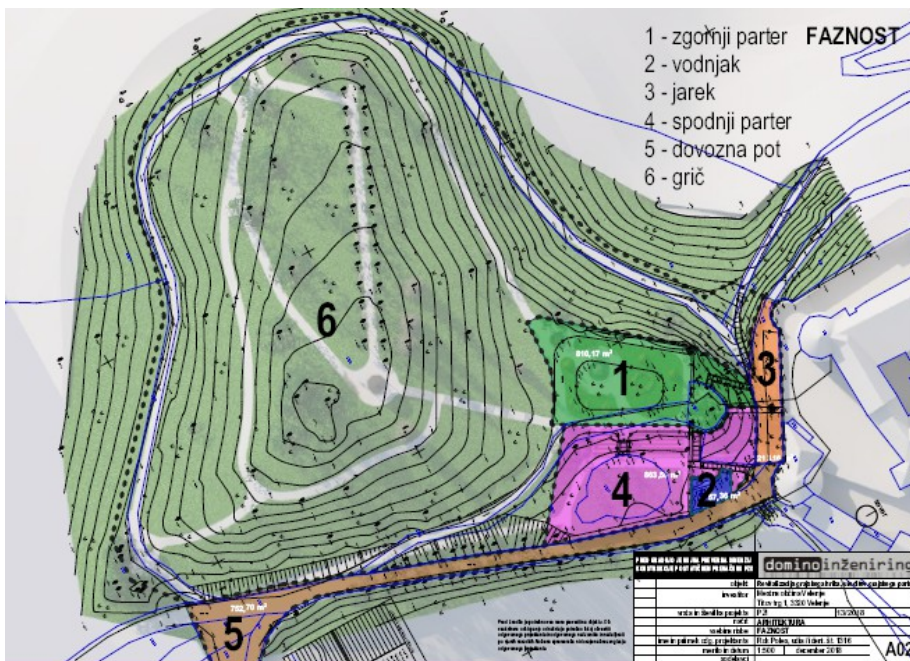

Načrti za prenovu grajskega parka – tloris celote

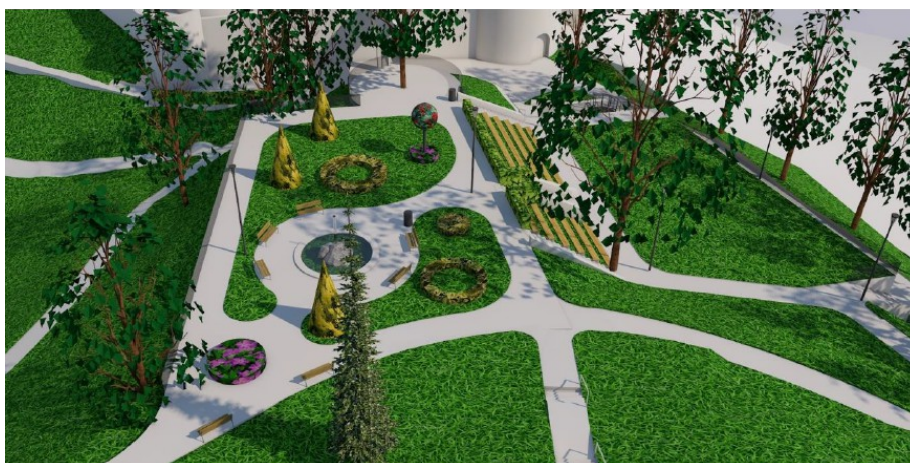
Tridimenzionalni pogledi na park, računalniško generirane slike tridimenzionalnega modela

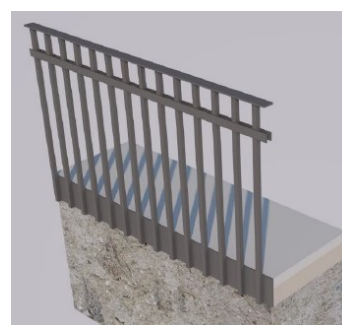
Predvidena je fazna izvedba z etapami:

1. zgornji parter
2. vodnjak
3. jarek
4. spodnji parter
5. dovozna pot
6. grič

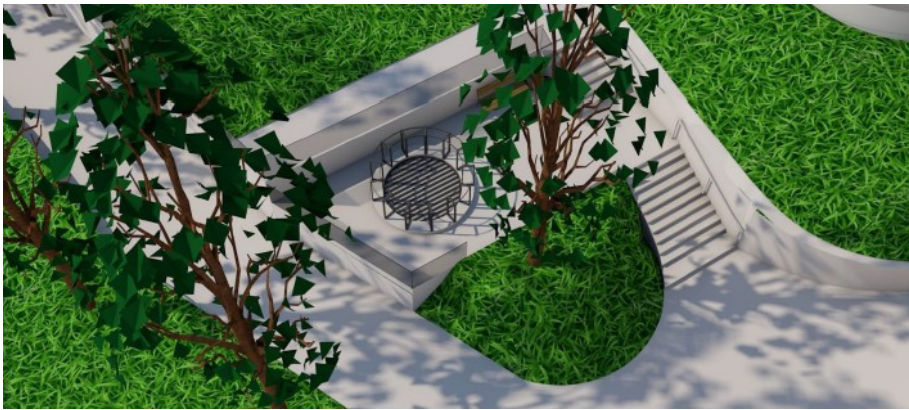

Faza 1: ZGORNJI PARTER

Trdimenzionalna predstavitev ureditve zgornjega parterja – rekonstrukcija parka po fotografiji iz časa okoli leta 1900: osrednja krožna fontana, sistem poti, cvetlične skupine, strižena drevnina, poenotena urbana oprema. Nekdanji zidani parapeti (prenizki, da bi zagotavljali varnost) so nadomeščeni s kovinsko ograjo.

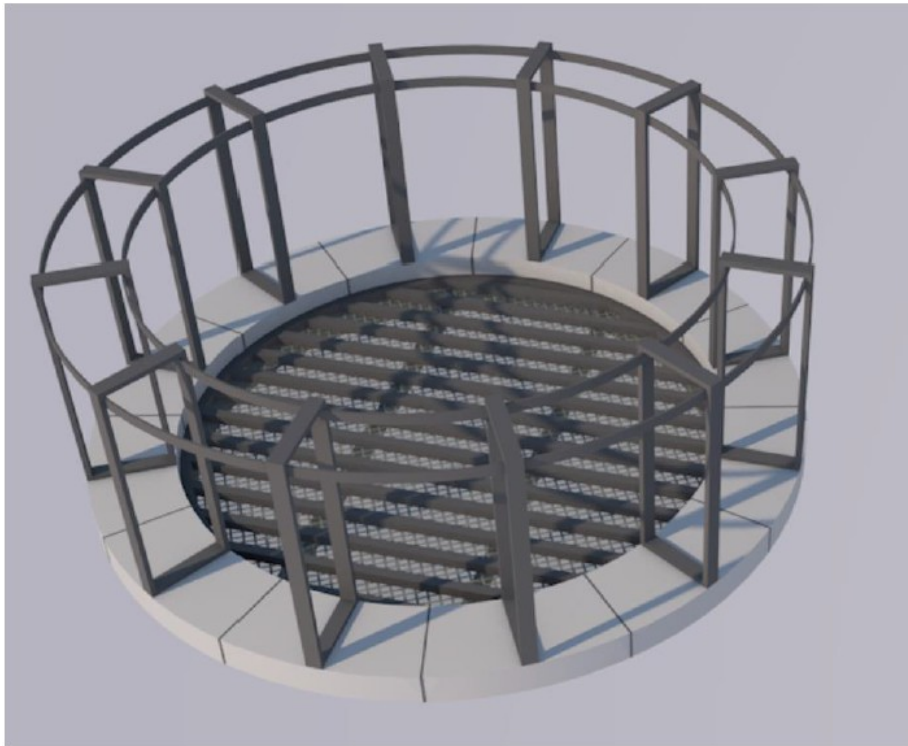

Izvedeno 2019/20.

Faza 2: VODNJAK

Sanacija vodnjaka

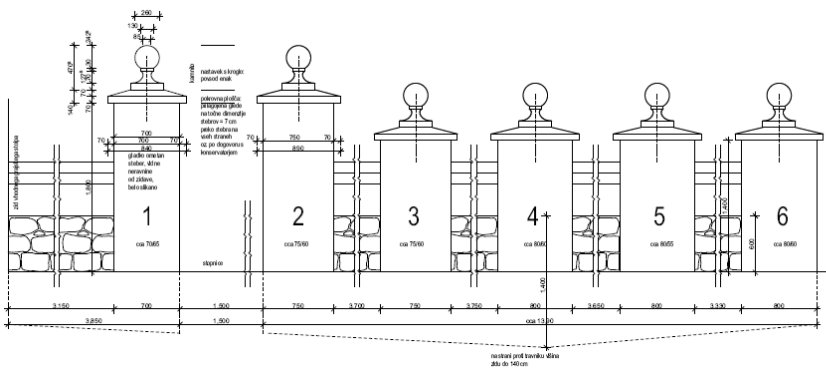

Faza 3: jarek

spustitev območja
grajskega jarka
z odstranitvijo mlajših
podestov

Faza 4:
SPODNJI PARTER
 ureditev manjšega prireditvenega prostora s tribunami, nova osvetljava, ograje

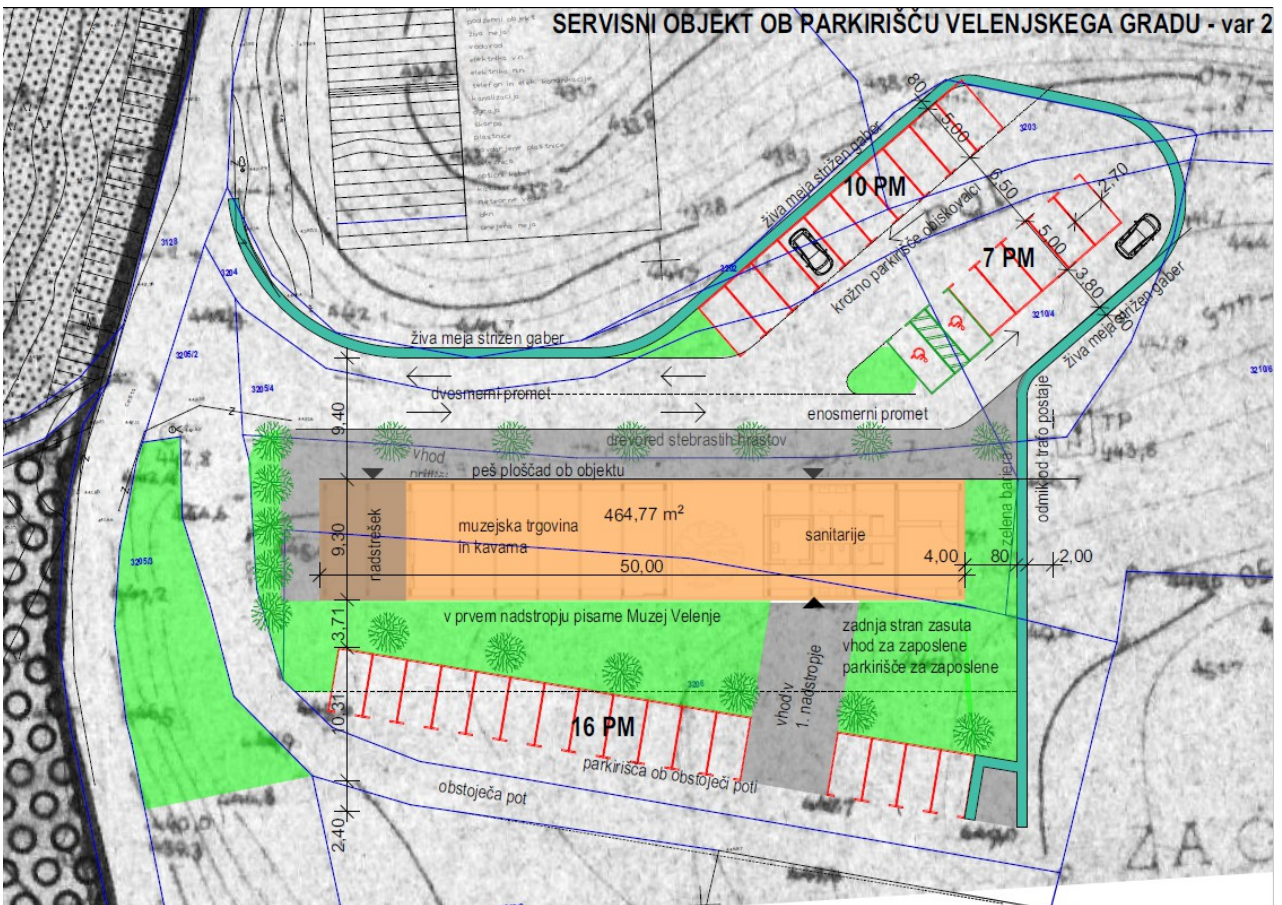
Faza 5:
DOVOZNA POT
 Rekonstrukcija zidane ograje pred vhodnim stolpom s ponovno postavitvijo krogel na strešice, utrditev poti, osvetljava, suh hidrantni vod

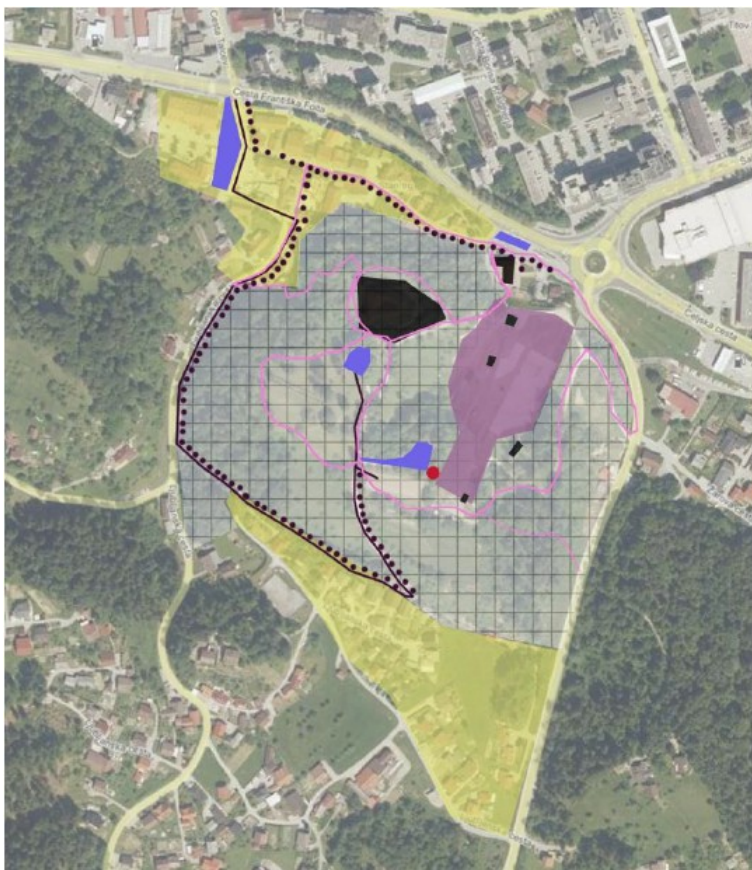

Faza 6: GRIČ
 rekonstrukcija peš poti po griču, stopnišče, paviljon

Testna idejna zasnova ločenega vstopnega muzejskega objekta z muzejsko trgovino, kavarno in sanitarijami v pritličju, pisarnami muzeja v nadstropju in depoji ter garažami za delovna vozila v kleti. Rok Poles, 2019.

Legenda:

- Objekti.
- Poselitev.
- Povezave - peš
- Povezave - avtomobil
- Povezave - kolo
- Parkirišča.
- Zelene površine: gozd, travnik, park, obdelovalne površine. Erozija!
- Športno-rekreacijske vsebine.
- Najdeni ostanki grajske ledenice.

Obstoječe vsebine na grajskem griču, Kaja Flis, 2017, str. 3

Legenda:

- Objekti.
- Povezave - peš
- Povezave - kočija
- Povezave - kolo
- Parkirišča.
- Zelene površine: gozd, travnik, park, obdelovalne površine. Erozija!
- Športno-rekreacijske vsebine.
- Najdeni ostanki grajske ledenice.
- Sanirane zelene površine (nove zasaditve, ki zmanjšuje erozijo terena).
- Zazelenjeni betonski zidovi.

Nove vsebine na grajskem griču, Kaja Flis, 2017, str. 4

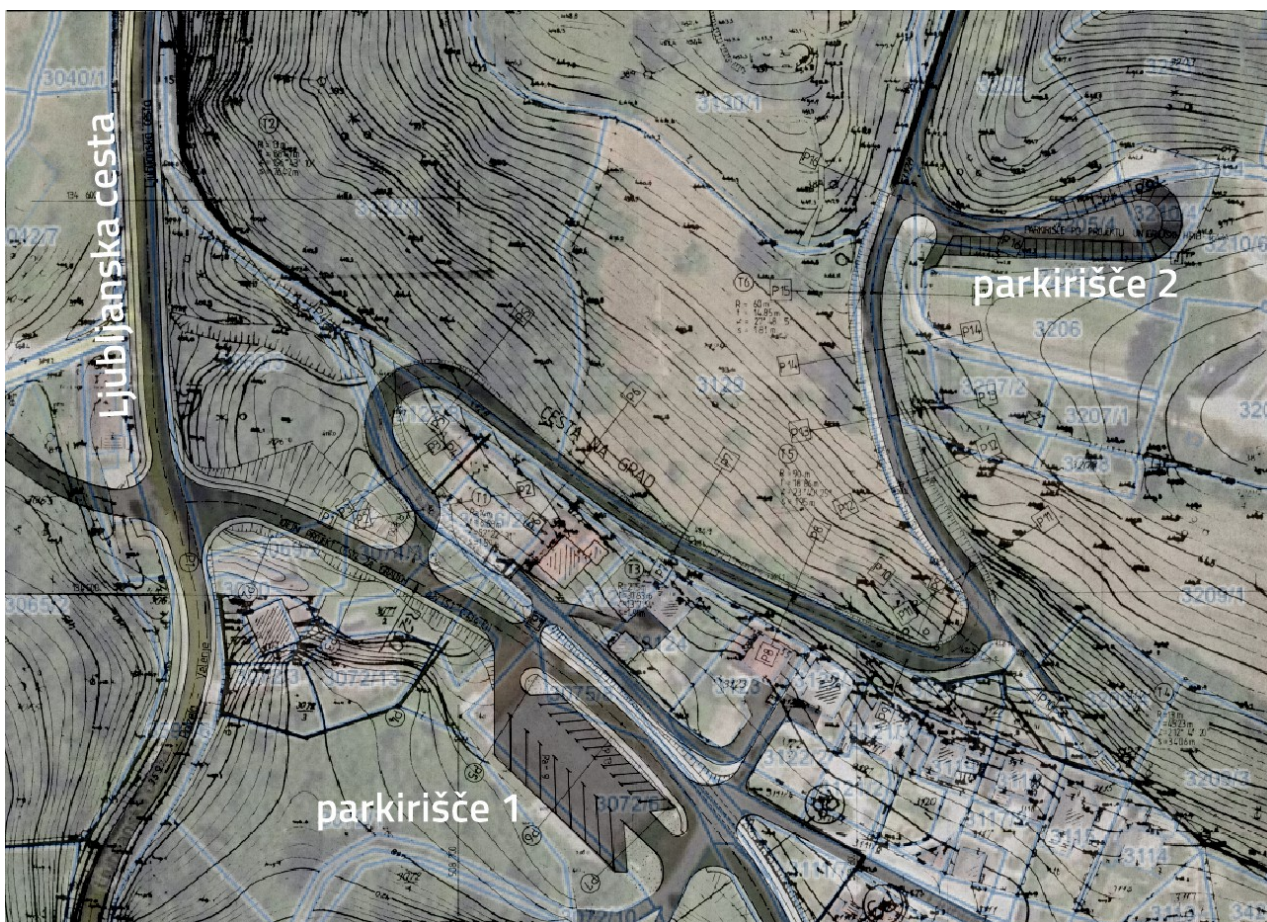

Predlagana je vzpenjača na trasi Vila Bianca – skakalnice – parkirišče (Flis, str. 20).

Za turiste bi bila smiselnejša direktna trasa vzpenjače (tirne železnice) po severnem pobočju griča od Starega Velenja do gradu, ki bi bila tudi neprimerno krajša in zato cenejša pri izvedbi in vzdrževanju.

Možne trase vzpenjače:

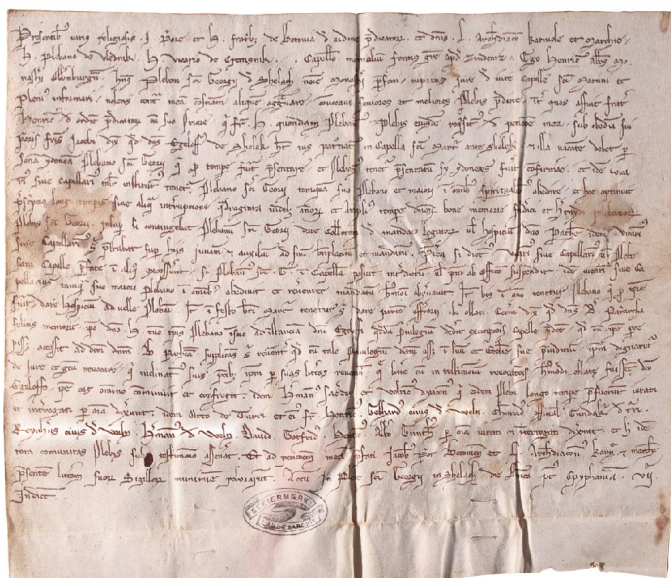
- 1) z novega trga sredi Starega Velenja
- 2) s parkirišča pri novem objektu
- 3) preko skakalnic

Predvidena ureditev prometnega režima po prostorskem aktu: spremenjen uvoz z Ljubljanske ceste, spodnje parkirišče na mestu športnega igrišča, zgornje parkirišče pri skakalnicah. Omiljen je zavojni radij ceste na grad.

ZGODOVINA

LETO	DOGODEK
Pred nastankom gradu	Pradžupnijska cerkev sv. Jurija. Enotno naselitveno območje Škale-Velenje se zdiferencira v dve naselbini. Primarno 'Velenje' je današnja Stara vas na polici severno od Pake. Nastanek nove naselbine Velenje in gradu nad njo ob križišču cest. ⁴⁵
Sredina 13. stoletja	Nastanek gradu, morda na mestu starejšega utrjenega poslopja ⁴⁶
1264 ⁴⁷	Prva omemba Velenjskega gradu in morda velenjskih gradiščanov (Gundaker, Albero, Günther). Velenje je v lasti gospodov Kunšperških. ⁴⁸ Kunšperški so zaslužni, da je Velenje postalo trg že v 13. stoletju. ⁴⁹

Grb Kunšperških⁵⁰

Originalna listina, Nadškofijski arhiv Ljubljana, vrsta listin

1270, 1275, 1277 Gundaker Hekenberški / Velenjski, sorodnik kunšperških vitezov,⁵¹ gradnik v Velenju.

Grb Gundakerja Hekenberškega / Velenjskega: črn lintvern (kačolikii zmaj) na zlatem polju.⁵²

⁴⁵ Ravnikar, Grad,

⁴⁶ Kos, Vitez, 388: Ravnikar, Velenje, 71; Ravnikar, Savinjaksa, 284 sl.

⁴⁷ Po Ravnikarju 1270, Grbi, 86. Po Stoparju 1275, Grad, 44, prej naj bi se omenjala naselbina.

⁴⁸ Kos, Vitez, 388.

⁴⁹ Ravnikar, Grbi, 86.

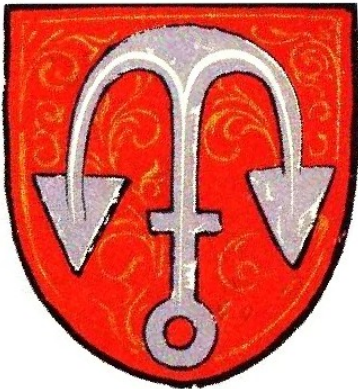
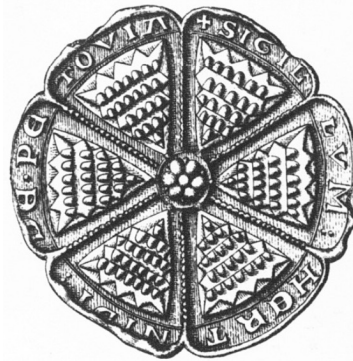
⁵⁰ Ravnikar, grbi, 86, Kraßler, Steirischer, 297, Panther – Königsberg.

⁵¹ Kos, Vitez, 388: UBSt IV, št. 554. gl. Ravnikar, Velenje, 64-65. Ravnikar, Grbi, 86.

⁵² Ravnikar, Grbi, 86. Kraßler, Steirischer, 296 – geslo Heckenberg. Osnova upodobitve: detalj z

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d5/BSB_Clm_15710_Wappen_Schaunberg.jpg

- 1296 Friderik Kunšperški⁵³
- 1323 Friderik s Kunšperka (in njegova žena Agnes / Neža) sorodnikoma Herdegnu in Frideriku s Ptuja zastavi, leta 1325 pa proda alodialni grad Velenje⁵⁴ s Stropnikom za 40 mark srebra⁵⁵
- 1325 Posestniki / lastniki gradu so Ptujski, ki upravljajo grad z neimenovanimi gradiščani.⁵⁶

Grb Ptujskih⁵⁷Grba Ptujskih po Siegenfeldu, 1243⁵⁸ in 1246⁵⁹

1362

Na Ptujске pritiska vojvode Rudolf IV Habsburški, da mu predajo Velenje in ga prejmejo nazaj v fevd.⁶⁰ Po Rudolfovi smrti Ptujski uspejo ponovno alodizirati grad in gospostvo.⁶¹

Vojvoda Rudolf Habsburški⁶²

⁵³ Stopar, Grad, 44.

⁵⁴ Kos, Vitez, 388: ARS ZL 1323 II 3. Ptuj: Loserth, št. 513.

⁵⁵ Gadolla, Gradovi, 186

⁵⁶ Kos, Vitez, 388.

⁵⁷ [https://de.wikipedia.org/wiki/Pettau_\(Adelsgeschlecht\)#/media/Datei:Pettau_Wappen.png](https://de.wikipedia.org/wiki/Pettau_(Adelsgeschlecht)#/media/Datei:Pettau_Wappen.png)

⁵⁸ Siegbheld, Siebmacher's, tabla 11, [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN87330991X?tify={%22pages%22:\[23\],%22panX%22:0.642,%22panY%22:0.412,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:1.337}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN87330991X?tify={%22pages%22:[23],%22panX%22:0.642,%22panY%22:0.412,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:1.337}), tudi tabla 13.

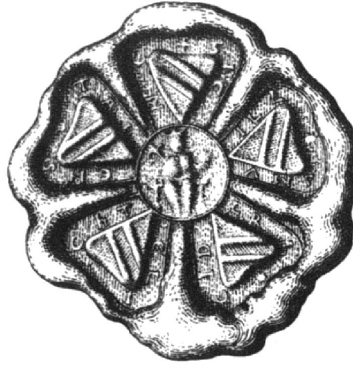
⁵⁹ Ibid., tabla 14.

⁶⁰ Kos, Vitez, 388.

⁶¹ Kos, Vitez, 389.

⁶² https://sl.wikipedia.org/wiki/Rudolf_IV._Habsbur%C5%A1ki#/media/Slika:Rudolf_IV.jpg

Konec 14. stol. Ana Ptujška prenese Velenje za doto Hansu z Liechtensteina, ki se je zaradi tega sprl s Celjskimi (Herman Celjski mu je sovražno odvzel grad brez napovedi [sovražnosti]).⁶³ Hans Lichtensteinski je tako v sporu s Celjani grad izgubil, vendar so mu ga morali Celjski leta 1393 po razsodbi vojvode Albrechta III spet vrniti. Ohranjeno je poročilo o bojih za grad ob koncu 14. stoletja med tedanjimi lastniki Lichtensteinskimi in celjskimi najemniki, ki so grad napadli in tudi zavzeli.⁶⁴

Grb Liechtensteinov po Kraßlerju⁶⁵Grba Liechtensteinov po Siegenfeldu, leta 1232⁶⁶ in 1246.⁶⁷

1399 Gradiščani prihajajo iz vrst klientele grajskih gospodov, pogosti so (celjski) vitezi z bližnjega Turna: Herman Turner (*zu der zeit purgraf ze Welin*).⁶⁸

Začetek 15. stoletja Gradiščana zamenja oskrbnik⁶⁹

1477-1500 Velenje skupaj s Forhtenekom v rokah robine Lichtenberg z Dolenjskega, omenja se Veronika Lichtenberška, žena Barthazarja Wagna – cesar Friderik ji potrdi posest 1479, 1480, 1492, vsakič le za eno leto, kar kaže, da pravno vprašanje lastništva teh posesti ni bilo rešeno.⁷⁰

1528 Lastnik Franc Lichtenberški: omenja ga listina ob vizitaciji velenjske grajske kapele. Pod vplivom protestantizma je Franc izjavil, naj škalski župnik ne prihaja več maševat k njemu, ampak naj mašo bere kar doma. V gradu naj bi bila kapela sv. Kristusa, v kateri naj bi župnik še za časa Franca Wagenškega iz prijaznosti bral mašo.⁷²

Grb grofov Lichtenberg⁷¹

⁶³ Kos, Vitez, 389. Gadolla, Gradovi 186, po Schmutzu, 4. zvezek, str. 395.

⁶⁴ Stopar, grad, 45.

⁶⁵ Kraßler, Steirischer, 29.

⁶⁶ Siegenfeld, Siebmacher's, 1898, tabla 6, [https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN87330991X?tify={%22pages%22:\[13\],%22panX%22:0.453,%22panY%22:0.354,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:1.337}](https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN87330991X?tify={%22pages%22:[13],%22panX%22:0.453,%22panY%22:0.354,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:1.337}), tudi tabla 10.

⁶⁷ Ibid. tabla 14.

⁶⁸ Kos, Vitez, 389: Pirchegger, Marburg 48-49, Pirchegger, Untersteiermark, 25.

⁶⁹ Kos, Vitez, 389.

⁷⁰ Stopar, Grad, 45.

⁷¹ SI AS 1071/109, <http://arsq.gov.si/Query/bild.aspx?VEID=363122&DEID=10&SQNZNR=1>

⁷² Stopar, Grad, 46.

- 1537 Bratranec Franc Liechtenberški (zadnji potomec glavne linije tega rodu, † 1541) prenese na dan sv. Tomaža 1537 grb in posestvi Velenje in Valdek na Hansa Wagna Wagensberškega, »tistega z Veroniko Lichtenberg (Francovo hčero ali sestro)«⁷³ – začetnika štajerske veje Wagnov.⁷⁴ »Lichtenbergi izvirajo s Kranjske, kjer leži njihov domači grad slabe četrte ure od Wagensbergov.«⁷⁵

Združen grb Wagnov in Liechtenberških: trije pokončni srpi (Wagni) ter na treh gričih stoječ kronani orel.⁷⁶

- 1544 Hans Wagen zu Wagensberg zapiše svoji ženi Heleni, hčeri Felicijana pl. Patschacha za prineseno doto 2000 fl. svoj grad s pristavami in pritliklinami⁷⁷
- 1553 Umre Hans Wagen zu Wagensberg (kamniti heraldični nagrobnik), njegovo štajersko posest podeduje edinec Balthazar Wagen.⁷⁸

Nagrobnik Hansa Wagna Wagensberškega, prvotno v župnijski cerkvi v. Jurija v Škalah ('pri vhodu levo od glavnega vhoda nasproti nagrobnika Friderika Gabelhkofna'⁷⁹), sedaj na zunanjščini župnijske cerkve Karmelske matere božje v Starem Velenju.

- 1574 Spor med Balthazarjem Wagnom in ljubljanskim škofom Konradom zaradi pravice do podružnične cerkve device Marije v Velenju⁸⁰

Tu leži pokopan plemeniti in mogočni gospod Hans Wagens Wagensperg, ki je umrl 15. aprila v 1553 letu. Naj mu bo bog milosten in usmiljen.

⁷³ Gadolla, Šaleški, 188. »Ta dokument je mogoče dobesedno prebrati v baronu Stadlu [Stadl, str. 386]

⁷⁴ Stopar, Grad, 46.

⁷⁵ Gadolla, Šaleški, 188.

⁷⁶

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9d/Allianzwappen_der_Ritter_von_Wagen_und_Lichtenberg.jpg. Stopar poroča, naj bi združen grb uporabljal šele Balthazsar. Vendar je tak že na nagrobniku Hansa.

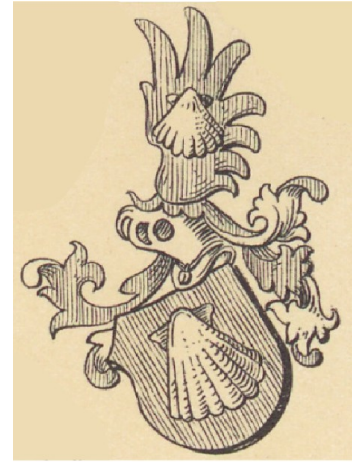
⁷⁷ Stopar, Grad, 46.

⁷⁸ Stopar, Grad, 47.

⁷⁹ Gadolla, Šaleški, 188.

⁸⁰ Stopar, Grad, 47.

- 1598 Hans Sigismund Wagen proda grad in gospostvo Balthazarju Heritschu Turnskemu in Packensteinskemu⁸¹

Grb Heričev po Siebmacherju, 1769⁸² Dodatno računalniško kolorirano

Grb Heričev po Siebmacherju, 1911⁸³

- 1603 Heritsch v zameno odstopi grad in gospostvo Hansu Ludviku Sauerju⁸⁴

»Hiter vzpon grofov Sauer-Kozjaških se je začel po letu 1628, ko je staro štajersko plemstvo, ki je prestopilo v protestantsko vero, med njimi vurberški gospodje Stubenbergi, nekdanji baron in štajerski glavar Ivan Ungnad ter drugi, moralo zapustiti deželo, ker se niso rekatolizirali. Njihove izpraznjene posesti in gradovi so postali zanimiva destinacija za nižje plemstvo in viteze iz drugih dežel, predvsem s Kranjske. Ti so v obrambi proti Turkom opravljali razne vojaško-obrambne službe, visoke uradniške službe, sodelovali v oskrbi Vojne krajine, si pridobili vladarjevo naklonjenost, plemiške naslove, z njimi povezane privilegije, predvsem pa finančna sredstva. Ena izmed takih je bila rodbina Sauer, baroni Kozjaški.«⁸⁵

Grb Sauerjev.⁸⁶: ščit je deljen na štiri polja: 1, 4 – rdeča podlaga, tri zlata vesla; 2 – rdeče, zlati lev z dvema repoma ali dvema čopoma na repu, v sprednji taci drži zlat prstan; 3 – zlato-rdeče, vzdolžno razdeljeno na dve polji, v katerih so trije zlati prstani.

- 1622 Hans Ludvik Sauer umre, trije njegovi sinovi Hans Karl, Andrej in Pankrac si razdelijo gospostvi Velenje in Šoštanj.⁸⁷

Hans Karl Sauer, baron Kozjaški, je vzel gosposčino Velenje in druga dva brata sta si razdelila Šoštanj. Grad Velenje z vrtovi vred je bil ocenjen na 4.000 fl[orintov] / Pristava s hlevi, skednjem, senikom in dvema starima kozolcema ovrednotena 275 fl / Mlin in žaga 600 fl / Polja skupaj 3.500 fl, travniki 3.000 fl. / Vinogradi 2.500 fl. 38 kr[ajcarjev] 3 d[pfenige] / Gozdovi 1.000 fl, ribičija 400 fl / Glavni obrambni stolp 300 fl / Velenjski podložniki in kmetije 5.632 fl 30 kr / Potem dajatve kot obveznosti vseh vrst – destinske, urbarske, kopitne [živinske] itd. 4.275 fl 37 kr 2d / Skupaj 25.227 fl 40 kr
Druga dva brata sta si razdelila Šoštanj, ker pa sta bila njuna deleža vredna več, kajti Šoštanj

⁸¹ Stopar, Grad, 47.

⁸² Seyler, Siebmacher's, Abg. Bay. A, 178, <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN830257942?tify=%7B%22pages%22:%5B184%5D%7D>

⁸³ Siebmacher, Wappen-Buch, Štajersko plemstvo, tabla 46. <https://gdz.sub.uni-goettingen.de/id/PPN871022281?tify=%7B%22pages%22:%5B65%5D%7D,%22panX%22:0.761,%22panY%22:0.681,%22view%22:%22info%22,%22zoom%22:0.522%7D>

⁸⁴ Stopar, Grad, 47.

⁸⁵ Masten, Rodbina Sauer, 92.

⁸⁶ Sestavljen iz segmentov grba <https://pictures.abebooks.com/VOELKEL/17859271347.jpg>

⁸⁷ Gadolla, Gradovi, 190. Originalni delitveni spis je Gadolla videl v uradu gospostva Velenje.

je moral biti takrat veliko več vreden kot Velenje (Velenje je bilo ocenjeno na 25.227 fl 40 kr, dva deleža Šoštanja pa na 62.604 fl 9 kr 3d), sta dva mlajša brata starejšemu ostane izplačala v gotovini, Hans Karel pa si je rezerviral tudi šoštanjski lovski najem.

- 1623-1658 Na gradu je privilegirano deželno sodišče.⁸⁸
- 1635 V kmečkem uporu grad ni zavzet.⁸⁹
- 1643 Turki dvakrat neuspešno napadejo grad, opustošijo naselbino.⁹⁰ *[Grad] »je tudi zelo utrjen je zato l. 1643 zmogel kljubovati navalu Turkov in obstati, zaradi česar se še dandanašnji na zunanji strani severnega obzidja najde pod zemljo mnogo človeških kosti od Turkov, ki jih je doletela smrt pri jurišu na grad.«⁹¹*

1659

Jurij Friderik Sauer, baron Kozjaški, gospod na Velenju, Lilienbergu, Borlu, Moškanjcih, Haushofnu in Pukštajnu⁹²

Grofovski grb Sauerjev (1668) je dopolnjen z grbom grofov Greyseneck.⁹³

- 1681 Grof Franc Anton Sauer, baron Kozjaški, gospod na Velenju, Lilienbergu, Dornavi, Ravnem polju (Ebenfeld) itd., višji dedni deželni razrezovalec jedi itd.

⁸⁸ PREVERITI. Domnevno Ivan Stopar, Velenjski grad, redigirana varianta opisa, ZVKDS OE Celje.

⁸⁹ Stopar, Grad, 47.

⁹⁰ Stopar, Grad, 47.

⁹¹ Gadolla, Grad, 186.

⁹² Gadolla, Gradovi, 193 – za vse naštete Sauerje.

⁹³ Masten, Rodbina Sauer, 96. StLA, Kleiner Wappenbuch.

1730

Franc Jožef Sauer, baron Kozjaški, grof Borlski (1708 – 1760) je bil gospodar Velenja, Šoštanja, Lilienberga, Dornave in Stravseneke, štajerski deželni in vojni komisar v območju med Muro in Dravo.⁹⁴

1733

Vdova Maria Anna grofica Sauer, rojena grofica Väschin (?) je 'gospa gospostev Velenje in Lilienberg'⁹⁵

⁹⁴ Masten, Rodbina Sauer, 90. Upodobitev: AG, Inv. Nr. 989, olje, platno. Universalmuseum Joanneum, Alte Galerie (Eggenberger Allee 90, 8020 Graz) hrani originalne portrete rodbine Sauer, ki jih je galeriji podaril dr. Helmut Gleispach.

⁹⁵ Preslikavo listine hrani ZVKDS OE Celje, na zadnji strani pripis, da original hranijo v župnišču v Mozirju.

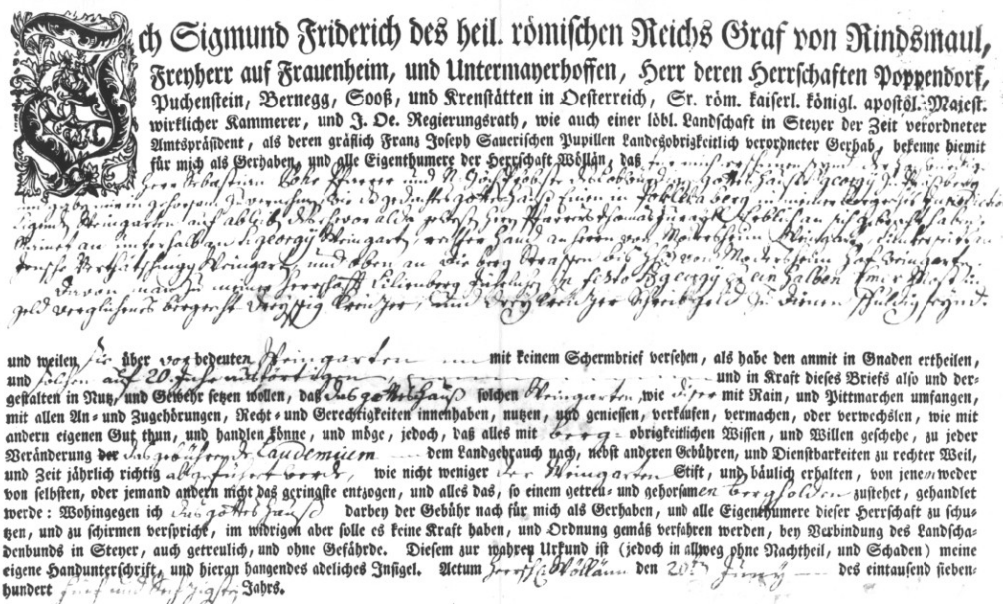

Pečat na listini z grbom Sauerjev levo in Väschin (?) desno, zgoraj napis

M[aria]-A[nna]-G[räffin]-S[auer]-G[eborene]-G[räffin]-Väschin-G[?]-E[?]-V[?]-W[öllan?]⁹⁶

⁹⁶ Fotografijo hrani ZVKDS OE Celje, celota in izrez.

- 1742 Kajetan grof Sauer
- 1767 Vincenc grof Sauer, baron Kozjaški, gospod Velenja, Borla, Leskovca, Lilienberga, Dornave, Ebenfelda in St. Johanna, dednodoželni narezovalec jedi na Kranjskem, cesarski grof Borlski, cesarsko kraljevi komornik, notranjeavstrijski vladni svetnik na Štajerskem
- 1765 Gospodstvo vodi Sigmund Friderich grof Rindsmaul, baron na Frauenheimu in Untermayerhofu, gospod gosposčin Poppendorf, Puchenstein, Bernegg, Sooß in Krenstätten, je od deželne oblasti določen skrbnik sirot grofa Franca Jožefa Sauerja⁹⁷

Ich Sigmund Friderich des heil. römischen Reichs Graf von Rindsmaul, Freyherr auf Frauenheim, und Untermayerhoffen, Herr deren Herrschaften Poppendorf, Puchenstein, Bernegg, Sooß, und Krenstätten in Oesterreich, Er. röm. kais. köniigl. apostöhl. Majest. wirklicher Kammerer, und I. O. Regierungsrath, wie auch einer löbl. Landschaft in Steyer der Zeit verordneter Landespräsident, als deren gräflich Franz Joseph Sauerischen Pupillen Landesobrigkeitlich verordneter Gerhab, bekeme hiemit für mich als Gerhaben, und alle Eigenthumere der Herrschaft Wöllan, das...

und weilen ich aber vorbedeuten will, dass ich mit keinem Schermbrief versehen, als habe den anmit in Gnaden ertheilen, und sich auf 20. Junij 1765, und in Kraft dieses Briefs also und dergefallen in Aus, und Gebühr setzen wollen, dass ich die Herrschaft Wöllan, wie diese mit Rain, und Wittmarthen umfassen, mit allen An- und Zugehörungen, Recht- und Gerechtigkeiten innehaben, nutzen, und genießen, verkaufen, vermaachen, oder verwechseln, wie mit andern eigenen Gut thun, und handeln könne, und möge, jedoch, das alles mit obige obrigkeitlichen Wissen, und Willen geschehe, zu jeder Veränderung der Herrschaft Wöllan, dem Landgeheuch nach, nebst andern Gebühren, und Dienstbarkeiten zu rechter Weis, und Zeit jährlich richtig abzuführen, wie nicht weniger der Wöllaner Stift, und bäulich erhalten, von jenen weder von selbst, oder jemand andern nicht das geringste entzogen, und alles das, so einem getreu- und gehorsamen Erbsolden zustehet, gehandelt werde: Wobingegen ich die Herrschaft Wöllan darben der Gebühr nach für mich als Gerhaben, und alle Eigenthumere dieser Herrschaft zu schutzen, und zu schirmen verspricht, im widrigen aber solle es keine Kraft haben, und Ordnung gemäs verfahren werden, bey Verbindung des Landschaftenbunds in Steyer, auch getreulich, und ohne Gefährde. Diesem zur Mahren Urkund ist (jedoch in alweg ohne Nachtheil, und Schaden) meine eigene Handunterschrift, und hieran hangendes adeliches Insignel. Actum Jussu Wöllan den 20. Junij 1765 des eintaufend siebenhundert sechs und fünfzigsten Jahres.

Foto arhiv ZVKDS OE Celje

⁹⁷ Listina z dne 20. junij 1765, preslikavo hrani ZVKDS OE Celje, na zadnji strani pripis, da original hranijo v župnišču v Mozirju; 'gräflich Franz Joseph Sauerischen Pupillen Landesobrigkeitlich verordneter Gerhab'.

1767 Vincenc grof Sauer, baron Kozjaški, gospod Velenja, Borla, Leskovca, Lilienberga, Dornave, Ebenfelda in St. Johanna, dednodeželni narezovalec jedi na Kranjskem, cesarski grof Borlski, cesarsko kraljevi komornik, notranjeavstrijski vladni svetnik na Štajerskem⁹⁸
»Na začetku trga, kjer se pot cepi v trg Velenje in proti Hudi luknji, stojita dve stari, nedograjeni in nenaseljeni poslopji, ki so ju morali zgraditi kasneje, pod zadnjim Sauerjem (Vincenc), in naj bi služili za pisarno in kaščo, vendar domnevno zaradi pomanjkanja denarja (kajti družina je bila tedaj že čisto na tleh) nista bili dokončani.«⁹⁹ Gre za objekta v sklopu Majerhofa, iz enega se je kasneje razvila Vila Bianca.

1797 Gabriel Pauer kupi od Sauerjev gospostvo Velenje s Schwarzensteinom, Lilienbergom in imenjem Marija Velenje¹⁰⁰

Po smrti Gabriela Pauerja njegova žena Tereza, rojena Charmotzay¹⁰¹

Sin Alojz Gabriel Pauer

1829 Grad kupi na sodni dražbi Eduard Trigler. *»Ko je g. Edvard Trigler kupil grad, so bile zgradbe, posebno strehe, v kar najbolj usmiljenja vrednem stanju in blizu tega, da se zrušijo. Pomanjkljivosti je sedanji lastnik v veliki meri odpravil, mnogo streh je prekritih z opeko, poškodovana mesta na zidovih, stolpih itd. Pokrpana, z velikimi stroški so zgradili nov, 28 klafter globok zid, /.../«¹⁰²*

1851 Lastnik grof Hubert grof d'Harnoncourt – Unverzagt

Grof Hubert Heinrich je štiriindvajsetleten postal lastnik Velenjskega gradu s pripadajočim posestvom (kamor je spadala tudi prednica vile Bianca) in gospostva gradu Lilienberg.¹⁰³ V sedmih letih lastništva (1851—1858) naj bi porabil toliko denarja za obnovo Velenjskega gradu, da ga je potem moral prodati.¹⁰⁴

1853 Grof d'Harnoncourt da obnoviti in opremiti grajsko kapelo v okroglem stolpu, ki jo dekan Andrej Urek posveti v čast Brezmadežnega spočetja blažene device Marije.¹⁰⁵
 Več podatkov o Harnoncourjih in Adamovичih v: Poles, Villa Bianca.

⁹⁸ Gadolla, Gradovi, 194. Tudi Aquilin, Beschreibung (1786), 523.

⁹⁹ Gadolla, Gradovi, 193.

¹⁰⁰ Gadolla, Gradovi, 194.

¹⁰¹ Gadolla, Gradovi, 194, po Schmutz 2. zvezek str. 438 – Lilienberg.

¹⁰² Gadolla, Gradovi, 194.

¹⁰³ Orožen: Das Dekanat Schallthal, 58.

¹⁰⁴ Mateja Medved, predavanje o zgodovini Vile Bianca, [ale{k}o muzejsko in zgodovinsko dru{tvo, Vila Bianca. Velenje, 3. 12. 2011.

¹⁰⁵ Orožen: Das Dekanat Schallthal, 261.

1858

Karl pl. Adamovich (I)

1865 Carl v Adamovich Bianca
 de Csepin
 Ad. Kamenar
 in Wittkowitz
 in Smetana
 Bianca
 Adamovich
 episcopus
 Gmünder
 et Wittkowitz
 hunc

Grb pl. Adamovichev

Imeni Karla (I.) in Bianca pl. Adamovich de Csepin v krstni knjigi ob rojstvu sina Karla (II.), 27. 4. 1865.¹⁰⁶

Bianca in Karl (I) Adamovich¹⁰⁷

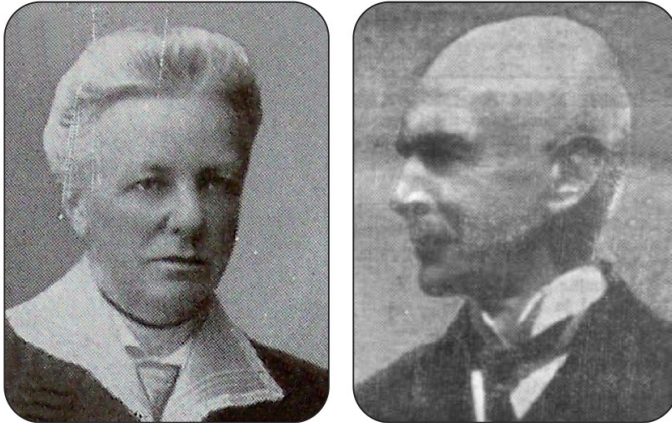
Heraldična plošča zakoncev v arkadnem dvorišču

¹⁰⁶ Bržkone rokopis enega od zakoncev; pod ta vpis je župnik naknadno pripisal razločnejši prepis. Nadškofijski arhiv Maribor, Krstna knjiga župnije sv. Martina pri Šaleku, 1865, str. 96. Izrez. Poles, Villa, 151.

¹⁰⁷ Poles, Villa, 135, 147.

Pred 1892 Ureditev grajskega parka¹⁰⁸

1900 Karl pl. Adamovich (II) in žena Gizela¹⁰⁹ iz Zaloga v Spodnji Savinjski dolini¹¹⁰

1913 8. 11. Terezija Adamovich

Terezija in Ivan barona Adamovich¹¹¹

Adamovich so - kot še mnogi drugi v času I. svetovne vojne - vložili vse svoje premoženje v vojne obveznice Avstro-Ogrske države in ob njenem razpadu obubožali.

¹⁰⁸ Foto: <http://www.velenje-tourism.si/vredno-ogleda/gradovi>

¹⁰⁹ Poles, Villa, 176.

¹¹⁰ Ravnikar, Grad, 56.

¹¹¹ Poles, Villa, 190.

1918 17. julij, Karel grof Coroncini – Kromberg

Grof Coroncini je dovolil Adamovičem, da so lahko še naprej bivali na velenjskem gradu, saj ga je uporabljal le občasno, kot poletno rezidenco. Lastnik gradu je ostal do leta 1943, ko so ga po kapitulaciji Italije Nemci kot italijanskega državljan izgnali iz Velenja.¹¹² S sabo naj bi odpeljal večino grajske opreme.

Po drugi svetovni vojni 1945 Grad je nacionaliziran, postane splošno družbeno premoženje. V njem uredijo zasebna stanovanja za velenjske premogarje. Uničena večina preostale opreme.

1955 Prvi posnetki gradu, označeni 1957 kot nezadovoljivi

1956 Inicijativa za ustanovitev premogarskega muzeja: predsednik Franc Leskošek Luka¹¹³
4. 1. komisija za ustanovitev muzeja¹¹⁴
21. 11. odbor za osnivanje rudarskega muzeja: Nestl Žgank, Dušan Pipuš, Ivan Jamnikar¹¹⁵
Mestni muzej Celje predlaga poleg rudarskih še druge vsebine: gomile v Šentjanžu, rimska doba, srednji vek, NOB, etnografski del¹¹⁶
18. 12. strokovna komisija si ogleda grad. Muzej bi bil sestavni del rudnika¹¹⁷

1957 Aktivnosti za prenos lastništva gradu z Občinskega ljudskega odbora Šoštanj na DRMIT (Društvo rudarsko-metalurških inženirjev in tehnikov, podružnica Velenje): parcele: 68, vrt, 2751 m²; 69/2, travnik, 647 m²; 72, vrt, 2989 m²; 3/1, stavbišče¹¹⁸

»Grad ima veliko kulturno-zgodovinsko vrednost in je sedaj prepuščen propadanju. /.../ Grad bi se popravil in primerno vzdrževal, s čimer bi ohranili najbolj dragoceno spomeniško stavbo v naši okolici in jo obvarovali pred propadanjem. Istočasno pa bi Velenje kot novo rudarsko mesto pridobilo rudarski muzej.«¹¹⁹

Zgodnji znak RLV

16. 6. strokovni posvet za ustanovitev muzeja, predsednik DRMIT Ivo Jamnikar povabil profesorje Franja Baša (Tehnični muzej Slovenije LJ), Boga Teplija (Pokrajinski muzej MB) in Antona Stupico (Mestni muzej Celje) ter konservatorja Jožeta Curka, dr. prof. inž. Homana, inženirje Tiringerja, Kendo, Pirca, Železnika in arhitekta Trena: sestavi naj se komisija za konserviranje gradu

nedelja 3. 11., konferenca / posvet za ustanovitev »Muzeja slovenskih premogovnikov«, večino stroškov muzeja in sanacije gradu pokriva Rudnik lignita Velenje. Stanovalci z gradu v večini izseljeni, delavski svet RLV doniral 1 MIO din za restavriranje gradu (prekritje streh, žlebovi,¹²⁰ dimniki, kanalizacija). Ustanovna listina.

¹¹² Ravnikar, Grad, 56.

¹¹³ Nastanek in delo premogarskega muzeja Slovenije v Velenju, MV 1966

¹¹⁴ RLV, delavski svet, zapisnik 6. zasedanja. MV 1.

¹¹⁵ Zapisnik DRMITa na RLV, MV 2.

¹¹⁶ Dopis Mestnega muzeja Celje ravnateljstvu rudnika lignita, št. 230/XII-56, ravnatelj Anton Stupica, MV 4.

¹¹⁷ Dopis DRMIT Velenje OBLO Šoštanj, MV 9.

¹¹⁸ Dopis DRMIT Velenje OBLO Šoštanj, MV 9.

¹¹⁹ Dopis DRMIT Velenje delavskemu svetu RLV, 57-I/ŠR/NS, 27. 3. 1957. MV 13.

¹²⁰ Predračuni in ponudbe za izvedbo gradbenih del na Velenjskem gradu, 1957, MV 16.

Plenum muzeja. Zbiranje muzealij.

»Muzej je bil ustanovljen kot kulturno-prosvetna ustanova s samostojnim financiranjem.«¹²¹

Konservatorski komisijski ogled (arh. Trenz, projektant 'Slovenija projekta, Nace Šumi, Konservator OLO Ljubljana, Jože Curk, konservator OLO Celje) - priloga

plačilni seznam decembra: prof. Slavko Marolt [upravnik], honorarno zaposlen; Avgust Rak, mizar – konservator; Jože Verdel, hišnik; Jože Slemenik, zidar¹²²

Navodila za stranke (stanovalce) na gradu omenjajo mdr. tudi hleve (priloga). »Po osvoboditvi pa vse do leta 1958 je v gradu stanovalo 18 družin. Gojili so živino /.../«¹²³

1958 Muzej še ni registriran (še ne obstaja kot pravna ustanova), vsa dela so pripravljala¹²⁴
Odločba o ustanovitvi Muzeja slovenskih premogovnikov 23. 4. 1958¹²⁵ Začetek selitve 'strank' z gradu v nova stanovanja - priloga. Razstencičenje gradu.¹²⁶

1959 Od 1956 se obnavlja grad (beljenje, električna, tla) ter okolica (parki)
ravnatelj Aleksander Sitar?¹²⁸

1960 Zastopnik / koordinator / upravnik¹²⁹ / tehnični vodja zbirke¹³⁰ muzeja: akad. slikar Lojze Zavolovšek¹³¹ do 1. 1. 1964¹³²

1961 Upravni in strokovni odbor za Muzej slovenskih premogovnikov: inž. Pipuš, Alojz Zavolovšek, inženirji Jure Jurančič, Tone Kovačič, inž. arhitekt Drago Umek, tehnik Ivan Pirš¹³³
urejen pod v predsobi, narejena 3 stranišča
ogled muzejev Jesnice, Bistra, Ljubljana, Tehnični muzej Zagreb (šolski prikaz premogovnika – jame – pod zemljo v nekdanjih kletih – vzor za Velenje?), rudarska muzeja Bochum, München¹³⁴
prodaja grajskih jabolk, sena
zamisel, da bi se v jamo vstopilo pri Vili Bianci, stari vodnjak, globok okrog 60 m, pa bi služil kot jašek, po katerem bi obiskovalce dvignili pred grad – muzej. Priloga.¹³⁵

1962 12. 1. se je porušil del obzidja, predvidena sanacija¹³⁶
Še obstaja ribnik JV od grajskega griča, kjer pa si delavci že gradijo svoje hiše ob Ljubljanski cesti, ki se bo gradila.¹³⁷

Sanacija arkad okrog leta 1960¹²⁷

¹²¹ Začasni pravilnik Muzeja slovenskih premogovnikov, Slavko Marolt, 16. 12. 1957. MV 22.

¹²² Plačilni seznam za delavce Muzeja slovenskih premogovnikov, 26. 12. 1957. MV 15.

¹²³ Dopis Muzeja slovenskih premogovnikov Velenje – Stari grad, št. 95, 27. 6. 1961, Zavolovšek, MV.

¹²⁴ Dopis Iniciativnega odbora za ustanovitev Muzeja slovenskih premogovnikov Svetu za kulturo in prosveto LRS, 20. 3. 1958. MV 25.

¹²⁵ Dopis OBLO Šoštanj Muzeju slovenskih premogovnikov št. 02/1-3054/2-58, 17. 5. 1958. MV 28.

¹²⁶ Dopis muzeja sanitarni inšpekciji pri OBLO Šoštanj, 17. 12. 1957, Slavko Marolt, MV 36.

¹²⁷ Trideset, 12.

¹²⁸ MV 1959

¹²⁹ MV 82

¹³⁰ MV 68.

¹³¹ Dopis Muzeja slovenskih premogovnikov OLO, Zavod za statistiko, MV 47.

¹³² MV 95.

¹³³ Zvezek z zapisniki sej upravnega in strokovnega odbora za Muzej slovenskih premogovnikov, MV 50a, 11. 4. 1961.

¹³⁴ Rudarski muzej Velenje upravi RLV, št. 101, 8. 8. 1961. MV 51.

¹³⁵ Skeletni osnutek premogarskega muzeja in razdelitev prostorov za etnografsko zbirko in zbirko NOB. 6. 8. 1961. MV 50.

¹³⁶ Plan dela 1962, MV 66.

»Za hribom na sončni strani odrediti prostor, kjer bo dovoljeno sedeti in ležati v travi.«¹³⁸

Kategorizacija kulturnih spomenikov na območju občine Šoštanj [kamor je spadalo tudi Velenje] po predlogu sveta za kulturo in prosveto LRS: »O zadevi je /.../ razpravljal svet za kulturo in prosveto ObLO Šoštanj. S kategorizacijo velenjskega gradu se strinja, vendar pa je mnenja, da je **obrambni stolp iz spodnje strani vprašanje zase, ker je eden od kvalitetnih obrambnih – renesančnih objektov v Sloveniji. Vsebuje konzolni venec z linami za polivanje s smolo, kamnita renesančna okna in dobro ohranjeno klet z nosilnim stebrom v sredini. Ta objekt sodi po mnenju sveta v I. kategorijo**«¹³⁹ - priloga.

1963

Dela prične spremljati celjski Zavod za spomeniško varstvo¹⁴⁰

- adaptacijski program za preureditev dela kleti v gostišče – nerealizirano
- ureditev kletnih prostorov v zahodnem grajskem traktu
- zazidana recentna odprtina v zahodnem zunanem zidu grajskega jedra
- položen tlak iz klinker opeke
- tanek gladek apnen omet, skozi katerega proseva struktura zidu
- prebitje zidu, ki je delil spodnje kletne prostore vzhodnega trakta od spodnjega prostora v JV stolpiču, kjer je bil prej vodni rezervoar = možnost dostopa v kletne prostore z zunanje strani gradu

ureditev in obnova prizidkov ob rondeli:

1. J prizidek: odprte prvotne okenske odprtine v obzidju, zazidana novejša okna na dvoriščni strani
2. načrt za adaptacijo v gostišče
3. adaptiran prostor za zbirko mastodont
4. saniran južni del grajskega obzidja

1964

Še vedno stanovanja na gradu.¹⁴¹ Kamenje za popravilo obzidja in »izdelavo novega obzidja pri hlevu« (ok. 20 m³) so lomili pri parkirnem prostoru.¹⁴² Planiranje parkirnega prostora, odstranitev akacij, čiščenje in krčenje gozda, skrb za sadno drevje. Potrebno narediti še 24 polken, nove pode v posameznih sobah, okna in vrata na bivšem hlevu.

1965

Kot vodja muzejske zbirke nastopi zgodovinar prof. Jurij Jug. K adaptaciji gradu je vključil Ivana Stoparja in za preslikave fotografa Berka (Zavod za spomeniško varstvo).¹⁴³ Zbirati tudi material o razvoju Velenja in urediti prostor s to tematiko. Bivši ribnik naj se ponovno usposobi.

24. 6. Odločba o ustanovitvi muzejske zbirke Velenje kot notranje organizacijske enote Skupščine občine Velenje¹⁴⁴

Prostori stare premogovniške zbirke¹⁴⁵

V gradu prostori radiokluba¹⁴⁶

»Prvi del [premogarskega muzeja] bo v naravni velikosti predstavljal rov z vso opremo, ki jo danes srečujemo v slovenskih premogovnikih. Namen tega dela je predvsem psihološka priprava obiskovalcev. /.../ Na dolžini 50 do 60 m rova bodo v kletnih prostorih prikazani vsi dane uporabljeni načini opaževanja in obzidavanja rova. V rovu bodo dalje prikazani tudi ventilacija, razsvetljava itd.«¹⁴⁷

Del muzejskega "rudnika"¹⁴⁸

¹³⁷ MV 1962, 71.

¹³⁸ Problemi in predlogi pri ustanovitvi muzeja na gradu v Velenju, Alojz Zavolovšek, 9. 1. 1963, MV 80.

¹³⁹ Dopis Sveta za kulturo ObLO Šoštanj Svetu za kulturo in prosveto LRS, 12. 10. 1962, MV 73.

¹⁴⁰ Stopar, Program, 11 ss.

¹⁴¹ MV 96.

¹⁴² Spisek opravljenih del v letu 1964 v rudarskem muzeju in okolici Gradu Velenje, Avgust Rak, MV 99.

¹⁴³ Poročilo, Jug, 20. 5. 1965, MV 118.

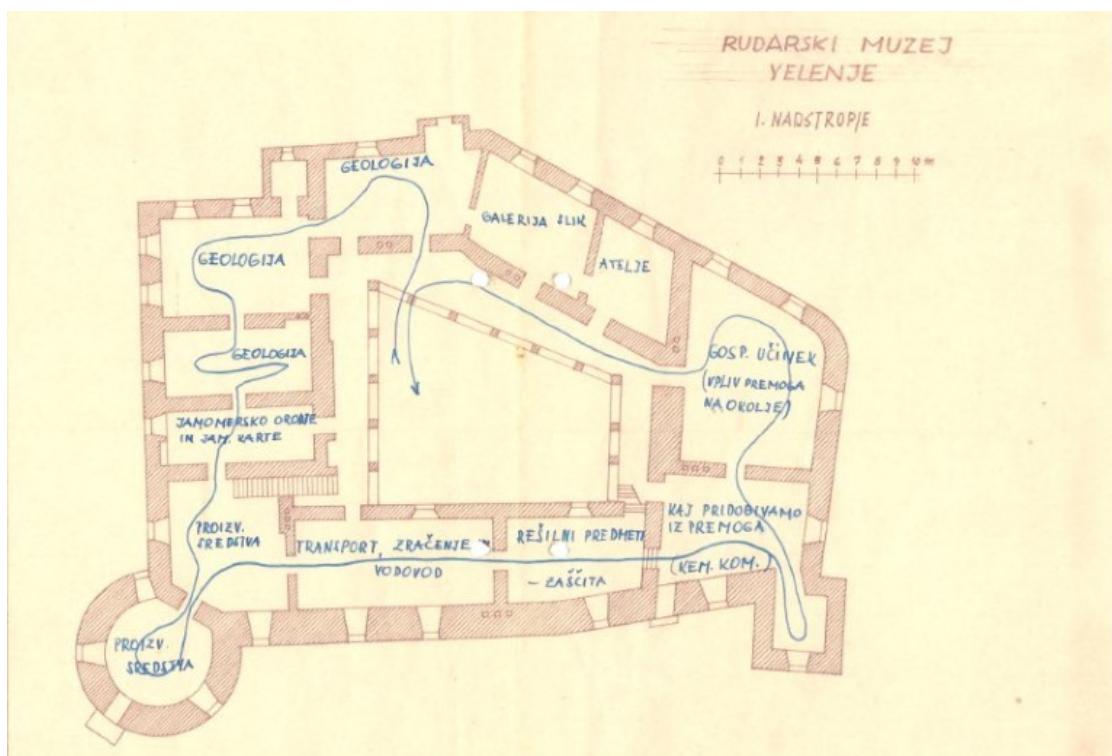
¹⁴⁴ Dopis J. Juga, Muzej premogovnikov Slovenije, Društvu muzealcev SRS, 9. 5. 1967, MV 1967

¹⁴⁵ Trideset, 15.

¹⁴⁶ Najemna pogodba z Raio klubom Velenje, MV 112.

¹⁴⁷ Nekaj misli o Premogarskem muzeju Slovenije, 2. 6. 1965. MV 115. objavljeno v: Nova proizvodnja, glasilo zveze inženirjev in tehnikov Slovenije, 1967, 2-3, 94 ss.

Projektant dipl. inž. Jože Ambrožič, izvedba Rudarski šolski center

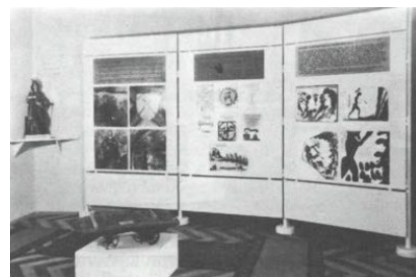

Iščejo ustrezen sistem ogrevanja (centralna peč na premog,¹⁴⁹ toplovod¹⁵⁰). Idejna zasnova zaklonišča 'Pod Gradom', projektira RLV.¹⁵¹

Shema rudarske zbirke v 1. nadstropju

1966

Ivan Stopar, Zavod za spomeniško varstvo: »Da bo mogoče vprašanja v zvezi z ureditvijo gradu v prihodnje reševati bolj načrtno in smotrno, naj se izdela o gradu natančna tehnična dokumentacija, Na podlagi te dokumentacije bo naš zavod izdelal studio o stavbnem razvoju, ki bo služila za valorizacijo posameznih stavbnih delov. Na osnovi the studij bo pozneje izdelan tudi dokončen program za smotrno ureditev celotnega grajskega kompleksa.«¹⁵²

Prostori stare premogovniške zbirke¹⁵⁵

naročilo geodetskega posnetka (Geodetski zavod Celje) in arhitekturnega posnetka (inž. Miklavc)

na občinski praznik, 8. oktobra, Franc Leskošek – Luka odpre muzej. 12 razstavnih prostorov, 850 m². Inž. arh. Svetozar Križaj (Slovenijaprojekt LJ), dr. Jože Šorn (Institut za zgodovino delavskega gibanja, doktoriral s temo 'Slovensko premogarstvo')¹⁵³

Za projektiranje gostišča v kleti zunanega dela gradu angažirana prof. ing. Karl Paul Filipisky [Konsulent für

¹⁴⁸ Trideste, 21.

¹⁴⁹ RLV, Elektrostrojni obrat, Grobi informativni izračun za ogrevanje rud. muzeja na gradu z lastno pripravo tople vode, 9. 12. 1965, MV 121

¹⁵⁰ RLV, Elektrostrojni obrat, Grobi informativni izračun za ogrevanje rud. muzeja na gradu s priključkom na toplovodno omrežje, 9. 12. 1965, MV 121.

¹⁵¹ MV 123

¹⁵² Dopi Zavoda za spomeniško varstvo Celje Muzeju rudnika lignita Velenje, št. 105/1-66, 60. 6. 1966, MV 1966.

¹⁵³ Nastanek in delo premogarskega muzeja Slovenije v Velenju, MV 1966. Poročilo, Jug, 20. 5. 1965, MV 118.

Landschafts- und Gartengestaltung, Schmelzgasse 7,
Wien 2] in Oberbaurat dipl.-ing. Prodingner¹⁵⁴

- 1967 Odprtje zbirke NOB v Šaleški dolini in spominska soba Tomšičeve brigade,¹⁵⁶ povezava z muzejem NOB MB, dr. Ževart¹⁵⁷. Skupaj 17 razstavnih prostorov, 750 m².¹⁵⁸

Čeprav naj bi bil »Velenjski grad /.../ danes že v celoti adaptiran«¹⁵⁹, so še vedno potekala obnovitvena dela, pri čemer je Ivan Stopar posebej opozarjal na pravilno izvedbo ometov: »Le pri obravnavi sten naj na vsak način velja, da mora biti omet čim tanjši, prilegajoč steni, 'zariban', in nikakor ne gladek, raven. Pri oblikovanju interiera bo prav mehko vzvalovljena stena imela svoj šarm, medtem ko bi ravni, trdi omet deloval odbijajoče, Ne bil bi niti stilno ustrezen, niti trpežen, niti lep.«¹⁶⁰
O bistveni vlogi premogovnika pri obnovi – priloga.

- 1968 27. 5. Ivan Stopar in Jurij Jug sta sestavila program del na Velenjskem gradu za leto 1968: »1. Dokončna preučitev stanja in arhivskega materiala v gradu. Napraviti bo potrebno še nekaj sond, preučiti slikovno gradivo v dunajski državni biblioteki (Bildersammlung der Hofbibliothek) in na osnovi vsega tega materiala, fotografskih posnetkov itn. napraviti študijo za maketno prezentacijo gotske podobe gradu. 2. Stilno ustrezna obnovitev kletnih prostorov v zahodnem grajskem traktu, kjer je rezerviran prostor za občasne razstave. Dela so bila začeta leta 1967 in se sedaj bližajo koncu. 3. ureditev rudarskega skansena na zahodnem delu grajskega platoja. Ekspoziti, ki po svoji naravi ne morejo biti nameščeni v muzejskih prostorih, naj bi bili primerno prezentirani v skansenu. Dela so v teku. 4. Odkup značilne kmečke hiše s Paškega Kozjaka in njena postavitve na platoju zahodno od grajskega objekta. Ureditve razstavnega prostora za mastodonta v vzhodnem objektu in prezentacija okostja. 6. Priprava programa za ureditev doniona [= rondele]. Donion kot izrazito fortifikacijski objekt z odlično ohranjenimi avtentičnimi arhitekturnimi sestavinami, naj bi se uredil kot razstaveni prostor za prikaz srednjeveških gradov v Šaleški dolini in prikaz srednjeveškega orožja. Osrednji del razstavne zbirke v pritličju doniona naj bi ponazoril obrambo velenjskega gradu (maketa) pred Turki in slike gradov v Šaleški dolini, v nadstropju pa bi bil prikaz srednjeveškega napadalnega in obrambnega orožja. Zbirka naj bi bila predvsem pedagoško in turistično atraktivna.¹⁶¹

31. 7. Arhitekt Loboda, konservator in ravnatelj Zavoda za spomeniško varstvo Celje Ivan Stopar in direktor Muzeja slovenskih premogovnikov Jurij Jug so sklenili: »1. Obrambni stolp [rondele] je z obema k obzidju prislonjenima stavbama obnovi v celoti. 2. Ker je strešna konstrukcija na stolpu dotrajana, je pripraviti načrt za njeno sanacijo. Načrt naj predvideva kritje s škodlami. Konservatorski posegi v stolpu se bodo določili naknadno. 3. V prostoru, kjer bo postavljen mastodont, se obstoječe odprtine v vzhodni steni lahko zazidajo, ker so recentnega izvora. Naloga arhitekta je, da določi strukturo stropa in tlaka. Stene naj se obravnavajo z belim gladkim apnenim ometom. Kurjava za gornji prostor se uredi v severnem delu zgradbe, kjer je dostop v kletni prostor – rudnik. 4. Zunanja fasada naj se idejno reši hkrati s fasado južnega prizidka. Pri objektu, v katerem bo mastodont, se zazida obstoječi vhod in odpre ustrežni vhod. Ta vhod naj se oblikuje enako v klet – rudnik in vhod v gostinske prostore v južnem prizidku. 5. V južnem prizidku je ohraniti avtentični obok iz 17. stoletja, fasada naj se pa obravnava suvereno, ker nima historijskih pričevalnih elementov. Obravnava notranjosti se določi kasneje, ko bodo opravljene potrebne sonde, ki naj ugotovijo značaj in

¹⁵⁴ MV 1966

¹⁵⁵ Trideset, 16.

¹⁵⁶ Zbornik, 23: Šaleški rudar 12, Velenje, 12. 10. 1967, 2.

¹⁵⁷ Poročilo, Jug, 14. 10. 1965, MV118

¹⁵⁸ Problematika Muzeja slovenskih premogovnikov in program dela za leto 1968, Jug, MV.

¹⁵⁹ TMS, 6-65-1432-1967, MV 1967.

¹⁶⁰ Pismo Iva Stoparja ravnatelju [muzeja], 2. 2. 1967, MV.

¹⁶¹ Program del na Velenjskem, gradu za leto 1968, ZVKDS OE Celje.

funkcijo nakazanih odprtih v južnem zidu. 6. Arhitek naj predvidi tudi ureditev severne fasade vzhodnega prizidka obenem z dostopom v podstrešje.«¹⁶²

Del kleti najame akademski kipar Ciril Cesar za kipe, odlitke in orodje.¹⁶³

V klet JZ stolpa umestijo UKV postajo.¹⁶⁴

Osnovnošolski obiskovalec ustrelji (ubije) 15 letnega sošolca z nabito pištolo z razstavne police¹⁶⁵

Kustosinja Prirodoslovnega muzeja v LJ, ga. Novšakova, bi napravila odlitke manjkajočih delov okostja za postavitev mastodonta na Dunaju.¹⁶⁶

Predračun za adaptacijo bivše konjušnice [za Matodonta], mdr. spremembe oken in vrat (preboji, zazidave, menjave), nadomeščanje ometov, tlakovanje z opečnimi tlakovci, 'betoniranje tlaka v bivši konjušnici debeline 10 cm ter naprava glazure'

Po dveh letih že potrebna obnova 'rudnika' v kleti, '*sicer bomo zaradi varnosti prisiljeni zapreti ta del muzejske zbirke*'.¹⁶⁷

1969 Oprtje zbirke Mastodonti (preparirane kosti in zobovje, najdeno v Škalah; plastika delo akad. kip. Dore Novšak¹⁶⁸

arhitekturni posnetek v merilu 1:50, 1967/68, arh. Adi Miklavc,¹⁶⁹ dejanski izrisi študentka Tatjana Krašovec,¹⁷⁰ hrani Muzej Velenje

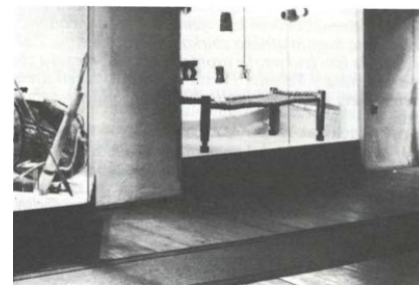

Zbiranje sredstev za prenovo - asfaltiranje dotrajane ceste na grad

Plan: zbirka 'Gorenje' v pritličju gradu (Od votline pračloveka do sodobne kuhinje)¹⁷¹

1970 Plan: urediti prostor na prostem za težje eksponate, maketa gradu, prikaz arheoloških najdb iz Špehovke in Mornove zijalke, kmečka hiša nad parkiriščem,¹⁷² prezidave ...

ureditev gostinskega lokala, predvidena ureditev sanitarij '*pod platojem grajskega jedra*'¹⁷³ trenutno neizvedljiva, zato se uredijo nad mizarsko delavnico.¹⁷⁴

V kapeli je drvarnica,¹⁷⁵ potrebno je zastekliti line na podstrešju gradu¹⁷⁶

¹⁶² Zapisnik 31. 7. 1968, ZVKDS OE Celje.

¹⁶³ Najemninska pogodba, 1. 9. 1968, MV.

¹⁶⁴ SRS, SO Velenje, Svet za narodno obrambo: Dovolitev uporabe kletnega prostora v JZ stolpu velenjskega gradu za potrebe civilne zaščite. 850-3/3, 26. 7. 1968MV.

¹⁶⁵ SRS, SO Velenje, Oddelek za upravno politične zadeve: Odločba, 22-58/68-2, 13. 6. 1968, MV

¹⁶⁶ Muzej slovenskih premogovnikov, Program strokovnega potovanja na Dunaj, 4. 12. 1968, MV

¹⁶⁷ Dopis J. Juga direktorju RŠČ, 1. 9. 1968, MV

¹⁶⁸ Trideset, 27: Delo 351, Ljubljana, 26. 12. 1969, 7.

¹⁶⁹ Iz dokumentov v arhivu ZVKDS OE Celje je razvidno, da se je ravnatelj Zavoda Stopar 1966 dogovarjal z inž. Sašo Lazarjem za izdelavo posnetka, pri katerem bi sodelovali tudi študenti, vendar »so imeli Velenjčani že nekega svojega arhitekta iz tamošnjega urbanističnega biroja, s katerim so se že prej brez moje vednosti dogovorili za snemanje«. št. 105/2-66, 30. 6. 1966, ZVKDS OE Celje.

¹⁷⁰ Pisma Tatjane Krašovec od začetka do konca leta 1969, korekcije načrtov glede na Stoparjeve pripombe, MV.

¹⁷¹ MV.

¹⁷² Predlog srednjeročnega razvoja kulture v Občini Velenje in muzejske zbirke na gradu Velenje, str. 7, MV.

¹⁷³ Dopis Zavoda za spomeniško varstvo Celje Skupščini občine Velenje, Ivan Stopar, št. 203/1-69, 5. 11. 1969, MV.

¹⁷⁴ Saniterije na gradu – pričetek del, dopis tehničnega direktorja RLV Zunanjemu obratu RLV, 1. 9. 1970, MV.

¹⁷⁵ Predlog srednjeročnega razvoja kulture v Občini Velenje in muzejske zbirke na gradu Velenje, str. 7, MV.

¹⁷⁶ Zapisnik o pregledu požarne varnosti v Muzeju Velenje, 19. 11. 1970. MV.

1973 Zbirka Foit – umetnost afriških ljudstev

Zbirka Etnografski predmeti iz Šaleške doline (v bivši grajski kapeli)¹⁷⁷

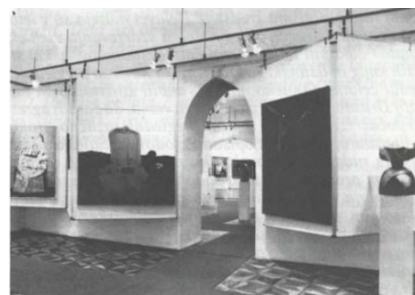
1976 Muzej skupaj s knjižnico in kulturnim domom združen v Kulturni center Velenje.¹⁷⁸ Začeta prenovitvena dela po dolgoročnem sanacijskem programu

1978/79 Obnova zunanjega obrambnega zidu na praktično celotne območju med obzidjem in grajskim jedrom najdeni ostanki zidov – domnevno stavb, odstranjenih po velikih prezidavah v 16. in 2/2 17. stol.¹⁷⁹ Grad Velenje se brezplačno prenese z RLV na Kulturni center Velenje, vrednost 1.3171.265,86 din.

Galerija Lojzeta Perka

Galerija slovenskega slikarstva 20. stoletja

1979 Sanacija grajskega obzidja:¹⁸⁰ malta je bila izprana, zelenje je razdiralo zidove. Sanacija s krpanjem in injektiranjem s cementom. Sondaža pohodne površine med grajskim jedrom in obzidjem. Odtočni jaški za meteorno vodo.

Zidava JZ obzidja

¹⁷⁷ Trideset, 40: Naš čas 3, Velenje, 27. 1. 1975, 5.

¹⁷⁸ Hudales, Trideset let, 6.

¹⁷⁹ Trideset, 63.

¹⁸⁰ Zbornik, 67

1981 Novo ostrešje in skodlasta kritina rondele, betonska plošča¹⁸¹

Betonski venec rondele in novo ostrešje

1982 Obnova rudarske zbirke

1983 Sanacija grajske kapele

1984 Sanacija ostrešja vhodnega stolpa¹⁸²

Na sliki je stavba 'garaža' višja za eno nadstropje, ki je bilo kasneje odstranjeno – kdaj, zakaj?

1986 Obnova strehe grajskega jedra

Obnova podstrešja in postavitve zbirke Od romanike do baroka

ok. 1990 Nova fasada grajskega jedra

2004 Prenova objekta zahodno od rondele, postavitve zbirke Šaleška dolina 1941-1945

2005 Izvedba pomične strehe za prekrivanje arkadnega dvorišča
sanacija načetega JZ stolpa obzidja

2006 Nova postavitve zbirke akademskega kiparja Cirila Cesarja

2008 Nov tlak arkadnega dvorišča

2009 Postavitve droga za zastavo, vhodna vrata v grad

2011 Prenova oken

¹⁸¹ Zbornik, 72: Večer 110, Maribor, 14. 5. 1981, 10.

¹⁸² Zbornik,

- 2012 Popravilo strešnih lin in strehe
 2013 Prenova oken
 2018 23. oktober: nova osvetlitev gradu¹⁸³

- 2019 Rekonstrukcija balkona na JZ stolpu
 Odstranitev stare plošče in ograje, nova betonska plošča in jeklena ograja, domodeliranje desne konzole in ščitka, nova vrata. Ob rušitvi se je pokazalo, da so kamniti deli zloženi sekundarno, ostenja so obdelana z opeko, dekor obrobe so drsani profili: torej preboj vrat in balkon nikakor nista sočasna z gradnjo stolpa, domnevno poseg Harnoncorjev pred sredino 19. stol..

- 2020 Prva faza obnove grajskega parka, projekt Hicaps
 Odstranilo se je parkirišče in na osnovi fotografije parka iz ok. 1900 izdelalo rekonstrukcijo s potmi, gredami in fontano. Nova urbana oprema (svetilke, klopi, koši, pogrezni stebriček za elektriko, kovinske ograje). Ob sanaciji podpornega zidu je prišlo do delne porušitve, zato se je večina zidu izdelala na novo. Ob izkopih je bila povsod samo čista inertna ilovica.

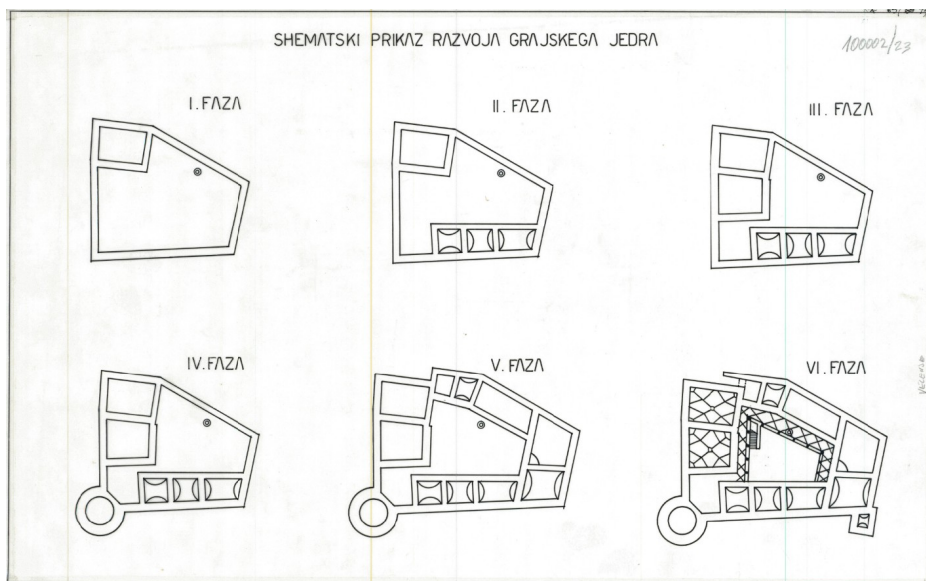
Foto: Danijela Brišnik, ZVKDS OE Celje¹⁸⁴

¹⁸³<https://www.zurnal24.si/popotnik/velenjski-grad-v-novi-preobleki-318192>

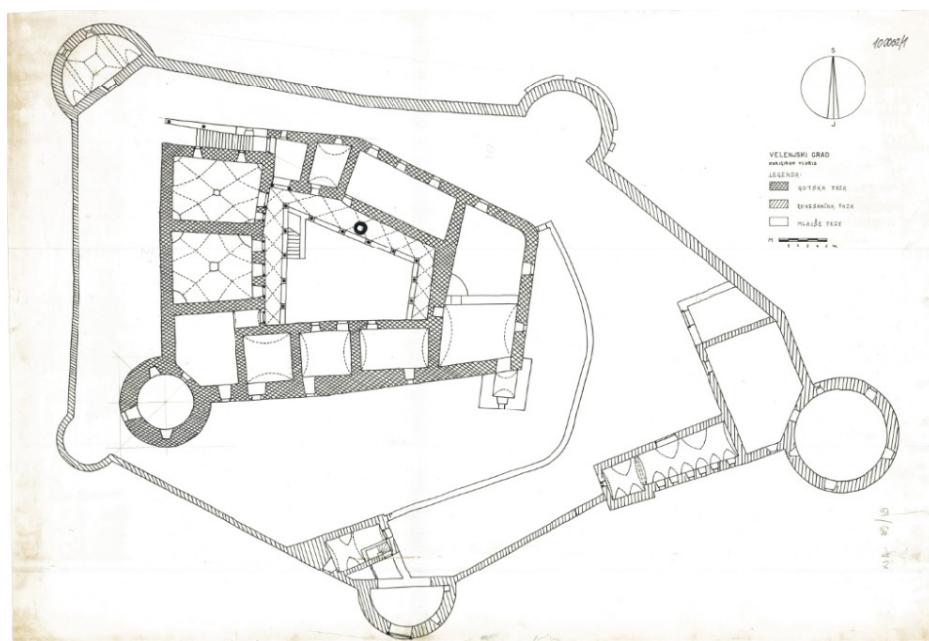
¹⁸⁴<https://www.facebook.com/zvkds/photos/pcb.2193659327609832/2193659157609849/?type=3&theater>

STAVBNI RAZVOJ

Otto Piper je leta 1910 menil, da je najstarejši del gradu krožni JZ stolp – bergfrid, ki naj bi prvotno stal samostojno.¹⁸⁵

Shematski prikaz razvoja grajskega jedra po Stoparju¹⁸⁶

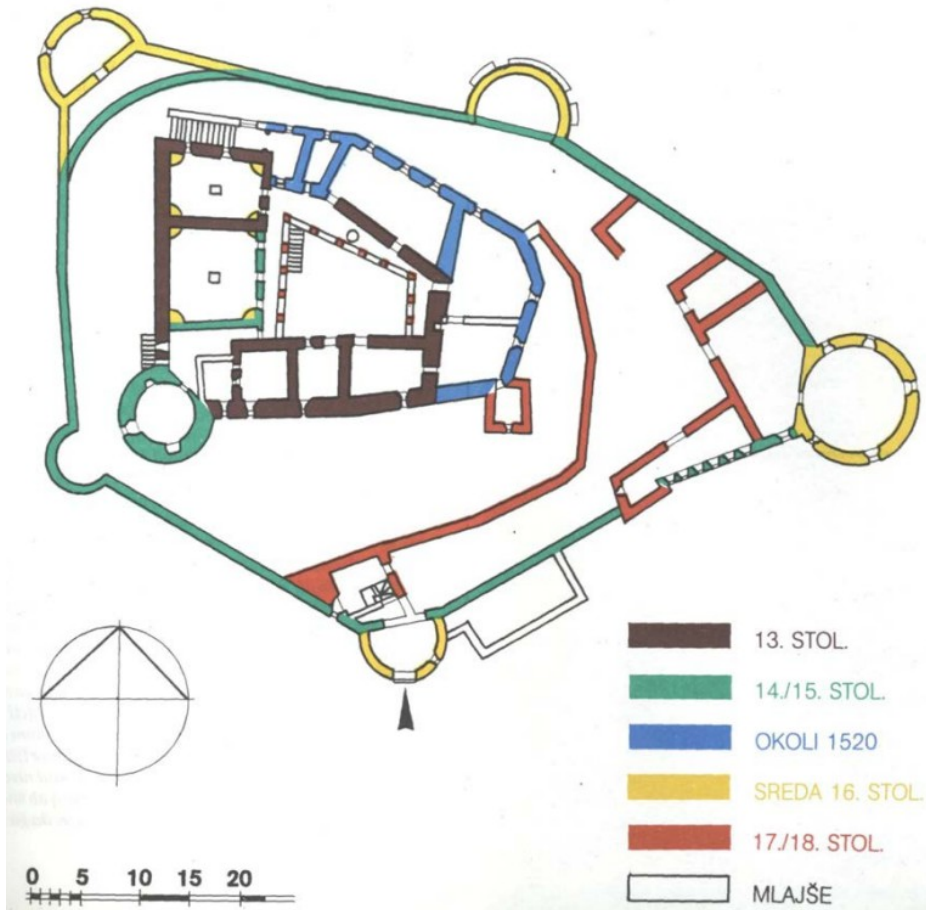

Začetna razmišljanja Stoparja o stavbnem razvoju:

¹⁸⁵ Piper: Österreichische, 188.

¹⁸⁶ Hrani ZVKDS OE Celje.

Prikaz gradbenih etap z okvirno datacijo po Stoparju¹⁸⁷

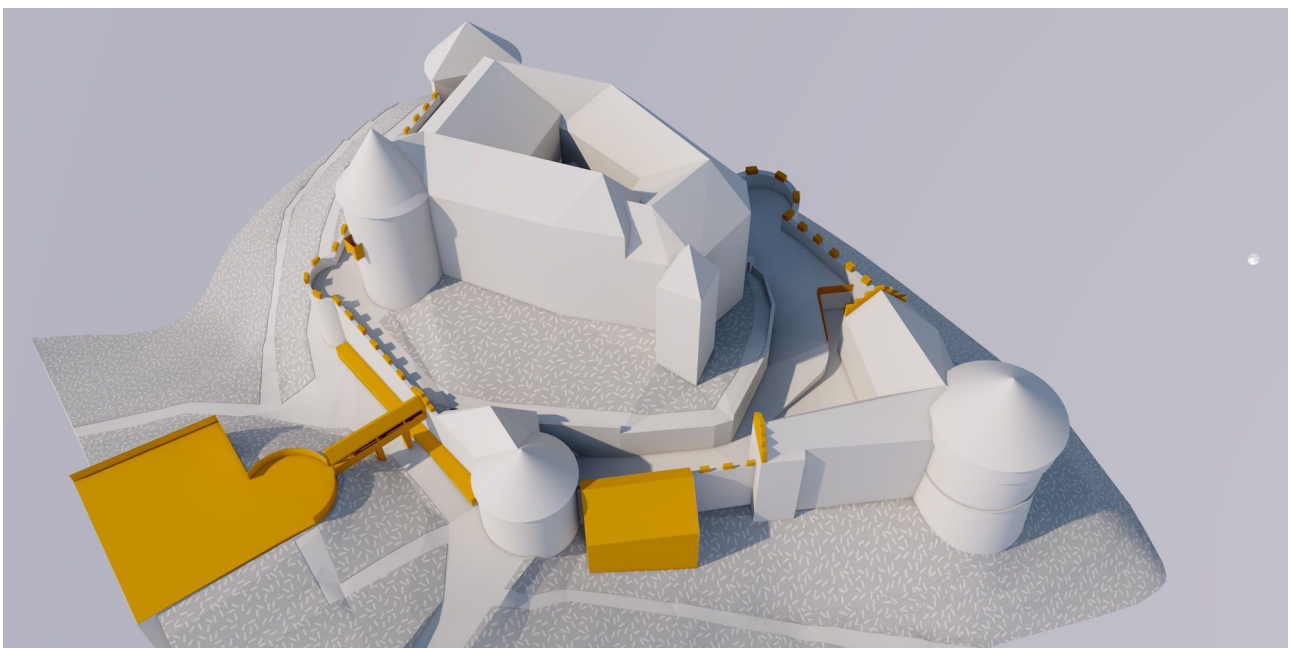
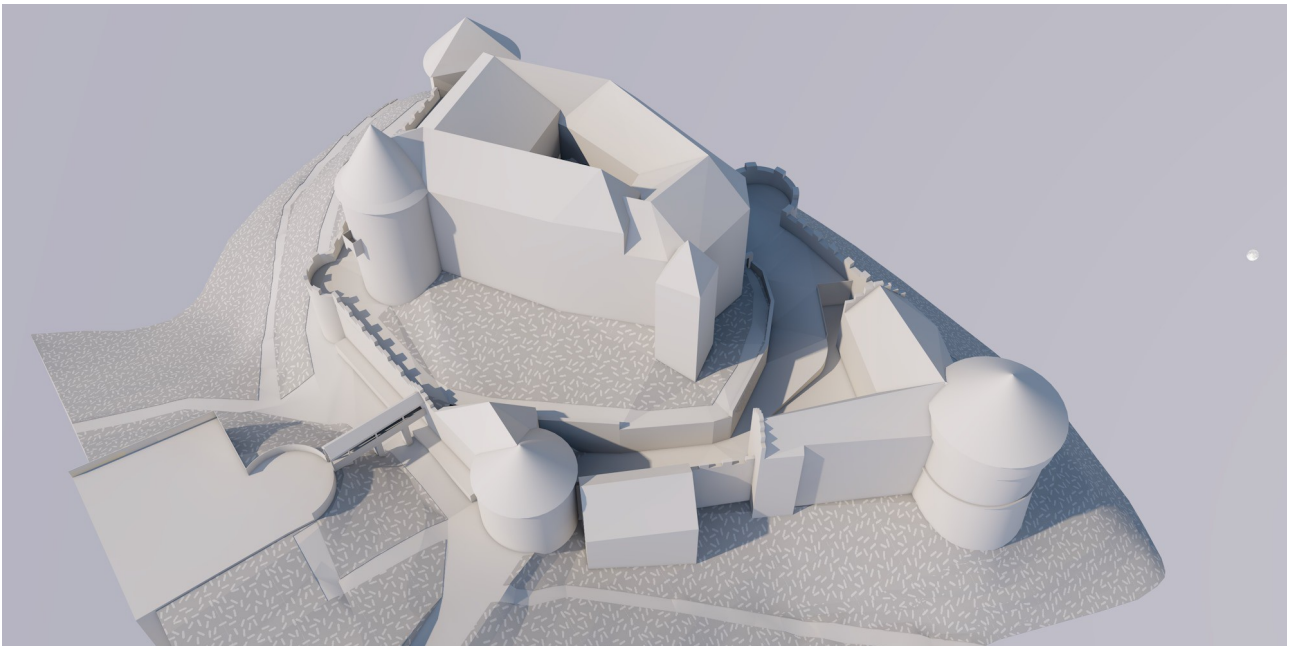
Revidiran prikaz etapnosti.

Arheološke sonde iz časa generalne obnove gradu ob vzpostavljanju muzeja, so dokumentirane zgolj z nekaj fotografijami. Iz njih je generalno razvidna prisotnost zasutih zidov na pozicijah 1, 2, 8, 10.

Nekaj zidov je razvidnih s terenskih skic (6, 11).

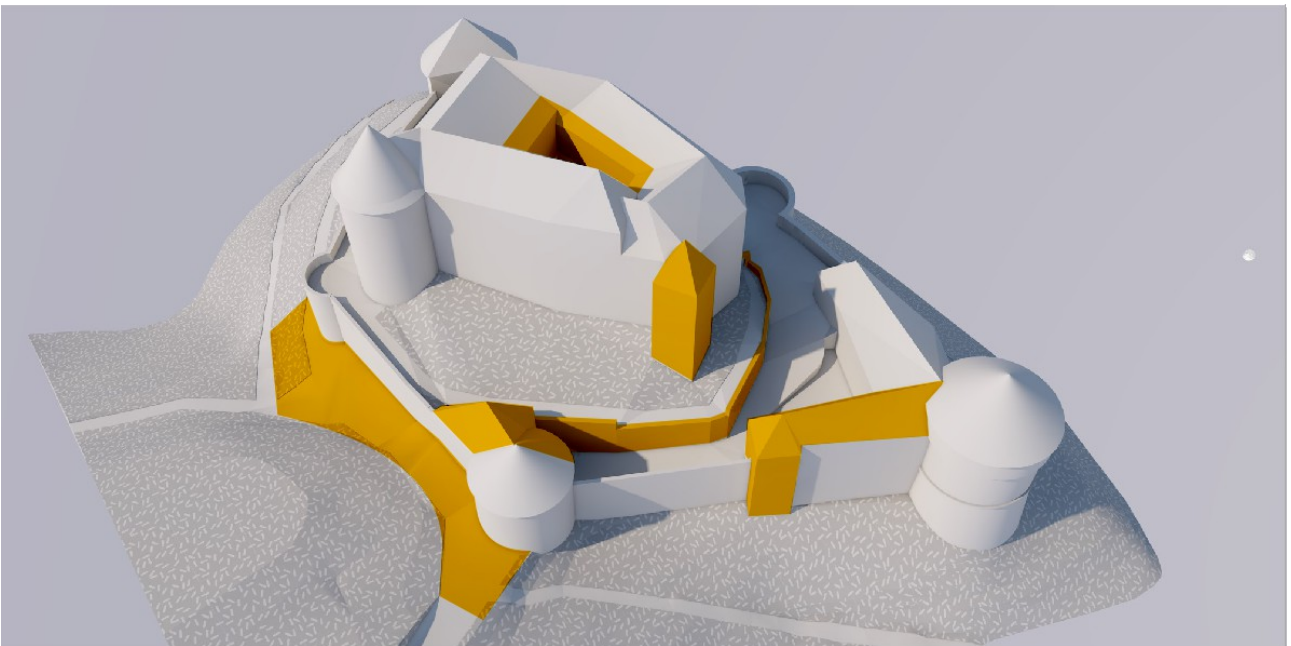
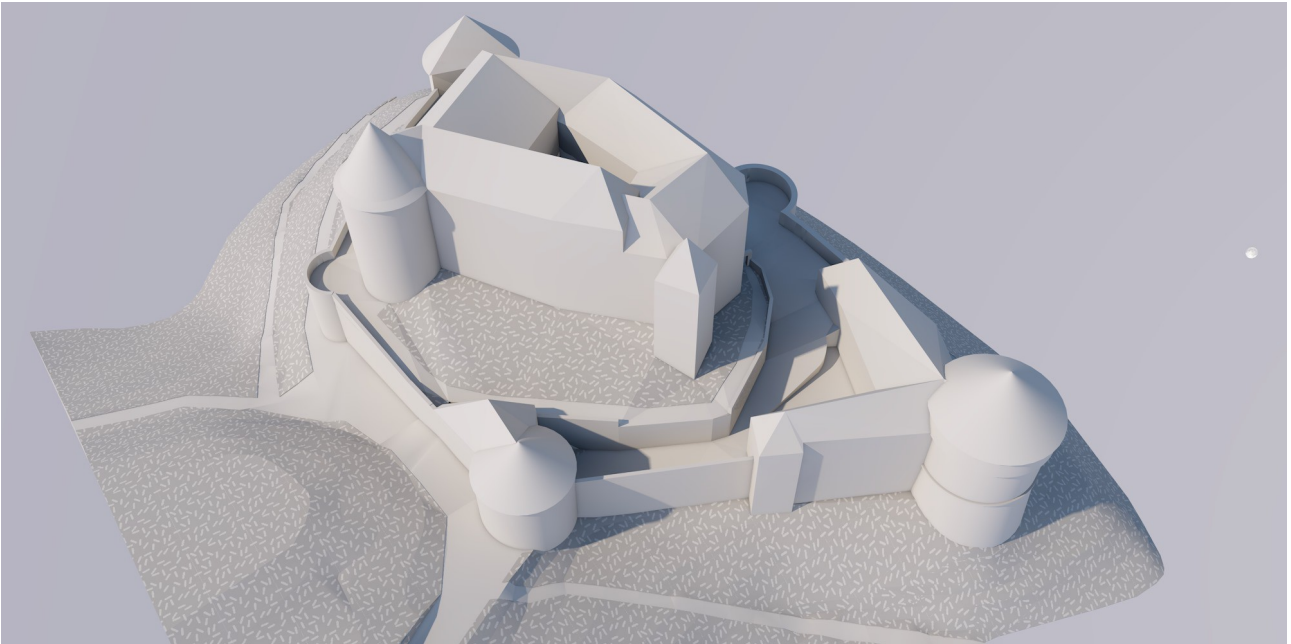
Dejanski potek stajših faz obzidij bi bilo možno rekonstruirati z geofizikalnimi raziskavami in s serijo arheoloških sond.

¹⁸⁷ Stopar, Velenjski, 53.

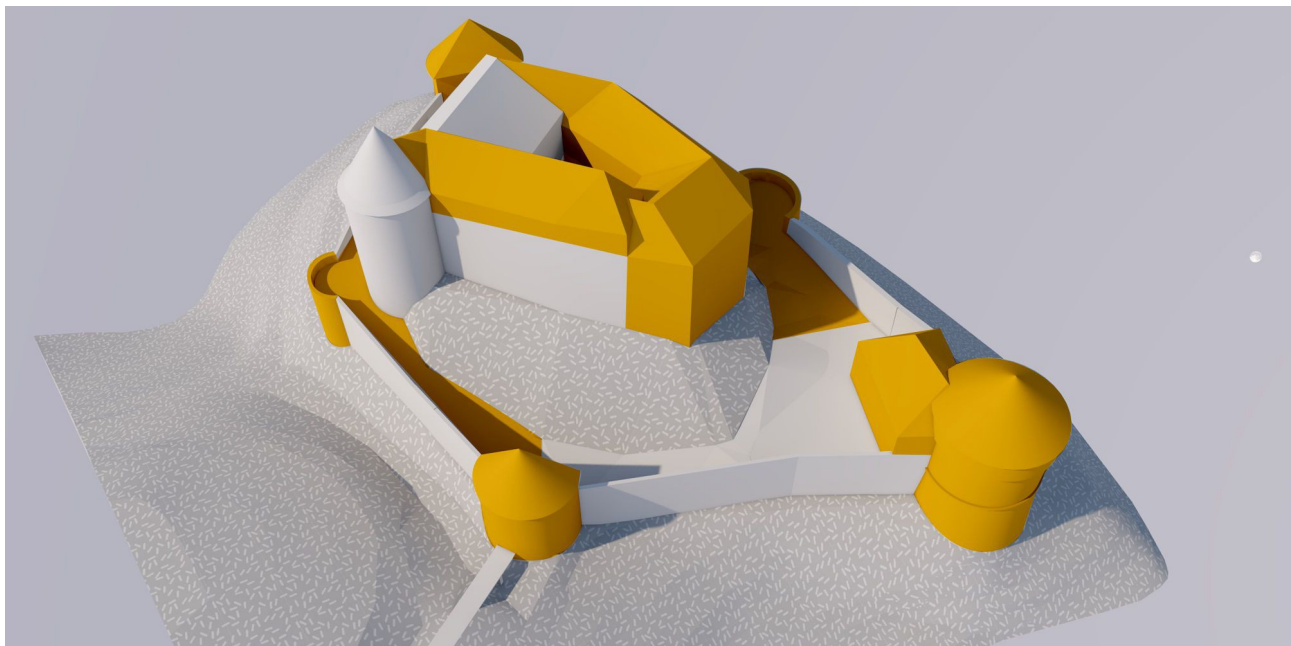
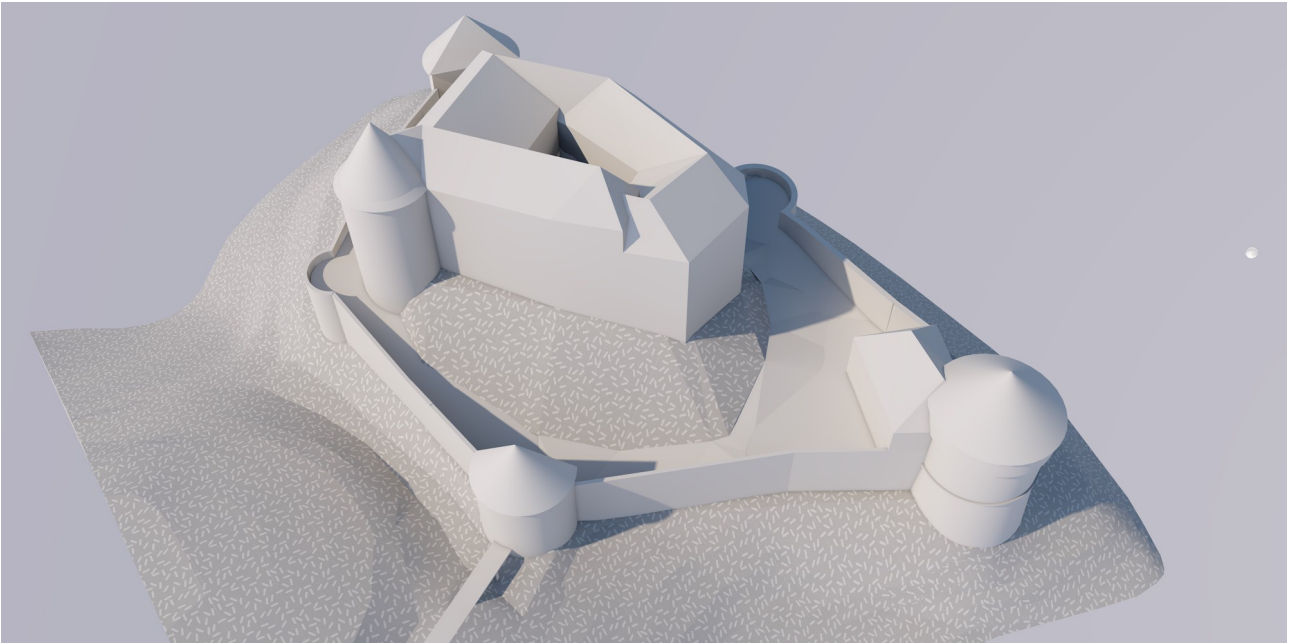
Retrogradni prikaz stavbnega razvoja z odvzemanjem stavbnih elementov po fazah.**Sedanje stanje**

Odvzamemo elemente iz 20. in 19. stoletja: ureditev parternega parka z eskarpami, mostovž preko grajskega jarka, stavbo ob vhodnem stolpu – nekdanji steklenjak, ploščad v grajskem jarku ob obzidju, cine na obzidju in tri stopnjevana strešna čela (na mostovžu in obeh stavbah ob rondeli).

17. / 18. stoletje

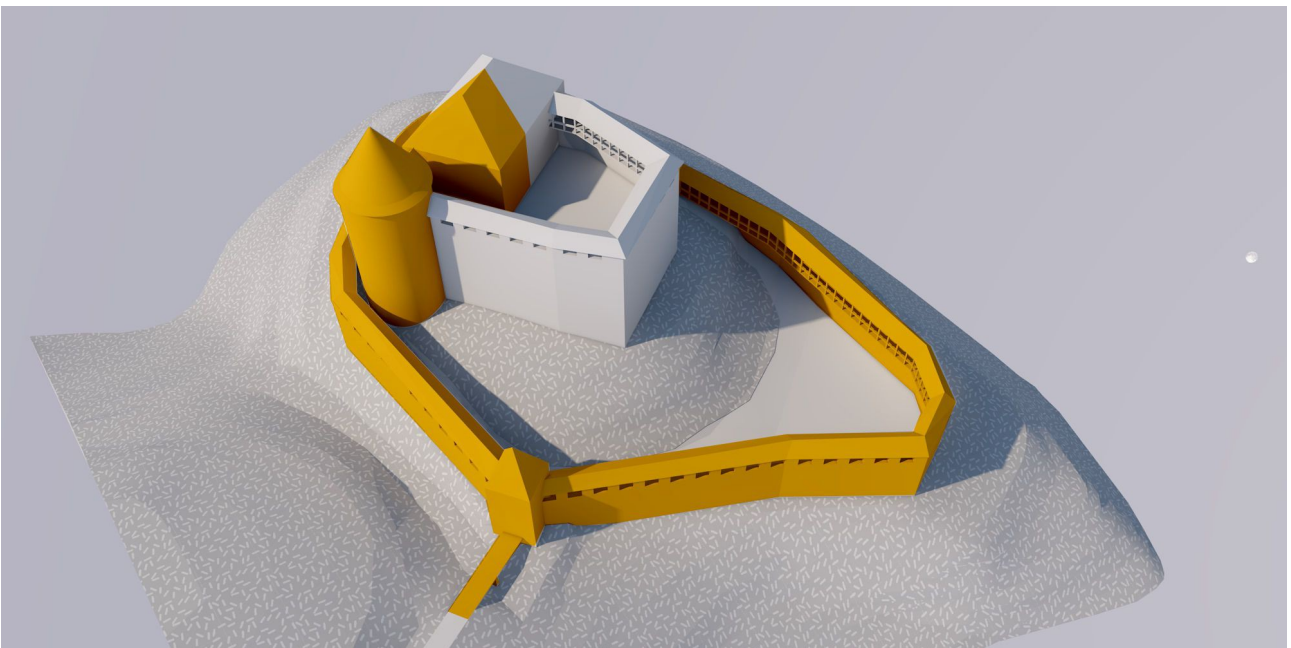
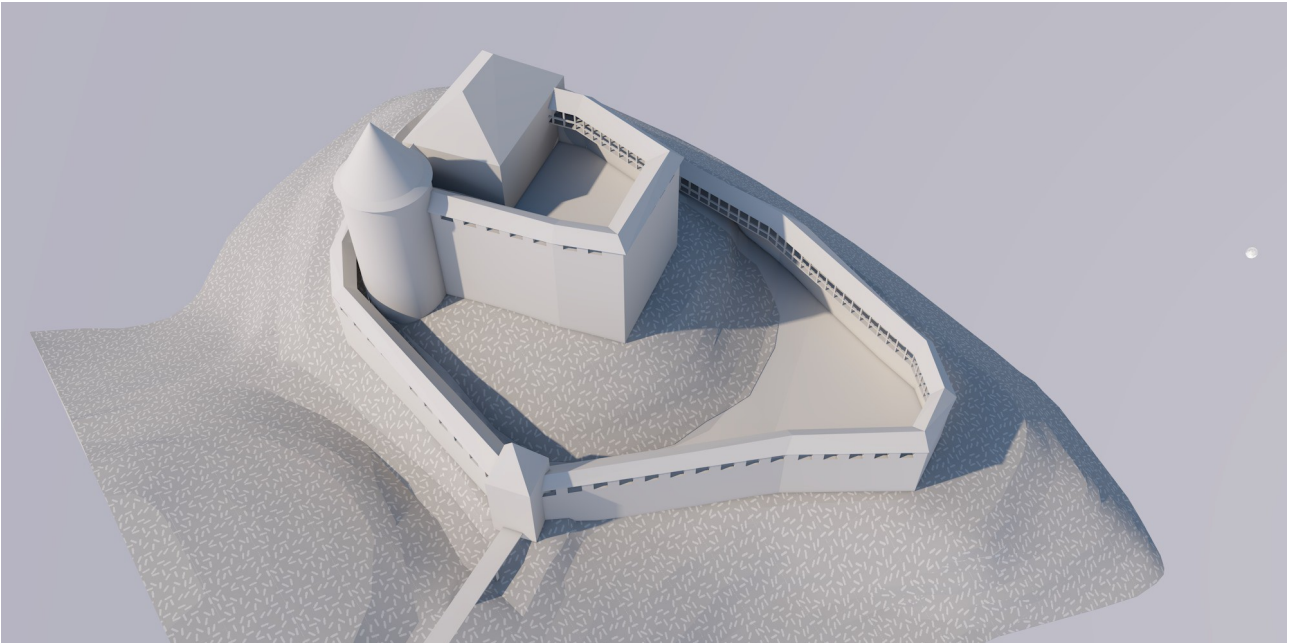

Odvzamemo eskarpo južno od grajskega jedra (in zasutje za njo), odstranimo zasutje grajskega jarka in par pravokotnih stolpičev z objektom zahodno od rondele. Odstranimo dvoriščne arkade in zaradi njih podaljšanje strehe.

Po renesančni utrditvi (16. stol.)

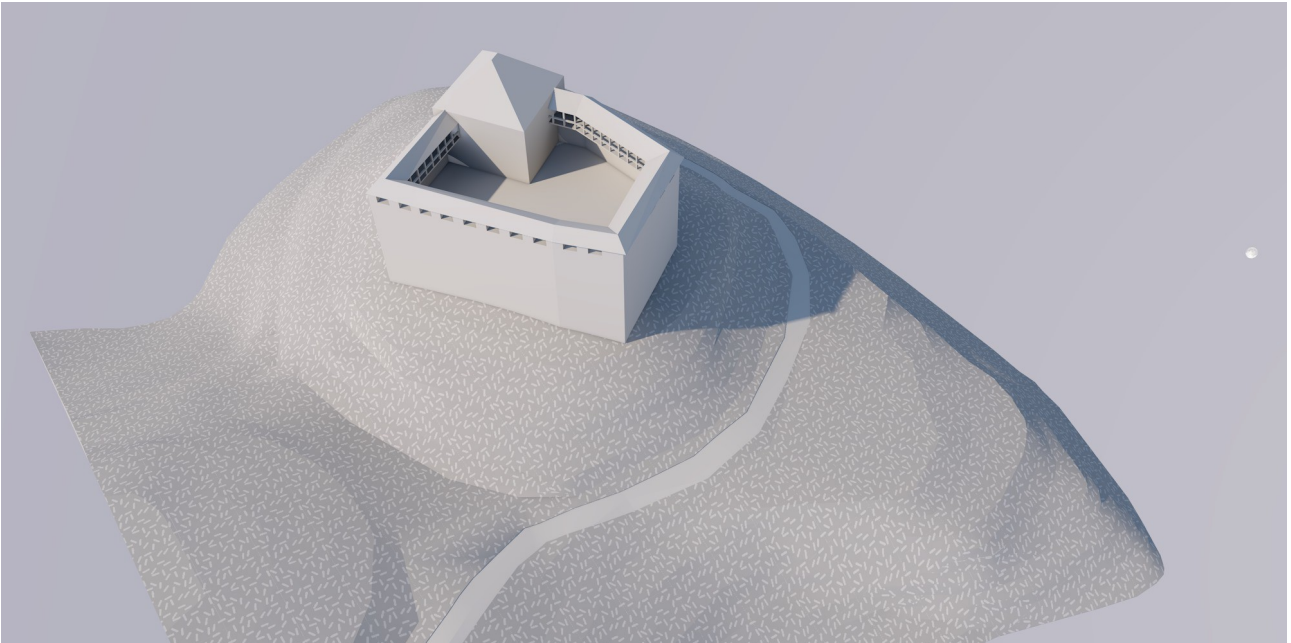
Odvzamemo dodatne okrepitve osnovnega obzidja: dva polstolpa, dve šalasti izboklini in rondelo. Odstranimo severni in vzhodni trakt jedra (podkleteni del jedra) ter nadzidani del južnega trakta.

Gotika – 2. faza (14. / 15. stol.)

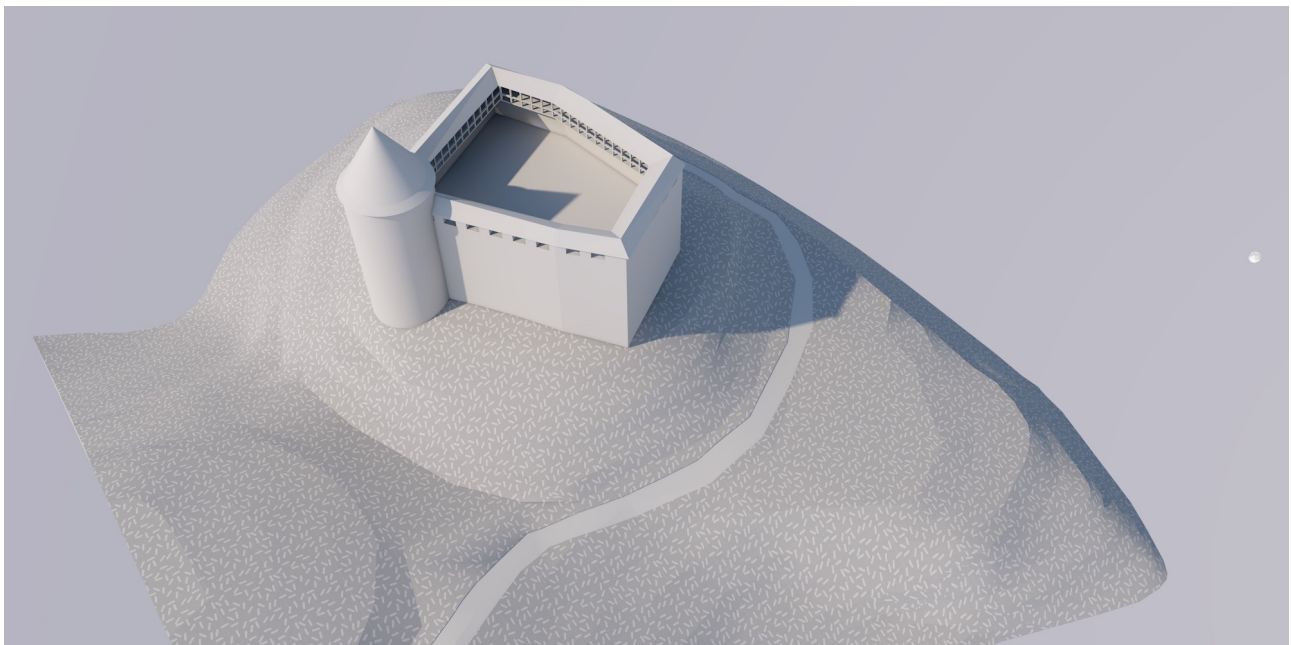
Odstranimo zunanje obzidje z vhodnim stolpom, most preko grajskega jarka, južni okrogli stolp in južni del pravokotnega jedra.

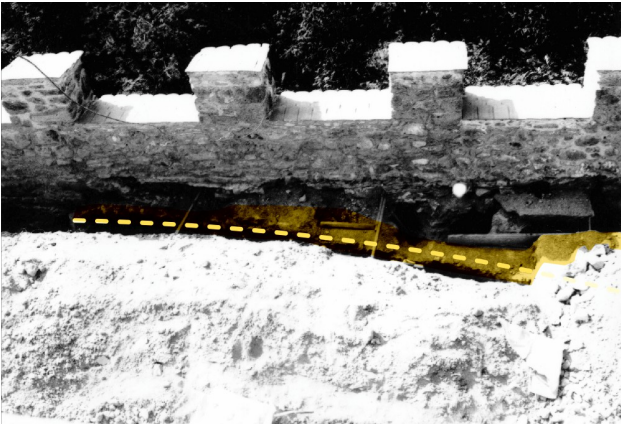
Prva faza – 13. stoletje

Pravokoten stolp, dodatne stavbe, prislunjene ob južni zid dvorišča.

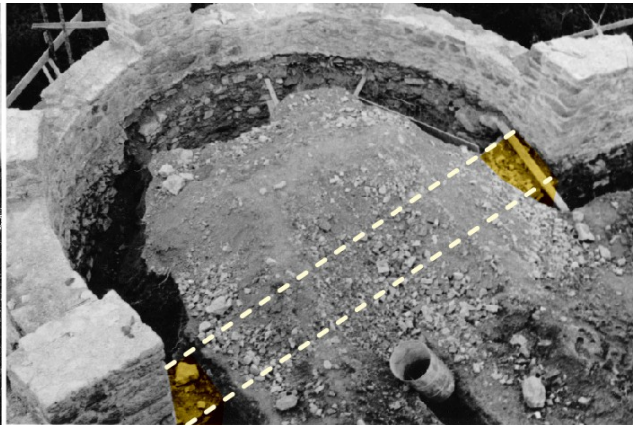
VARIANTA zasnove, po kateri bi bil južni stolp dejansko okrogel bergfrid; o njej je razmišljal Otto Piper: »/.../ prvotni bergfrid s premerom devetih metrov, ki je stal na strani proti hribu povsem samostojno /.../«.

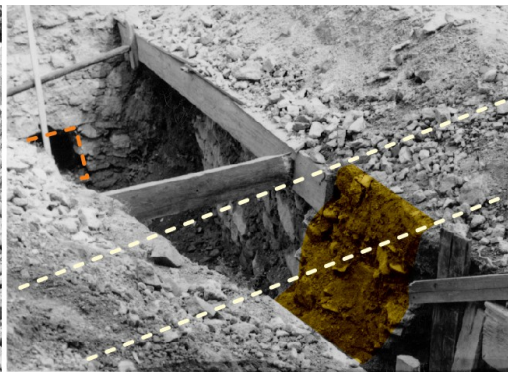

Na poziciji '1' je s fotografij med sanacijo obzidja razvidno, da starejše obzidje zavije v loku mimo severozahodnega vogala gradu in je razširitev obzidja s stolpom (v katerem je sedaj kapela) kasnejša. Fotografijo hrani Muzej Velenje, interpretacija RP.

Zidovi so bili s kovinskimi palicami sidrani v zemljinu. Na zidno kroni so že bobrovci, ki so jih zamenjali s klanim kamnom.

Na poziciji '2' je s fotografij med sanacijo obzidja razvidno, da starejši zid poteka mimo šalastega izbočenja obzidja, ki je torej kansejši dozidek. Fotografijo hrani Muzej Velenje, interpretacija RP.

Strelne line globoko pod sedanjo hodno površino pričajo, da je bil nekoč teren okoli gradu več metrov nižji. Je črtkano označen zid vzporedno starejše obzidje ali nekdanji servisni objekti?

Vsa zasutja za obzidji / eskarpami so potencialna območja za pridobitev novih prostorov pod zemljo.

Sonda ob obzidju in zidovi v njej

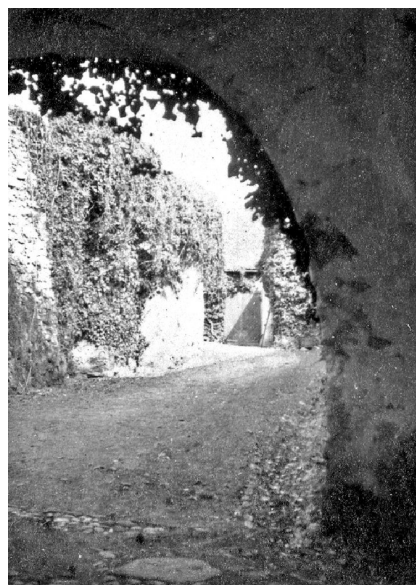
Tlak osrednjega dela dvorišča je bil peščen (ni še mačjih glav). Vse: Herbersteinski album, hrani Muzej Velenje

Večina stebrov pritličnih arkad je bila obzidanih v slope, dvorišče je bilo močno obraslo z viniko,

Trofeja na dvoriščni steni, nad grbovno ploščo.

Peščena pot od vhodnega stolpa – mačje glave kot mulda.

Enokrilna vrata vhodnega stolpa in posnet vogal vratnega ostenja na desni strani. Torej so sedanja dvojna vratna krila neavtentična ... Je bila prvotna ureditev torej enaka kot pri vratih v grajsko jedro? Veža je na sliki obokana, sedaj ima raven strop.

Isti pogled danes: dvokrilna vrata raven strop, desno dodaten usek v ostenju, da vratno krilo ne udarja v rob ... Neavtentična ureditev.

Pred vhodnim stolpom: dvignjena greda s portalom in kovinska ograja med zidanima stebroma ob poti

Dostopna veduta. Herbersteinski album, hrani Muzej Velenje

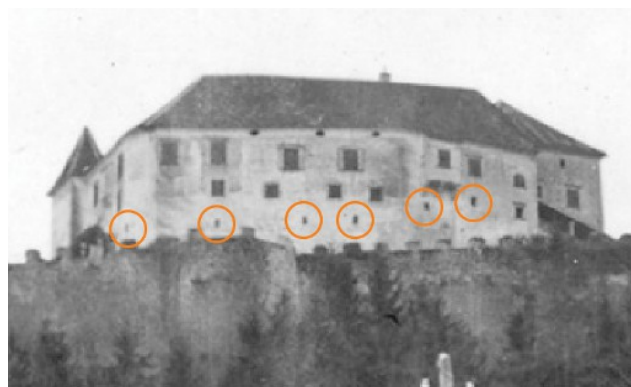
Križ na vrhu kapele. Herbersteinski album, hrani Muzej Velenje

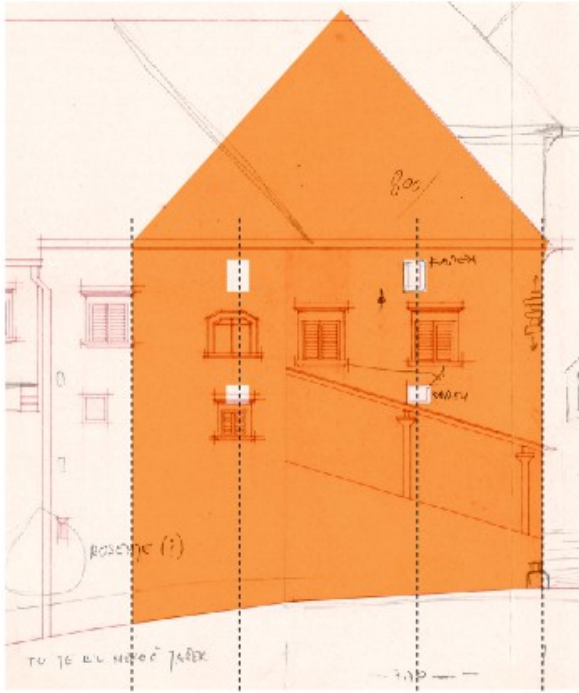
Balkon: zasteklena vrata in ograja z litoželeznimi vertikalami. Herbersteinski album, hrani Muzej Velenje (izrez).

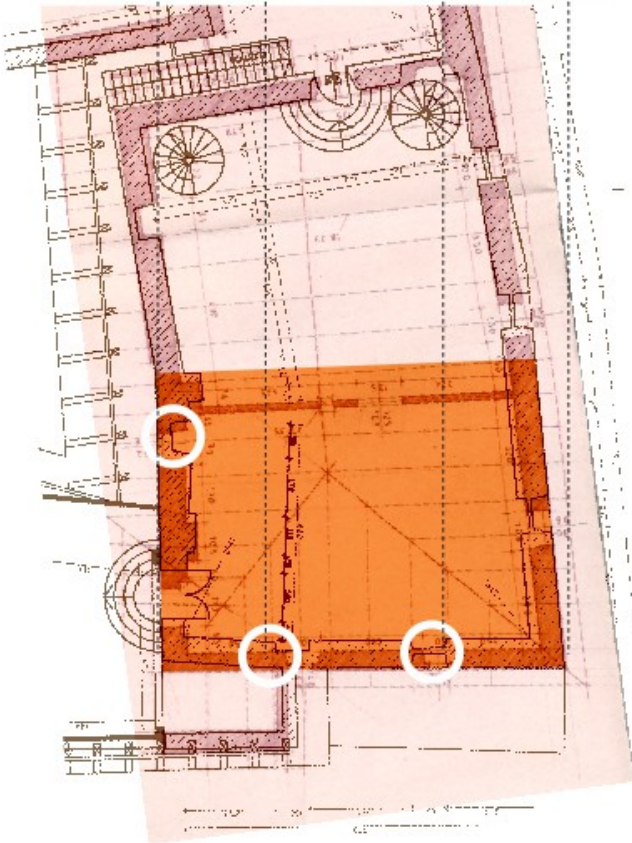
Označba rudnika in zbirke Mastodont pred namestitvijo nadstreškov. Foto hrani Muzej Velenje

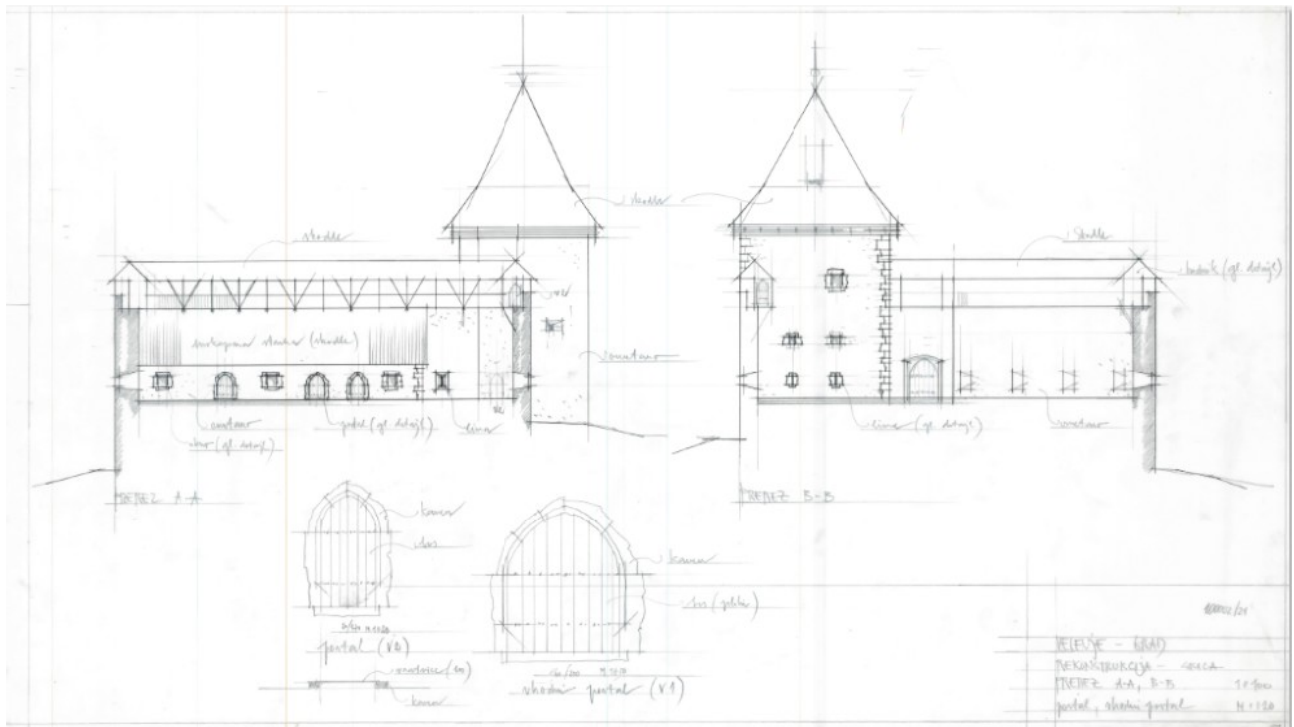
Serija lin v osrednji grajski stavbi

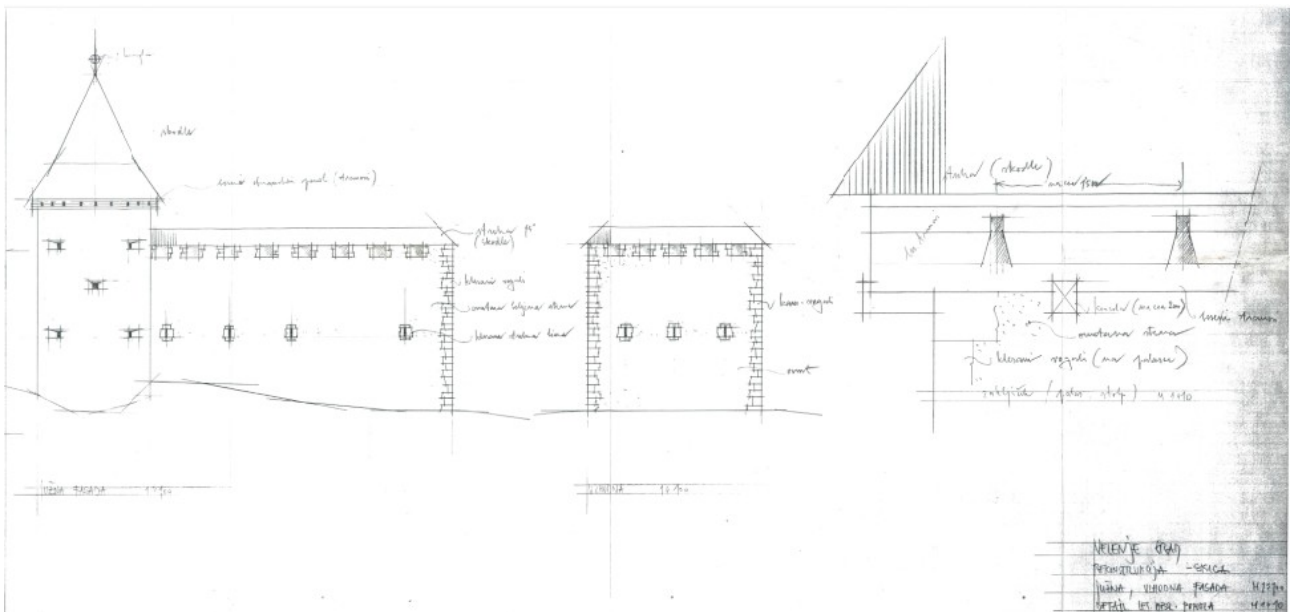
Vogal domnevno najstarejšega trakta z gotskimi okenci v spodnji in vrhni etaži, levo okence je vidno na podstrešju.

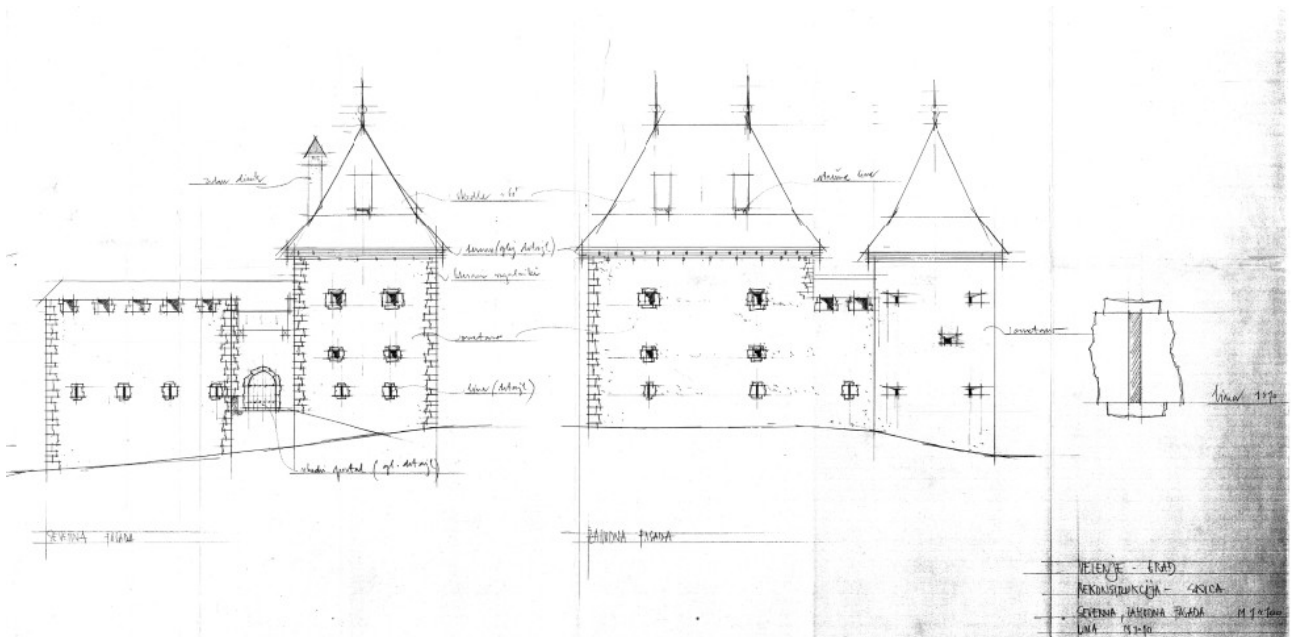
Ivo Gričar, Rekonstrukcijske skice Velenjskega gradu.

Varianta prve faze s pravokotnim SZ stolpom in pritličnim bivalnim južnim traktom. Hrani ZVKDS OE Celje

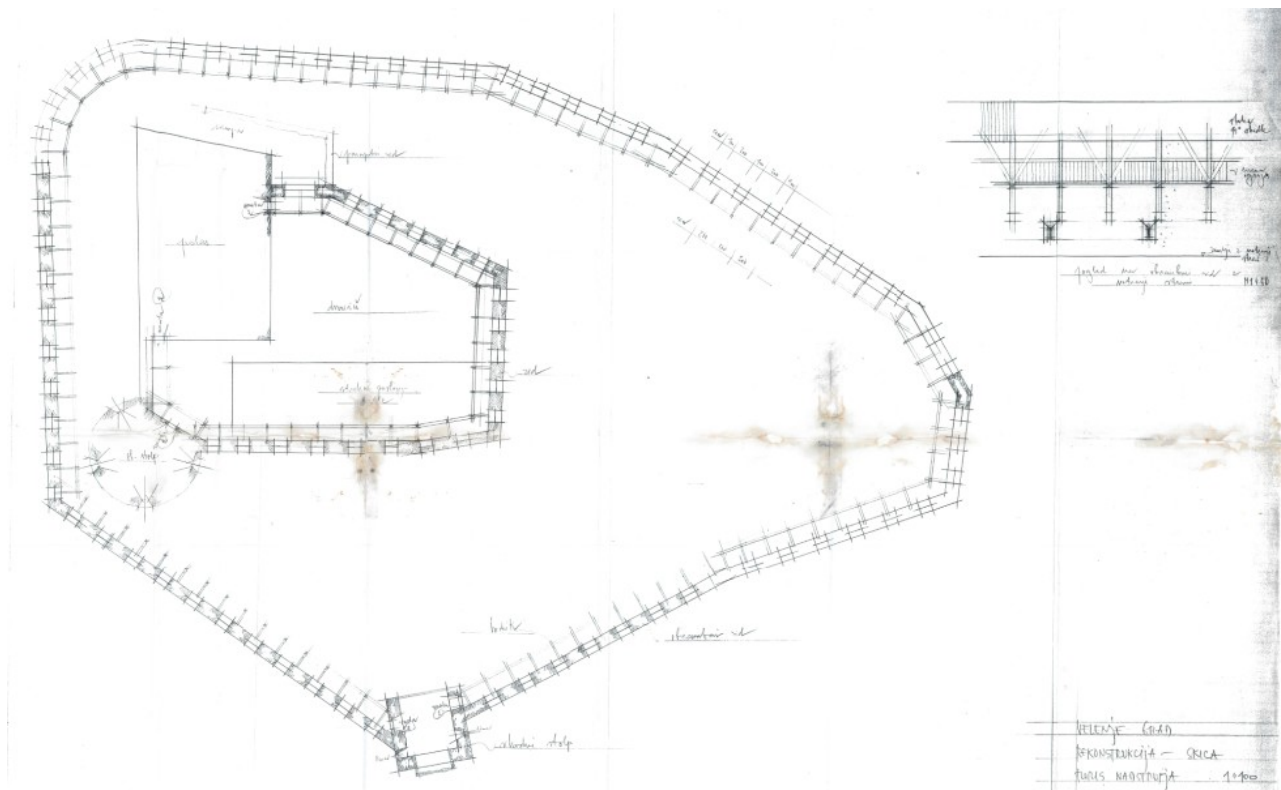
Varianta prve faze z okroglim JZ stolpom kot bergfridom. Hrani RP.

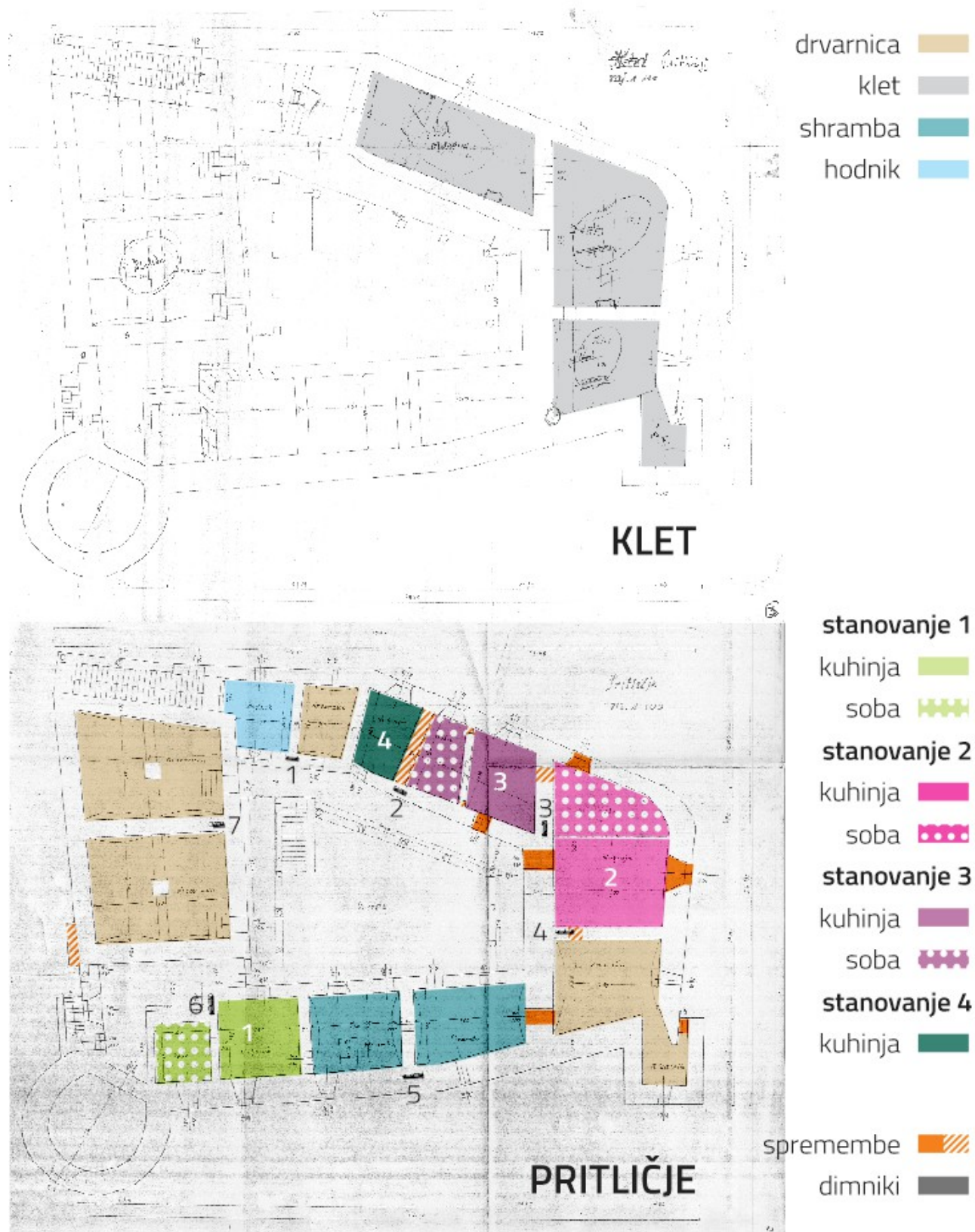
Stavbna faza s pravokotnim in okroglim stolpom. Fasade, spodaj prerez in detajli. Hrani RP.

Situacija gradu po izgradnji ločenega obzidja. Hrani RP.

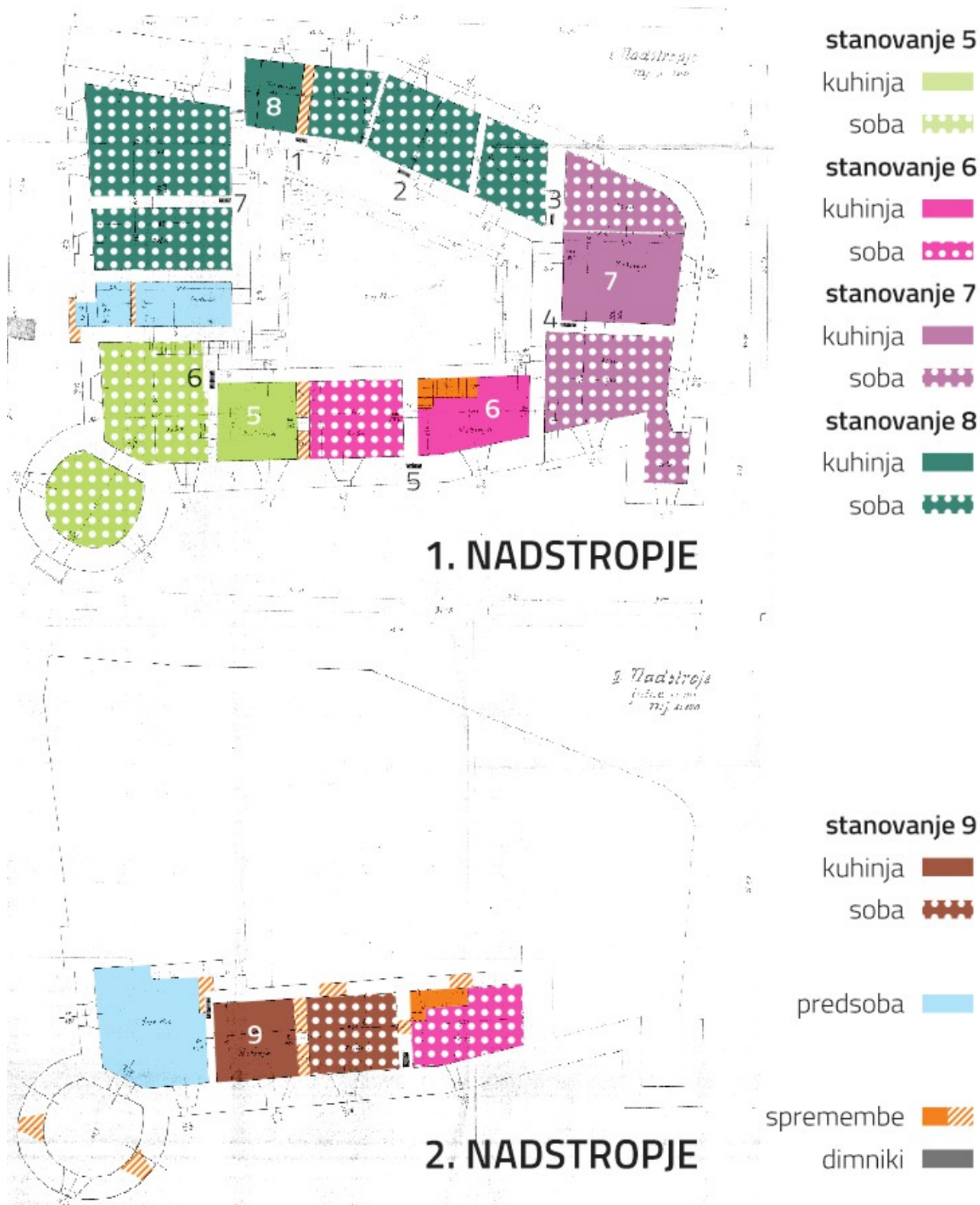

Prvi arhitekturni posnetki gradu leta 1955 prikazujejo grad kot stanovanjsko kasarno. Pomembni so predvsem zato, ker nam kažejo, katere stene so kasneje odstranili, katera okna in prehodi so bili naknadno zazidani in kje vse so bili v stavbi dimniki.

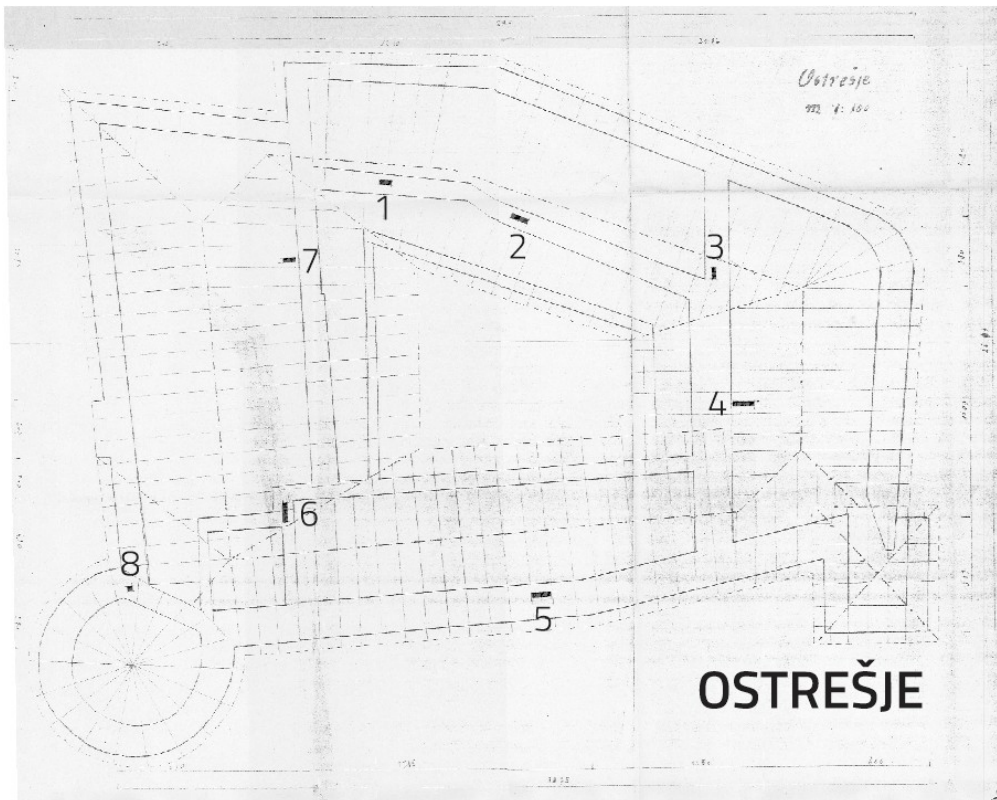

Obstajalo je notranje stopnišče med 1. in 2. nadstropjem južnega trakta v vzhodni sobi.

Sobe 2. nadstropja naj bi bile – po načrtih – osvetljene samo z južne strani, ne tudi z dvorišča. So bila dvoriščna okna zazidana?

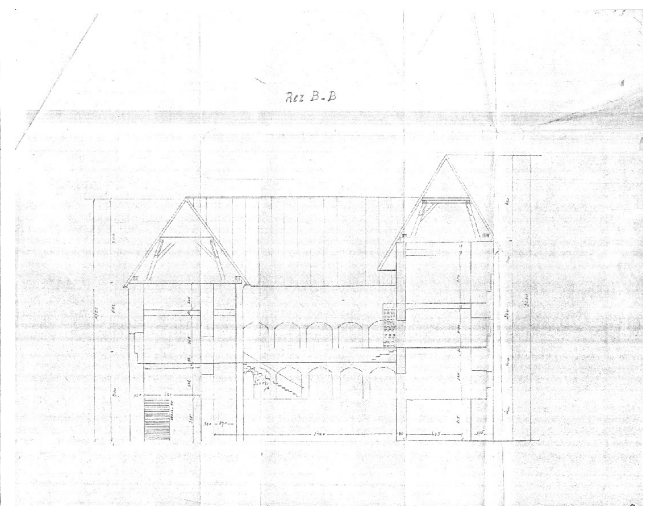
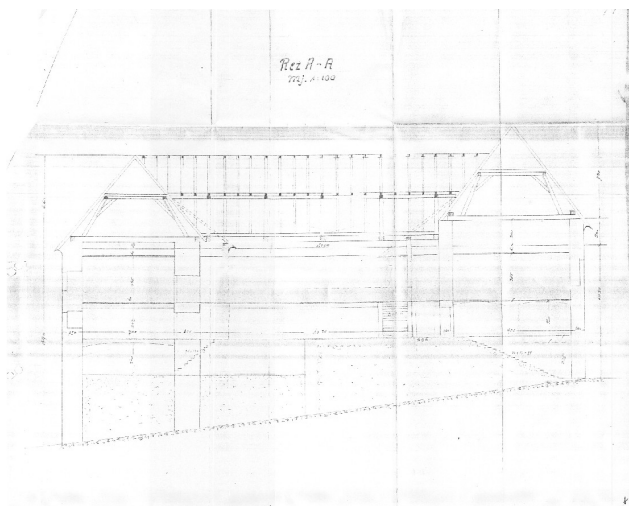
Ilustrativen je detajl stranišč v 1. nadstropju: dve kabini z vrati 60/180 cm ter še eno stranišče v pritličju = tri stranišča za ves grad.

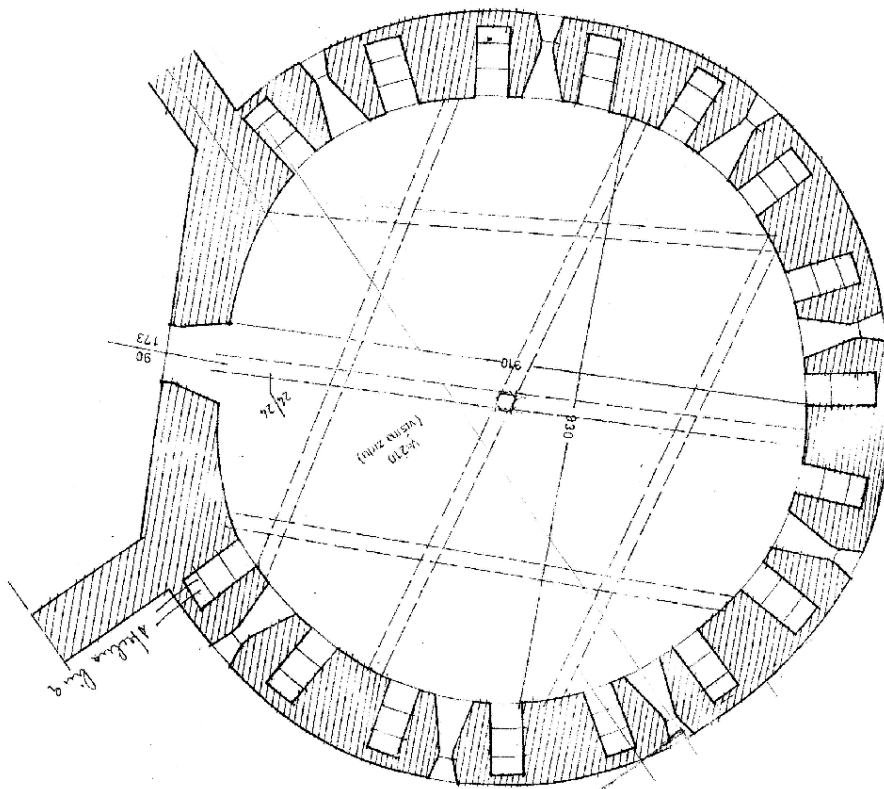

dimniki

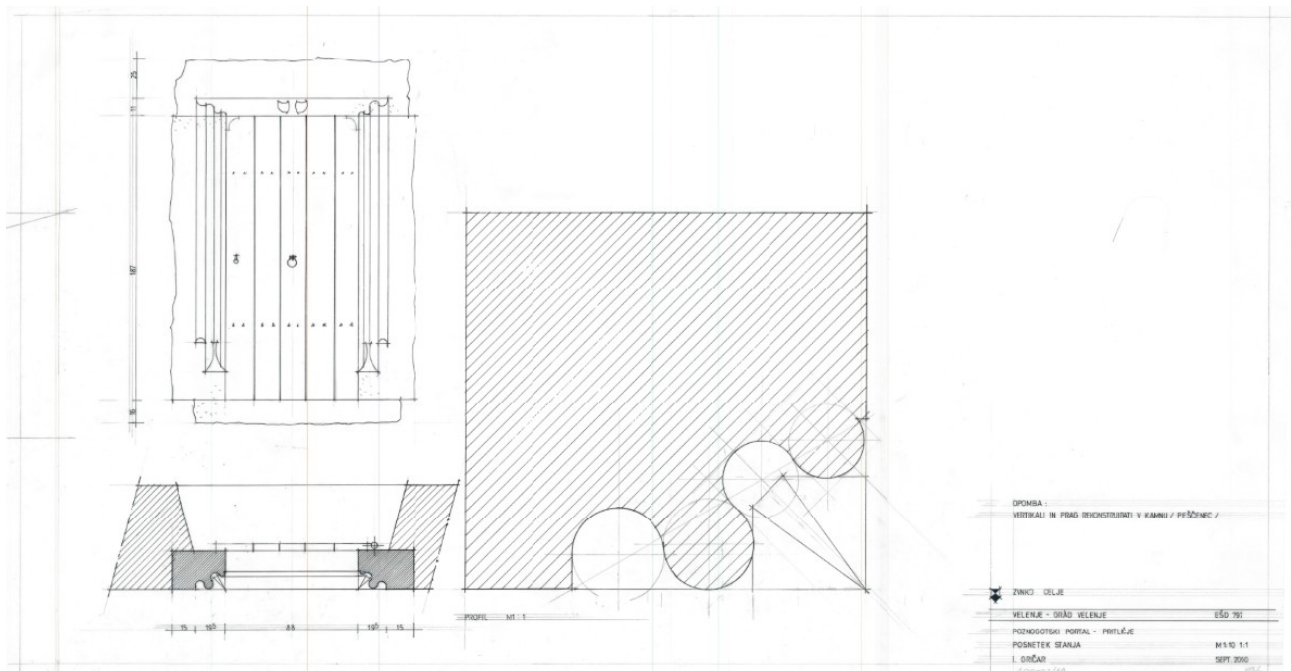
Ostrešje je risano na tloris pritličja; posnetek ne upošteva tudi dejanskih debelin sten.

Spodaj prereza.

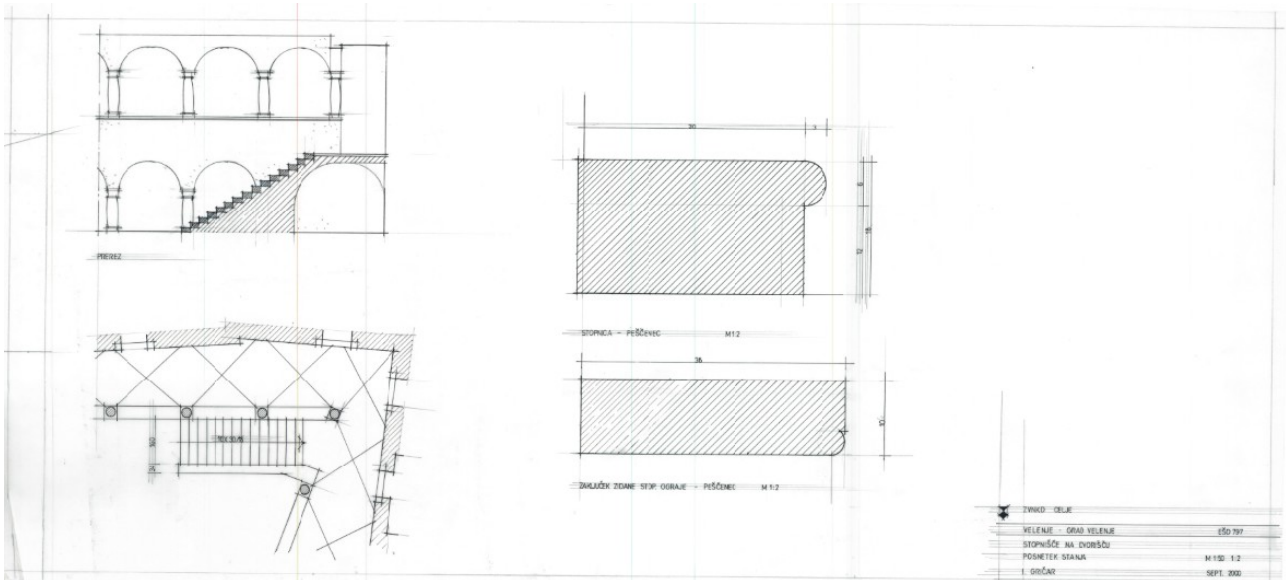

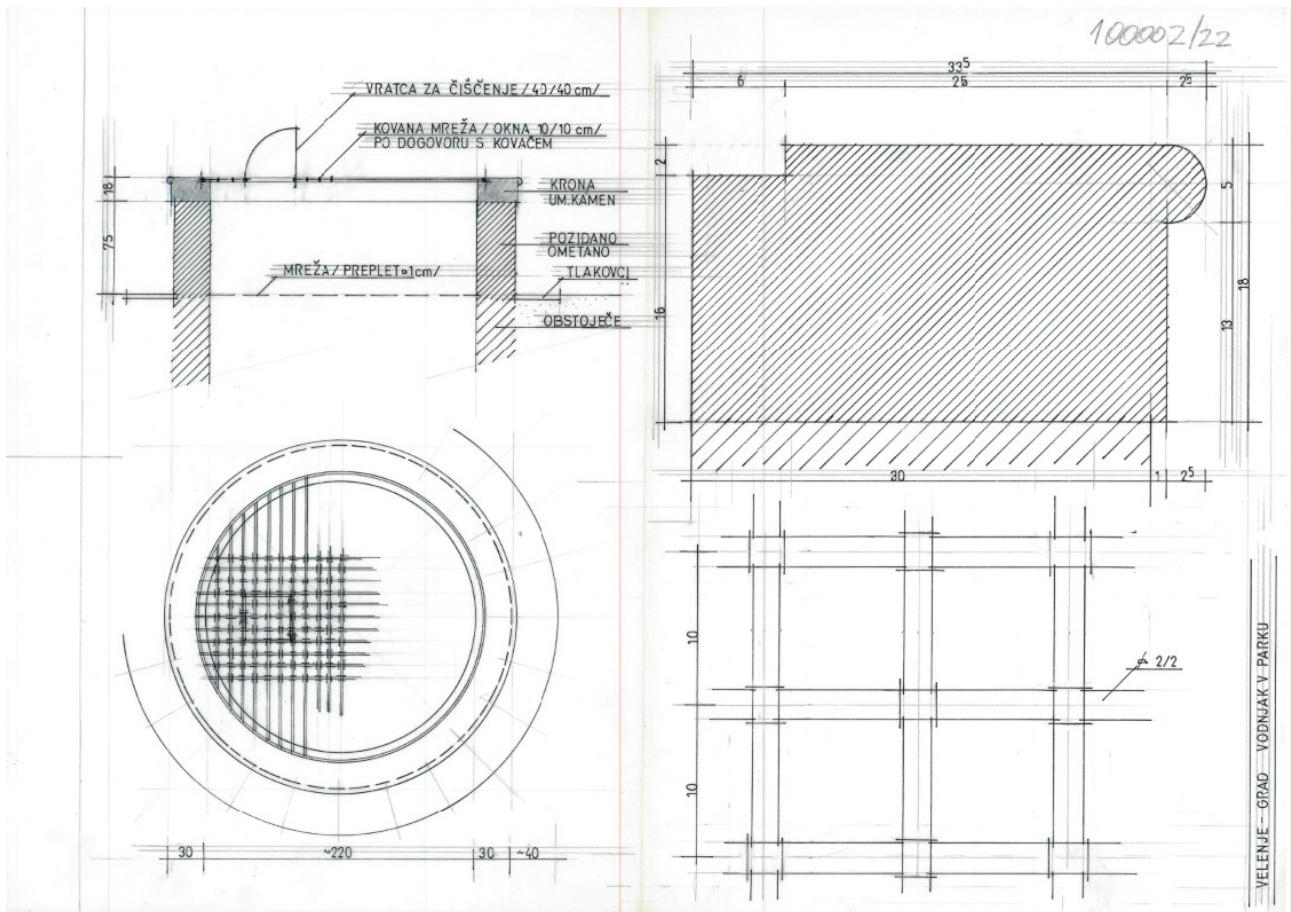
Tloris obrambnega nadstropja rondele s posnetkom nekdanjega ostrešja, arh. Adi Miklavc, hrani Muzej Velenje

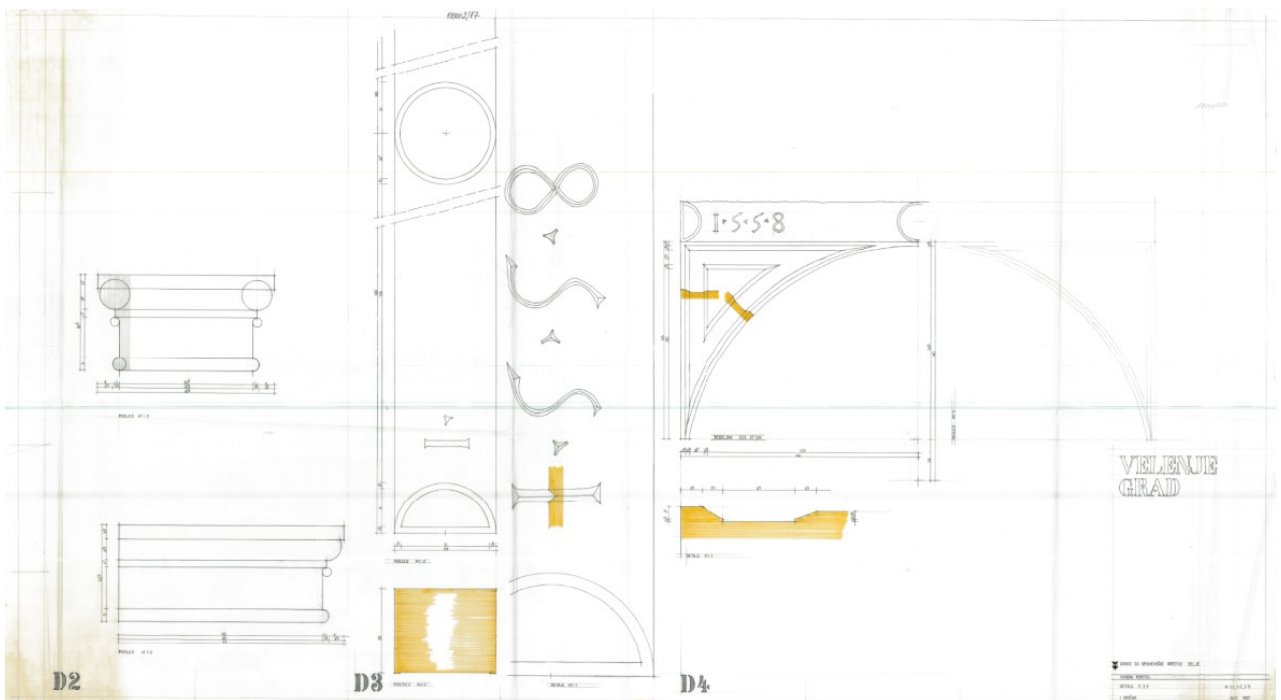
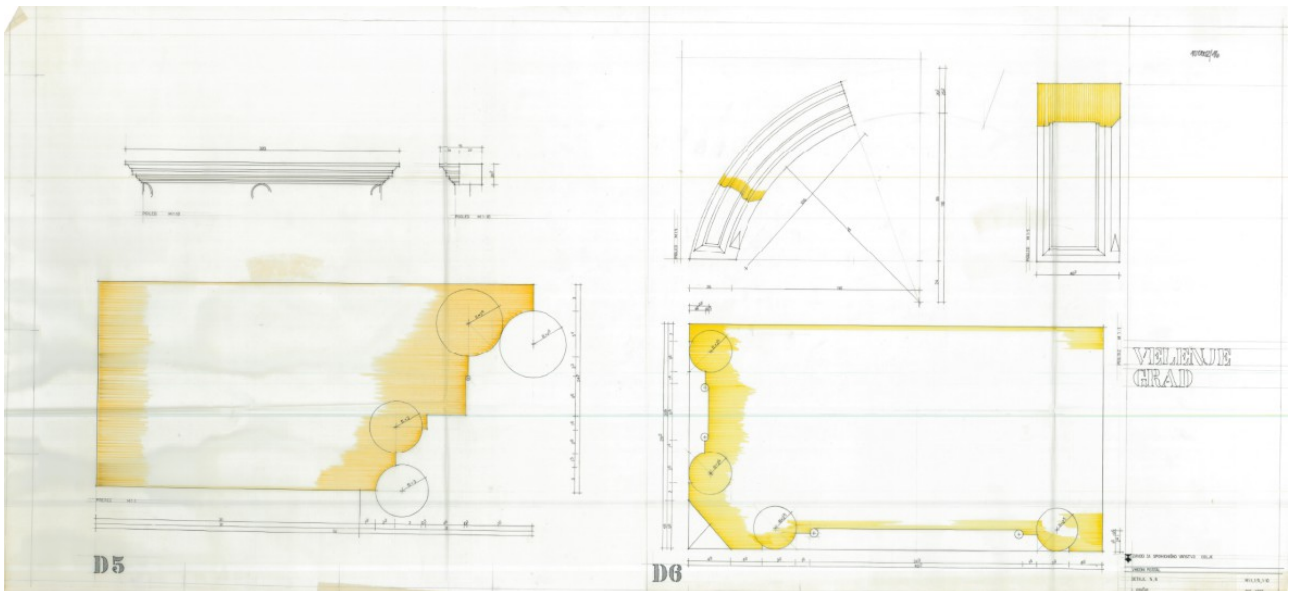
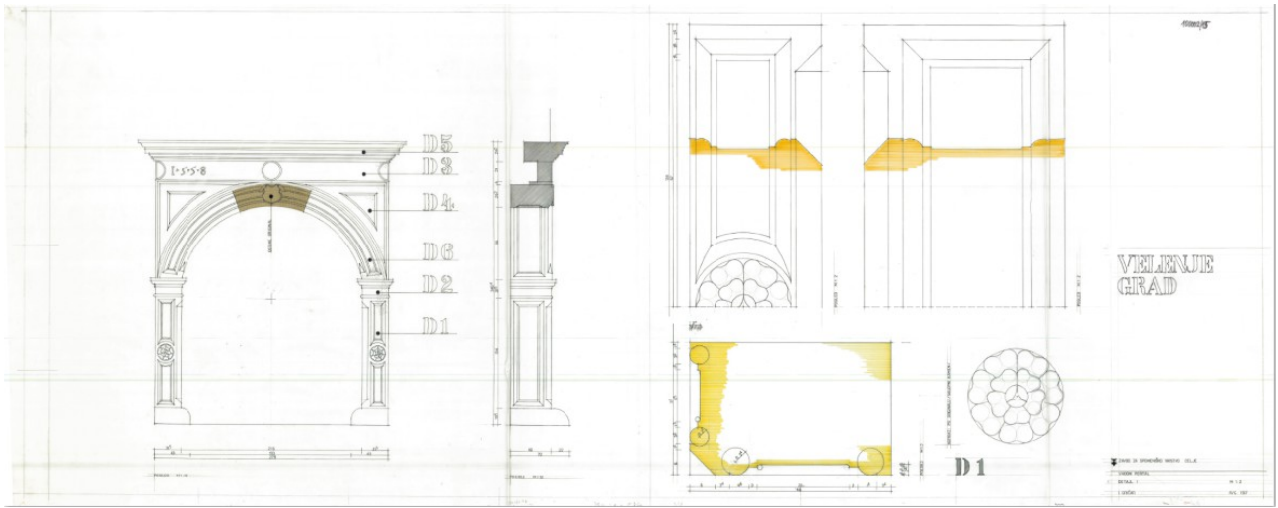
Ivo Gričar, Poznogotški portal v pritličju – posnetek stanja, ZVKDS OE Celje

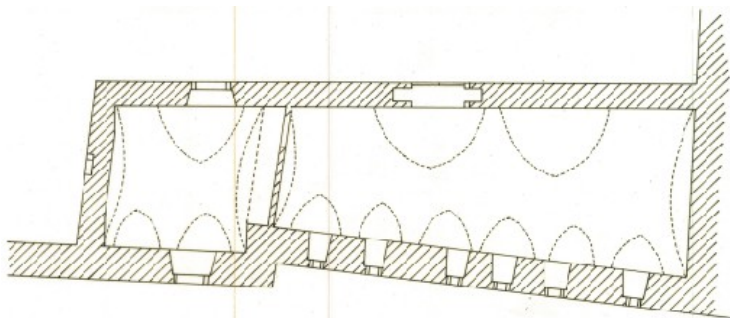

Ivo Gričar, stopnišče na dvorišču – posnetek stanja, ZVKDS OE Celje

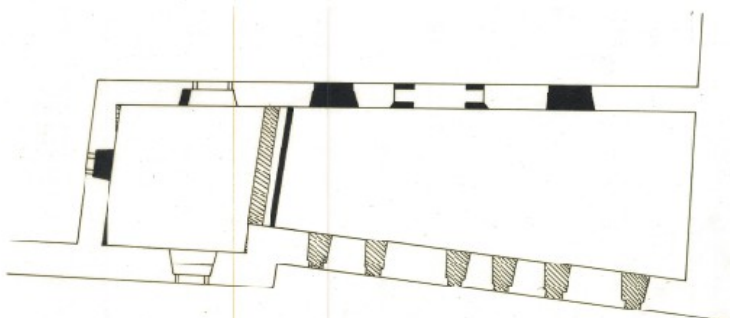
Ivo Gričar, načrt za prezentacijo vodnjaka v grajskem parku, ZVKDS OE Celje

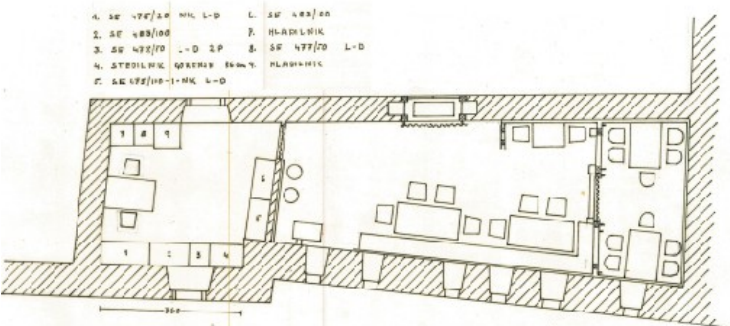
AA 05/68
100002/10
IZEM. PRIZIDKA PO ADAPTACIJI - T. OKR. IZDELAL: IVOŠ STOPAR, KAMU NOVEMBER 68 M 1:20

Ivan Stopar: posnetki in načrti objekta zahodno od rondele – preureditev v gostinski lokal. ZVKDS OE Celje

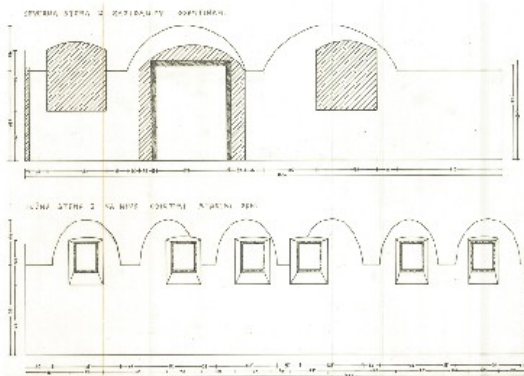
AA 05/68
100002/11
ADAPTACIJSKI POSEGI V JUŽNEH PRIZIDKU IZDELAL: IVOŠ STOPAR, KAMU NOVEMBER 68 M 1:20

Eden redkih jasno dokumentiranih posegov, kjer vidimo, kaj so zazidali in katera okna spet odprli.

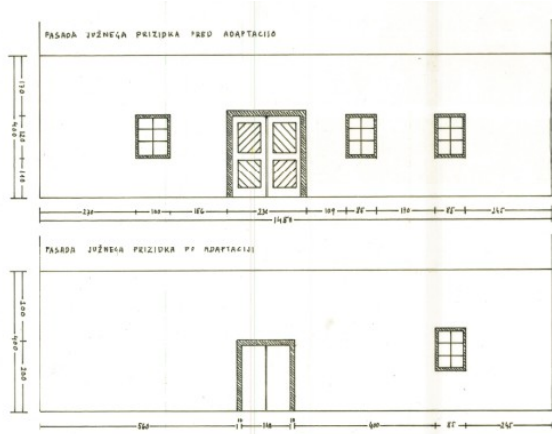
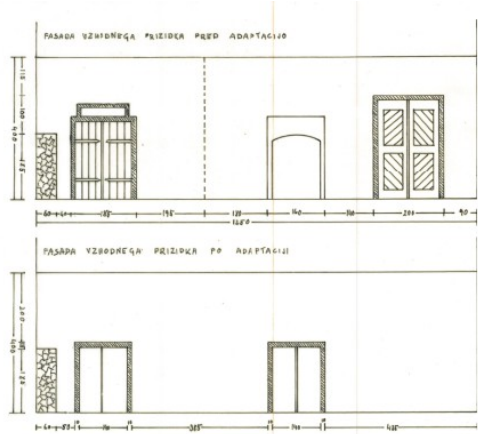

AA 05/68
100002/12
DOPOLN. JUŽNEGA PRIZIDKA S STRANJO OPEK. IZDELAL: IVOŠ STOPAR, KAMU NOVEMBER 68 M 1:20

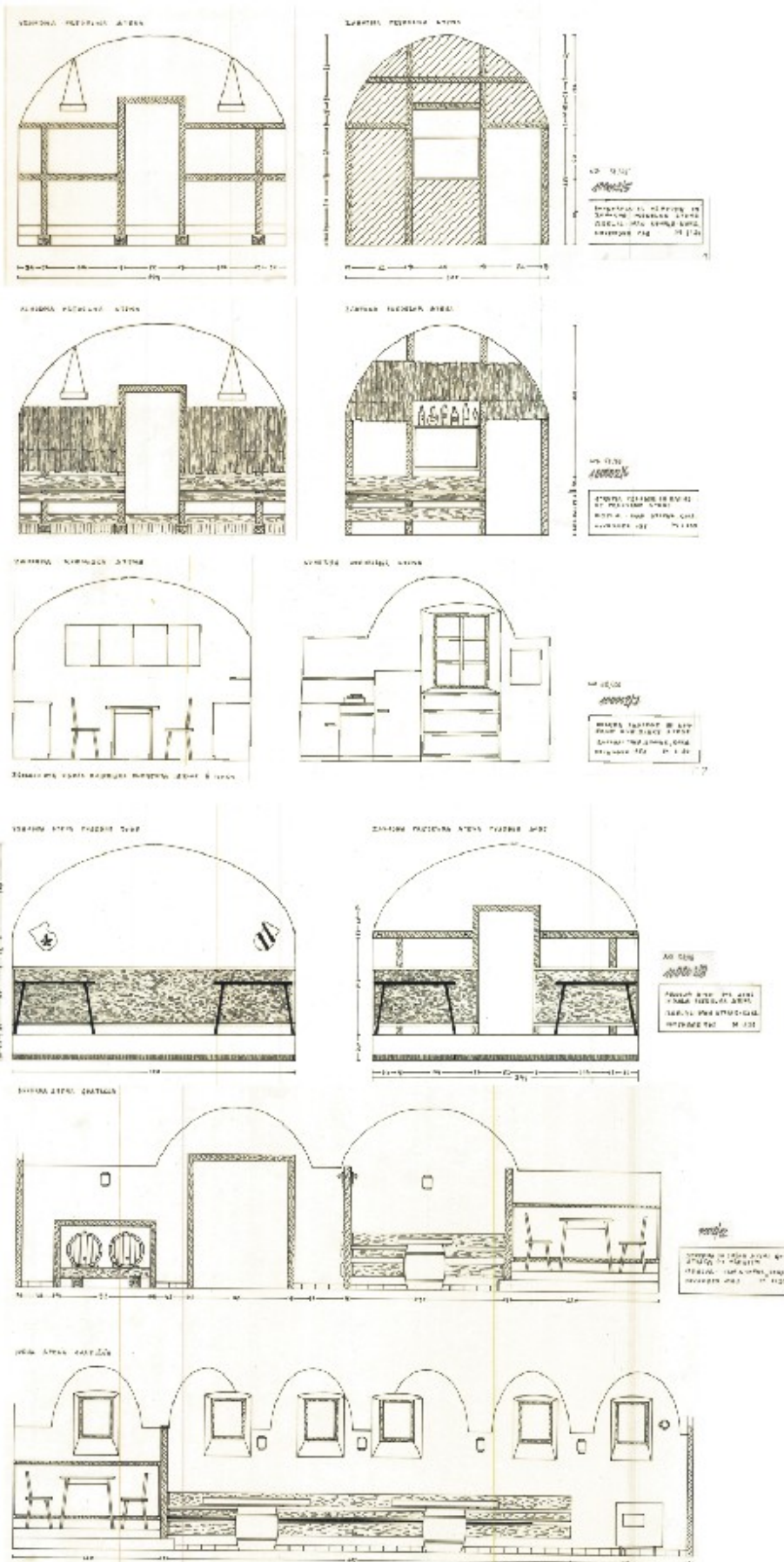
Odstranjeni so okvirji posameznih risb, elementi so za večjo nazornost združeni na eno risbo

AA 05/68
100002/13
SEVERNA IN JUŽNA STENA GOSTILNE PO ADAPTACIJI IZDELAL: IVOŠ STOPAR, KAMU NOVEMBER 68 M 1:20

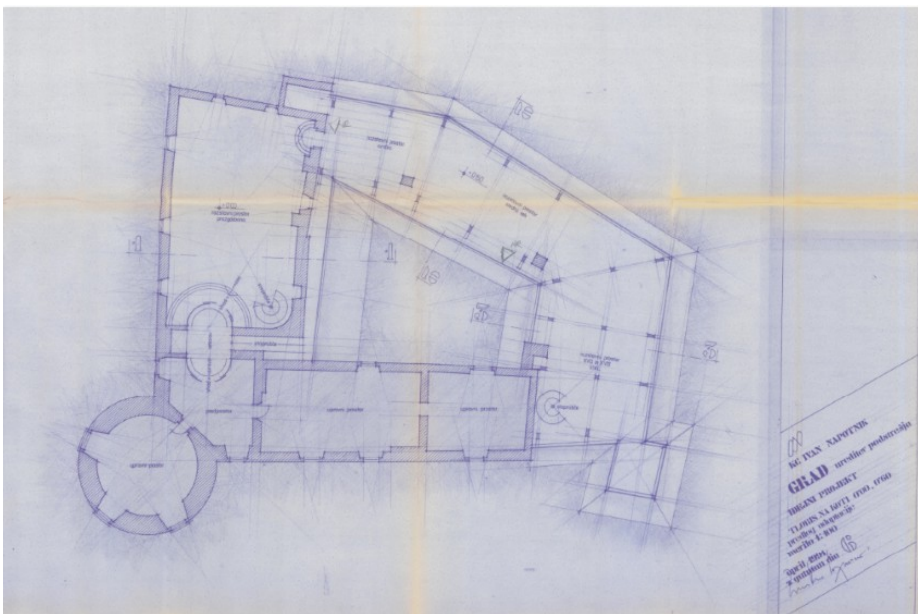
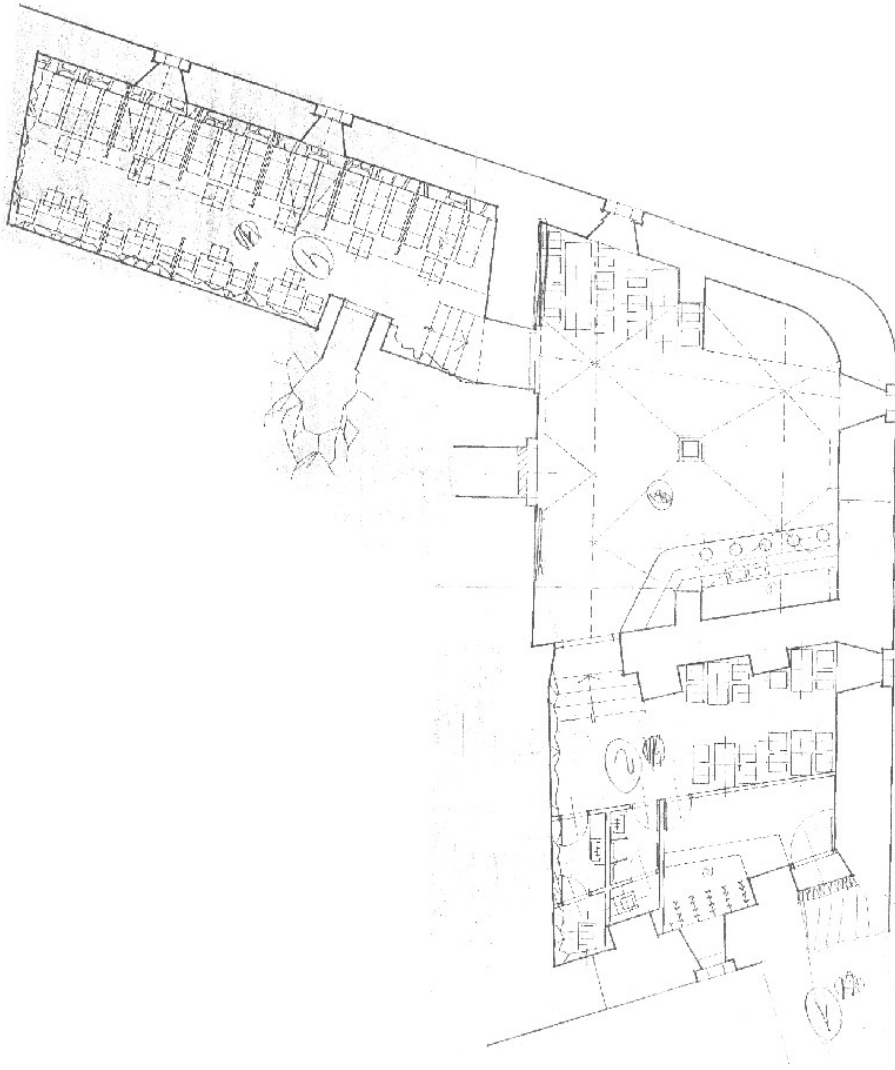

AA 05/68
100002/14
FASADA VEH. IN JUŽ. PRIZIDKA PRED IN PO ADAPT. IZDELAL: IVOŠ STOPAR, NOVEMBER 68 M 1:20

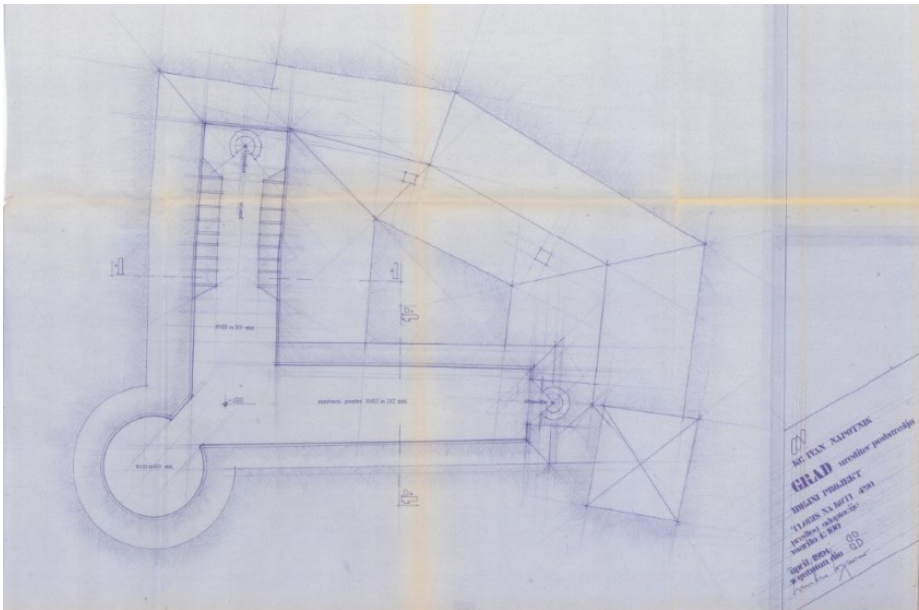

Ivan Stopar: načrti opreme za preureditev objekta zahodno od runde v gostinski lokal. ZVKDS OE Celje

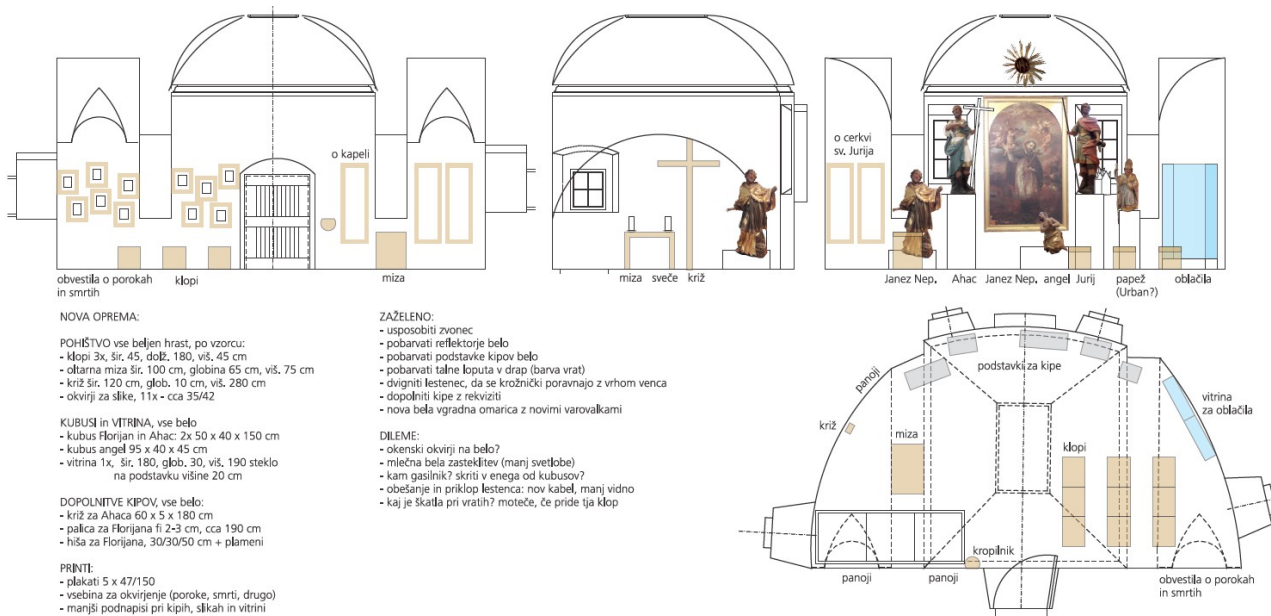
Načrti za ureditev
gostinskega lokala v kleti
severnega in vzhodnega
trakta, hrani Muzej Velenje.
Adi Miklavc?

Zdravko Gutman: načrti za
prenovo podstrešja za
postavitve zbirk: predvidena
je bila usposobitev
podstrešja v več etažah.

Vrhnja etaža (špic) še vedno ni usposobljena.

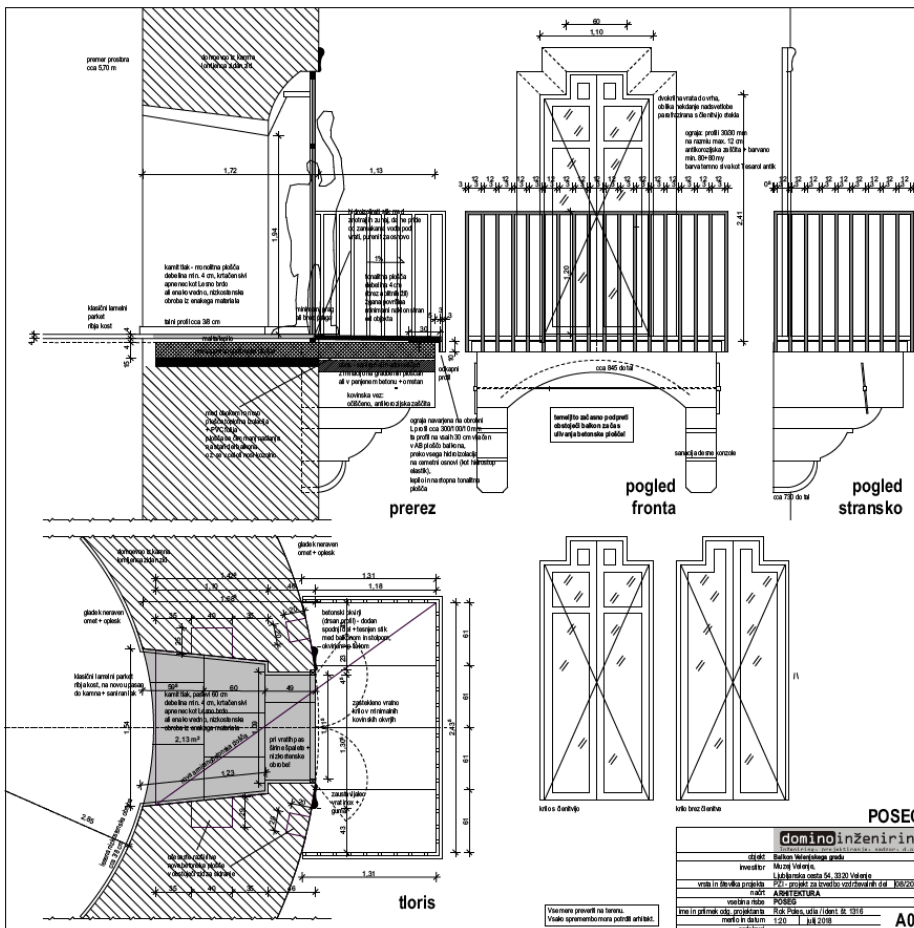
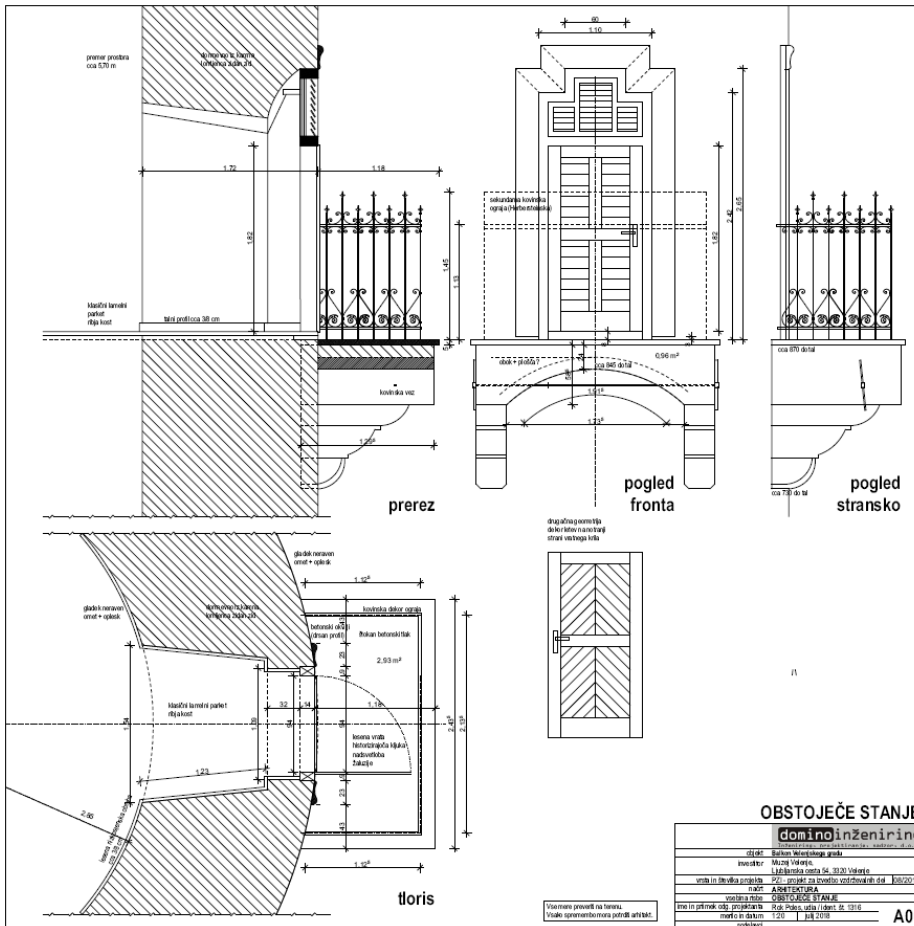
Rok Poles, načrti za prenovo grajske kapele: kipa sv. Ahaca in Florijana sta bila s tal dvignjena na podstavke, saj sta bila narejena za pogled od spodaj, popravljene so bile atribucije kipov, narejeno pohištvo.

dr. Andrej Blažič: Projekt za izvedbo, ***Pohodna pot iz Starega Velenja do gradu s stabilizacijami zemljin.*** BLAN d.o.o., št. proj. 3-2016.

Predvidena je bila rekonstrukcija obstoječe pohodne poti z izvedbo osmih podpornih konstrukcij (kamnite zložbe) in nove meteorne kanalizacije ter treh počivališč za pešce (travnate ploščadi s klopjo in košem za odpadke). Pot bi bila široka 120 cm, vršina poti bi bila iz metličnega betona (debelina 10 cm, dilatacije na 6 m), na izrazitih zavojih bi bila stopnišča, ob robu mulda iz granitnih kock širine 40 cm. Skupna vrednost investicije bi bila cca 170.000 EUR.

BALKON NA OKROGLEM STOLPU

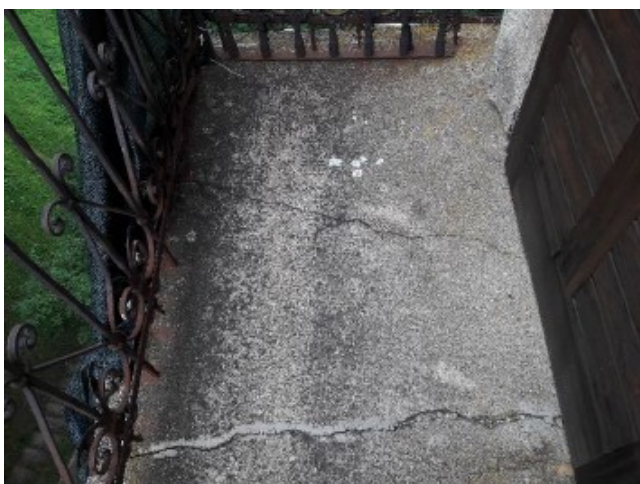
Stanje balkona pred sanacijo leta 2018. Ograja je bila prenizka in nevarna zaradi koničastih delov, opeka oboka je bila preperela, nastopna plošča razpokana.

Sanacija balkona z umestitvijo armiranobetonske plošče, sidrane v ostenje zidov okroglega stolpa. Nova ograja in dvokrilna zastekljena vrata v minimalistični obliki, kamnit tlak v ostenju, rekonstrukcija (domodeliranje) konzol.

Za ograjo balkona je bila uporabljena kovana ograja s posestva Herberstein

Počena betonska nastopna ploskev (štokana)

Okvirji so zidarsko izvedeni, drsani, z drobnim rečnim peskom.

Razpadajoče konzole in obok balkona pred prenovo

Po odstranitvi oboka se je pokazalo, da so konzole sestavljene iz po barvi in dimenzijah različnih sekundarno uporabljenih kosov kamna

Ostenje vrat je obzidano z opeko.

Balkon po zalitju nove plošče z obokom vred in grobo domodelirano desno konzolo – pred modliranjem ščitka in beljenjem betonskega dela.

Balkon po prenovi.

Po starih upodobitvah je razvidno, da je bil balkon zgrajen v času 1857-1860. Torej v času Harnocourjev, ki so na stolpu predelali okna in jih uokvirili v široke drsane okvirje, prebili so vrata v 'viteški dvorani' in z drugotno vgrajenimi konzolami, sestavljeni iz različnih kamnitih kosov, podprli balkon. Naredili so mu ograjo iz vitkih litoželeznih vertikal. Vrata na balkon so bila zastekljena, deljena na več polj, dvokrilna, s polkni kot pri oknih. Okna so bila zastekljena s pihanci v svinčenih okvirjih. Preboj za vrata v kamnitem zidu so obzidali z opeko, ki se je pokazala med sanacijo. Kasnejše slike pričajo, da je prvotna ograja propadla in so jo nadomestili z ograjo s posestva Herberstein. Vrata so zamenjali s polnimi, enokrilnimi.

1993: Boris Salobir: *Odstranjevanje in arheološki pregled usedlin iz notranjega vodnjaka na gradu Velenje.* Rudnik lignita Velenje, št. proj. RP-25/93. Hrani Muzej Velenje. Izsek je elektronska priloga k dokumentu.

1993: Boris Salobir: *Odstranjevanje in arheološki pregled usedlin iz zunanjega vodnjaka na gradu Velenje.* Rudnik lignita Velenje, št. proj. RP-38/93. Hrani Muzej Velenje. Izsek je elektronska priloga k dokumentu.

NOTRANJI GRAJSKI VODNJAK

Na notranjem dvorišču velenjskega gradu je pod arkadami postavljen vodnjak, starosti preko 300 let, za katerega pa menijo, da je le cisterna (po podatkih dr. Ivana Stoparja). Vodnjak je namenjen za zbiranje vode – kapnice, verjetno pa ima tudi podzemski izvir. Nivo vode v vodnjaku je več ali manj stalen, te vode ne uporabljajo.

Nadmorska višina ustja vodnjaka je na 445 m n. v..

Vodnjak sestavlja osrednja cev z ustjem, ki je zgrajeno iz betonskih ali kamnitih oblikovancev. Po legi in radiju oblikovancev je možno razbrati, da so bili namenjeni ali za večji premer vodnjaka, ali pa je obstoječi vodnjak konvergiral. Pod ustjem vodnjaka je krajši del stene iz prodnikov, nato pa so do nivoja vode in še verjetno naprej, česar brez črpanja vode ni mogoče videti, vstavljeni kamniti oblikovanci.

Ustje vodnjaka je okrogle oblike, visoko 0,6 m in obdano z dvema obročema iz železnega pasu. Nanj je pritrjen lok z vitlom, škripcem in vedrom. Na odprtini je železna rešetka. Vsi kovinski deli so ročno kovani.

Cev vodnjaka ni popolnoma vertikalna, že grob ogled kaže na precejšnjo konvergenco v smeri S – J, kar daje vodnjaku rahlo eliptično obliko, z daljšo osjo v smeri V – Z.

Groba meritev nivoja vode in dna vodnjaka, ki v tem primeru zadošča, je pokazala, da je nivo vode okrog 6 metrov pod vrhom ustja vodnjaka (merjeno od železne rešetke na odprtini vodnjaka), višina vode pa je okrog 3,5 m. Skupna globina trenutnega stanja vodnjaka od ustja do dna je 9,45 m.

Glede na to, da je grajski vodnjak v zgodovinskih virih označen kot 'cisterna', zaposleni na gradu pa izjavljajo, da vodna gladina zelo malo niha – do 30 cm, (kar bi lahko bila posledica večje količine vode kot je vidna), sumimo, da se vodnjakova cev kje v globini razširi v stran, na primer pod dvorišče, in lahko obstaja poleg vodnjakove cevi še večji zbirlanik, ki ni viden.

Ustna pričevanja potrjujejo, da je bil nekoč dostop 'nekam v klet, kjer so perice prale', ki pa naj bi bil kasneje zazidan. /.../

Notranji grajski vodnjak je v bistvu cisterna s kapaciteto 13,7 m³, ki pa se nikdar ne napolni do vrha. Stalen nivo vode je na globini 3,35 m ali 3 m³. Začetna globina je bila 9,45 m, očiščenje je potekalo v globino 2,65 m, končna globina vodnjaka je 12,1 m.

Vodnjak je v dobrem stanju. Proti dnu se razširi. Dno je trdna skala. Dotoki vode so kapnica, z izlivom iziven grajskega obzidja. Stalna količina vode v vodnjaku je okrog 3 m³. Proti dnu vodnjaka voda pronica skozi bočno steno v sosednji kletni prostor, kjer se zbira in je bila včasih uporabljena za pranje. Vmesna stena služi kot regulator pretoka in vodni filter. V ta prostor se pride skozi klet, vendar je zazidan.

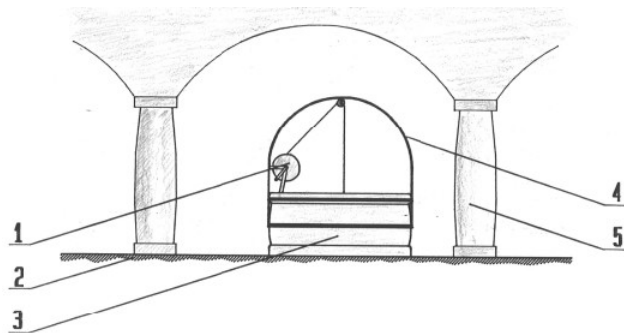
Voda, ki se nabira na dvorišču gradu, ne teče v vodnjak, ampak se steka v kanal na sredi dvorišča, ki ni povezan z vodnjakom.

Najdbe v vodnjaku je popisalo vodstvo muzeja, so pa zanemarljive vrednosti. Poleg večjega števila novejših in starejših kovancev je bila najdena še moška ura, križec – obesek, puščici za kopje iz okrog 16. stoletja in kup nevrednih predmetov.

Človeških ostankov, orožja ali streliva ni bilo.

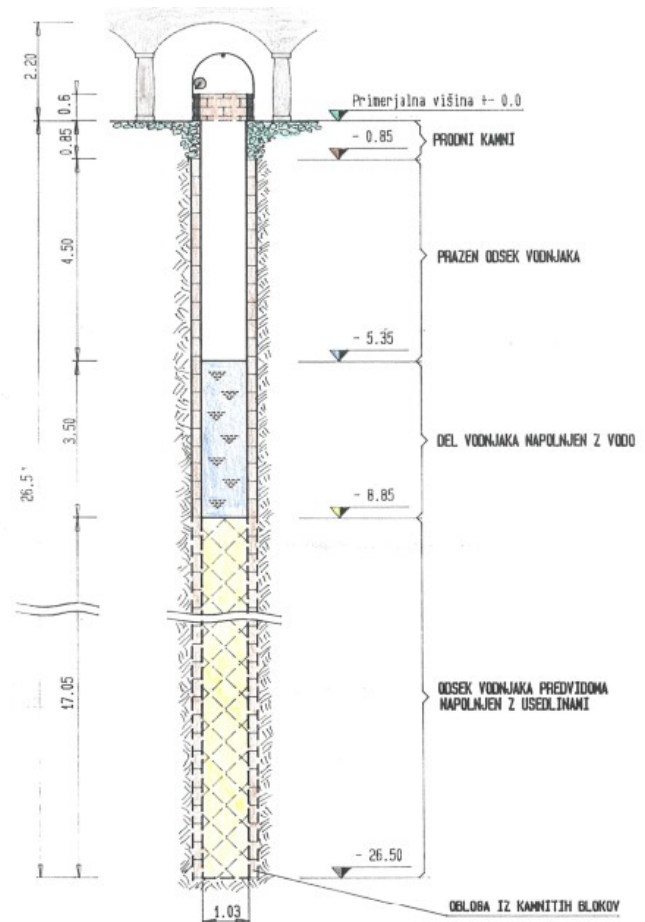
O P I S	M E R A
zunanji premer	135 cm
notranji premer	102 - 103 cm
svetli presek	0,8332 m ²
višina ustja	59 cm
primerjalna višina	0,00 (tla dvorišča) 445 m/nv
višina odseka prodnikov	85 cm
globina do nivoja vode	5,35 m
višina vode	3,50 m
globina do dna	8,85 m
skupna izmerjena globina	9,45 m
predvidena globina vodnjaka	26,5 m (nepreverjeno)
predvidoma zasut del	17,05 m
volumen vode	2,90 m ³
volumen merjenega dela	7,87 m ³
volumen zasutega dela	14,21 m ³
celoten predviden volumen	22,08 m ³

Mere notranjega grajskega vodnjaka¹⁸⁸

- 1 - motalo za dvig vode iz vodnjaka
- 2 - kamnite plošče
- 3 - ustje vodnjaka iz kamnitih blokov
- 4 - kovinsko ogrodje za motalo in pokrov vodnjaka
- 5 - steber arkad

Ustje in prerez vodnjaka (domneva pred čiščenjem)¹⁸⁹

¹⁸⁸ Salobir, Odstranjevanje 25/93, str. 6.

¹⁸⁹ Salobir, Odstranjevanje 25/93, priloga 3 in 2.

ZUNANJI GRAJSKI VODNJAK

Na velenjskem gradu je izven obzidja postavljen vodnjak neugotovljive starosti. Po oceni je njegova starost sto do dvesto let. Vodnjak je namenjen za zbiranje vode iz podzemskih izvirov. Nivo vode je več ali manj stalen. Vode že več desetletij ne uporabljajo.

Vodnjak sestavlja osrednja cev, z ustjem na višini terena. Preko ustja je izdelana armirano betonska plošča. Pod ustjem vodnjaka je najprej odsek dolžine 26 m, ki je okrogle oblike s premerom cca 2,6 m in je obložen s kamnito oblogo. V nadaljevanju se oblika vodnjaka spremeni iz okrogle v kvadratno, dimenzij od 2,1 x 2,1 m na začetku do 2,5 x 2,8 m na nivoju usedlin, ki je brez vsake obloge. Ta odsek je izdelan v kompaktnem nekrušljivem kamnu.

Grobe meritev nivoja vode in dna vodnjaka, ki v tem primeru zadošča, je pokazala, da je nivo vode okrog 44,5 metrov pod ustjem vodnjaka, višina vode pa znaša 2,5 m.

Zunanji grajski vodnjak je lociran ob poti k vhodu gradu na nadmorski višini 442,5 m. Več kot dvajset let je bil zabetoniran z armirano ploščo in sploh ni bil opazen. Z gradbenimi deli smo obnovili škarpo ob vodnjaku, nato razbili betonsko ploščo in se spustili v vodnjak. Po namestitvi vseh priprav so se začela očiščevalna dela. Dno je bilo na globini 47 m. Čiščenje je potekalo v globino samo 1,5 m, nakar je bilo doseženo kompaktno skalnato dno. Sedanja in končna globina vodnjaka je 48,5 m in je na nadmorski višini 394,0 m, torej ne doseže nivoja Starega trga Velenja pod gradom.

Vodnjak se v globini precej razširi in je spodaj kvadratne oblike, v kateri je dovolj prostora za štiri osebe, glej točne podatke v projektu.

Dotok vode je hiter, saj dosega okrog 5 m³ na dan, to je 1250 litrov na uro ali 21 litrov v minuti. Merjeno je ob močno deževnem oktobrskem vremenu. Vode se nabere kakih 15 m³ in potem obstoji na tem nivoju.

Stene vodnjaka so kompaktne in niso potrebne popravila.

Arheološke najdbe so zanemarljive, popis je v Muzeju. Človeških ostankov, orožja in streliva ni bilo.

ZAKLJUČEK

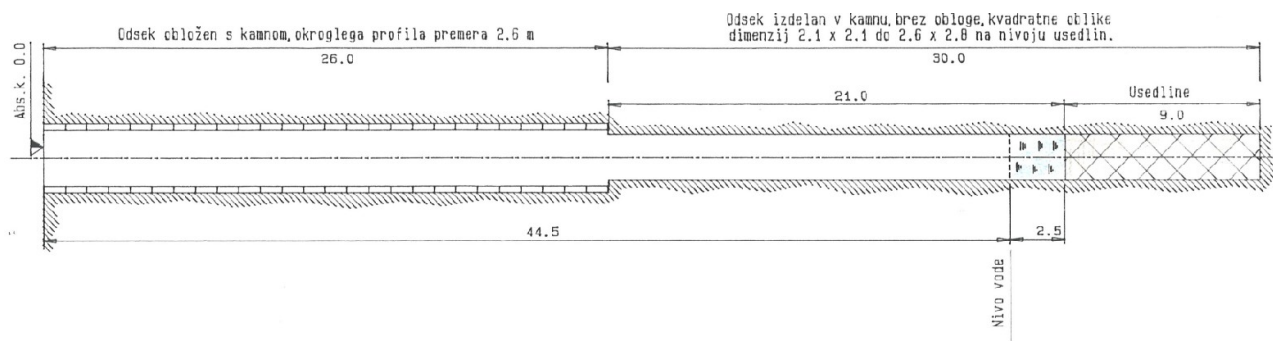
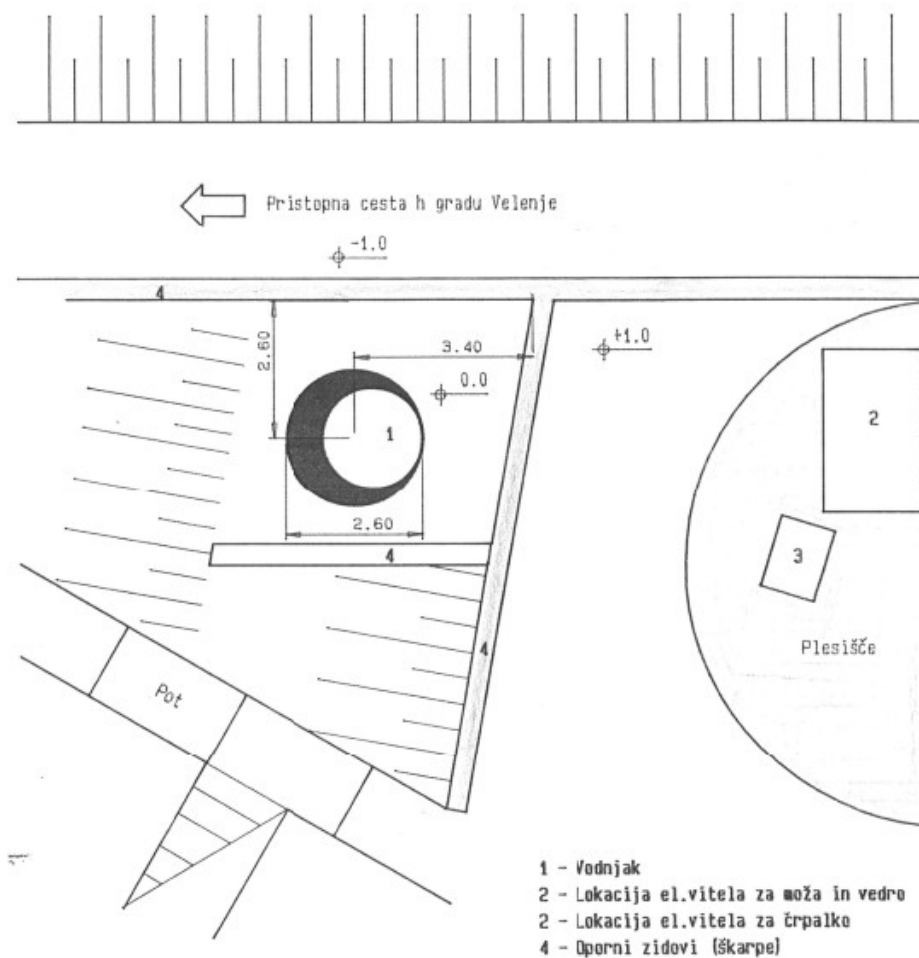
S tem so dela pri očiščevanju in revitalizaciji grajskih vodnjakov končana. Vse govorice o zakladih, srebrnih pladnjih, nametanih ustaših in podobno so se pokazale kot izmišljene.

O P I S	M E R A
notranji premer	φ=2,6m □=2,1x2,1(2,0x2,8)
svetli presek	O= 5,3 m ² □= 4,5 do 6,0 m ²
primerjalna višina	±0,00 (kota terena) 442,5 m/nv
globina do nivoja vode	~ 44,5 m
višina vode	2,50 m
skupna izmerjena globina	47,0 m
predvidena globina vodnjaka	50,0 m (nepreverjeno)
predvidoma zasut del	3,0 m
volumen vode	~ 15 m ³
volumen zasutega dela	~ 18 m ³

Podatki o zunanjem vodnjaku¹⁹⁰

¹⁹⁰ Salobir, Odstranjevanje 38/93, str. 4

Lokacija zunanjega vodnjaka¹⁹¹

Prerez zunanjega vodnjaka¹⁹²

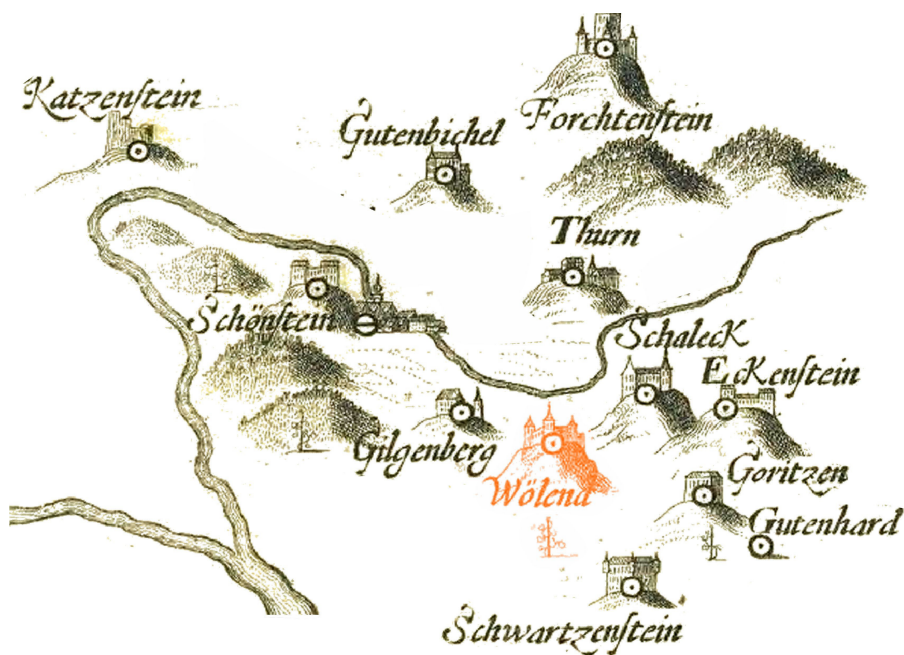
¹⁹¹ Salobir, Odstranjevanje 38/93, priloga 1.

¹⁹² Salobir, Odstranjevanje 38/93, priloga 2.

PRIČEVANJA

Poročila in dokumenti o Velenjskem gradu, stare upodobitve in karte, ljudsko izročilo ...

Poročila so navedena kronološko, kar omogoča vpogled v razvoj znanja/vedenja o spomeniku ter v razmerja o podatkih različnih avtorjev.

1678

Na **Vischerjevem zemljevidu Štajerske**

iz leta 1678 je Velenjski grad prikazan med drugimi gradovi v Šaleški dolini. Dolino je bila označena kot »dolina gradov«, saj naj bi bilo tu več gradov kot kjerkoli drugje na spodnjem Štajerskem.¹⁹³

Gradovi in dvorci v Šaleški dolini na karti G. M. Vischerja iz leta 1678: *Styriae Ducatus Fertillissimi Nova Geographica Descriptio*.¹⁹⁴

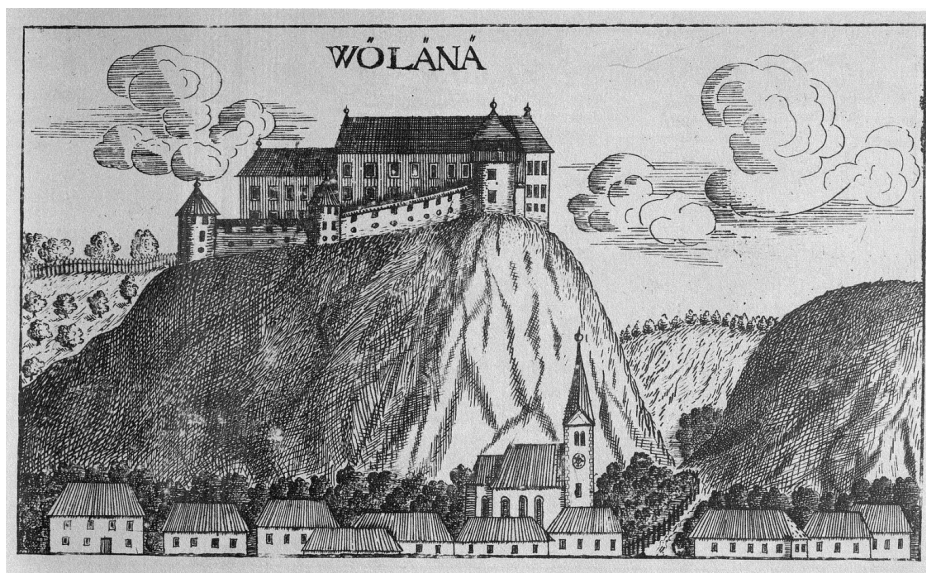
Na karti je grad upodobljen z južne strani, na golem griču (na nekaterih drugih gričih je narisana gozd), z vinsko trto. Obe informaciji nam povesta nekaj o krajini v tem času.

Upodobitev Velenjskega gradu na Vischerjevem zemljevidu leta 1678.

¹⁹³ Orožen, Dekanat Schallthall, 26.

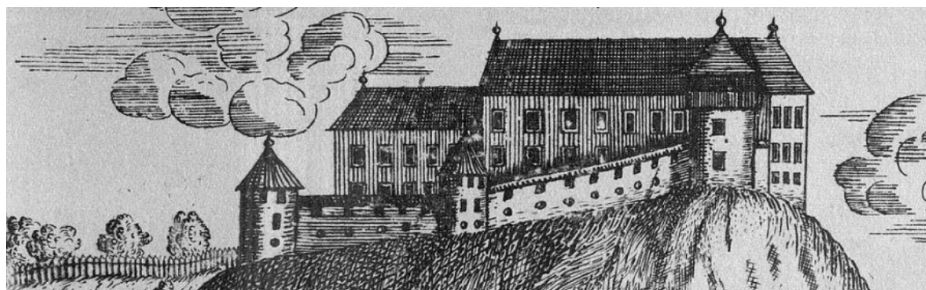
¹⁹⁴ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Styriae_Ducatus_Fertillissimi_Nova_Geographica_Descriptio_1678.jpg, 18. 11. 2017.

1678 Vischerjeva topografija (1)

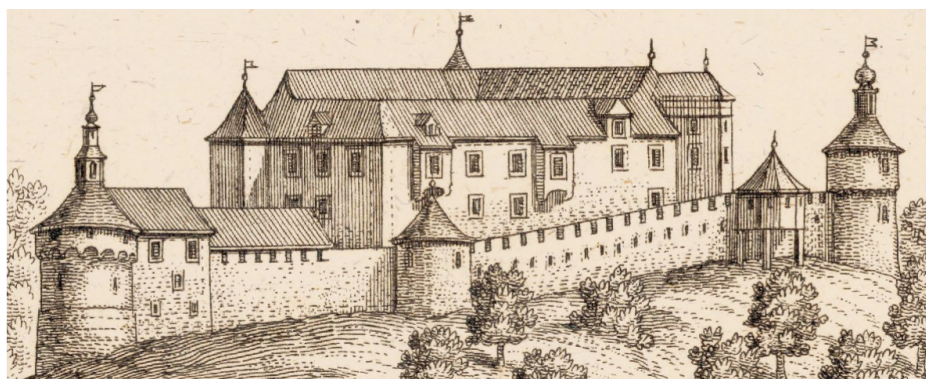
Upodobitev Velenjskega gradu v delu Georg Matthäus Vischer: *Topographia Ducatus Styriae*. Grätz 1681.¹⁹⁵

Vischer je grad upodobil dvakrat, obakrat s severa.

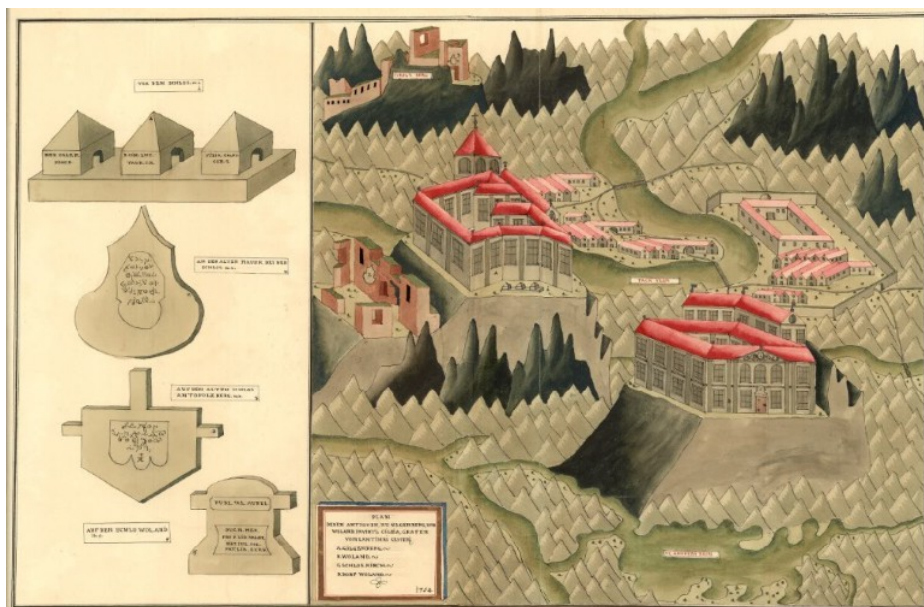

(2)

Upodobitev Velenjskega gradu v delu Georg Matthäus Vischer: *Topographia Ducatus Styriae*. Grätz 1681

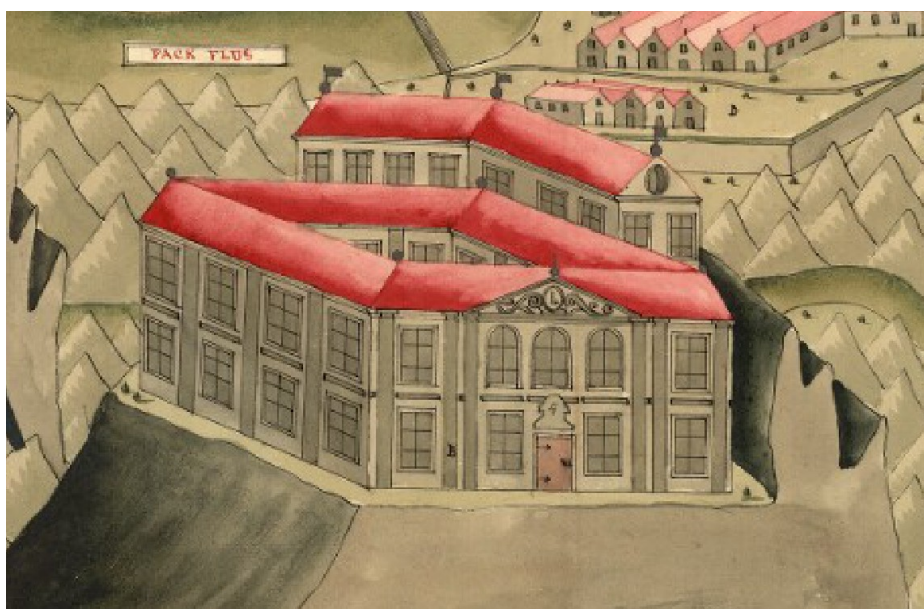

¹⁹⁵ [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vischer - Topographia Ducatus Stiriae - 490 W%C3%B6llan bei Sch%C3%B6nsten - Velenje.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vischer_-_Topographia_Ducatus_Stiriae_-_490_W%C3%B6llan_bei_Sch%C3%B6nsten_-_Velenje.jpg)

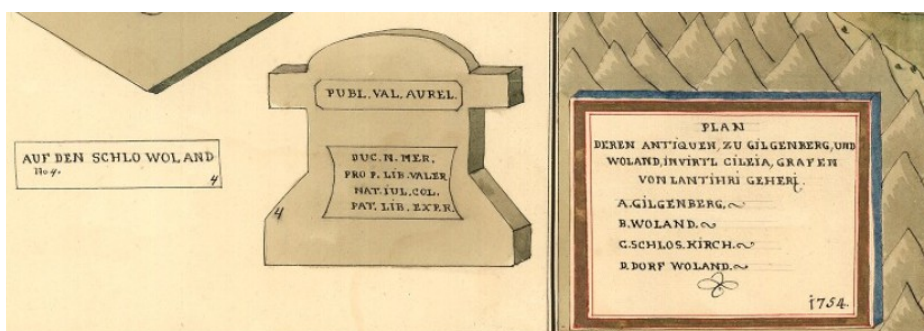

1753 Mollova zbirka

Nemški diplomat (ambasador) na cesarskem dvoru na Dunaju Bernhard Paul Moll (1697–1780) je zbral ogromen atlas z 12.000 enotami – med njimi so tudi fiktivne upodobitve gradov v Šaleški dolini: Gutenbuchla, Forhteneka, Velenja in Lilienberga, z namišljenimi 'antičnimi' napisnimi kamni.¹⁹⁶

Plan deren Antiquen zu Gilgenberg, und Woland in Virtl Cileia, Grafen von Lantihri geheri [Geyer]

Fiktivni rimski kamen, ki naj bi bil na gradu Velenje

Vzhodni del Šaleške doline na prvi vojaški karti: današnje Staro Velenje je 'Velenje', današnja Stara Vas je 'vas Staro Velenje' – prvotno kolonizacijsko jedro.

**1763-1787 (Notranja
Avstrija - izmera
1784-1785)**

Med letoma 1763 in 1787 je nastal tako imenovani **Jožefinski vojaški zemljevid** (= Jožefinska izmera) Habsburške monarhije, v slopu katerega je nastala tudi prva natančna geografska predstavitev Velenjskega gradu z okolico.

Grad od blizu: južno od gradu sta vrisani dve gospodarski stavbi

Območje okoli Velenjskega gradu na jožefinskem vojaškem zemljevidu.¹⁹⁷

Poleg risb obstaja tudi opisni del zemljevida. Poročilo kartografa Bodokyja, zastavnika liškega regimenta,¹⁹⁸ ki je v sklopu »sekcije 163« premeril, narisal in opisal tudi območje gradu in trga Velenje, med trdnimi stavbami našteje: »Grad Velenje enonadstropen, cerkev v Velenju, nekaj enonadstropnih in nekaj podzidanih hiš, žitnica,«¹⁹⁹ o samem gradu pa pravi: »Grad je prostoren, sprejel bi lahko 200 mož, primeren za obrambo vseh cest in poti.«²⁰⁰ Torej je bil Velenjski grad vsaj štirikrat prostornejši od gradu Šalek, kamor bi lahko spravili največ 50 vojakov.²⁰¹

¹⁹⁷ <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=1678653.1438722084%2C5836553.089734621%2C1687825.5872664298%2C5841416.395659266&layers=osm%2C1%2C73>, 5. 11. 2017

¹⁹⁸ Rajšp, Slovenija, 41.

¹⁹⁹ Rajšp, Slovenija, 50.

²⁰⁰ Rajšp, Slovenija, 51.

²⁰¹ Rajšp, Slovenija, 50.

112. Wöllan Herrschaft des Grafen
- Vincenz von Sauer, unter Windischgrätz
gelegen, alwo die Türken An. 1473. übel ge-
hausset haben. Lehen, die daher gehören, sind
sehr viele.

Str. 508, tudi 235

**1786: Aquilin Julius
Caesar: Beschreibung
des Herzogthum
Steyermarks.**

Jožefinski kataster

za davčno občino Velenje
v okrožju Celje, davčni okraj
Velenje, hrani Arhiv
Slovenije

Wöllan, Ek., Schl. und Hschft. mit einem Landgerichte und Bezirke von dem gleichnamigen Markte und 27 Gemeinden, als: Arnatsche, St. Britz, Hundsdorf, St. Johann, Kautsche, Kanovin, Kossiac, Laase, Lippie, Loschnitzen, Pack, Pireschitz, Podgorie, Prelloge, Prölsko, Sawerdam, Schalleck-Ober, Schalleckdorf, Sello, Sillona, Skalis, Tscherne, Untereck, Weutschnorf, G. Weutsch, Wöllan-Alt und Zirkovetz.

An Flächm. enthält der Bzlk. 11,529 J. 1217 □ Kl., wor. Aeck. 1871 J. 1560 □ Kl., Wn. und Ort. 1853 J. 424 □ Kl., Wldg. 5335 J. 314 □ Kl., Wgt. 412 J. 1217 □ Kl., Hthw. und Trischf. 2056 J. 316 □ Kl. Hf. 1267, Wbp. 804, einh. Volk. 3679, wor. 1961 wbl. S. Wbst. Pfd. 231, Dchf. 389, Kh. 1047, Bienst. 227.

Die Unterthanen dieser Hschft. kommen in nachstehenden Gemeinden vor, als: St. Britz, St. Florian, Gauze, Hohenberg, Hundsdorf, St. Johann, Kautsche, Kleinberg, Laase, Lippie, Lokowizen, Loschnitzen, Packdorf, Plešivec, Podgorie, Prelloge, Prölsko, Rieksdorf, Strasche, Sawerdam, Sawodna, Smersdorf, Sello, Skalis, Skorno im Bzlk. Neukloster, Skorno im Bzlk. Schönstein, Slattina, Schluino, Thörberg, Tscherne, Unterberg, Untereck, St. Weit, Markt Wöllan und Wöllan-Alt.

Zur Landschaft ist diese Hschft. mit 1905 fl. 26 kr. Dom. und 227 fl. 40 kr. 1/4 dl. Rust. Erträgniß in 13 Aemtern mit 262 Häusern beansagt.

Das Schl. hat eine Kapelle und ist in Fischers Topographie von 2 Seiten abgebildet.

Mit dieser Hschft. ist auch die Hschft. Schwarzenstein und die Galt Maria in Wöllan vereint.

1296 besaß Friedrich von Chungesberch diese Hschft.

1322 bestätigt Agnes von Chunigsperch den Verkauf ihres Gatten über die Werten Heggenberg und Wöllan um 40 March Geldes

ad. Wien am Montag nach dem Sonntage miseri cordia Domini 1393 entschied Herzog Albrecht zwischen Johann von Lichtenstein und Grafen Herman von Cilli, welcher jenem diese Werten ohne Absag feindlich abgenommen, und verurtheilte den letztern zur Genugthuung.

Auch besaßen diese Hschft. noch die Wagensberg und Pettau.

1681 Franz Anton Graf von Sauer, 1790 Gabriel Pauer. Wöllan, windisch Vellensky-Terg, Ek., Marktsteden des Bzls. und der Grundhschft. Wöllan, Pfr. Skalis, an der Pack, 1/4 Std. v. Skalis, 1/4 Std. vom Schlosse Wöllan, 5 Ml. v. Cilli.

Flächm. zus. mit Hundsdorf, Podgorie, Prelloge und Alt-Wöllan 932 J. 1389 □ Kl., wor. Aeck. 273 J. 892 □ Kl., Wn. 211 J. 597 □ Kl., Leuche 1478 □ Kl., Ort. 4 J. 1054 □ Kl., Wgt. 1 J. 236 □ Kl., Wldg. 324 J. 290 □ Kl. Hf. 31, Wbp. 28, einh. Volk. 147, wor. 85 wbl. S. Wbst. Pfd. 30, Kh. 46.

Hier ist eine k. k. Beschlusstation.

1643 wurde Wöllan von den Türken verheeret.

Wöllan-Alt, windisch Stara-Wals, Ek., G. d. Bzls. und der Grundhschft. Wöllan, Pfr. Skalis, 1/2 Std. v. Skalis.

Das Flächm. ist mit der Marktgemeinde Wöllan vermessen. Hf. 22, Wbp. 22, einh. Volk. 109, wor. 60 wbl. S. Wbst. Pfd. 33, Kh. 36.

Wöllan, die Ritter von, besaßen das gleichnamige Schloß, von welchem Geschlechte Jobst Wöllan um das Jahr 1422 lebte.

1822 – 1823.

Historično-topografski leksikon Štajerske Carla Schmutza:²⁰²

Velenje, grad in gospostvo z deželnim sodiščem in okrajem z istoimenskim trgov in 27 skupnostmi: Arnače, Šembric, Pesje, Šentnaž, Kavče, Konovo, kozjak, Laze, Lipje, Ložnica, Paka, Pirešica, Podgorje, Preloge, Prelska, Zabrdno, Zgornji Šalek, vas Šalek, Selo, Silova, Škale, Črna, Podkraj, vas Bevče, Bevče okolica, Staro Velenje (= Stara vas) in Cirkovce. /.../ Podložniki tega gospostva so v naslednjih skupnostih: Šembric, Šentflorjan, Gavce, Veliki vrh, Pesje, Šentjanž, Kavče, Mali vrh, laze, Lipje, Lokovica, Ložnica, Paška vas, Plešivec, Podgorje, Preloge, Prelska, Rečica, Straže, Zabrdno, Zavodnja, Družmirje, Selo, Škale, Skorno v okraju Novi kloster, Skorno v okraju Šoštanj, Slatine, Schluino (?), Thörberg (?), Črna, Unterberg, Podkraj (Untereck), Šentvid, trg Velenje in Staro Velenje (= Stara vas).

Str. 395

1825

Izdelan je bil
franciscejski kataster.
Velenje, grafični del
franciscejskega katastra.²⁰³

Južno od gradu je jezerce
(tajht) sredi gozda, ki ga še
ni na prvi vojaški karti.

Isto območje na dveh
izvodih katastra.

²⁰³ [https://mapire.eu/en/map/cadastral/?](https://mapire.eu/en/map/cadastral/?bbox=1681691.8931141088%2C5837497.803461628%2C1682544.3451287735%2C5837736.6691750195&map-list=1&layers=3%2C4)

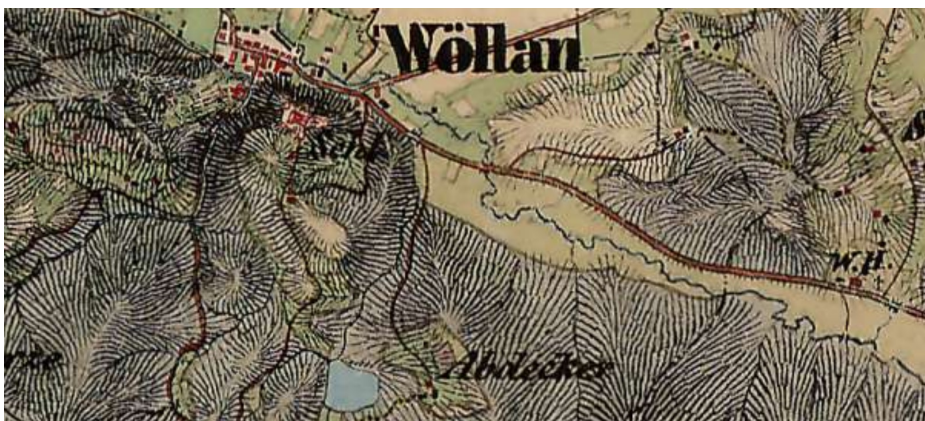
<bbox=1681691.8931141088%2C5837497.803461628%2C1682544.3451287735%2C5837736.6691750195&map-list=1&layers=3%2C4>, <http://giskd6s.situla.org/giskd/>,

Nro	Des Hauseigenthümers			Der Häuser und Gebäude			
	in der	Vor- und Zuname.	Stand.	Wohnort.	Nro. Gattung.	Areal-Inhalt mit Inbegriff des Hofraumes.	
Mappe.	N. O. v.					Quad.	
						Jochs.	Klafter.
1		Bauer Joh. Gabriel Dominium Wollan		Hollan	1 Kornschub Kornschub Kornschub	9 80	
2		"	"	"	1 Kornschub Kornschub	90	
3		"	"	"	1 Kornschub Kornschub	20	

Začetek seznama gradbenih parcel – št. 1 ima gradbena parcela: grad v lasti Gabrijela viteza Bauerja (dominij Velenje), ki ima tudi hišno številko 1: grad je definitivno izhodišče prostora, izhodišče številčenja parcel in številčenja stavb.

Land		Bezirk		
Kreis		Gemeinde		
Alphabetisches Verzeichniß. Der Grund Eigenthümer und ihrer nach Sectionen abgetheilten Grund Parzellen.				
Forderungs- Nummer.	Benennung der Section.	Des Eigenthümers.		Anmerkung.
		Haus- Nro.	Nahme, Stand, und Wohnort.	
4		1	Dominium Hollan	
	IV		26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.	
	II		434. 600.	
	I		844.	

Abecedni seznam lastnikov zemljišč v franciscejskem katastru za občino Velenje – lastnik dominij Velenje.

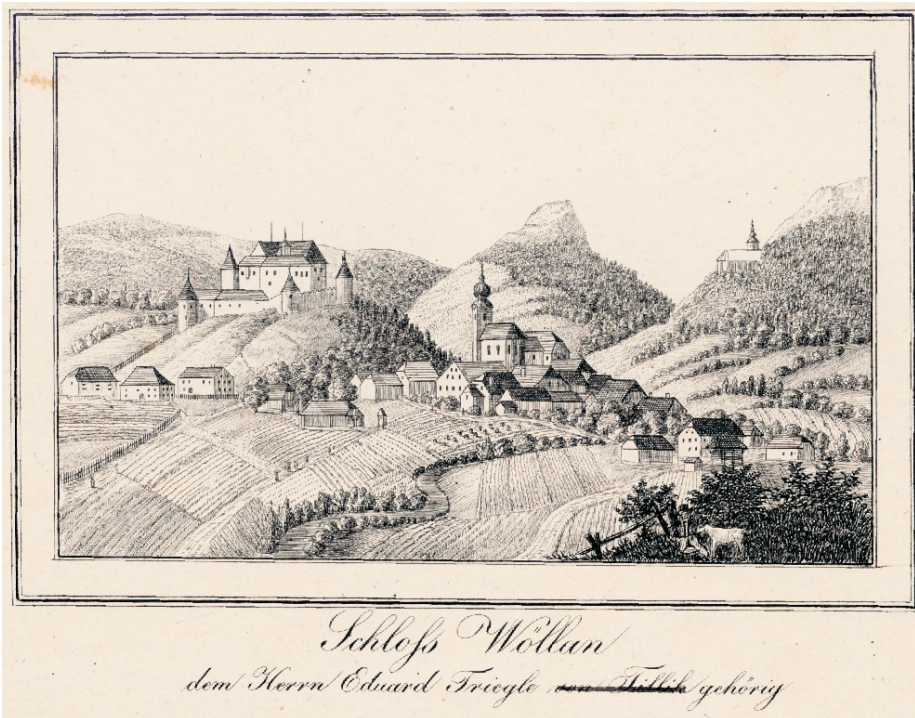
Po 1825
Druga vojaška karta,
1806-1869.²⁰⁴

Vrisana je bila ravna cesta proti Šaleku, zgrajena leta 1825 kot prvi odsek ceste skozi Hudo luknjo.

²⁰⁴<http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?layers=osm>

[%2C5%2C42&bbox=1680747.8069987248%2C5837209.375174973%2C1685334.0286958355%2C5839641.028137295](http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=1680747.8069987248%2C5837209.375174973%2C1685334.0286958355%2C5839641.028137295),

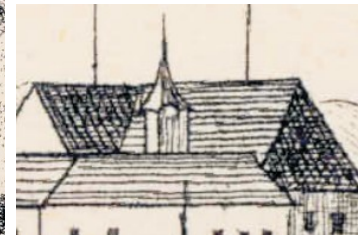
5. 11. 2017.

1830 Stara Kaiserjeva suitsa

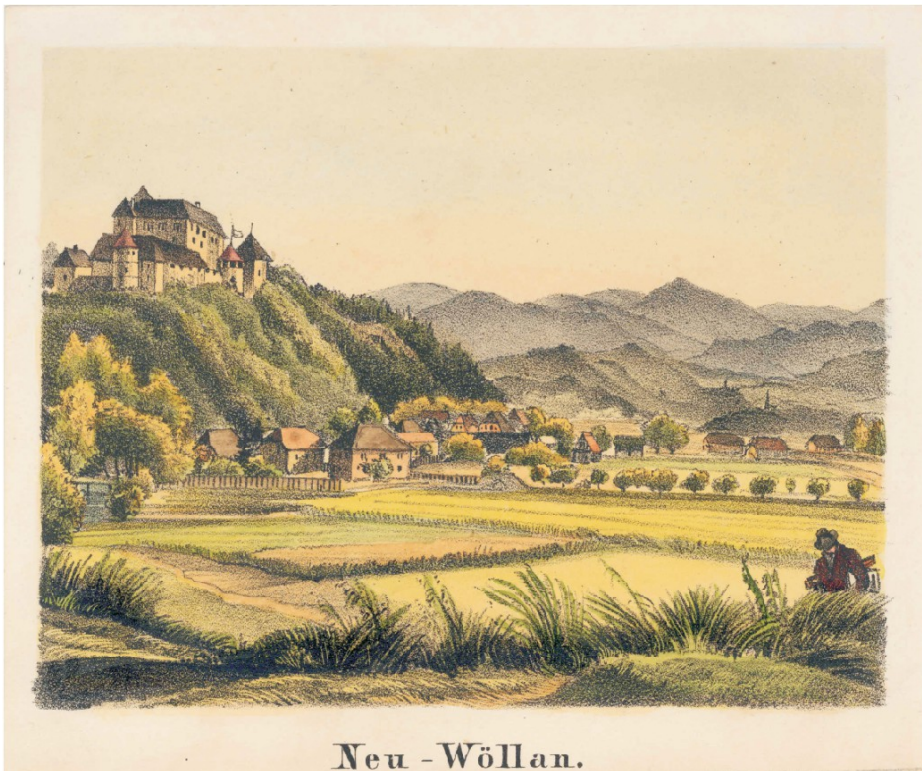

Je imel grad svojčas
stolpiček z uro, kakršen je bil
tudi na Turnu?

Je bil polstolp res pokrit?

**1840 Nova Kaiserjeva
suitsa**

1847

Franz vitez Gadolla:²⁰⁵ *Prispevki k topografiji in zgodovini nekaterih gradov in dvorcev v celjskem okrožju.* Kritično presojeno in preiskano, 1847. V: Šaleški gradovi viteza Gadolle, Knjižnica Velenje, Velenje 2015.

Med opisi Gadolle izstopa poročilo o vходу v grad:

»Ne kaže zanikati, da je tu včasih bil prvi dvižni most in edini vhod v grad, takrat je bil tam globok jarek, ki so ga pozneje, ko so postali dvižni mostovi nepotrebni, zasuli in zravnali. Drugi dvižni most se je nahajal pred pravo grajsko zgradbo in če je bil prvi most in prostor med obzidjem, stolpi in gradom zavzet ali branilci brez moči, je zagotavljal drugi, ki je stal neposredno pred grajskim poslopjem (kjer se še vidi kolo, po katerem je tekla dvižna veriga), še dovolj časa za obrambo in varnost. Koliko takšnih dvižnih mostov ima utrdba Riggersburg [Riegersburg]?«²⁰⁶

Razmišljal je nastanku imena Velenje:

»Gospodstvo Velenje naj bi imelo ime po tem, ker so nekoč valovi [nemško Wellen] pljuskali [beispült haben] ob hrib, na katerem stoji ta grad. V zgodovini tega gradu sem razložil, da so v starih časih dejansko pisali Wellen in ga tako imenovali / glej zgodovino trdnjave Velenje/.²⁰⁷«

V grajskem arhivu je našel in opisal delitveno listino treh bratov Sauer ter poročal o kosteh Turkov pod gradom – oboje je zajeto v poglavje 'Zgodovina'.

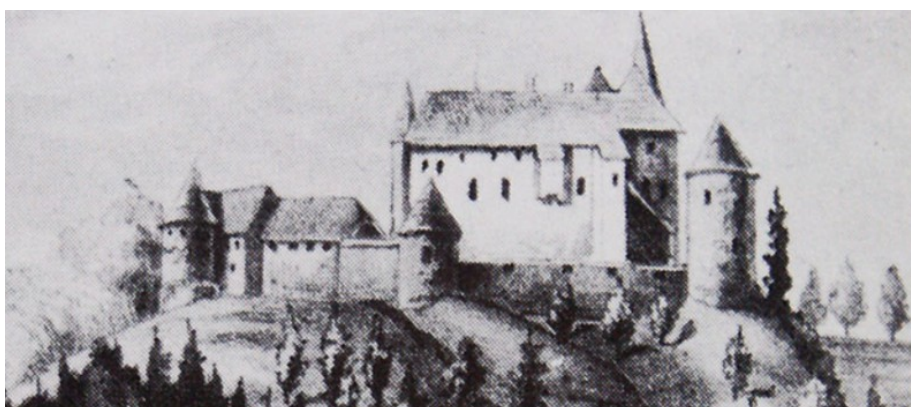
²⁰⁵Vitez Gadolla je bil lastnik gradu Turn med letoma 1845 (1846) in 1862 in je tako še imel vpogled v gradski arhiv, izgubljen po drugi svetovni vojni. Rokopis je Gadolla pred letom 1851 poslal Zgodovinskemu društvu za Štajersko, vendar je Društvo objavo zavrnilo. Po smrti Gadolle so »prispevki« pristali v regionalnem arhivu v Gradcu, kjer so jih izkoristili drugi raziskovalci in opisovalci gradov, npr. topograf Janisch (brez sklicevanja na vir) in Reichert (ki samo na splošno navaja, da so avtorji besedil člani Zgodovinskega društva).

²⁰⁶ Gadolla, Šaleški,

²⁰⁷ StLA HS-727

Grad Velenje, **1854**²⁰⁸

litografija iz Puiffove knjige Wegweiser in sämtliche Gesundbrunnen und Bäder der Steiermark.²⁰⁹

Drevored na hribu za gradom. Stolpič ob vhodnem stopnišču. Večji gospodarski objekt ob rondeli – danes je tam 'dvorišče'. Severno obzidje brez cin. Nižja gozdna meja – krošnje ne prekrivajo gradu.

Posvetilo, naslovnica pesniške zbirke Huberta Heinricha grofa Harnoncour-Unverzagta, v Velenju leta **1856**. V zasebni lasti.²¹⁰

²⁰⁸litografija iz Puiffove knjige Wegweiser in sämtliche Gesundbrunnen und Bäder der Steiermark, 1854, http://www.gradovi.net/grad/velenje_grad.

²⁰⁹http://www.gradovi.net/grad/velenje_grad

²¹⁰ Poles, Villa, 54.

1857 Risba vhodnega stolpa na velenjskem gradu iz leta 1857 (C. v. Mayr).²¹¹

Ni mostovža.
Ni balkona na okroglem stolpu.
Ni trikotnega čela na objektu zahodno od rondele – samo poševna strešina.
Steklenjak, kjer je danes delavnioca.
Posebna oblika dimnikov na vhodnem stolpu.

Oče Karla (I.), Anton pl. Adamovich de Csepín, upodobljen pred Velenjskim gradom.²¹²

Balkon na okroglem stolpu, pokrit s pultasto strešico.

²¹¹ Ravnikar, Grad.

²¹² Upodobitvi v zasebni lasti, fotografiji iz arhiva dr. Mihe Preinfalka. Izrez. Poles, Villa, 153.

Carl Goeder, ok. **1860**

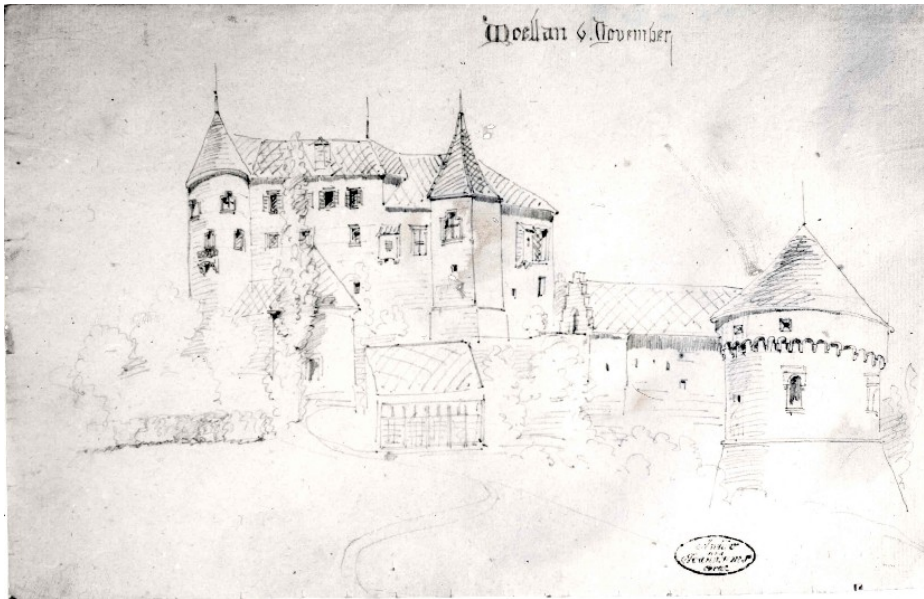
Pojavi se balkon na okroglem stolpu.

ok. **1860?** risba Brunner,
tisk J. Rauh na Dunaju,
zasebna last,
© Berivka, d.o.o.

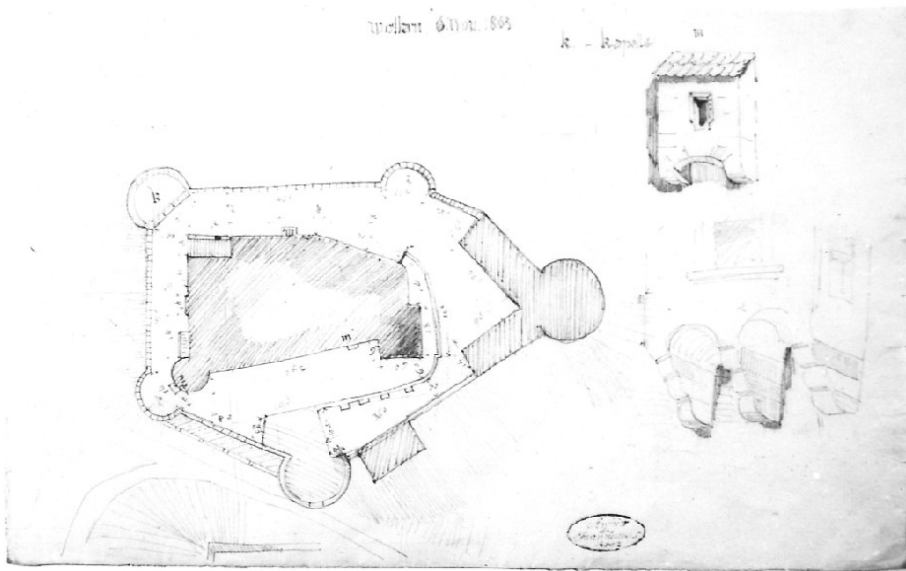
Zadnja stran:

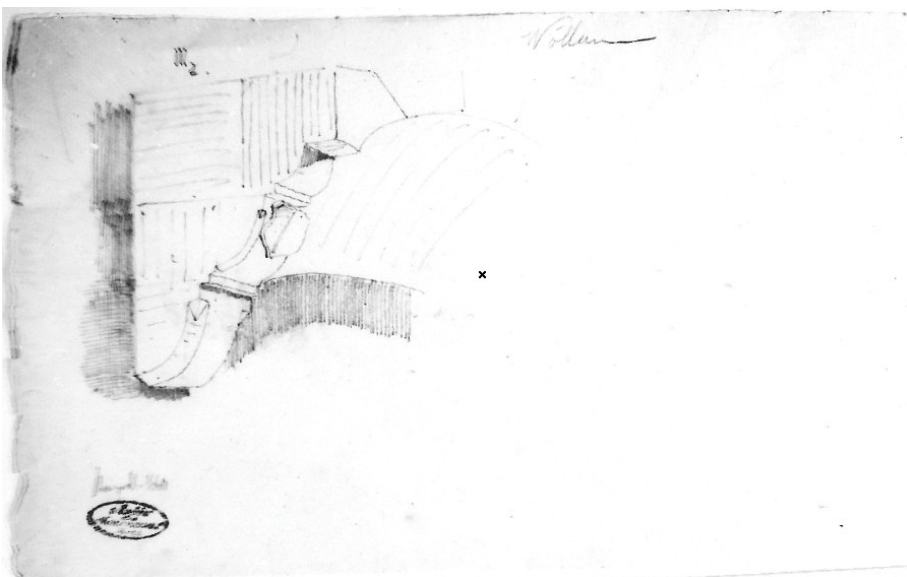

1863 Risba velenjskega gradu avstrijskega kastelologa Carla Haasa iz leta 1863.²¹³

Balkon na okroglem stolpu. Stopniščno čelo objekta zahodno od rondele.

Preslikava ZVKDS OE Celje, 1970

Preslikava ZVKDS OE Celje, 1970.

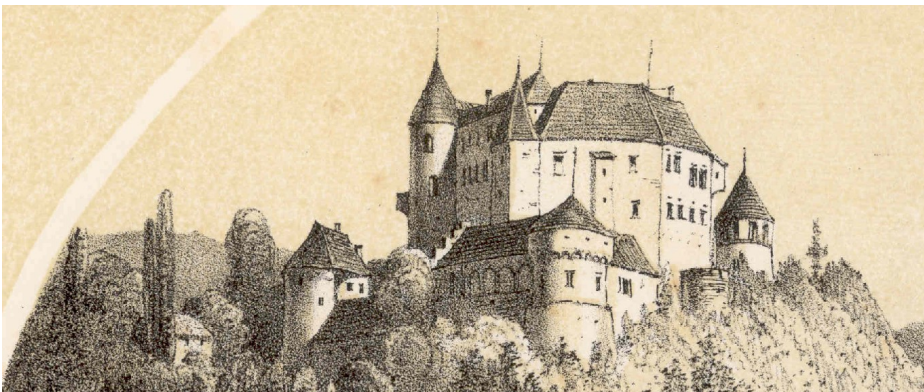
²¹³ Ravnikar, Grad.

1864 Carl Reichert:

Einst und jetzt. Album Steiermarks, III. knjiga, Gradec 1864.

Ko potuješ od toplic Dobrna (pri Celju) severozahodno, se človek po skoraj triurnem pohodu na zadnjem ovinku edine ceste razveseli skrajno presenetljiv nenadni pogled na ta mogočni grad, ki s svojimi mnogimi masivnimi krožnimi stolpi izgleda zares sredenjeveško. / ... /

Dandanes je grad Velenje zaradi čudovite okolice in živahne sosesčine zelo prijeten poletno bivališče. Obljudeni so vsi prostori, v enem od obeh stolpov, od katerih se globlji imenuje gladovalni stolp, ima kapelo in več zanimivih prostorov, od katerih moramo posebej omeniti obe sobi z orožjem. Tudi sedaj zastekljeni arkadni hodniki prvega nadstropja so okrašeni z zanimivim orožjem.

(1681. Graf Sauer.)

Wöllan.

(1864. Hr. v. Adamovich.)

(Cillier Kreis.)

Wenn man vom Bade Neuhaus (nächst Cilli) nordwestlich reiset, wird man nach beinahe dreistündigem Marsche plötzlich bei der letzten Krümmung der einzig möglichen Straße, in höchst überraschender Weise durch den Anblick dieses stattlichen, mit seinen vielen massiven Rundthürmen recht mittelalterlich aussehenden Schlosses erfreut. — Treten wir nun gar näher, so öffnet sich rechts davor dem staunenden Blicke ein herrliches, entzückendes Landschaftsbild; denn vor uns liegt in meilenweiter, ebener Ausdehnung eines der reizendsten Thäler Steiermarks — das vielbekannte und bereiste Schallthal — belebt von einer Menge niedlicher Kirchen, freundlichen Dörfern, schönen Schlössern und altersgrauen Ruinen, begrenzt von einer unendlich großartigen Bergkette, in welcher östlich der Urjulaberg, die Bezen, die weitgedehnte Prafberger-Alpe majestätisch emporragen.

Am südlichsten Punkte dieses Thales, welches der Sage nach ehemals ein See gewesen sein soll, wofür auch die Benennung der nahen Kirche St. Georgen am See spricht, steht denn auf bedeutender, bewaldeter Berghöhe die ehemalige Burgveste Wöllan, und am Fuße des Berges eine neuere schloßähnliche Befestigung, von dem Erbauer Grafen Hanancourt, Bruder des früheren Besitzers von Schloß Wöllan, Hanancourt, oder auch Neu-Wöllan benannt. Etwas nördlicher dehnt sich der Markt mit 50 Häusern, 400 Einwohnern und der recht netten Pfarrkirche. Auf unserem Bilde deckt der Waldvorsprung den Markt und ist nur das Schloß sowie der erwähnte Neubau sichtbar.

Aus der Vergangenheit Wöllan's ist nur wenig bekannt. Daß schon im frühen Mittelalter zur Zeit der Gauenverfassung, wo das Schallthal zur Mark Saune gehörte und alle benachbarten Schlösser urkundlich erscheinen, auch hier ein Anstz war, ist mit Grund zu vermuthen. Im 13. Jahrhundert erscheint es als Eigenthum derer von Hunges oder Hunigsberg. 1393 entschied Herzog Albrecht zwischen Johann von Liechtenstein und Graf Hermann von Cilli, welcher jenem diese Veste ohne Abtag feindlich abgenommen, und verurtheilte Letzteren zur Genugthuung. Fernere Besitzer waren die Wagensberg, Pettau zc. 1681 Franz Anton Graf v. Sauer, 1790 Gabriel Pauer, die Grafen Hanancourt und seit 6 Jahren Hr. v. Adamovich.

Als 1643 die Türken die fruchtbaren Gauen des Schallthales verwüsteten, fiel auch Wöllan ihrer Wuth, und ward zu Asche niedergebrannt. Gegenwärtig ist Schloß Wöllan ein äußerst wohnlicher, durch die herrliche Umgebung sowie die belebte Nachbarschaft auch höchst angenehmer Sommeraufenthalt. Es ist in allen Räumen wohnbar, hat in einem der beiden nordöstlichen Thürme, wovon der tieferliegende der Hungerthurm heißt, eine Kapelle und mehrere interessante Gemächer, unter denen besonders die beiden Waffenzimmer vorzüglich erwähnt werden müssen. Auch die nun eingeklasten Bogengänge des ersten Stockes sind mit interessanten Waffen geziert. Da das Schallthal zu den Hauptzierden der Umgebung des erwähnten Curortes Neuhaus gehört, so führt jede Saison eine große Anzahl von Badegästen hieher, und ist die ganze Strecke ein Schauplatz regen Lebens und Verkehrs.

1884: Orožen, Ignaz: *Das Bisthum und die Dioezese lavant.*, V. Das Dekanat Schallthal. Graz 1884, str. 260 ss

Grad Velenje (Schloß Wöllan, Velenski grad)

K danes že redkim viteškim gradovom dežele, ki so še ohranjeni in naseljeni, spada tudi grad Velenje. Kot ga je A[nton] Trost pred 200 leti narisal za knjigo gradov G[eorga] M[athiasa] Vischerja, tako stoji v bistvu še današnji dan pred očmi opazovalca. Dostop do gradu je udoben in razgled z gradu preko prijazne Šaleške doline in pogorij, ki jo obdajajo, je dražljiv. Na severnem vznožju tam strmo padajočega gozdnatega grajskega hriba leži istoimenski trg Velenje.

Medtem ko so po tačasnih poročilih leta 1635 vsi preostali gradovi Šaleške doline padli v roke uporniških kmetov in so jih kmetje izropali, se je le trdnjava Velenje ubranila pred uporniki; vsaj ni omenjena med gradovi, ki so jih osvojili kmetje.

Grajska kapela

Da je imel grad Velenje v 16. stoletju svojo kapelo, povzemamo iz protokola splošne cerkvene vizitacije v letu 1528, po katerem je tedanji posestnik gradu Franc pl. Lichtenberg dejal, naj škalski župnik ne hodi več k njemu s svojo mašo, naj si maše kar doma bere; nato iz 31. oktobra 1574 k protokolu deponirane izjave priče, da je bila na gradu Velenje pred časi tudi kapela 'sv. Kristusa' in je župnik še za časa lastnika Franza pl. Wagnerja (umrl 1553) iz prijaznosti občasno tam bral sveto mašo. To staro kapelo, ki se nahaja v krožnem stolpu, je dal lastnik Hubert grof Harnancour 1853 restavrirati in primerno opremiti, nato jo je dekan Andreas Urek 19. septembra 1853 posvetil ad honorem Immaculatae Conceptionis B. V. M. [v čast brezmadežnemu spočetju blažene device Marije]. Mašno licenco za to kapelo je podelil k[nezo] š[kofovski] Lavantinski ordinariat že 9. februarja 1853.

Urbar gospostva Velenje

Najstarejši urbar, ki se nahaja v gradu Velenje, je tisti iz leta 1598, ki ga je Hans Sigmund Wagen zu Wagensberg na Preboldu in Šoštanjju uredil in predal kupcu, ko je /.../ gospostvo prodal Batrolomeju Heriču s Turna in Pakenštajna. Podpisali so ta urbar v Velenju 24. aprila 1598 Hans Sigmund pl. Wagen in po njegovi prijazni prošnji njegova ovdovela mati Katarina, rojena Schrott, Adam Schrott s Kindberga, Žovneka in Socke,

Felicijan Wagen z Bogenšperka in grof Dietrichstein zu Pulschau, ki ga Hans Lud. Wagen imenuje bratranec, brat in zet.

V tem urbarju so navedeni najprej podložniki, in sicer v trgu Velenje: Pavel Falbič, Matevž Poš, Boštjan Hleb, Lovro Trobina, Matjaž Vok, Mihael Kralj, Andrej Črevar, Tomaž Trobina, Lovrenc Falbič, Šmid, Matevž Hriberšek, Andrej Flajšhaker, Adam Veber, Andrej Hafner, Jernej Brecl, Lovro Martinc, Filip Bajda, Tomaž Šnajša, Tomaž Enclin, Lovro Lah in Špela Martinc.

V Starem Velenju [= v Stari vasi]: Gregor Kvartič, Boštjan Rak, Gregor Gruber, Matevž Lempl, Mihael Brecl, Žiga Kvartič, Jakob Henželin, Štefan Cvikl, Marko Plešečnik, Jurij Enclin, Gregor Gruber, Štefan Cengerli, Andrej Skaza, Andrej Krajner in Boštjan Hleb.

Ložnica: Gregor Cvikl, Gregor Jevšek, Satler, Kancian Umpfer, Gregor v Vranji peči, Urban Hriberšek, Mihael Umpfer.

V ravnini (in der Eben): Jakob Ošil in Kancian Gril

Na srednim: Jurij Kokl, Rupert Jevšek in Ahac Trobina

Pod kamnom (Undern Stein): Andrej Pečečnik, v Kotu (im WInnckhl): Matej Kotnik, v Tajni: Matej, na Kotu (an Egkh): Peter Haber

Pesje: Florjan, Encij Kovač, Mihael Kotnik z Laznikove hube

Spodnji gozd (undern Forst): Andrej, Jurij Tašler in Vaste Tašler

na Stresnim: Tomaž Jan, pod Lubelo: Matevž Hleb, na Erneben: Matevž Melanšek

Plešivec: Gašper Lepko, Štefan Dveler, Klemen Merkač, Andrej Kotnik, na Grmadi: Jurij Hleb.

Urad Celčnik: Blaž Umpfer, Blaž Bukovnik, Florjan Trunkl, Andrej Sitar, Andrej Leskovšek, Mihael Melanšek, Lovrenc Trunkl, Mihel Zapogledom, Tomaž Sredenšek, Janež Aber, Klement Haufier in Matevž Pavšer.

Loka: Jurij Sitar. Laze: Klement Srečnik.

V Tajni: Urban Srečnik

pri Vitanju: Martin Rusk, Florjan Praprotnik, Filip Donešek, Martin Kojčnik

Gozd desno pod kotom (Forstrechrt undern Egkh): Jernej Repnik, Primož Hobličer, Jakob Župan, Tomaž

Veber, Matej Meža, Gregor Kvartič, Jakob Hanželin, Luka Vok

(V celoti so ti podložniki prispevali: 78 fl[orintov]. 48 kr[ajcarjev] v denarju, 94 ½ škafov pšenice, 58 škafov rži, 121 škafov ovsa, 96 piščancev, 215 jajc, 2 koštruna, 1 jagnje, 2 kozlička (Kütz), 1 mladega divjega prašiča (Frischling), 51 sirov, 150 povese lanu (Haarreisten),²¹⁴ 1 pogačo, 40 sodov (Faßreife), 2750 kolov za vinograd (Weingartstöcken) in 14 košar gnoja ali gnojila.)

Gorsko pravo, pripadajoče Velenju

V Babini kladi: Klemen Samobor, Simon Cvikl, Mihi Hleb, Gregor Gruber, Andrej Flajšhaker, Jurij Hleb, Ožbald Tašler, Matej v Tajni, Štefan Cangerl, Luka Vrtič, Jurij Klep, Jakob Pungartnik, Štefan Cangerl, Pungartnik, Amb.[?] na Brezovem, Simon Hobl, Simon Veša, Simon Kvartič, **Erazem Rambschisl** [! lastnik gradu Šalek], Ožbald Tašler Martinica Vitip, Matevž Umpfer, Špeta Kamilica, Matej Žvižgavec, Canz.[?] Gril, od njih v grad spadajoči vinogradi.

V Kavčah: Gregor Zavranič, Filip Bajda, Amb.[?] na Brezovem, Janez Meh, Štefan Rudič, Primož Kiršner, Jernej Tuml, Simon Hobl, Tomaž Enclin, Jurij Goričnik, Dominik Kiršner, od tamkajšnjih lastniških vinogradov in Ramšak, Florjan Kiršner, Simon Vok, Jakob Šebiga [= še bi ga?], Arne Aristovnik, Urban Hriberšek, Tomaž Snaže.

Vrtček Gorica: Matjaž Lempl, Boštjan Klep, Matjaž Nežanic, gospod Gregor pri sv. Martinu, Urban Bedenik, Gregor Šaloven, Mihi Klep, Andrej Skaza, Boštjan Morkavca, Hanuc Falbič, Lavro Martinc, Andrej Tičrenar, Nerglin Weingarten, Grego Jan, Andrej Skaza, Gašper Krajnic, Koželjski Neubruch (des Cosel Neubruch), gospodar Gregor, župnik pri sv. Martinu, Jernej Repnik, Andrej Veber, Blaž Tetovnik, Jurij Pečečnik, **gospod Hans Dolianski predikant** [!], Mihi Meh, **Bartolomej Herič**, Gregor Lempl, Simon Veša

Straža: Tomaž Vjdlc, Gregor Gruber, Primož Kiršner, Peter Mežner, od lastniških vinogradov.

Sopota ali Strmec: Matej Nergal, Gregor Jastrebnik od 3 vinogradov, Simon Brezovnik

²¹⁴ Janez Mlinar: Novejši urbarji za Slovenijo 2: Urbarji belopeškega gospostva, <https://books.google.si/books?id=LpiHDwAAQBAJ&pg=PA201&lpg=PA201&dq=haarreisten&source=bl&ots=396v-G26ML&sig=ACfU3U07nXkToyftpGSY-tuGgOSBZzOiag&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKewig24n8u9TnAhX9isMKHSHAAT0Q6AEwAHoECAUQAQ#v=onepage&q=haarreisten&f=false>

V Tajni: Matej Kotnik, Matija, Mihael in Matjaž Kotnik, Jurij Hudournik, Jakob Kojer, Andrej v Tajni, Martin Rak, Andrej Vaga

Lüftenberg: Jakob Štraus

Na Vrhu nad Švarcenštajnom: **cehovski ljudje** (Zechleuth) od enega vinograda

Rakitovec: Jurij Strmšek, Mihael Blagotinšek, Tomaž Županič, Encij Cvikl, Urban Gril, Štefan Jakopič, Matjaž Blagotinšek, Krištof pri sv. Andreju, Jurij Telen, Luka Gumpfer, Matjaž Cvikl, Rupert Jevšek, Gregor Jevšek, Jurij jelen, Jurij Kol, Mihi Gril.

Ložnica: Gregor Jevšek, Gregor Urnpreh, Gergor Brajnik, Marko Zabukovnik, Kancian Umpfer, Jakob na Selišu (zu Sellich), Encij Arnača, Mihi - Encijev sin, Mihi Umpfer, od lastniških vinogradov.

Dobrič (Gora Oljka – Oelberg): Klemen Sračnik, Jurij Šprahman.

Selčnik: Janez Haber, Filip Poznič, Blaž Bukovnik, **gospod Georg Rambschissl**, Jurij Terlav, Mihael Mihne, Matevž Kalan, od vinogradov, pripadajočih h gradu, Mihael Melanšek, Klemen Sračnik, Mihael Coprina, Tomaž Brunšek, Matjaž Leskovšek, Andrej Ambtman, Janže Dreža, Ahac Tolinger, Benedikt Tolinger, Simon Mlačič, Boštjan Kotešek, Jurij Celčnik, Urban Jelen, **gospod Georg Rambschissl**, Jurij Sitar, Jakob Prungl, Ožbald pri Založnu, Štefan Britovšek, Jurij Enclin, Tomaž Leskovšek, Klemen Prstavšek.

Pri sv. Andreju pod cerkvijo (Šentandraž pri Polzeli): Janeš Delič, Lenart Mačnik, Janže Dreža, 3 vinogradi h gradu, Kvartič, Visoker in Patriarh, Kamel, Telinger.

Podložni vinogradniki (die Pergholden) so dali od vsakega vedra beli [= srebrni] pfenig in od ene 'polonice' črni [= bakreni] pfenig.

Žitna dajatev, pripadajoča Velenju

Z župnikom sv. Jurija (v Škalah) v enakem deležu v 'Trautz', pri 'Zeroben', Vodemla ali pri Šembricu, v Lazišah, pod Lubelo, v Kavčah (zu Kaltschim), 'Laagkh', 'Vrsin' potok, na Plešivcu in Cirkovcah ali Sv. Ožbaltu.

V Starem Velenju dva dela ljubljanskemu škofu, en del v Velenje. Mihi Laznik pa daje vse v Velenje.

V trgu Velenje kot v Starem Velenju.

Od velenjskega polja sta gospod škof in gospod župnik za svoj del dajatev zadovoljena z menjavo, gre zdaj vse na grad.

Vinska dajatev, pripadajoča Velenju

Na hribu 'Duolach' v enakem delu ž zupnikom sv. Jurija, nato celotna dajatev na Strmci od 14 vinogradov, v Babini kladi od 3 vinogradov, v Kavčah od 7 vinogradov, v Hobliču od 1 vinograda, na gornji Babini kladi od 4 vinogradov, na Požegi od 4 vinogradov, v 'Valutz' od 1 vinograda, na Rebri od 1 vinograda in na Celčniku od 3 vinogradov, končno s celjskim škofom v enakem deležu v Ložnici od lastniških vinogradov.

Površine Pristave (Mayrhofs Gründt), pripadajoče Velenju

Kos, imenovan Struga, pri tajhtih in pri cerkvi 1 njiva; 1 sadovnjak pri trgu in 1 kos njive tamkaj; pri mlinu 1 kos njive, 1 kos njive pri cesti, 1 kos, ležeč ob [njivi] gospoda Erazma Rambšisla; 1 kos, imenovan na 'Eiſpain', 1 kos njive na gmajni; na Preseki 1 njiva; pri gradu dva sadovnjaka in pri Majerhofu 2 vrta.

Travniki

En travnik v 'Leščeh', 1 velik travnik, imenovan Doberšek pod Starim Velenjem, v Rupah in Lazniku 2 travnika, pod Stražo 1 travnik, pri 'Eiſpainu' 1 travniček, 1 travnik v Trebiču [Trebuši?], imenovan Žvižgovčev travnik, 1 majhen travniček pri Starem Velenju in 2 travnika v Celčniku.

Vinogradi, pripadajoči Velenju

V spodnji Babini kladi 3 vinogradi, pri preši 2, od strega Kvartiča 1, od Skaze 1, Ramšakov vinograd, v Kavčah 1 vinograd in 1 Rupreče (Reupruch), v Ložnici 2, v Celčniku 2, satrega in mladega Habrja, Jelenov vinograd, Celčnikerjev, v Straži 21 vinograd, imenovan Rainfall, v Vrtcu (in der Wartza) imenovan Kamel in Telingerjev vinograd.

Mlin

Mlin (Mauth Mühl), pripadajoč gradu, ležeč na Paki med Šalekom in Pesjim na velenjskem polju (Wöllanerischen Pawfeldt).

Tajhti (ribniki)

V Požegi 2 tajhta in 1 pri Majerhofu.

Gozdovi:

1 goz v Celčniku, 1 v Kavčah, 1 hrastov gozd, ležeč od Loke (Lagkh) navzgor do hriba Hardenek proti Celčniku, in 1 hrastov gozd, ležeč pod vinogradom Celčnik.

Ribiške vode

Iz Velenja ven na Paki tako daleč, kot se razteza pomirje, ribolov ob gospostvu Šoštanj. Še en potok z ribami in raki (Khreuffen Bach), ležeč v Ložnici; potok Trebuša v pomirju, ter en pod Celčnikom.

Pomirje (Burgkhfridt)

Grad Velenje ima pomirje vsenaokrog, kajti poseduje ga že od starih časov.

Odvetništva (Voggtheyen)

Prvič **pri sv. Jakobu**. Več pri cerkvi pred trgom Velenje, odvetništvo in fevd (Lehenschaft), vendar naj se gospod Herič o tem sam podučí (soll sich /.../ selbst schermen).

Grad ali zgrajeno gradišče (Erpaute Puggstall)

Pristava (Mayerhof) z vem pripadajočim (Wayden und Halten).

Denarne in naturalne dajatve, činži in robote gospostva Velenje so bile na podlagi zakona o zemljiški odvezi 7. septembra 1848 nadomeščene s kapitalom 54.876 fl.

1599, v Šoštanju 4. novembra je Hans Sigmund Wagen Wagensbergški, s Prebolda, Šoštanja in Vrbovca (Altenburg) predal Barolomeju Heriču s Turna, Pakenštajna in Velenja na šoštanjskem deželnem sodišču območje (teren) za nadomestilo za njegovo velenjsko pomirje z vsemi pomirskimi pravicami, kot jih je imel poprej.

To območje leži na desnem bregu Pake in je v menjalni pogodbi tudi opisano:

»Najprej od brvi v Pesju (Hundsorffer Steg) tako da se pomirje velenjskega sodišča v Paki pri omenjeni brvi konča in se nadaljuje skozi vas po stari poti čez gmajno ob ograji do skupnega naselja (Gemeiners Behausung) in dalje poleg ograje do potoka, imenovanega Lepena, po potočku pa gor in gor do konfina turnskega (grad Turn) pomirja, ob **konfinu turnskega pomirja** gor in gor do **konfina pomirja gospoda Rambšisla** (šaleški), po vodnem jarku pod cerkvijo sv. Martina, od koder so gospod Rambšisl in njegovi predhodniki izročali prestopnike

deželnemu sodišču gospostva Šoštanj, in od tega območja do **ograje, ki ločuje župnijsko in velenjsko zemljišče**, dalje do Pake in sledeč po Paki /.../ ponovno do zgoraj omenjene brvi v Pesju.«

Dalje je Wagen dal Heričudve hubi v 'Drauz', ki si ju je Wagnov oče obdržal ob menjavi s turnskim pomirjem.

Nasproti da Herič iz velenjskega pomirja Wagnu k šoštanjskemu gospostvu v zameno območje (teren) in sicer:

»Od Meševega neobdavčenega (ungezainten) travnika 'na vogalu' pri cestah dalje mimo Pečečnikove hiše po desni strani do ceste, po spodnji strani torej, da Perčnikova hiša ostane v sodišču, in naravnost dalje gor poleg ceste do Pevnikove (Penanicks) lesne delavnice in ostane njegovo bivališče tudi v deželenem sodišču, skozi ograjo do njegovega vinograda, tudi skozi majhno ograjo, do brvi v jarkudo Brunšekovega mlina, po Paki do Andreja v Tajni, od tam izven

Hudovernikovih travnikov ob ograji po poti skozi vlažni gozd ponovno do Meševega zgoraj omenjenega neobdavčenega travnika 'na vogalu'.«

S tem so bile zamenjane tudi deželnopravne pravice na zamenjanih območjih. To mnjalno pogodbo [ki jo je Orožen še videl v velenjskem grajskem arhivu] so pečatili razen obeh stank ovdovela mati Katarina Wagen rojena Schrott, Erazem Rambšisl s Šaleka in Felicijan Wagen z Bogenšperka.

Potemtakem se zdi, da se velenjsko pomirje ki ga šoštanjski urbar iz 1575 omenja le z besedami:

»Prav tako razen Šoštanja ima Franc Lichtenberški, blagoslovljen, zdaj Baltazar Wagen proti Velenju pomirje /.../« ni raztezalo preko Pake.

Posestniki trdnjave in gospostva Velenje

(ni prevedeno)

1885: Janisch, Josef Andreas: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*, mit historischen Notizen und Anmerkungen, Graz, Leykam, 1885.

<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-QQOVG1BG/95d7865e-f120-43e9-9d01-e2f4e6db7507/PDF>

str. 1367 ss

Wöllan, Schloß u. Gut in der gleichnamigen Orts- u. Rstrlgmd. d. Grchtsbjt. Schönstein, im Besitze der Frau Bianca Adamovich de Czepin, mit einem Grund-complexe von 199 Joch 800 □Klf. oder 114.713 Hft., u. zw. 11 Joch 500 □Klf. Gärten und Acker, 39 Joch 300 □Klf. Wiesen, 9 Joch 400 □Klf. Weiden, 1 Joch 200 □Klf. Weingarten u. 138 Joch 1000 □Klf. Waldungen. Das Schloß liegt auf einem 210 Fuß (66.4 Meter) hohen bewaldeten Berge, von dem aus man eine prächtige Aussicht genießt, die sich zwar auf die Anschauung des malerischen Schallthales beschränkt, aber doch durch die liebliche Gruppirung der vielen an den Bergen liegenden Schlösser und Kirchen und den großartigen Hintergrund der hohen Gebirge (des Ursulaberges, der Pöygen, der Sulzbacher u. Steiner Alpen, endlich des Iselgebirges) mächtig an-

zieht. Das Schloß selbst, welches mit einer starken, mit Ephen bewachsenen Ringmauer umgeben ist, bildet ein unregelmäßiges Rechteck und ist ein am Felsen liegender, alterthümlicher, massiver Bau, mit Kasterdicken Mauern, zwei Stockwerke hoch. Es ist, obwohl schon sehr alt, noch sehr gut erhalten. Die Ringmauer hat drei rundlich gebaute, mit Keinen, kaum 1–2 □Schuh großen Fensterchen versehene Wart- oder Schutzhürme, die zur Vertheidigung dienen. Westlich vom Schlosse, an der Ringmauer liegend, ist die Schloßkapelle mit einer (leeren) Gruft und der Jahrzahl 1660. Diese Kapelle ist jedenfalls viel später als das Schloß erbaut worden. Westlich vom Schlosse soll in früherer Zeit ein unterirdischer Gang nach dem Markte geführt haben. Das Schloß hat 24 Zimmer, einen Rittersaal (an der Außenseite ein Balcon), 1 Empfangsaal, 1 kleinen und 1 großen Speisesaal und 1 Bibliothekzimmer. In den untersten Räumen des Schlosses sind lauter Keller mit eisernen Thüren. In den Räumen der Keller unter dem Rittersaale befindet sich auch ein rundlich gebauter Hungerthurm, der ziemlich in die Tiefe führt und manchen armen Verurtheilten beherbergt haben mag. Das Einfahrtsthor, an der Ringmauer angebracht, führt in den ersten Hof und in's Freie um das Schloß. Vom Eingangsthor, in den ersten Stock des Schlosses führt eine an der Westseite des Gebäudes angebrachte Stiege. Um das große eiserne Eingangsthor nicht immer öffnen zu müssen,

Eingangsthor nicht immer öffnen zu müssen, befindet sich in der Mitte desselben eine 1 Meter hohe Oeffnung, durch die man hinaus- und hereinstiegt. Das Innere des Schlosses ist mit Pracht ausgestattet und enthält eine große Zahl kunstvoller, alterthümlicher und werthvoller Möbel aus dem 14. und 15. Jahrh.; auch alterthümliche Ofen sind in 2 Zimmern zu sehen. Im Rittersaale sind die Wände voll mit alten Waffen, Schildern, Rüstungen, Harnischen aus obiger Zeitperiode behangen. Südlich, außer dem Schlosse liegend, ist ein 55 Meter tiefer Brunnen, woraus mittels eines großen eisernen Schwungrades Wasser gepumpt werden kann. Auch eine 26.5 Meter tiefe Cisterne ist vorhanden. Noch vor wenig Jahren führte statt der Treppe eine Zugbrücke in das Schloß. An der Südseite des Schlosses hinter dem Garten sind ausgedehnte schöne Parkanlagen und östlich von den letzteren, im Walde versteckt, ein Eiskeller mit kegelförmigem Dache. — Wer die Erbauer und ersten Besitzer der Beste Wöllan (Welen, Vellen) waren, ist nicht bekannt. Als erstbekannte Besitzer erscheinen die Chunigsperch, von welchen im J. 1296 Friedr. v. Chunigsberg (Königsberg) Wöllan besaß. Im J. 1322 bestätigte Agnes von Chunigsperch den von

ihrem Gatten geschenehen Verkauf der Besten Heggenberg und Wöllan um 40 Mark Geldes. Dito. Wien am Montage Misericordia Domini 1393 entschied Herzog Albrecht zwischen Johann v. Liechtenstein und Grafen Hermann von Cilli, welcher jenem diese Beste ohne Absage feindlich abgenommen hatte und verurtheilte den Letzteren zur Genugthuung. — Im 15. Jahrh. existirte auch ein gleichnam. Edelgeschlecht, von welchem aber nur Jobst v. Wöllan, der um das Jahr 1422 lebte, und Johann von Wöllan, Stiftspriester zu Oberburg 1414 bekannt sind. Ob sie aber Wöllan besaßen, ist unbekannt. Auch besaßen diese Herrschaft noch die Wagensberg und die Herren von Pettau. Im J. 1643 belagerten die Türken zweimal die Beste, konnten sie aber nicht erobern, daher sie sich mit der Verwüstung des Marktes begnügen mußten. Im Jahre 1681 besaß das Schloß Franz Anton Graf v. Sauer, 1790 Gabriel Bauer, später Eduard Triegler, dann Graf d'Harmoncourt, hierauf Carl Adamovich de Czepin, von dem es an die jetzige Besitzerin gelangte.

Velenje, grad in posestvo v krajevni skupnosti in katastrski občini enakega imena v sodnem okraju Šoštanj, v lasti gospe Biance Adamovich de Czepin, z zemljiškim kompleksom velikosti 199 joh in 800 Π ²¹⁵ klafter ali 114,713 hektarov, in sicer 11 joh 500 Π klafter vrtov in njiv, 39 joh 300 Π klafter travnikov, 9 joh 400 Π klafter pašnikov, 1 joh 200 Π klafter vinogradov in 138 joh 1000 Π klafter gozdov.

Grad leži na 210 čevljev (66,4 metra) visokem gozdnatem hribu, s katerega človek uživa veličasten razgled, ki je sicer omejen na slikovito Šaleško dolino, vendar zaradi ljubke razporeditve mnogih po hribih ležečih gradov in cerkva in čudovitega ozadja visokih pogorij (Uršlje gore, Pece, Solčavskih in Kamniških alp, končno Jezerskega pogorja) naredi močan vtis.

Sam grad, ki je obdan z močnim, z bršljanom preraslim obzidjem, tvori nepravilen pravokotnik in je na skali ležeča, starodavna masivna stavba, s klastro debelimi zidovi, visoka dve nadstropji. Je, dasi že zelo star, še zelo dobro ohranjen. Obzidje ima tri krožno zgrajene, stražne ali obrambne stolpe z majhnimi, ne 1-2 čevlja velikimi okenci, ki služijo za obrambo. Zahod od gradu, na obzidju, je grajska kapela s (prazno) grobnico in letnico 1660. Ta kapela je vsekakor zgrajena dosti kasneje kakor grad. Zahodno od gradu naj bi v prejšnjem času podzemni hodnik vodil v trg. Grad ima 24 sob, viteško dvorano (na zunanji strani balkon), sprejemno dvorano, malo in veliko jedilnico in knjižno sobo. V spodnjih prostorih gradu so le kleti z železnimi vrati. V kletnih prostorih pod viteško dvorano se nahaja tudi krožno zgrajeni gladovalni stolp (Hungerthurm), ki vodi precej v globino in je bil bržčas dom mnogim ubogim obsojencem. Uvozna vrata (Einfahrtsthor) na obzidju vodijo na prvo dvorišče in na prosto okoli gradu. Od vhodnih vrat v prvem nadstropju gradu vodijo stopnice ob zahodni strani stavbe. Da bi velikih železnih vrat ne bilo potrebno vedno odpirati, se nahaja sredi njih 1 meter visoka odprtina, skozi katero se izstopa in vstopa. Notranjščina gradu je opremljena s sijajem in obsega veliko število umetniškega, starodavnega in dragocenega pohištva iz 14. in 15. stoletja; tudi starodavne peči se vidjo v dveh sobah. V viteški dvorani so stene polne starega orožja, ščitov, oklepov iz zgoraj navedenega časovnega obdobja. Južno, ležeč izven gradu, je 55 m globok vodnjak, iz katerega se lahko črpa vodo z velikim železnim vztrajnikom (Schwungrad). Ohranjena je tudi 26,5 metra globoka cisterna. Še pred nekaj leti je v grad vodil dvižni most namesto stopnic. Na južni strani gradu, za vrtom, so obsežni lepi parki, vzhodno od njih pa je skrita v gozdu ledenica s stožčasto streho.

Ni znano, kdo je bil graditelj in prvi lastnik trdnjave Velenje (Wöllan, Welen, Bellen). Kot prvi znani posestniki se pojavijo Kunšperški, od katerih leta 1296 poseduje Velenje Friderik Kunšperški. Leta 1322 priča Agnes Kunšperška, da je njen mož prodal trdnjavi Heggenberg in Velenje za 40 mark denarja. Na Dunaju, na ponedeljek po Misericordia Domini (Gospodovega usmiljenja = druga nedelja po veliki noči)²¹⁶ 1393 je odločil vojvoda Albrecht med Janezom Liechtensteinskim in Hermanom grofom Celjskim, ki je prvemu brez napovedi sovražno odvzel in je obsodil slednjega na povračilo.

V 15. stoletju je obstajala tudi istoimenska plemiška družina, od katere pa sta poznana le Jošt Velenjski, ki je živel okoli leta 142, in Janez Velenjski, duhovnik samostana v Gornjem gradu 1414. Če pa so posedovali Velenje, je neznano. To gospostvo so posedovali tudi Wagensbergi in gospodje Ptujski, v letu 1643 so trdnjavo dvakrat oblegali Turki, a je niso mogli osvojiti, zato so se morali zadovoljiti z opustošenjem trga. Leta 1681 je posedoval grad Franc Anton grof Sauer, 1790 Gabriel Pauer, kasneje Edvard Trigler, nato grof d'Harnoncourt, nato Karl Adamovich de Czepin, od katerega je prešel na sedanjo lastnico.

²¹⁵ Π = kvadratnih

²¹⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/Misericordia_Sunday

Notranje dvorišče gradu
okrog leta **1900**.²¹⁷

Zimska razglednica gradu
Velenje z dobro vidno
vetrnico za dviganje vode iz
zunanjega vodnjaka (**pred
1904**).

²¹⁷ Ravnikar, Grad.

Wöllan.

(Steiermark.)

Ungefähr in der Mitte der Bahnlinie von Cilli nach Unterdrauburg liegt neben dem Markte Wöllan auf einer bewaldeten Anhöhe das gleichnamige alte Schloß, Fig. 206. Es bietet eine weite Aussicht über das da sehr breite Pöcktal auf die dahinter aufsteigenden Karawanken und erscheint mit seinen reich mit Efeu bekleideten Mauern wie eine aus dem Mittelalter wohl erhaltene Burg. Bei einer

Fig. 206.

Besichtigung zeigt sich jedoch, daß es sich da um einen fast völligen Neubau wohl des sechzehnten Jahrhunderts handelt.

Die einfache Anlage besteht, Fig. 207, nur aus einem großen, einen Binnenhof umschließenden Wohngebäude und einer Ringmauer mit Rondellen.

Der vom Markte hinaufführende Zugang tritt im Norden an den Bering hinan und dann durch das Rondell a mit der Jahreszahl 1558 in denselben ein. In dem Zwinger zunächst ansteigend, umkreist er das Wohngebäude bis zu seiner nord-westlichen Ecke, wo eine Freitreppe bis auf die Höhe des auf einer höheren Felsstufe liegenden Binnenhofes führt.

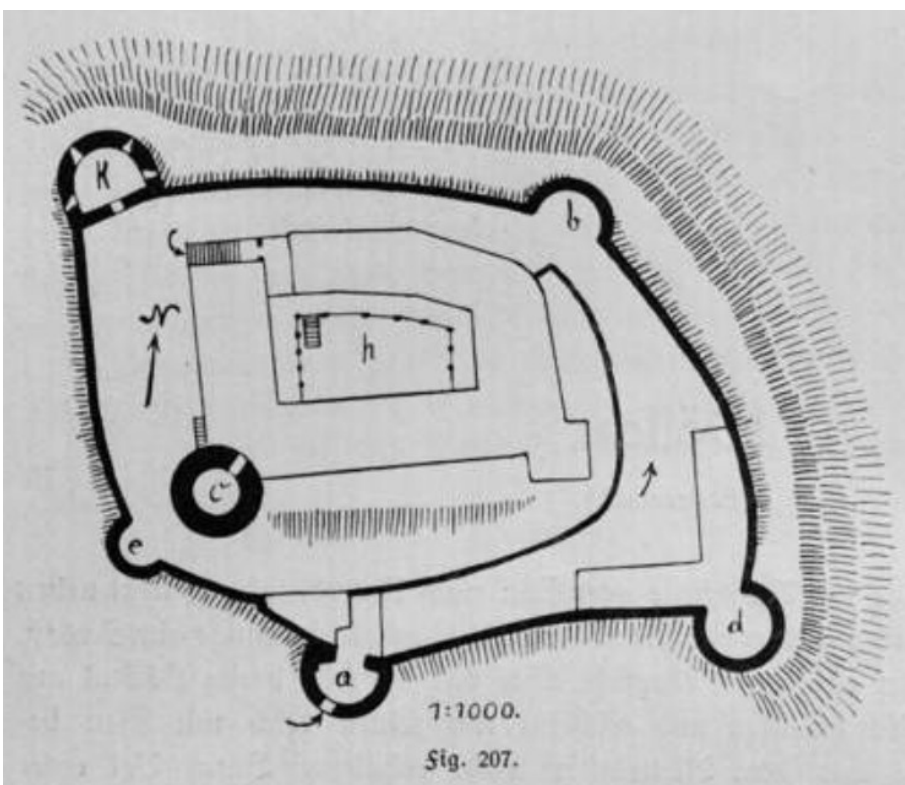

Fig. 207.

1910 Otto Piper:
**Österreichische
Burgen.** Achter Theil,
Wien, 1910.²¹⁸

*Velenje (Štajerska)
Približno na sredi železniške
proge od Celja do
Dravograda leži ob trgu
Velenje na gozdnati vzpetini
istoimenski grad, fig. 206.
Nudi širok razgled preko
tamkaj zelo široke Paške
doline na Karavanke, ki se
dvigajo v ozadju in se zdi s
svojimi zidovi, bogato
oblečenimi z bršljanom, kot
grad, dobro ohranjen iz
srednjega veka. Ob
pregledu pa se pokaže, da
gre domala v celoti za
novogradnjo iz šestnajstega
stoletja.*

*Enostavna zasnova, fig. 207,
sestoji le iz stanovanjskega
objekta, ki obdaja dvorišče
in obzidja z rondelami.
Dostop, ki vodi iz trga
navzgor, vodi skozi rondelo
z letnico 1558. V medzidju
(Zwinger) se dviga in
obkroži stanovanjsko stavbo
do severozahodnega
vogala, kjer vodi zunanje
stopnišče na višino
notranjega dvorišča, ki leži
na visoki skalni polici.*

²¹⁸ <https://daten.digital-sammlungen.de/0007/bsb00070358/images/index.html?id=00070358&groesser=&fip=193.174.98.30&no=&seite=204>

188

Wöllan.

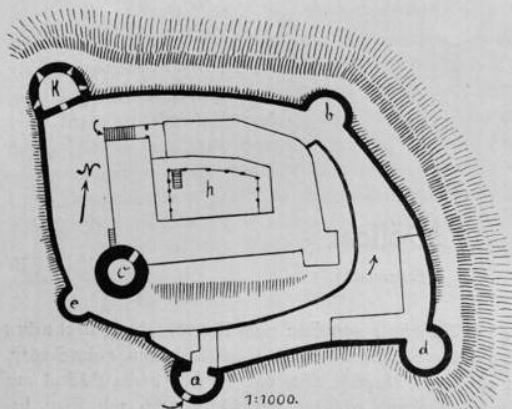

Fig. 207.

Am Ende der Treppe ist bis vor nicht langer Zeit eine Zugbrücke gewesen, von welcher noch eine neben der Eingangstür in der Mauer stehende Kettenrolle zeugt.

Der Binnenhof ist mit Arkadengängen umgeben, welche im Oberstock durch Glasfenster geschlossen sind. Die ihn auf der Ostseite begrenzende Wand ist mit zwei Metern stärker als da die Außenwand des Traktes. Sie muß also ur-

sprünglich nach Osten hin freigelegt haben, was auch auf einen gründlichen Umbau schließen läßt.

Solchen zeigt außerdem noch besonders die südwestliche Ecke, Fig. 208 links, wo der ursprüngliche Bergfried c von neun Metern Durchmesser, welcher, der Bergseite entgegengestellt, wohl ganz freigestanden hat, mit großen Fenstern und einem Balkon, weiter oben auch innen abgeschnitten, zu einem Teile des Wohnbaues gemacht worden ist. Auch dessen Fenster ohne Seitenbänke und Steinkreuze lassen die jüngere

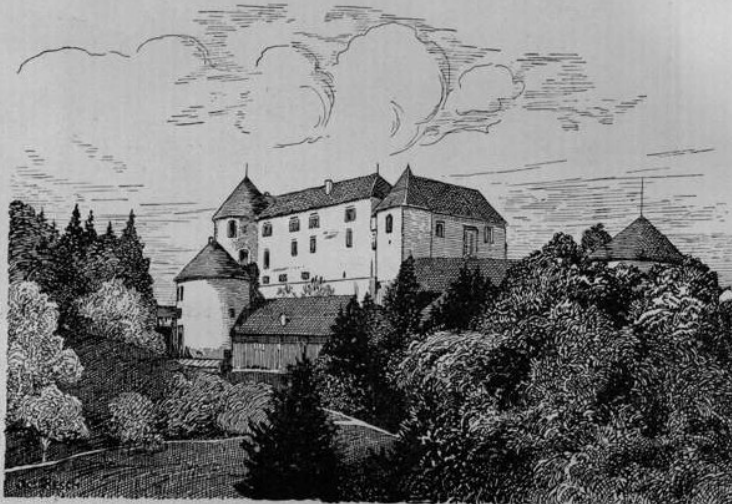
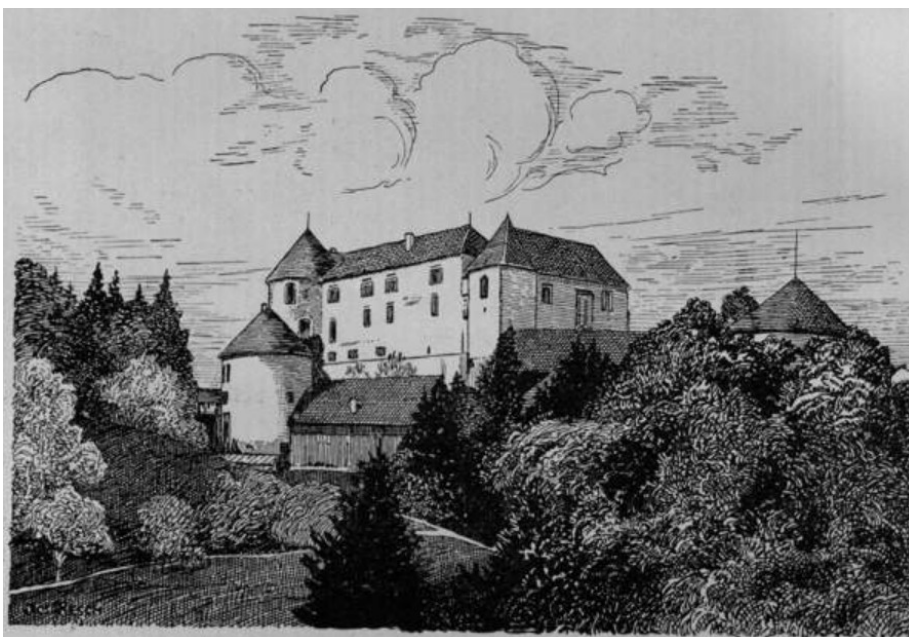

Fig. 208.

Na koncu stopnic je bil do nedavnega časa dvižni most (Zugbrücke), na katerega še vedno kaže boben za verigo (Kettenrolle), ki tiči v zidu ob vhodnih vratih.

Dvorišče je obdano z arkadami, ki so v nadstropju zaprte z zasteklenimi okni. Zid, ki zamejuje dvorišče na vzhodu je z dvema metroma močnejši kot zunanji zid trakta. Torej je moral prvotno biti proti vzhodu prost, kar tudi dovoljuje sklepati o temeljiti prezidavi.

To kaže tudi še posebej jugozahoden vogal, fig. 208 levo, kjer je prvotni bergfried c) s premerom devetih metrov, ki je stal na strani proti hribu povsem samostojno, z velikimi okni in balkonom, v vrhnjih etažah tudi znotraj odrezan, postal del bivalne stavbe. Tudi njegova okna brez sedilij (Seitenbänke) in kamnitih križev dovoljujejo prepoznati mlajši čas gradnje.

00070358

Wöllan.

189

Bauzeit erkennen. Ausnahmsweise ist unter den Erdgeschoßarkaden noch ein älteres, hübsch ausgemeißeltes Türgewände, fig. 209, vorhanden.

Auch die Umfassung des sechzehnten Jahrhunderts hat später noch mehrfache Änderungen erfahren müssen. Die nach außen tief hinabgehende Ringmauer und die Rondelle e und b sind, wohl der Aussicht wegen, bis auf eine niedrige Brüstung abgetragen und das Rondell k ist über einem tief hinabgehenden Untergeschoß mit Schießcharten zu einer Kapelle gemacht, der da angebrachten Jahreszahl nach wohl 1660.

Unter den sonst einfachen Rondellen zeichnet sich das auf der südöstlichen Ecke stehende, d, mehrfach aus. Es hat, fig. 210, in etwa zwei Drittel seiner Höhe drei ganz hübsch ornamentierte Re-

Fig. 210.

naissancefenster und das niedrige oberste Geschosß ist wie bei einem Rondell auf Friedberg, fig. 28, auf Kragsteinen vorgefragt, zwischen welchen hinter einem um dem anderen Bogen Gußlöcher angebracht sind und darüber Schießcharten. Jetzt ist das Rondell mit zu dem anstoßenden Pferdehalle gezogen und, ohne Zwischenböden, oben nicht wohl mehr zugänglich.

Im Norden und Osten läuft von k bis d zwischen dem Mauerfuße und dem Bergabhänge eine ebene Fläche von Fahrwegbreite hin. Es ist anzunehmen, daß sie von Palisaden eingefast gewesen ist.

Nach Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon der Steiermark, hat das Schloß 24 Zimmer und 4 Säle, einen 55 m tiefen Brunnen und außerdem eine 25,5 m tiefe Zisterne. Die alte Abbildung von Vischer, fig. 211, ist jedenfalls wenig genau. —

Erst 1296 wird ein Friedrich von Chunigsberg als Besitzer der Burg genannt, hundert Jahre später ein Johann von Liechtenstein. 1643 wurde es von den Türken zweimal vergebens belagert. Nach noch mehrfachem Besitzwechsel gehört Wöllan jetzt Herrn Adamovich de Czepin.

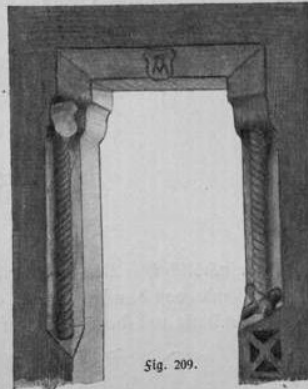

Fig. 209.

Nach Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon der Steiermark, hat das Schloß 24 Zimmer und 4 Säle, einen 55 m tiefen Brunnen und außerdem eine 25,5 m tiefe Zisterne. Die alte Abbildung von Vischer, fig. 211, ist jedenfalls wenig genau. —

Erst 1296 wird ein Friedrich von Chunigsberg als Besitzer der Burg genannt, hundert Jahre später ein Johann von Liechtenstein. 1643 wurde es von den Türken zweimal vergebens belagert. Nach noch mehrfachem Besitzwechsel gehört Wöllan jetzt Herrn Adamovich de Czepin.

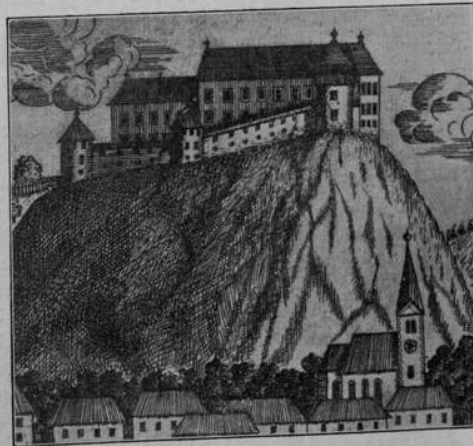

Fig. 211.

Za izjemo je pod arkadami pritličja še ohranjen starejši, čedno izklesan vratni portal, fig. 209.

Tudi obseg iz šestnajstega stoletja je moral kasneje doživeti večkratne spremembe. Navzven globoko obzidje in rondeli e) in b) sta – tako izgleda – znižani na nizko oprsno višino in rondela k) je nad globoko spuščeno kletjo s strelnimi linami preurejena v kapelo, po tam vrezani letnici menda 1660.

Med sicer enostavnimi rondelami se tista na jugovzhodnem vogalu večkrat odlikuje. Ima, fig. 210, na nekako dveh tretinah višine tri prav ljubko okrašena renesančna okna in nizko vrhnje nadstropje je kot pri rondeli na Friedbergu, fig. 28, razširjeno na konzolah, med katerimi so za loki izlivne odprtine in nad njimi strelne line. Zdaj je rondela združena z nanjo naslonjenimi konjskimi hlevi in – brez vmesnih tal – zgoraj ni več dostopna.

Na severu in vzhodu je med k) do d) med vznožjem zidu in pobočjem hriba izravnana površina v širini vozne poti. Privzeti je, da je bila obdana s palisado.

Po Janischevem Topografsko statističnem leksikonu Štajerske ima grad 24 sob in 4 dvorane, 55 m globok vodnjak in 25,5 m globoko cisterno.

Stara upodobitev Vischerja, fig. 211, je vsekakor manj pravilna.

Šele 1296 je Friedrich Kunšperški naveden kot posestnik gradu, sto let kasneje Janez Liechtensteinski. 1643 so ga dvakrat oblegali Turki. Po še večjih spremembah lastništva pripada Velenje sedaj gospodu Admovich de Czepinu.

OPOMBA: Portal slika 209 ima na risbi še tordirane (zavite) profile, so danes so se obrusili, tudi križni dekor desno je močno zabrisan.

Landtafel
 Zahl der Grundbuchseinlage: 1438 A. Katastralgemeinde: Wöllan
 Gerichtsbezirk: Schönstein
 Herrschaft Wöllan
 1. Landtbl. von 7. Jul. 650/1

Postzahl	Katastralsahl	Bezeichnung der Parzelle (Hausnummer, Culturgattung)	Postzahl	Katastralsahl	Bezeichnung der Parzelle (Hausnummer, Culturgattung)
1	1	Längungzelle Hofgebäude 111. parzelle Hofnummer i Hausstellzelle	1	1	stavbna parcela: grajska stavba hišna številka 1 (VELENJSKI GRAD)
2	3	Längungzelle Ställe			z dvoriščem in sušilnico za lan (Brechelstube)
3	10	Längungzelle Kullgebäude	2	3/1	stavbna parcela: ledenica
4	11	Längungzelle Meiergebäude	3	10	stavbna parcela: hlev
5	11	Längungzelle Getreideherpfe	4	11/1	stavbna parcela: pristava (Meiergebäude)
6	12	Längungzelle Hofgebäude 112. parzelle Hofnummer	5	11/2	stavbna parcela: kašča za žito (Getreideherpfe)
7	12	Längungzelle Ställe	6	12/1	stavbna parcela: grajska stavba z dvoriščem (VILA)
8	26	Acker	7	12/2	stavbna parcela: ledenica
9	42	Acker	31	63	Hof
10	43	Garten	32	64	Hof
11	44	Acker	33	65	Hof
12	45	Hof	34	66	Acker Garten
13	46	Garten	35	67	Acker Garten
14	46	Hof	36	68	Acker Garten
			37	69	Hof Garten
			38	70	Acker Garten

Mit Bezug auf die durchgeführte Neuauflage für weitere Eintragungen abgeschlossen am 12. April 1912

Popis gospostva Velenje v štajerski deželni deski, vložek št.1438. Izrez. Hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu.²¹⁹

Reprezentančne sobane Velenjskega gradu pred 2. svetovno vojno,²²⁰ INDOK center, fototeka, Velenje, grad 8863S, **foto France Stele.**

»Velenjski grad, altdeutsch sedežna garnitura in klasicistična predalnika ter umetniška slika Lot s hčerama, ki sedaj visi v prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani.²²¹

Neznani avstrijski slikar. Po koncu druge svetovne vojne je bila kot del fonda Federalnega zbirnega centra namenjena za opremo prostorov Narodne in univerzitetne knjižnice, kjer visi še danes.«²²²

PODZEMELJSKI ROV Pravijo, daje vodil z velenjskega gradu v trg podzemeljski rov. - (Orožen 1936: 119; zapisal Franc Povh)

TOMAŽ HREN V VELENJU Velenjski grad in cerkev Matere Božje v Velenju sta bila ob času reformacije protestantovska. V protireformacijskih bojih je prišel v te kraje tudi ljubljanski škof Tomaž Hren s svojimi spremljevalci zažigati protestantovske knjige. Prebivalci so bili tako razbuijeni, da niso hoteli dati škofu in spremljevalcem nič hrane. Tako govori ustno izročilo še dandanašnjih dni. - (Orožen 1936: 119; zapisal Franc Skaza)

Janko Orožen, Gradovi in graščine v narodnem izročilu, 1936,²²³ Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi.

²²⁰ Poles, Villa, 205: Maja Lozar Štamcar: Fotografije predvojnih grajskih interierjev, dragocen vir za proučevanje notranje opreme, zlasti pohištva. Kronika (Ljubljana), 1990, letnik 38, številka 3, podnapis na str. 155.

²²¹ Košak, Grajske. Tina Košak, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Grajske slikarske zbirke. http://zimk.zrc-sazu.si/sl/strani/grad_pano-11#v, 10. 10. 2012.

²²² Košak, Slikarske, 592, 594.

²²³ Mlinš

Grad Velenje - fotografija na steklo; okoli leta 1930.

Grad Velenje - fotografija na steklo; okoli leta 1930.

Grad Velenje pred prenovo.

Grad Velenje, domnevno med obema vojnama²²⁴

Fotografija podaja ključne informacije o mnogih stavbnih sestavinah, ki so sedaj izgubljene in bi jih bilo potrebno preveriti ali morda smiselno rekonstruirati.

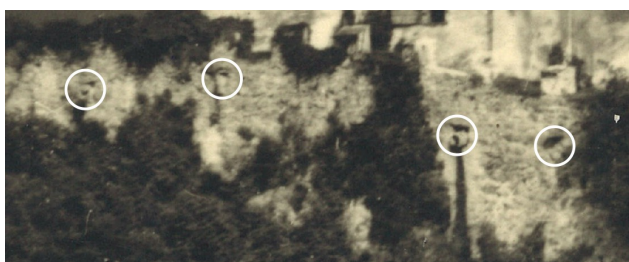
Ob sedanjem službenem vhodu je stal stolpič. Kdaj in zakaj so ga odstranili, ni znano. Zazidali so tudi vrata v zahodni fasadi v pritličju.

Ob južno stopnišče je bila prislonjena lopa s pultasto streho

Na strehi kapele je bil križ.

V obzidju se kaže serija odprtín, skozi nekatere je speljana kanalizacija. Gre morda za strelne line, ki so jih zasuli ob povišanju tlaka med obzidjem in grajskim jedrom? Bi bile z notranje strani obzidja te odprtine še vidne?

Podstrešna okna, ki so zdaj slepa in zazidana, so bila funkcionalna in opremljena z naoknicami (polkni).

²²⁴ Hrani ZVKDS OE Celje

1962: Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte.* München 1962, 189, str. 209-211. Prevod / komentar:

Zimmermann, Peter: ***Gradovi Šaleške doline pri Gadolli in Pircheggerju.*** V: Šaleški gradovi viteza Gadolle, Knjižnica Velenje, Velenje 2015, str. 242, 234.

»Najprej [torej prej kot grad] se pojavi trg: 1264 tržani Gebhard, Reycher, Herman iz 'Welna' kot priče v listini gornjegrajskega samostana, pozneje Gundaker iz Welna, 1270 priča podelitve fevda Otu Kunšperškemu, in Gundaker Stopniški (Hekkenberški), 1277 s premoženjem v Pesju pri Velenju. Bil je samo gradiščan [Burggraf]. Lastniki so bili Ptujski gospodje, tj. njihova veja, gospodje Kunšperški. Kako so ti prišli sem? 1223 (1322?) sta dla Herdegen in Friderik Ptujski svojemu stricu po materini strani Frideriku Kunšperškemu 200 mark [100 karolinških funtov po 406 g, torej 40,6 kg] srebra in za to jima je zastavil gradova Belen [Velenje] in Stropnik [Heckenberg, pri Vranskem].«

Vendar je Hans Kunšperški tam obdržal nekaj posesti. Tako je leta 1340 prodal Erhartu Turnskemu za 15 mark srebra gozd v Šaleški dolini med sv. Jurijem [Škalami?] in Velenjem; 1348 je za 133 goldinarjev zastavil Viljemu Wildhausu nepremičnine pri »hiši pri Velenju« med Pesjem in Pako. Utrdbe pa ni nikdar več vzel iz zastave; po 1362 jo je od vojvode Rudolfa IV: vzel v fevd Friderik Ptujski. Po Rudolfovi smrti 1365 je postala njegova last.

»Gospoščina je kot dota Ane Ptujске prešla na Hansa Liechtensteinskega. Ta je prišel v spor z grofi Celjskimi in Velenje izgubil, vendar ga je z razsodbo vojvode Albrehta 1393 dobil nazaj.«

»Friderik Stubenberški se je poročil z eno od Liechtensteink, s tem je prešlo Velenje na njegovo družino. Njegova vnukinja Krescenca, soproga Konrada von Kreiga, in njen brat Hans sta 1437 skupaj imela v posesti utrdbo in urad 'Welein'; oskrbnik Jošt Turnski. 1477-1501 se pojavi kot lastnik Sigismund Lichtenberg. Njegov sin (?) Franc, zadnji svojega rodu († 1541), je imel s Hansom Teufenbachom zaradi Veklenja ('Wela') proces, 1522 odločen v Lichtenbergerjevo korist, kajti ta ga je zapustil svoji hčeri Veroniki, soprogi Hansa Wagna Wagensberškega. 1598 je gospoščinokupil Baltazar Herič s Turna in Paškega gradu / Pakensteina, jo 1603 zamenjal s Hansom Ludvikom Sauerjem Kozjaškim, ki je od svoje žene Veronie in njenih sester dokupil imenje Kaplja (7 podložnikov). Sauerji so imeli Velenje do 1797 (1727 z Lilienbergom 293 funtov), potem ga je kupil Gabriel Pauer, 1829 na sodni dražbi Edvard Trigler, 1851-1858 grof Hubert d'Harnoncourt-Unvezagt, 1858 Karl Adamovich, 1919 grofica Herberstein-Proskau.«

»1754 je štela gospoščina 313 hiš, od tega jih je ležalo v uradu Katzenstein 35, v trgu Velenje 21, k temu 57 vinogradnih pravic. Odkupnina je znašala 54.875 goldinarjev.«

Grad²²⁵ Vidno je sadno drevje znotraj obzidja.

Velenje – grad, foto Curk, 1957, ZVKDS OE Celje. V traktu ob rondeli stara razporeditev oken. Pot južno od gradu po pobočju. Močna ozelenitev okoli gradu.

Velenje – grad, foto Curk, 1957, ZVKDS OE Celje. Dimnik nekdanjega steklenjaka, ključasta strelna lina na konzolnem vencu rondela.

Strelna lina v rondeli, foto Stoparj, ZVKDS OE Celje, poleti 1968. Rondela je enotno ometana, danes je ometano samo ostenje line, preostalo široko fugirano. Ometati tudi ta del stene?

Konzole balkona, foto Stoparj, poleti 1968, ZVKDS OE Celje. Tudi na desni konzoli je bil ščitek, do leta 2019 povsem uničen in takrat rekonstruiran ob obnovi balkona.

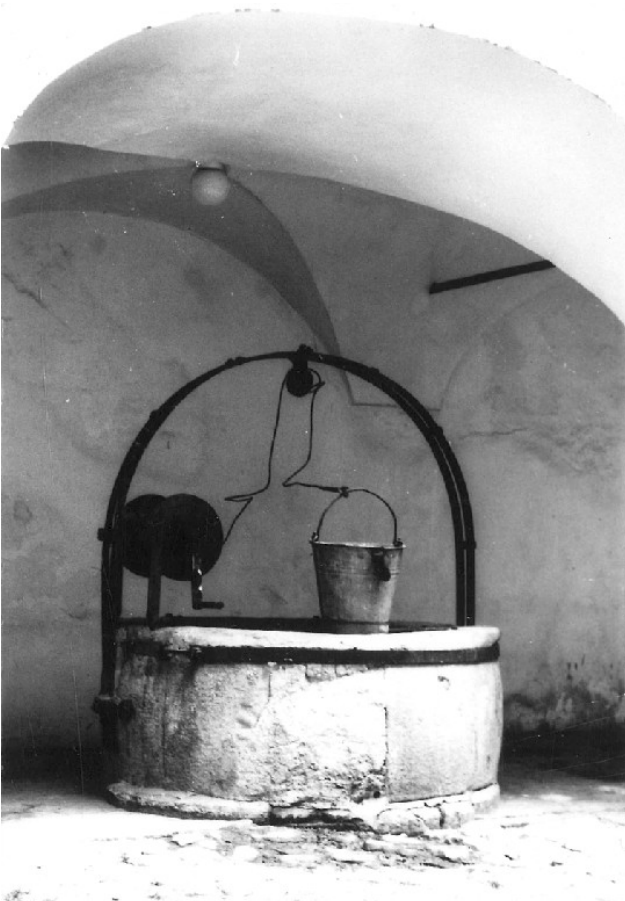
²²⁵<https://mynight.si/events/odprtje-razstave-motiv-velenjski-grad/>

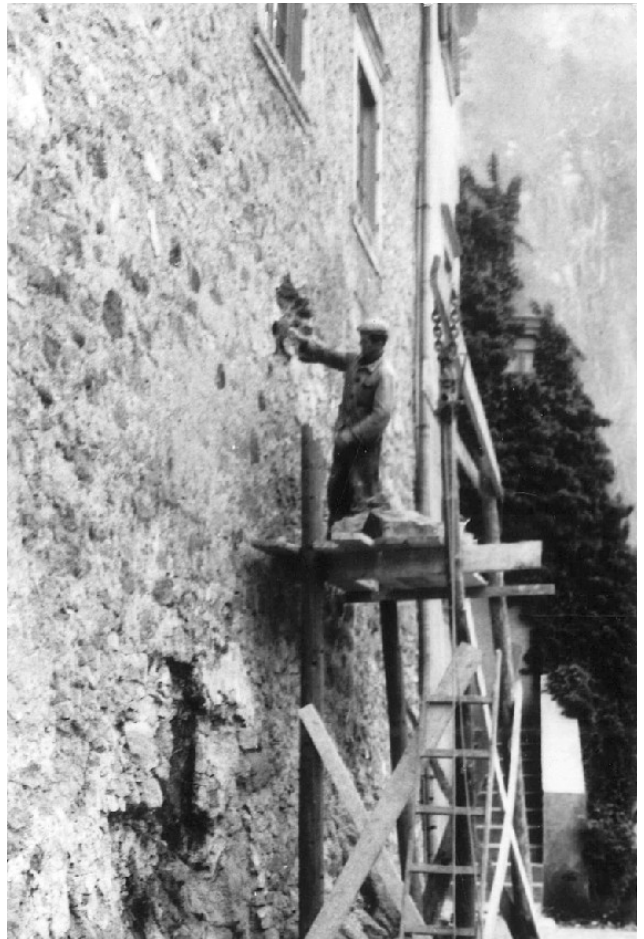
Okno kletne etaže ob rondeli, foto Stopar, poleti 1968, ZVKDS OE Celje. Viden je omet, danes je območje samo fugirano.

Detajl na zahodni fasadi gradu, foto Stopar, poleti 1968, ZVKDS OE Celje.

Vodnjak pod oboki arkadnega hodnika, foto Stopar, poleti 1968, ZVKDS OE Celje. Svetilka v temenu oboka.

Obnova zahodne fasade, foto Stopar, poleti 1968, ZVKDS OE Celje.

Izzidek na treh trojnih konzolah na severni fasadi, foto Stopar, poleti 1968, ZVKDS OE Celje.

Obnovljen prizidek na grajskem dvorišču, foto Stopar, ZVKDS OE Celje, 1969. Vhoda v Rudarsko zbirko in Mastodonta sta brez nadstreškov. Kdaj in zakaj sta bila dodana? Streha je bobrovec, sedaj skodle.

Izzidek, foto Stopar, poleti 1968, ZVKDS OE Celje.

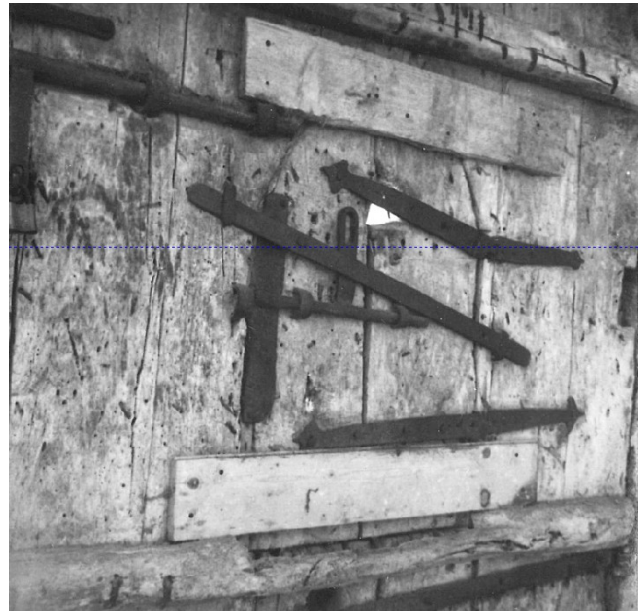
Del obnovljenega južnega obrambnega zidu, foto Stopar, 1969, ZVKDS OE Celje. Vhod v 'gostilno' brez nadstreška, delavnica še eno etažo višja kot danes.

Vhodni stolp gradu z dvoriščne strani, foto Stopar, 1969, ZVKDS OE Celje. Preoblikovane odprtine, bobrovec, objekt levo višji za eno etažo.

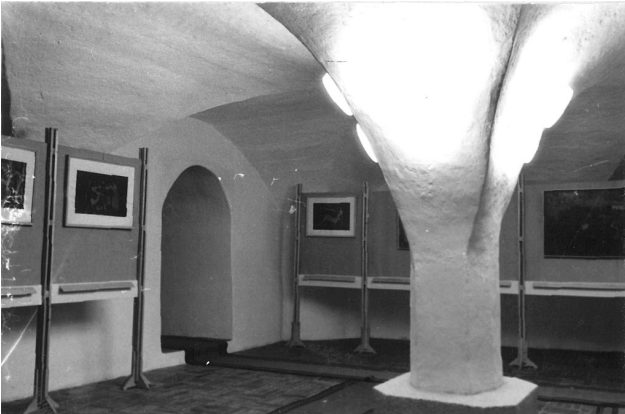

Vrata glavnega vhoda v grajsko jedro z notranje strani, foto Berk, 1969, ZVKDS OE Celje.

Okovje na vratih. Ibid.

Jakijeva soba, foto Berk, ZVKDS OE Celje. Svetila na obokih.

Cesarjeva soba, foto Berk, ZVKDS OE Celje.

Cesarjev depo v kleti, foto Berk, ZVKDS OE Celje – posnetek sestavljen iz slik 3 in 7. Značilna obdelava obokov z ostanki ulivanja v opaže.

Velenje, stari grad, foto Berk, ZVKDS OE Celje, brez letnice.

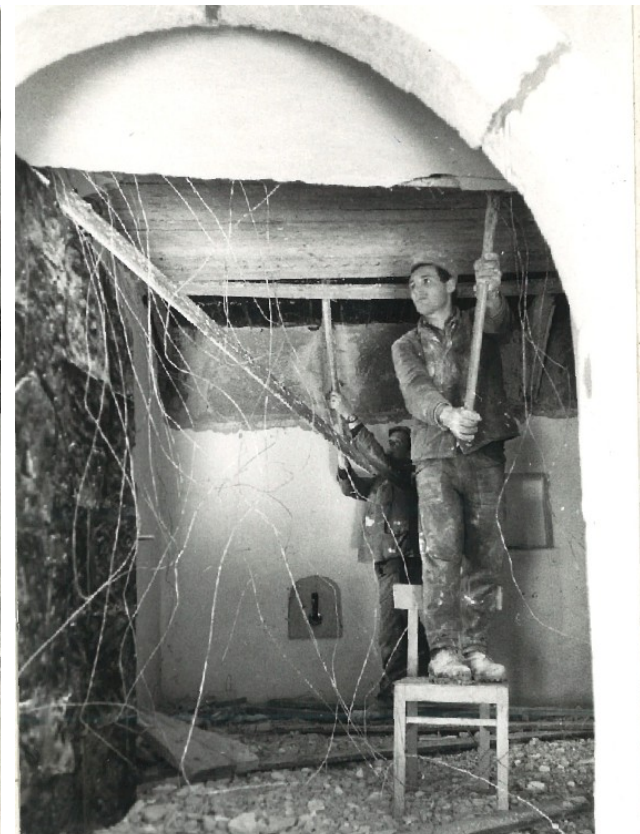
Zahodna fasada neometana, šivani vogali? Na obzidju opeka (zareznik?)

Foto Berk, ZVKDS OE Celje. Trikotna odprtina na severni fasadi.

Foto Berk, ZVKDS OE Celje.

Odstranjevanje lažnega oboka na lesenem opažu v vhodni veži, 1969, foto Berk, ZVKDS OE Celje, neg. A-184/21 in 22

Foto Fonda, avgust 1973, ZVKDS OE Celje. Sirena na strehi. Nužen element ali bi jo lahko prestavili kam drugam (skakalnica)?

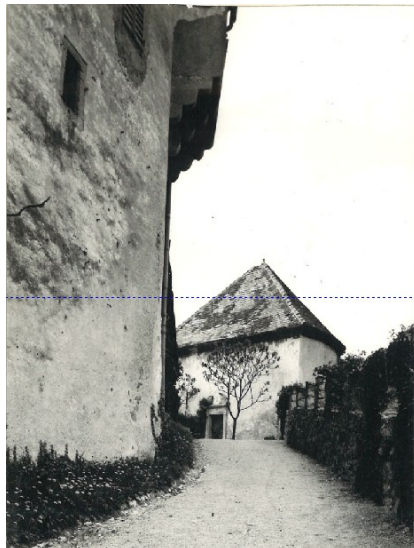

Foto Fonda, avgust 1973, ZVKDS OE Celje. Pred kapelo raste par octovcev (Rhus typhina).

Foto Fonda, avgust 1973, ZVKDS OE Celje. Stena nad vhodom neometana.

Foto Fonda, avgust 1973, ZVKDS OE Celje. Vhodni portal pred zamenjavo. Vratna krila niso obita s pločevino.

Portal po prenovi: kosi so različno sestavljeni glede na original, sklepnik je poenoten s preostalim profilom.

Ali je bila rozeta svojčas pobarvana? Zakaj tako drugačen ton kamna?

Foto Fonda, avgust 1973, ZVKDS OE Celje. Portal v kapelo

Foto Fonda, avgust 1973, ZVKDS OE Celje. Vrata v grajsko jedro.

Velenje – grad, foto Stopar, junij 1974, ZVKDS OE Celje, brez opisa lokacije. Zid v cvingerju? Lina?

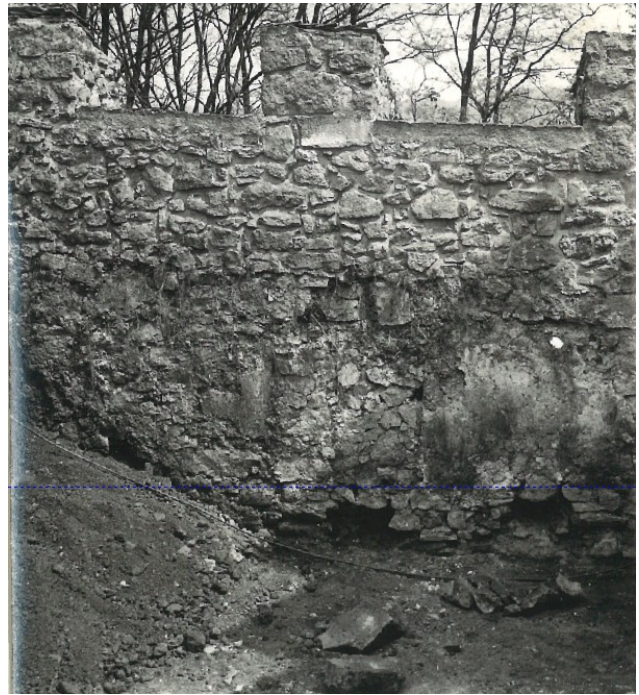
Velenje – grad, foto Stopar, junij 1974, ZVKDS OE Celje, brez opisa lokacije. Najbrž isto območje izkopavanja kot spodaj.

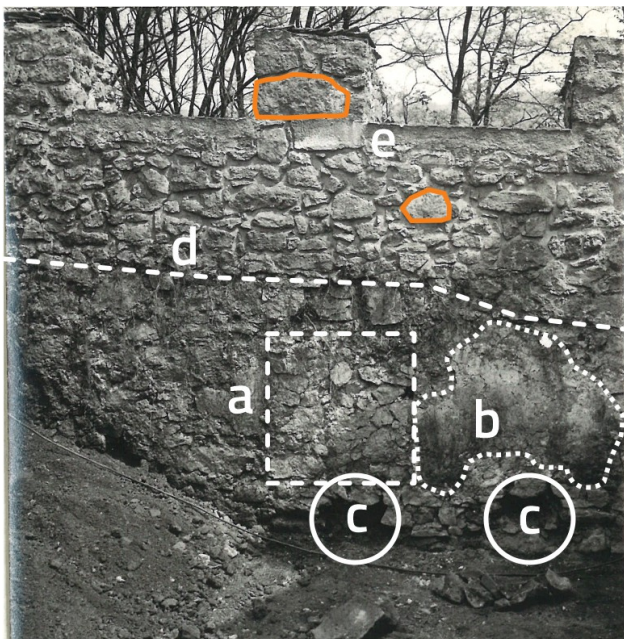
Rondela – ostrešje pred menjavo

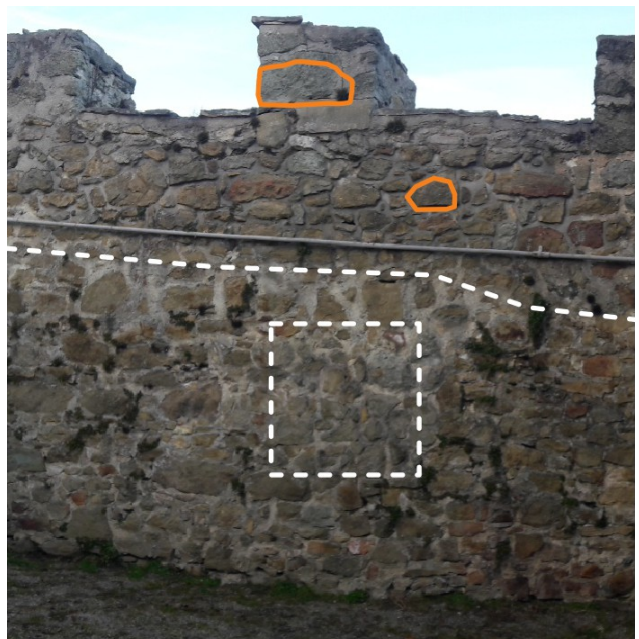
Izkop na zunanjem dvorišču, junij 1974, foto: Stopar, ZVKDS OE Celje, neg. B419-2

Izkop na prednjem dvorišču, junij 1974, foto: Stopar, ZVKDS OE Celje, neg. B419-3

Komentar: **a)** zazidana strelna lina v obzidju; desno ob njej je **b)** vidna velika zaplata gladkega ometa – dokaz, da je bil to nekoč notranji prostor; pod lino sta **c)** morda tramovnici; vidna je nadgradnja / druga gradbena faza gradnje obzidja **d)**; obzidje je pokrito z opeko bobrovec na betonski osnovi, ki je bila kasneje zamenjana za klane apnenčaste plošče – te so zdaj dotrajale.

Primerjava z današnjim stanjem: če pokrijemo dva ključna kamna v zidu, dobimo mesto, kjer bi morala biti zazidana lina. Stena je na tem mestu močno prezidana (slabša zidava), lina ni prezentirana. Kaj se je dogajalo? Zakaj je bil odstranjen omet? Prezentirati / rekonstruirati strelno lino?

Detalji odstranjenega vhodnega portala, 18. 2. 1987, ZVKDS OE Celje, in montaža novega portala, 21. 12. 1990, ibid

28. 5. 1990, foto Gričar, ZVKDS OE Celje. Ograja balkona z litoželeznimi vertikalami? Vrata balkona v slogu polken? Zasteklitev oken s pihanci?

28. 5. 1990, foto Gričar, ZVKDS OE Celje. Obnova kapele.

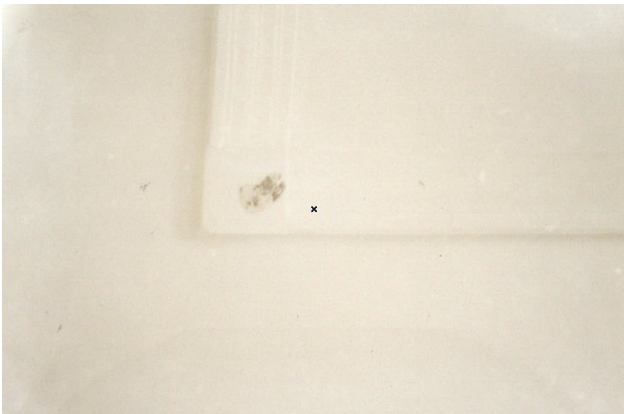
28. 5. 1990, foto Gričar, ZVKDS OE Celje. Kasetna okna = notranja in zunanja zasteklitev.

Stop v vogalni sobi, foto Gričar, 14. 9. 2000, ZVKDS OE Celje.

Stena v vogalni sobi, foto Gričar, 14. 9. 2000, ZVKDS OE Celje.

Štukatura v vogalni sobi v 1. nadstropju, foto Gričar, 14. 9. 2000, ZVKDS OE Celje.

Starejši ometi, foto Gričar, 14. 9. 2000, ZVKDS OE Celje.

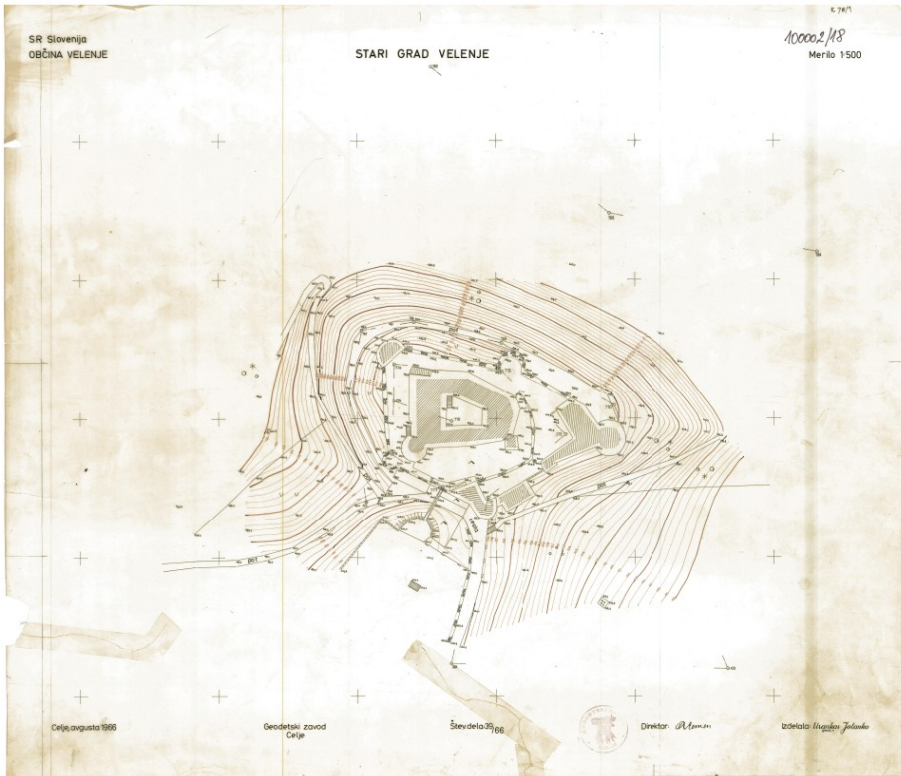
Sonda ob spodnjem gospodarskem poslopju, foto Gričar, 26. 9. 2002, ZVKDS OE Celje.

Poslikava v kapeli, foto Gričar, 26. 9. 2002, ZVKDS OE Celje.

Spodnje gospodarsko poslopje, foto Gričar, 26. 9. 2002, ZVKDS OE Celje.

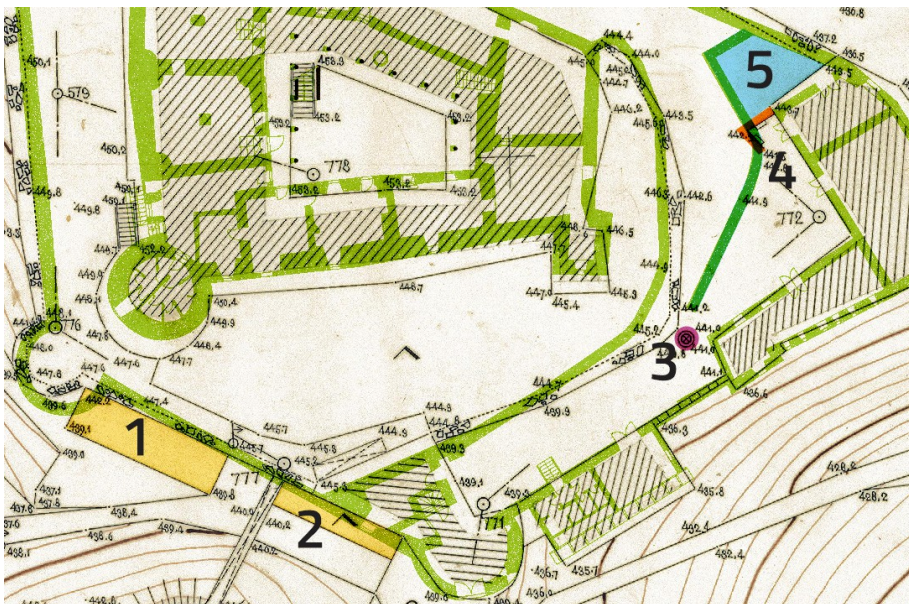
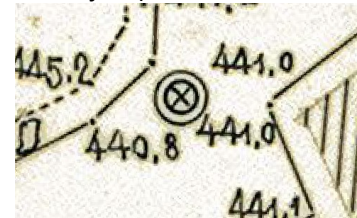

Geodetski posnetek 1966.

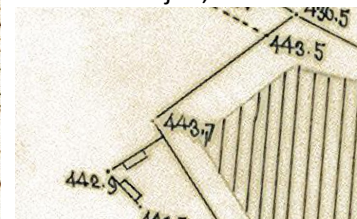
Na posnetku se vidi:

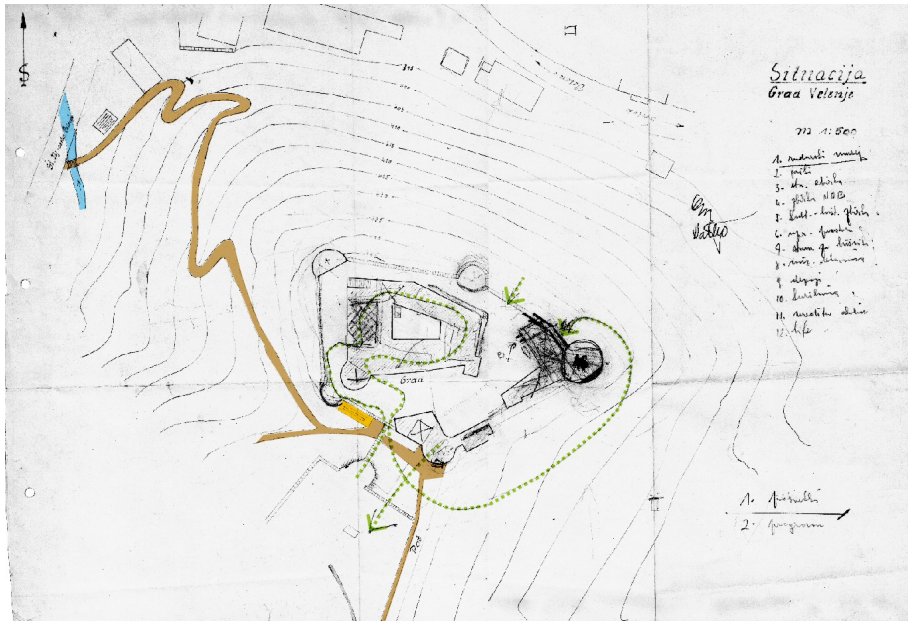
1, 2: južno od obzidja sta dva ločena, različno globoka elementa – s fotografije se vidi, da gre za lopi. Kasneje je podest poenoten in na njem prezentirano jamsko podporje

3: ni znano, kaj je označeno med vogalom hlevov in notranjim obzidjem (še en vodnjak?)

4: Ob robu severnih hlevov pri rondeli je narisan majhen oporni zid (pobarvan oranžno). To pomeni, da sta del obzidja na tem mestu (s kovinsko ograjo) in nižje severno dvorišče (**5**) narejena po letu 1966 – ali po geometriji arheološko najdenih zidov ali samovoljno, ni znano.

Situacija Grad Velenje

m[erilo] 1:500, Rdeča kopija, brez datacije in avtorstva.²²⁶ Zgodnja šestdeseta leta 20. stol.

Z barvo je poudarjeno:

- zahodna pešpot na grad je šla ob cesti Velenje-Šentilj po mostičku preko potoka – zdaj je tam parkirišče. Vzhodna pešpot, ki je danes primarna (tlakovana, razsvetljena) sploh ni vrisana.
- Južno od obzidja je levo od mostovža stala stavba (lopa), levo pa ne.
- po skici so risali različne krožne poti po gradu in označili dve puščici na mestu, kjer je bil prebit vhod v kleti pod rondelo.

Napisi na skici: 1. rudarski muzej / 2. jaški / 3. etn[ografska] zbirka / 4. zbirka NOB / 5. kult[urno]-hist[orična] zbirka / 6. upr[avljavski] prostori / 7. stan[ovanje] za hišnika / 8. miz[arska] delavnica / 9. depoji / 10. kurilnica / 11. ureditev okolice / 12. bife. In niže: 1. posnetki / 2. program.

²²⁶ Hrani ZVKDS OE Celje.

1989: Stopar, Ivan: Velenjski grad. V: Prispevi k zgodovini Šaleške doline, Šaleši razgledi 2, Kulturni center Ivana Napotnika Velenje, Velenje 1989

IVAN STOPAR

VELENJSKI GRAD

*Kot * na mrtvi straži se vzdiguje velenjski grad nad nase-ljem, čigar ime je v zadnjem času postalo simbol sodobne-ga industrijskega mesta, novega življenjskega utripa. Kot samotni čuvar starodavnega izročila, ki je globoko v svojo notranjost zaklenil vednost o snovanju in nehanju preteklih dob, se je ogrnil v molk in le sončni žarki, ki se v poletnih dneh poigravajo po njegovih belih stenah, mu tu in tam iz-vabijo smehljaj. Kot da bi tudi prevzeti donebniki, ki so se ob njegovem vznožju pognali kvišku, ne bili zanj nič nenavadnega. Kraljuje nad njimi, očak, eden redkih, ki mu čas ni mogel do živega...*

Pred kratkim je preteklo sto let, od kar ga je štajerski topograf Janisch v svojem leksikonu Štajerske takole opisal:

»Grad leži na 210 čevljev (66,4 m) visokem, pogozdenem griču, s katerega je čudovit razgled. Pogled se nam odpira sicer le v prekrasno Šaleško dolino, toda tu nas pritegne mikavna kopica gradov in cerkva ob vznožju gora z mogočnim ozadjem veličastnih govorij... Grad sam, ki ga obdaja močno z bršljanom poraslo obzidje, tvori nepravilen pravokotnik. Je masivna, starodavna, na skalo postavljena stavba, s klafro debelimi zidovi, dve nadstropji visoka. Čeprav je že hudo star, je še dobro ohranjen. V obzidju so trije okroglo stavljeni stražni ali obrambni stolpi, opremljeni z majhnimi, komaj 1 – 2 kvadratna čevlja velikimi oken-ci, ki so rabila za obrambo. Zahodno od gradu ob obzidju je grajska kapela s (prazno) grobnico in letnico 1660. To

* Preverjen in dopolnjen ponatis Vodnika št. 46 iz zbirke Naravni in kulturni spomeniki Slovenije iz leta 1974.

Od tu opisane opreme se ni ohranilo nič, ostal pa je grad s svojimi arhitekturnimi prviniami. Ta nam kaže sicer pre-senetljivo starosvetno podobo, ki se pa pri natančnejšem ogledu izkaže za rezultat dolgoletne organske rasti. Grad, ki so ga stoletja dograjevali, so naposled v 16. stoletju tako temeljito predelali, da je dobil značilen videz renesančne palače: strnjena stavbna gmota z nepravilnim tlorisom, ki se kar najbolj prilaga zemljišču, udobno urejeni stano-vanjski del, ločene obrambne sestavine – vse obrambne funkcije so prenešene na srednjeveško grajsko obzidje, s katerim so povezani obrambni stolpi, bastije, jarki itn.

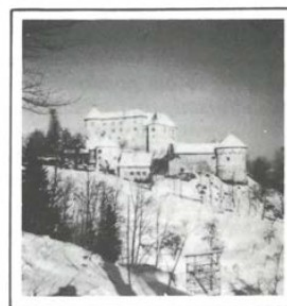
IZ GRAJSKE ZGODOVINE

Kdaj je velenjski grad nastal, ne moremo natančno ugotovi-ti. Prvič se omenja leta 1275, že prej pa v listinah zade-nemo na enako imenovano naselbino, čeprav je ta bržkone mlajša. O tem priča njena lega ob vznožju grajskega hriba, katerega tesno oklepa, kot bi se hotela stisniti v varno za-vetje. Leta 1264 nastopajo kot pričevanje v neki listini gornje-grajskega samostana Gebhard, Reyncher in Herman iz Ve-lenja. Kmalu nato srečamo Gundacherja iz Velenja, ki na-stopa kot pričevanje v zajemni listini Otta Kunšperskega iz leta 1270, listina iz leta 1277 pa govori tudi o nekem Gundac-kerju Stopniškem, ki da ima svojo posest v Pesju pri Ve-lenju. Gundacker je bil v Velenju samo gradnik, lastniki gradu pa so bili ptujski gospodje oziroma njihova veja, gospodje kunšperski.

Kinšperski gospodje nastopajo kot lastniki gradu tudi leta 1296, ko se omenja Friderik Kunšperski. Na binškošno nedeljo leta 1323 sta Friderik Kunšperski in njegova žena Ne-ža zastavila Hardegnu Ptujskemu trdnjavi Velenje in Stop-nik za 200 mark srebra, vendar sta nekaj posesti tu še ohranila. Kunšperski izposojenega denarja očitno niso mo-gli vrniti in zastavljeni velenjski grad je ostal v rokah ptuj-

kapelo so pač pozidali dosti pozneje od gradu. Zahodno od gradu naj bi v prejšnjih časih baje držal podzemni hod-nik proti gradu. Grad ima 24 sob, viteško dvorano, malo in veliko jedilnico ter knjižnico. V spodnjih prostorih gradu so samo kleti z železnimi vrati. V kletnih prostorih pod vi-teško dvorano je najti tudi gladovalni jašek, ki je precej globok in v katerem je svojčas pač tičal prenekateri obso-jenec. Dovožna vrata, stavljena v obzidje, držijo na prvo dvorišče in na prostor okoli gradu. Do vhodnih vrat v prvem nadstropju gradu držijo na zahodni strani namerjene sto-pnice. Da bi velikih železnih vhodnih vrat ne bilo treba zme-raj odpirati, imajo na sredi 1 m visoko odprtino, skozi ka-terto lahko ljudje vstopajo in izstopajo. Grad je znotraj imenitno opremljen. Tu je veliko umetelnega, starodavne-ga in dragocenega pohištva iz 14. in 15. stoletja. V dveh sobah je videti tudi starinske peči. V viteški dvorani visi na stenah vse polno starega orožja, mečev, opreme in okle-pov iz omenjenega časovnega razdobja. Na južni strani, zunaj gradu je 55 m globok vodnjak, iz katerega je mogo-če s pomočjo železnega vztrajnika črpati vodo. Obstaja tudi 26,5 m globoka cisterna. Še pred nekaj leti se je prišlo v grad prek vzdignega mostu, ki so ga sedaj zamenjale sto-pnice. Za vrtom na južni strani gradu se razprostirajo lepi parki, vzhodno od njih pa je v gozdu skrita ledenica s stožčasto streho.«

*Pogled na grad
s južne strani*

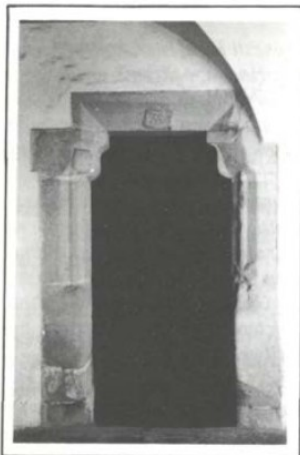
skih gospodov. Leta 1362 si ga je Friderik Ptujski kot očeto-vo dediščino izposloval od vojvode Rudolfa v fevd, po Rudolfovi smrti pa je spet v kunšperski lasti.

Pozneje je prišla dediščina kot dota Ane Ptujске v roke Hansa Lichtensteinskega. Ta je v sporu s Celjani grad izgubil, vendar so mu ga morali Celjski leta 1393 po razsodbi vojvode Albrehta spet vrniti. Ohranjeno je poročilo o bojih za grad ob koncu 14. stoletja med tedanjimi lastniki Li-chtensteinskimi in celjskimi najemniki, ki so grad napadli in ga tudi zavzeli.

Leta 1473 je bila utrdba v posesti Kreszenze, soproge Kon-rada Kreiga in njenega brata Hansa, oskrbnik gradu pa je bil Jošt Turnski. V 15. stoletju je obstajal tudi rod plemenitih Velenjskih, od katerih sta znana dva predstavnika, in sicer Jošt Velenjski (živel ok. leta 1422) in Ivan Velenj-ski, ki je bil leta 1414 redovni duhovnik v Gornjem gradu. Ni znano, če je imel ta rod grad kdaj tudi zares v posesti. Posebnih poročil nimamo niti iz časa turških vpadov na slovensko ozemlje. Znano je sicer, da se je nekaj turških krdel po silovitem divjanju na Koroškem leta 1473 vračalo domov od Trga prek Slovenj Gradca skozi Šaleško dolino, ne vemo pa ali so Turki pri tem nasakovali utrjene po-stojanke med kakršne je sodil velenjski grad.

Grad je pozneje večkrat menjal svoje lastnike. Ob koncu stoletja, med leti 1477 in 1500, je bilo Velenje skupaj z bližnjim gradom in posestvom Forhtenek v rokah rodovine Liechtenberg z Dolenjskega, že takrat pa se omenja v zvezi z Velenjem tudi Veronika Liechtenberška, soproga Baltha-zarja Wagnerja, ki je leta 1487 na vitanjskem gradu gostila Paola Santonina, tajnika in spremljevalca odposlanca oglejskega patriarha – ta je bil takrat na vizitaciji cerkva savinjskega arhidiaconata. Veroniki je omenjeno posest v listinah iz let 1479, 1480 in 1492 potrdil cesar Friderik III., vendar vsakokrat le za eno leto, kar kaže, da pravno vpra-sanje lastništva teh posesti takrat še ni bilo rešeno. Se leta

1528 namreč nastopa kot lastnik gradu Veronikin sorodnik Franc Liechtenberški, ki ga omenja listina izdana ob opravljeni vizitaciji velenjske grajske kapele. Franc je tedaj, pač pod vplivom novega protestantskega duha, izjavil, naj škalski župnik k njemu ne prihaja več maševat, ampak naj mašo bere kar doma. Kljub temu pa v neki poznejši listini beremo o priči, ki je protokolarno izjavila, da je bila v gradu nekdanja kapela sv. Kristusa in da je v njej župnik še za časa Franca Wagenškega iz prijaznosti bral mašo.

Poznogotski portal s sočasnimi vratnicami v pritličju severnega trakta grajskega jedra

Leta 1544 nastopi kot lastnik gradu Hans Bogenšperški, v listini imenovan Hans Wagen zu Wagensperg, začetnik štajerske veje Wagnov ter očitno Veronikin in Balthazarjev vnuk oz. sorodnik. Takrat je zapisal svoji ženi Heleni, hčeri Felicijani pl. Patschacha, za prinešeno doto 2000 fl. svoj grad s pristavo in pritliklino, torej posest, ki mu jo je leta 1537 podaril bratranec Franc Liechtenberški, zadnji potomec glavne linije tega rodu. Hans je, kot poročila njegova

nagrobna plošča, vzdana na južni ladijski steni župnijske cerkve Matere Božje v Velenju, umrl leta 1553, vso njegovo posest na Štajerskem pa je podedoval njegov edinec Balthazar Wagen. Bil je prvi Wagenski, ki je združil svoj stari družinski grb z Liechtensteinskim grbom – trije pokončni srpi na levi ter na treh gričih stoječ kronani orel z razprostrtimi peruti na desni strani.

Iz 16. stoletja izvira listina, ki govori o sporu med lastnikom velenjskega gradu Balthazarjem Wagnom in ljubljanskim škofom Konradom zastran pravic do podružnice Marije Device v Velenju. V listini z dne 10. decembra 1574 se Wagen pritožuje deželnemu knezu zaradi škofovih obtožb, vmes pa pripominja, da so cerkveni podložniki že od nekdaj, tako kot zdaj, opravljali delo v apnenici in na gradu, ne da bi se zaradi tega kdo pritoževal, saj taka rabota pridi tako njim kot njemu, če bo kdaj v nevarnih časih potrebno pribezališče. Pismo kaže na napetost med več ali manj protestantsko usmerjenim plemstvom tistega časa in duhovščino, opozarja pa tudi, da so grad takrat in tudi že poprej temeljito preurejali in prezidavali.

Leta 1598 je Hans Sigismund Wagen Wagensberški prodal grad in gosposčino Balthazarju Heritschu Turnskemu in Pakensteinskemu, ta pa je 1603 grad in gosposčino v zameno odstopil Hansu Ludviku Sauerju.

Leta 1635 se je pričel v spodnji Savinjski dolini na posestvih Feliksa Schrattenbacha veliki punt, se nato razširil po gornji Savinjski dolini, od tam pa pljusnil v Šaleško dolino. Tu so uporni kmetje zavzeli, oplenili in razdejali skoraj vse gradove, med njimi tudi Turn, Šoštanj in Šalek. Grad v Velenju se je s svojimi hlapci uspešno obranil njihovega naskoka, kar ni čudno, saj je bil med vsemi gradovi v Šaleški dolini najboljše zavarovan in utrjen. Iz leta 1643 imamo poročilo o dvakratnem napadu Turkov na grad. Napadalci pri tem niso imeli uspeha, zato so opustošili le naselbino.

Leta 1797 je kupil grad Gabriel Pauer, leta 1829 pa ga je na sodni dražbi dobil Eduard Trigler, ki ga je imel v posesti 22 let. V letih 1851 – 1858 je stavba v posesti Huberta grofa d'Harnoncourt – Unverzagt, nato pride v roke Karla pl. Adamovicha, deželnega, slovensko usmerjenega poslanca liberalne stranke v Gradcu. Od njegovega istoimenskega sina in žene Gizele ga je po zemljiško knjižnih podatkih dne 8. 11. 1913 s kupno pogodbo dobila Terezija Adamovich, ki ga je dne 17. 7. 1918 prodala Karlu grofu Coronini – Kromberg. Ta je ostal lastnik do konca zadnje vojne, po njej pa je stavba prešla v last splošnega družbenega premoženja.

GRAD NA STARIH VEDUTAH

Šaleška dolina je bila dolga stoletja odmaknjena od pomembnejših trgovskih poti in tako so tudi njeni gradovi – skupaj z velenjskim – živeli nekje v zatišju, čeprav so bili nekateri med njimi sedeži dovolj velikih gosposčin in so se ob prelomnih časih – spomnimo se le turških vpadov in kmečkih puntov – polnovejavno vpeli v kontekst zgodovinskih previranj. Ob vsem tem pa ni naključje, da srečamo po vrsti kar vse gradove Šaleške doline upodobljene v znamenitem topografskem delu G. M. Vischerja Topografija Ducatus Stirie, ki je izšlo leta 1681 v Gradcu in pomeni nekakšen pendant istočasnim topografskima pregledoma krajskih stavb na Kranjskem in Koroškem, ki jih je pripravil in izdal kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor. Vischer je kajpak želel, tako kot drugi njegovi profesionalni vrstniki, da bi bil pri svojem delu kar najbolj popoln, čeprav se mu to, zlasti kar zadeva manjše grajske stavbe, dvore, ni vselej posrečilo v tolikšni meri kot njegovemu kranjskemu sodobniku Valvasorju. Vendar pa je Vischer velenjski grad upodobil kar dvakrat, obakrat z njegove najbolj slikovite severne strani ter z naselbino in cerkvijo Matere Božje ob vznožju grajskega hriba. Avtor prve, okornej-

še vedute je bil nemara Vischer sam, avtor druge, mnogo kvalitetnejše pa grafik Anton Trost, ki ga poznamo tudi kot najtesnejšega in hkrati najboljšega Valvasorjevega sodelavca. Da prvo sliko pripisujemo Vischerju ni naključje, saj vemo, da se je topograf tudi pri svojih prejšnjih topografskih delih, tematsko posvečenih drugim avstrijskim deželam, uveljavljal kot avtor risarskih predlog, čeprav pri tem ni pokazal pretirane spretnosti. Njegove risbe so okorne, poenostavljajoče in niti vselej dokumentarno zanesljive. Takšna, kakršna je bila domnevno njegova risba velenjskega gradu, očitno ni bila preveč všečna naročniku, takratnemu velenjskemu grajskemu gospodu, ki je bil pač videl tudi že kaj boljšega, in tako je bržčas prišlo do odločitve, naj se dela znova loti bolj več mojster. In da je ta, druga slika velenjskega gradu zatrdno dosti boljša od prve, je razvidno že na prvi pogled. Seveda pa dokaza, da gre pri Trostovi upodobitvi za mlajši bakrorez, ni treba dolgo iskati. Zvonik domače cerkve v vasi, ki je imel tam še staro gotsko piramidasto kapo, se pri Trostu šopiri z novo baročno lanternasto streho.

Po Vischerju kakor da so slikarji za kakšnih stopetdeset let pozabili na velenjski grad, saj iz vsega tega obdobja ne poznamo niti ene njegove upodobitve. Tako ne srečamo Velenja v nobeni od ok. leta 1800 dalje popularnih grafičnih suit, čeprav je treba reči, da so bile te v primerjavi s starejšimi topografskimi serijami dosti bolj selektivne in so se, kolikor ni šlo obenem za izjemne naravne posebnosti, omejevale večidel le na upodabljanje grajskih stavb v sklopu večjih naselbinskih aglomeracij.

Prelom, do katerega je prišlo pri upodabljanju velenjskega gradu sredi preteklega stoletja je v veliki meri pogojeval nagel vzpon zdraviliškega turizma v Dobrni. Če je upodobitev gradu okoli leta 1830 v Stari Kaiserjevi suiti še nastala iz potrebe, da bi bila Šaleška dolina enakopravno obravnavana v okviru predstavitev pomembnejših mest, trgov, samostanov in grajskih stavb na območju Štajerske in s tem

tudi njenega slovenskega dela, je pri Novi Kaiserjevi suiti, ki je sukcesivno nastajala nekako med leti 1840 – 1850, situacija že drugačna. Tu je zdaj bližina Dobrne zlasti po letu 1828, ko je avstrijski vojvoda Janez vzpodbudil gradnjo cestne povezave med vitanjskim in mislinjskim območjem skozi tesen ob Paki mimo Hude luknje s Šaleško dolino pripomogla, da je zlasti velenjski grad, ob njem pa tudi Šoštanj, postal pogosto upodabljan motiv, saj je turistični obisk velenjske kotline s takrat običajno lagodno kočijo sodil med atraktivni program zdraviliško – izletniške dejavnosti dobrnske zdraviliške uprave. V seriji drobnih litografij s tonskim pretiskom, ki jih je takrat izdajal graški založnik Kaiser in ki je v strokovni literaturi dobila ime Nova Kaiserjeva suita, so zapovrstjo izšle kar tri različne upodobitve velenjskega gradu v litografski tehniki in z barvnim, rahlo okrastim ali rožnatim pretiskom. Eno izmed njih je pozneje morda uporabil Carl Goebel v svojem znanem propagandnem stenskem prospektu, ki je vabil k obisku Dobrne tudi z litografskimi upodobitvami mikavnih bližnjih izletniških postojank.

Po zenitu, ki ga je zdraviliški turizem dosegel sredi preteklega stoletja in ki je pripomogel tudi k popularizaciji velenjskega gradu, srečamo upodobitev grajske stavbe v sklopu široko zasnovane edicije, v Reichertovi suiti iz okoli leta 1860, ki je izšla v letih 1863/64 v znamenitem Reichertovem albumu *Einst und Jetzt* v Gradcu. Vendar pa je to že čas, ko velenjski grad kot eden redkih ohranjenih srednjeveških gradov na Slovenskem privablja druge veduiste, med njimi tudi raziskovalce starejše grajske arhitekture. Tako se je iz leta 1857 v graškem deželnem arhivu ohranila risba veduista Mayerja, znanega po vedutah Celja, Maribora, Planine pri Sevnici ipd., pri kateri gre nesporno za eno najbolj kvalitetnih dokumentarnih upodobitev velenjskega gradu, obenem pa za prvo in zaenkrat še edino upodobitev z njegove atraktivne vhodne, zahodne strani. Le nekaj let pozneje se je pogled na velenjski grad z juga ohranil v skicirki štajerskega deželnega arheologa – konzervatorja Car-

la Haasa, pozneje pa je grajska stavba pritegnila tudi znamenitega raziskovalca gradov na območju nekdanje Avstro-Ogrske in obenem utemeljitelja sodobne kastelologije Otta Pipra, ki je ne le skiciral grad pri pogledu z juga in severa, ampak nam je v zapuščini ohranil poleg grajskega tlorisa, ki ga je posnel tudi že Haas, še nekaj značilnih grajskih arhitekturnih detajlov.

Pozneje je velenjski grad s svojo slikovitostjo in obenem dominantno lego privabil še številne druge ljubitelje, poklicne slikarje in avtodidakte, da so segli po svinčniku, peresu ali čopiču in ga skušali upodobiti. Sedemstoletni očak potemtakem tudi po tej plati še daleč ni izgubil svoje nekdanje veljave.

GRAJSKI RAZVOJ

Časovno opredeljivih arhitekturnih sestavin je malo in so sorazmerno mlade, tako da si splošno sliko o stavnozgodovinskem razvoju gradu v prvih stoletjih po njegovem nastanku lahko ustvarimo predvsem po primerjavah s podobnimi grajskimi zasnovami v Sloveniji in le v manjši meri po trdnih materialnih dokazih. Zato se moramo zadovoljiti z relativnim zaporedjem stavbnih faz, obenem pa lahko domnevamo, da so v poznejšem srednjem veku mnoge nekdanje lesene stavbne sestavine odstranili in nadomestili tudi marsikaj zanimivega.

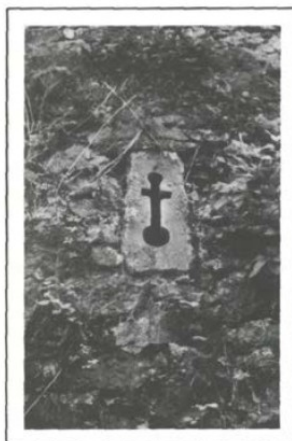
Glede na prvo omembo gradu iz leta 1275 bi pričakovali kake stavbne sestavine iz prehodnega obdobja med romaniko in gotiko. Zaenkrat smo našli samo za ta čas značilno pravilno zidavo v vodoravnih legah, ki jo kaže južna stena grajskega jedra, kjer je omet odpadel. Ugibali bi, da bo podobno zidana tudi zahodna zunanja stena grajskega jedra, ki je bila večkrat popravljena in predelana, vendar so tu značilnosti prvotne zidave že povsem zabrisane.

Kot vemo, so imeli gradovi zrele romanske dobe na Slovenskem pogosto obodno zasnovo. Tak grad je obsegal obzidano dvorišče s stanovanjsko hišo – palacijem in obvezno cisterno ali vodnjakom, včasih pa je bil še dodatno utrjen z obrambnim stolpom – bergfridom. Zdi se, da je bil tako zasnovan tudi prvotni velenjski grad. Znotraj peterokrakega, zemljišču prilagojenega oboda, znotraj katerega je bil na dvorišču opremljen z vodnjakom – cisterno, se je k jugovzhodnem vogalu prisljal palacij, v severozahodnem kotu dvorišča, poleg takratnega vhoda, pa je bil manjši obrambni stolp. To zasnovo pa so kmalu prekrile razne prezidave in dozidave. V drugi, gotski fazi grajskega razvoja so k severozahodnem stolpu na južni strani prislonili novo stavbo kvadratičnega tlorisa, ki je bila sprva še ravno stropana in je služila kot klet, že takrat pa so brščas opasali grad tudi z zunanjim obzidjem, delno opremljenim s šalastimi polstolpi, a še brez pravih okroglih stolpičev. Dokaz za to ponujajo leta 1977 izkopani temelji obzidja ob današnjem stolpu s kapelo, ki se je na tem mestu polkrožno

usločilo in tako oklenilo staro grajsko jedro. Potek tega prvotnega obzidja, kakor smo ga označili na priloženem tlorisu s stavbnimi fazami, pa kajpak še vedno ostaja v veliki meri hipotetičen, saj n.p. ne vemo, kako je potekal njegov lok na vzhodni strani grajskega kompleksa.

Tej fazi, ki okvirno zaobjema celotno 14. in 15. stoletje, gre pripisati tudi okrogli jugozahodni obrambni stolp. Ta je svoj čas varoval prehod prek grajskega jarka na zahodni strani grajskega obzidja, kjer je bil teren najbolj položen in zato grad tudi najbolj izpostavljen. O izrazito utrdbenem značaju stolpa govore le še skoraj dva metra debeli zidovi, druge njegove utrdbene sestavine niso več ohranjene. Takšen način obrambne krepitve gradov v tistem času ni bil redek – v bližini se nam ponuja primerjava s podobno zasnovanimi in prav tako sekundarnima okroglima obrambnima stolpoma na Žovneku in Vrbovcu.

Poseg, ki je najtemeljiteje predrugačil obodno zasnovo gradu pripisujemo tretji fazi njegovega razvoja v letih 1520 do 1530, torej že času, ko so se pričeli naši še napol trdnjavsko zasnovani gradovi spreminjati v renesančne rezidence. Na velenjskem gradu znotraj starega dvoriščnega obzidja za tako temeljit poseg kajpak ni bilo več prostora. Stavbenik se je zato odločil, da obkroži vzhodni in severni obrambni zid s širokim pasom stanovanjskih prostorov. Poseg je bil tako temeljit, da je bilo treba porušiti celo del nekdanjega severnega obodnega zidovja ob prvotnem stolpu ter na tem mestu pozidati nov zid (stičišče starega in novega zidu je ob zalomu stene še lepo vidno). Ta je na severozahodnem delu zasnove omogočil ureditev novega vhoda v grajsko jedro skozi vhodno vežo, in je bila posebej zavarovana in utrjena. Tedaj so nastale tudi mogočne kleti pod vzhodnim in severnim grajskim traktom s še gotskimi dvoriščnimi okenci, ki imajo tristransko posnete robove (zaradi terenske neizravnosti so nameščena visoko nad nivojem zunanega dvorišča), pa tudi portal v stražarnico ob vhodni veži. Oblika ščitcev, s katerima je okrašen, kaže, da ga lah-

Poznogotska strelna lina, vzdana kot spoli-ja v oporni zid polstolpa v severnem obzidju

ko postavimo v čas v katerega smo to fazo stavbnega razvoja velenjskega gradu opredelili.

Tudi portala, ki držita v kleti zahodnega krila in v katerih so se še ohranile stare, kovane železne vratnice, sta po nastanku približno sočasna. Na gotski čas spominjajo posneti robovi, loka nad podboji pa sta že polkrožno sklenjena. Hkrati s portaloma so nastala tudi podolgovata, žlebljena gotska okenca na dvoriščni strani zahodnega trakta, ki s svojimi oblikami prav tako kažejo na poznogotski čas. Vse to pomeni, da lahko nastanek današnje palacijske osnove velenjskega gradu pripišemo tretji fazi njegovega stavbnega razvoja in jo zaradi značilne mešanice poznogotskih in renesančnih elementov postavimo v prva desetletja 16. stoletja.

Po našem vrstnem redu četrta faza stavbnega razvoja obsega vse predelave, ki jih je doživel grad sredi 16. stoletja. Gradbeno snovanje na gradu je bilo zlasti sredi 16. stoletja zelo živo, saj sodi v ta čas vrsta časovno dovolj natančno opredeljivih renesančnih elementov tako v grajskem jedru kot v sestavinah obodnega obrambnega zidovja.

Povsem renesančna je predvsem mogočna rondela v jugovzhodnem delu grajskega kompleksa. Slogovno in časovno jo opredeljujejo renesančna okna v prvem nadstropju, poudarjeni kamnit paličasti venec, predvsem pa sestav fortifikacijskih členov v nadstropju, od značilno oblikovanih izlivnic za smolo do tipično renesančnih pravokotnih lin, bolj strelnic v nadstropju in kleteh.

Podobne strelnice najdemo tudi drugod. Renesančno je izoblikovana strelna lina v vzhodni steni vhodne veže, renesančna, a nekoliko mlajša pa je tudi tista v zunanji steni zahodnega trakta ob novjšem vstopu v grad.

Okna povsem enake oblike, kot so tista na rondeli, srečamo na dvoriščni strani južnega trakta. Takih oken je bilo

nekaj več, vendar so jih pozneje zazidali ali prezidali. Tipični profil, ki ga kažejo renesančna okna, ima tudi portal v vhodnem stolpu. Ta portal je hkrati ključ za okvirno datacijo renesančnih sestavin gradu, saj je z letnico 1558, ki je vklesana na prekladi, časovno natančno določen. Tako vhodni stolp z renesančnim portalom kot enako koncipirani stolp s kapelo iz leta 1660 so potemtakem pozidali šele v renesančnem obdobju in tako okreplili prej na teh mestih zaobljeno obzidje.

Med renesančne prvine gradu štejemo tudi kamnite dvojne ali trojne konzole, ki so se ohranile na več mestih. Na rondeli nastopajo kot nosilke venčnega friza, včasih kot opore pomolov, drugod pa njihova prvotna funkcija ni več povsod do kraja spoznavna tako npr. pri konzoli ob notranjem vходу. Dve posebno lepi trojni kamniti konzoli sta na severni strani grajskega jedra, kjer so tedaj nekaj desetletij prej pozidani severni trakt povišali za eno nadstropje. Renesančni pomol na tem traktu je še v celoti ohranjen in ga ob straneh odlikuje dvoje lepo oblikovanih renesančnih okenc, ki sta danes zazidani.

Le nekaj mlajši, a še iz 17. stoletja so verjetno baročno koncipirani arkaadni hodniki, ki na zahodni, severni in vzhodni strani obtekaajo grajsko dvorišče in ki sodijo že v peto fazo grajskega razvoja. Arkade počivajo na okroglih, po sredi odebeljenih stebrih s pravokotnimi bazami, njihovi križni grebenasti oboki pa so s svojimi petami ponekod celo prekrili profile gotških kletnih oken v zahodnem traktu.

Posegi v naslednjih obdobjih so dano podobo gradu samo dopolnjevali, ne pa spreminjali. Verjetno v 17. stoletju so h grajskemu jedru na jugovzhodni strani prizidali mali štirioglati stolpič, ki ga vidimo že na Vischerjevi upodobitvi gradu, leta 1660 pa so nekdanji stolp preuredili v kapelo, o čemer priča ohranjena letnica na njenih vratih. Baročnih je naposled tudi nekaj portalov v notranjem delu palacija. S temi posegi se je tlorski razvoj gradu v temeljih ustavil,

saj so se poprejšnji stavbni posegi večidel omejevali le na ohranjanje obstoječega in na slogovno prilagajanje arhitekturnih sestavin vsakokratnemu okusu dobe.

V 19. in 20. stoletju je velenjski grad izgubil nekaj dragocenih prvotnih sestavin. Predvsem lahko obžalujemo, da so sredi preteklega stoletja odstranili prvotni vzdžni most ob dostopu v grad, obenem pa so historizirajoča prizadevanja tega časa dala novo zunanjo podobo mnogim arhitekturnim detajlom, zlasti oknom. Na obzidju so rekonstruirali zidno krono z nadzidki, prizidki na zunanjem dvorišču v jugovzhodnem delu kompleksa pa so dobili čela z značilnimi stopničastimi zalomi.

OGLED GRADU

Velenjski grad stoji na nizkem griču (n.v. 445 m) jugozahodno od Velenja v dolini reke Pake. Dostopen je z več strani – po dveh pešpoteh in po širši avtomobilski cesti, ki ovije grič in se približa gradu z zahodne strani. Postavljen je na živo skalo na skrajnem severovzhodnem robu zleknjenega platoja, ki se na severni, vzhodni in južni strani dokaj strmo spušča proti dolini, proti zahodu pa je odprt.

Na zahodni strani sta urejena dva dostopa v grajski kompleks, eden skozi vhodni stolp, drugi čez lesen mostovž, ki drži prek nekdanjega obrambnega jarka in nato skozi vrata v obzidju.

Velenjski grad ima dve poglavitni sestavini: Palacijsko jedro in obzidje z obrambnimi stolpi. Obzidje ima obliko nepravilnega peterokotnika ter je okrepljeno z dvema stolpoma, dvema bastijama in ima mogočno rondelo na vzhodni strani. Vhodni stolp je na južni strani in je okrogel, dvanadstopen, pokrit s stožčasto streho. V pritličju ima dve delno zazidani pravokotni strelni lini ter polkrožno sklenjen

portal z renesančno profilacijo in ravno preklado. Portal je iz peščenjaka, na njem je vklesana letnica 1558. Vratnice so stare, lesene, vendar ne prvotne.

Vhod v grajsko jedro

Skozi vhodna vrata stopimo v široko, obokano vežo, od koder pridemo na prvo dvorišče, od tod pa držijo tudi stopnice v prvo nadstropje prizidka, s katerim je stolp povezan. Dvorišče je na jugu zamejeno z obrambnim zidom, na severu pa z eskarpnim zidom platoja, na katerem stoji gmota osrednje grajske stavbe. Tam, kjer se južno obzidje v ostrem kotu zalomi proti severu, se na notranji strani prislanjata nanj mlajša objekta, ki sta nekaj rabila za hleve. V severnem delu vzhodnega prizidka je danes vhod v muzejski rudarski jašek, ki je urejen pod prizidkom in rondelo.

Skozi vzhodni prizidek je dostopna tudi rondela, ki oklepa jugovzhodni vogal obzidja. Rondela je mogočna enonadstropna stavba krožnega tlorsa s stožčasto streho. V kleti

ima dvoje manjših pravokotnih okenskih odprtih in tri majhne strelne line ključaste oblike. Okni sta sezidani iz opeke, imata ravni leseni prekladi, nastali pa sta iz nekdanjih strelnih lin. Kletni del rondele je na zunanjsčini ločen od pritličja z močnim paličastim kamnitim vencem, nad njim pa so v pritličju tri renesančno oblikovana, polkrožno sklenjena okna z bogatimi profili ter manjša pravokotna strelna line. V nadstropju, ki je poudarjeno s širokim, močno izstopajočim venčnim frizom, slonečim na dvojnih kamnitih konzolah, so med konzolami navpične odprtine, ki so nekaj rabile kot izlivnice za smolo, na mestih pa, kjer ni izlivnih jaškov, so v vsakem četrtem polju pravokotne strelne line. Sistem je bil zasnovan tako, da sta med dvema strelnima linama po dve izlivnici za smolo. V jugozahodnem kotu rondele, kjer se ta stika z južnim obzidjem, je v vrhnjem nadstropju strelna line posebne ključaste oblike.

Severni del obzidja je okrepljen s stolpičem in šalastim polstolpom. Polstolp je ohranjen samo v temeljih. Z zunanje strani ga opira troje prislonjenih opornih zidov, v srednjem opornem zidu pa je sekundarno vzdana iz enega kosa peščenjaka izklesana strelna line.

Polkrožni stolp v severozahodnem vogalu obzidja je ohranjen v celoti. Na njegovi zunanjsčini so v spodnjem pasu na severni strani tri manjše pravokotne strelne line, v zgornjem, pritličnem pasu pa so štiri novejša pravokotna okna brez profilov. Dve od teh oken imata še stare, neprofilirane kamnite okvire. Vhod v stolp je na notranji, dvoriščni strani. Tu je lep renesančen kamniten portal, ki ga sestavlja dvoje žlebljenih pilastrov z bazama in kapiteloma ter ravna preklada, na kateri je vklesana letnica 1660. Nad preklado je leseno, pretrgano čelo, v katero je bila nekoč vkomponirana slika. Stolp je v pritličnem delu znotraj obokan in tlakovan, pod tlakom pa je grobnica, ki je dostopna skozi odprtino v tleh. V pritličju je bila do zadnje vojne grajska kapela.

razločno kaže svojo strukturo. Zidava je neenotna, neurejena; severni vogal, zidan iz klesancev, razodeva njen srednjeveški nastanek. Okna so v višini nadstropja, kar je razumljivo spričo nekdanje obrambne namembnosti te stene, in še tu niso prvotna. V novejšem času so skozi stene prebili pomožni vhod na grajsko dvorišče in ga opremili z betonskimi stopnicami.

Plašč okroglega dvonadstropnega jugozahodnega obrambnega stolpa zgodovinsko ni ravno zgovoren. Prvotne odprtine so zazidane, današnja okna so iz 19. stoletja. Le dve konzoli s ščitcem izvirata iz 16. stoletja; nekaj sta pač nosili pomol, danes pa opirata balkon.

Močno predelana je tudi južna sten. Na nekaterih mestih, kjer je omet odpadel, opazimo kamnito zidavo z izrazito težnjo po plastenju, kar kaže, da imamo opraviti z ostankom prvotnega, bržčas še romanskega gradu. Okna imajo baročne profile, dve pa še kamnite gotske okvire.

Sloki štirioglati stolpič, ki sklepa jugovzhodni vogal gradu, so prizidali k zasnovi pozneje. Vanj so v novejšem času prebili vhod, ki drži v grajske kleti.

Vzhodna in severna stena palacija sta zunaj polkrožno povezani in stavbnogodovinsko najbolj zgovorni. Spodnji pas je brez odprtih, v višini kleti pa je ohranjen niz okenc z okviri iz peščence in posnetimi robovi iz časa pozne gotike. Nad njimi je vrsta mlajših oken pravokotne oblike, ki se po velikosti ujemajo s poznogotskimi, medtem ko so okna v nadstropju delno pravokotna, delno sklenjena s segmentnimi loki. Tik pod vrhom stene je še vrsta manjših ovalnih oken, ki osvetljujejo podstrešje. Stena se nad novejšimi okni v nadstropju lahko zalomi, kar kaže, da so ta del palacija nekoč povišali.

Severna stena se pripne na zahodno steno z lahnim zamikom. Tu je pozidano stopnišče do dostopa v grajsko jedro,

Portal grajske kapele

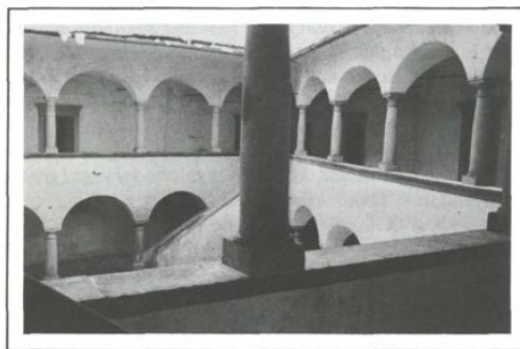
V obzidju, ki oklepa grad na zahodu, je v temeljih ohranjena še ena šala ki je podobna šali na severni strani, le da je manjša in so tudi njene stene skoraj za polovico tanjše. Obe šali se namreč z debelino svojih zidov prilagajata debelini obzidja, v katero sta vpeti in ki je v severnem in severovzhodnem delu močno okoli 100 cm, povsod drugod pa le po 60 cm.

Nivo grajskega jedra se vzdiguje povprečno šest metrov nad obzidje. Nepravilni peterokotnik se po obliki skoraj približuje nepravilnemu četrkotniku z zalomljeno severno steno. Iz gmote jedra raste na jugozahodni strani mogočni dvonadstropni okrogli stolp, na jugovzhodni strani pa se prislanja k osrednji stavbi vitek štirioglati stolpič.

Zunanjsčino grajskega jedra je večidel izoblikovalo devetnajsto stoletje. Samo zahodna stena je delno neometana in

ki je bil nekaj opremljen z vzdiznim mostom. Vhod sestavlja kamniten portal z lesenimi, močno okovanimi vratnicami, v katerih so nameščena izmuzna vratca za primer skrajne nevarnosti. Portal je polkrožno sklenjen in ima posnete robove.

Skozi vhodna vrata pridemo v majhno vežo, ki se na južni strani odpira na arkadno dvorišče. Prehod oblikuje polkrožno sklenjen, kamniten slavalok s posnetim robom. Na vzhodni strani je v steni zdaj zazidana strelna line ključaste oblike, strop pa, ki je še prvoten, je sestavljen iz zmogničenih lesenih tramičev.

Arkadni hodniki v notranjem dvorišču gradu

Dvorišče ima obliko nepravilnega trapeza in je tlakovano z rečnimi oblicami. Na zahodni, severni in vzhodni strani ga obdajajo arkade, ki obteka poslopje v vseh njegovi višini, južna stran pa je prosta. Tu je vzdana v steno heraldična plošča z napisom: NOBILIS CAROLVS ADAMO-VICH DE SCEPIN ET VXOR EJUS BLANCA NATA CAPELLO COMTISSA DE WICKENBVRG ANNO 1858.

Arkade počivajo na nizkih toskanskih stebričih. Arkadni hodniki so v pritličju in nadstropju svodeni s križnimi grebenastimi oboki ter tlakovani z opečnimi tlakovci. Pod grebenastimi oboki ob severnem traktu je kamnit vodnjak. Z dvorišča se odpirajo dostopi v vse pritlične prostore, obenem pa drži od tod v prvo nadstropje poslopja stopnišče, prislono k zahodnemu arkadnemu krilu. V tleh pod severnim arkadnim krilom je z lesenim pokrovom zakrita odprtina, skozi katero držijo stopnice v klet.

Pritlični prostori so prvotno rabili za kleti. V zahodnem traktu sta dva samostojna kletna prostora. Z arkadnim hodnikom ju povezujeta še nekdanja poznogotska kamnita portala s kovanimi, železnimi vratnicami. Prostora sta tlakovana s klinkerjem, prekrivata pa ju kamnita grebenasta oboka. Svetlobo dobivata skozi podolgovata gotska okenca s profiliranimi kamnitimi okviri, ki se odpirajo na dvorišče.

Drugi prostori v pritličju so manj zanimivi. Posebej nas pritegne le banjasto obokani prostor ob vhodni veži na skrajni zahodni strani severnega trakta, ki je nekdanj rabil za stražarnico. Vanj drži prvotni kamnit poznogotski portal z bogato profilacijo, volutastimi rameni in ravno preklado. Na posnetem robu preklade, v temenu, je kamniten ščitec z mojstrskim znamenjem; s ščitcem je okrašen v ramenu nad paličastim profilom tudi levi podboj.

Na prvotne banjaste oboke zadenemo še v kletno – pritličnih prostorih južnega trakta, drugod v pritličju pa so prostori že prekriti z novjšimi ravnimi, zidanimi ali lesenimi stropi. Na dvoriščni fasadi južnega trakta je ohranjeno tudi renesančno okno iz 16. stoletja ter portal iz istega časa, poleg tega pa je tu predelan gotski portal. V nadstropjih so prostori dobili svojo današnjo podobo v po-baročni dobi.

Važnejša literatura:

- Grafenauer Bogo, *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana 1962
 Janisch Josef Andr., *Topografisch-statistisches lexikon von Steiermark*. Graz 1885, Bd. III.
 Kos Milko, *Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja*. Ljubljana 1955
 Orožen Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant*. V. Theil, *Das Dekanat Schallthal*. Graz 1884
 Otorepec Božo, *Iz zgodovine gradu Bogenšperk*. Litija 1974
 Pirchegger Hans, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. Munchen 1962
 Schmutz Carl, *Historisch Topografisches lexicon von Steiermark*. III. Theil. Graz 1822
 Stopar Ivan, *Program za spomeniško obnovo velenjskega gradu*. Celjski zbornik, Celje 1969–70
 Stopar Ivan, *Gradovi na Slovenskem*. Ljubljana 1986
 Stopar Ivan, *Spremna beseda h knjigi G. M. Vischer, Topografija ducatus Stirie*. Ljubljana 1971
 Stopar Ivan, *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na območju slovenske Štajerske*. Ljubljana 1977
 Stopar Ivan, *Stare celjske upodobitve*. Celje 1980 (1981)
 Vale Giuseppe, *Itinerario di Paolo Santoni in Charintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487*. Citta de Vaticano 1943
 Zahn Joseph von, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I.–III.* Graz 1875–1903

Ivan Stopar je večkrat podrobno pisal o Velenjskem gradu, v pričujoči dokument je povzet kronološko zadnji zapis, za katerega lahko domnevamo, da prinaša najzrelejša spoznanja. Zapis hkrati služi kot podrobni opis gradu: pri pregledu notranjščine je dodan opis kleti pod rondelo, ki je Stopar – tako kaže – nikoli ni videl od znotraj, ker je bila skrita s prikazom rudnika, potrebnih pa je tudi nekaj opomb zaradi sprememb na objektu:

Stopar piše, da je pod tlakom kapele grobnica, dostopna skozi odprtino v tleh. Pod kapelo je obrambna etaža obzidnega stolpa, medetažna plošča je armiranobetonska, z dodatnim nosilcem ob stopnicah, dostop je skozi pohodno talno loputo. Spodnji prostor ima klinker tlak, ostankov grobnice ni videti. V kapeli je ponovno urejena kapela.

Zahodna stena je danes v celoti ometana, razen pasu nad terenom, vogal iz klesancev ni prezentiran.

Strelna lina v vratarnici, za katero Stopar piše, da je zazidana, je prezentirana. Strelna lina - spolija v obzidju – je zamenjana za kopijo.

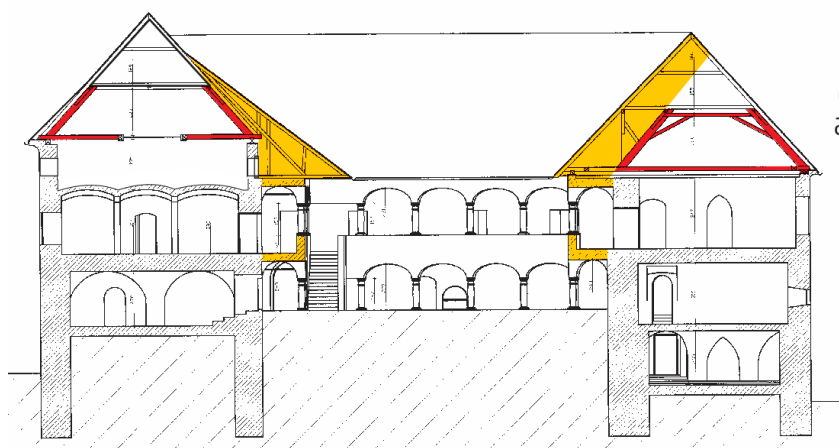
Dodati je potrebno še nekaj podrobnosti iz Stoparjevega opisa gradu v sklopu **Programa za spomeniško obnovo Velenjskega gradu (1969/70)**:

- str. 312:
- obrambni jarek je deloma zasut
 - prostori v vhodnem stolpu so bili nekdanj obokani, pred nekaj leti pa so zaradi stanovanjskih potreb oboke odstranili in napravili navadne ravne strome
 - zob v zidu malo dalje od garažnih vrat opozarja na možnost, da je tu nekoč manjši prečni zid ločeval prvo dvorišče od notranjega dvorišča in tako eventualnemu napadalcu postavljajl novo oviro.
- Str. 313
- V nenadzidanem delu obrambnega zidu so ohranjeni nadzodki, ki pa niso prvotni
 - Okna južnega prizidka k rondeli ponovno odprta 1968
 - Stavba je prvotno po vsej priliki služila zas hrambo, danes pa je v njej urejeno gostišče.
 - Vzhodni prizidek je večjih razsežnosti. Sestavljen je iz dveh delov, večjega sterjšega in manjšega mlajšega. Oba dela sta zdaj zlita v celoto, čeprav med seboj nista povezana. Njuna prvotna funkcija ni znana, kaže pa, da sta bržčas služila za shrambi, V večjem delu prizidka je bil vsaj od 19. stol. dalje hlev, danes pa je preurejen v razstavnih prostor /.../.
- Str. 314
- Rondela: V kleti ima dvoje manjših, pravokotnih okenskih odprtih in tri majhne strelne line. Okni sta recentni, zidani iz opeke in imata ravni leseni prekladi. Očitno je, da sta nastali iz nekdanjih strelnih lin; iz odprtih so najprej odstranili kamniti plošči z izdolbenima strelnicama, nakar so ju ustrezno razširili
 - Dostop iz pritličja rondele v nadstropje, ki je hkrati nekakšno podstrešje, je možen samo skozi odprtino v stropu po lestvi. /.../ Tla v nadstropju so bila nekdanj lesena, zdaj pa je leseni pod prelit s cementom. Od tod drži prehod tudi na podstrešji obeh prizidkov. - Urejene so krožne stopnice; medetažna konstrukcija je armiranobetonska plošča, na katero je obešen lesen primarni strop.
- Str. 315
- Nad preklado [portala v grajsko kapelo] je leseno pretrgano čelo, v katerem je bila nekoč vkomponirana slika (ta je še ohranjena v depojih muzeja). - Čela in slike ni več nad vrati.
- Str. 316
- Levo od pritličnega okna [pri servisnem vhodu] je manjša odprtina, ki so jo doslej šteli za svetlobno odprtino, a se je pri podrobnejši preiskavi izkazala kot strelnica.
 - Plašč okroglega dvonadstropnega jugozahodnega obrambnega stolpa, ki je nekdanj pač imel funkcijo bergfrida, je v glavnem nezanimiv. Vse odprtine na njem so rezultat temeljitih prezidav v 19. stoletju in so zato brez vsake historične pričevalnosti.
- Str. 317
- Razen tega se je na robovih pomola [na severni fasadi] ohranila tudi stara poslikava v obliki šivanjih oglov.
- Str. 320
- V vzhodnem traktu sta dva samostojna kletna prostora. Z arkadnim hodnikom ju povezujeta originalna poznogotska kamnita portala s kovanimi železnimi vratnicami. Prostora sta tlakovana s klinker opeko, prekrivata pa ju kamnita grebenasta oboka, ki nista prvotna. Ne rasteta namreč iz stene, marveč iz mogočnih zidanih polslopov prislonjenih v kote prostorov, na sredi pa ju opirata mogočna, zidana slopa. Zahodni, zunanji steni obeh kleti sta kompaktni in brez oken (recentno okno v južni kleti so leta 1968 zazidali), zato sta prostora osvetljena skozi vzdolžno podolgovata, bogato profilirana gotska okenca na dvoriščni strani. Oba prostora sta danes povezana z novejšim, polkrožno sklenjenim prehodom.
- Str. 321
- Na zunanji, južni strani veže je v zidu manjši, danes zaprti prostor, v katerem je stranišče, nekdanj pa je bila to strelna niša. O tem priča že omenjena strelna lina, ki služi kot svetlobna reža.
 - Prostor v notranjosti stolpa je okrogel, predrt s tremi velikimi okenskimi nišami. Srednja med njimi še služi za okno, stranski dve pa sta z zunanje strani zazidani in ju uporabljajo kot stenski omari. Tla so lesena, strop je raven, lesen in počiva na dveh mogočnih tramovih. V prostoru je danes radio-amaterski klub. - V prostoru so danes stranišča, strop je opaž, vidno je samo eno okno.
- Str. 322
- Niša [v vratarnici] je bila zazidana in ponovno odprta februarja 1968.
- Str. 324
- Kleti pod vzhodnim in severnim traktom: Tla so v obeh prostorih iz sphane zemlje (nivo južne kleti je nekoliko nižji), obok pa je v južnem prostoru grebenast, kamniten, počivajop na močnih, kamnitih polslopih, prislonjenih v kote kleti, v severnem prostoru vzhodnega trakta pa je opečen, oprt prav tako na zidane opečne polslope, obenem pa na močan čokat

slop v sredini prostora. Iz južnega prostora so leta 1968 ponovno prebili nekdanj zazidani prehod v manjši štirikotni kletni prostor pod jugovzhodnim stolpičem, od koder pridemo danes skozi ozka novejša vrata na plano.

- Iz severnega dela kleti pod vzhodnim traktom drži prehod v še nekoliko nižje ležečo klet pod severnim traktom, v katero se spustimo po nekaj nizkih, lesenih stopnicah. Ta klet je ozka in dolga ter na dveh notranjih straneh, zahodni in južni, vsekana v živo skalo. Ob južni strani je tudi v steno vsekana, obzidan globok jašek, na katerega dnu je voda, Kletna tla so iz sphane zemlje, obok pa je banjast, opečnat. V prostoru so še ohranjena stara hrastova ležišča za sode.
- Prostori služijo danes predvsem za shrambo kuriva.
- Kletni prostor obstaja samo še v velikem jugozahodnem obrambnem stolpu. Vanj se pride od zunaj, nekdanj pa je bil bržčas dostopen samo skozi odprtino v stropu. Prostor preurejajo in bo služil posebnim namenom.
- 1. nadstropje: Vratnice v baročnih vhodih so še pristne, a so žal v celoti neustrezno prepleškane.
- Dvoje stranskih vrat v južnem traktu: Ta vrata so namreč izredno bogato intarzirana v obliki arabesk ter predstavljajo v našem umetnostnem gradivu izredno redek in kbaliteten primer renesančne grajske opreme. - **Intarzija je samo imitirana**
- V veliki južni dvorani je ohranjen tudi še stari strop z mogočnim nosilnim tramom, stara stropa pa srečamo nato tudi v še v obeh nadstropjih jugozahodnega obrambnega stolpa. Tako kot v dvorani sta bila žal tudi tu zaradi namestitve razsvetljave neustrezno preoblečena.
- Ogleđ podstrešja je informativen samo v severozahodnem delu. Vrhnji niz oken na zahodni steni se namreč tu sklenjeno nadaljuje tudi na južni steni, lepo pa je viden tudi na vzhodni, danes z dvorišča skriti steni zahodnega trakta. Na tej steni so v okenskih odprtinah še ohranjeni kamniti okviri z zelo rahlo posnetimi robovi, ki datirajo nastanek tega dela stavbe v prvo polovico 16. stol. Ker pa sta taki okni tudi še v severovzhodnem kotu zahodnega trakta, je v tem dokaz, da so vrhnji deverni del palacija šele pozneje toliko razširili, da je segel prek platoja med vstopniščem in vhodnimi vrati v grajski kompleks. Ko so na notranji strani gradu pozidali arkadne hodnike, so morali vzigniti celotni strešni stol nad zahodnim traktom, da so lahko ves kompleks prekrili z enotno streho. Okna v vzhodni steni zahodnega trakta so zato vidna samo še na podstrešju. - **Strehe na zahodnem traktu ni bilo potrebno dvigati, samo podaljšali so jo preko arkad – skica spodaj.**

Str. 325

starejše ostrešje ■■■
 dodano ob izvedbi
 arkadnih hodnikov ■■■

1999: Kramberger, Dušan: *Srednjeveški gradovi v vzhodnem delu Šaleške kotline.*

V: Velenje, razprave o zgodovini mesta in okolice. Mestna občina Velenje, 1999.

se je v zidu celo ohranil del podložne deske, medtem ko so tramovi zgnili in padli v notranjost prostora. Zaradi težav, ki so nastopale, če so bili prisiljeni stropnik zaradi dotrajanosti, požara ipd. zamenjati, so takšno vgradnjo kasneje skoraj popolnoma opustili. Namesto tega so podolgem ob zid pritrdili poseben tram, oprt na kamnite konzole; tako so uredili polico, na katero so z lahkoto nalagali tramove enake dolžine kot razpon prostora. V renesansi je to sploh postal običaj in pravi razpoznavni konstrukcijski in likovni znak obdobja.

Utrdba Velenje in vhodna vrata v grajsko jedro

Posestna zgodovina je sorazmerno natančno raziskana in tudi stavbna zgodovina gradu je v temeljnih obrisih znana.¹⁵² Ko se prestavimo v čas in okoliščine nastanka, ugotovimo, kako racionalno je izkoriščen razpoložljivi teren in preiščljeno, predvsem po načelih takratne vojaške taktike in strategije, nanizani in oblikovani posamezni členi.

Sredi 13. stol. se je razvoj gradu začel z obzidavo nepravilne površine prav na skalnem vrhu iztegnjenega griča, znotraj katere so pozidali stolpič blizu vhoda in stanovanjski trakt ob južnem zidu. Z natančnimi meritvami bi bilo mogoče brez škode za vzorno obnovljeni objekt ugotoviti, ali objavljeni tlorisi¹⁵³ pravilno kažejo, da sta južni in vzhodni krak obzidja debelejša od ostalih in sta tako nudila boljše zaščito na izpostavljeni strani. Vsekakor je severna stran naravno najbolj zavarovan del griča. Z veliko verjetnostjo lahko trdimo, da je že prvotni vhod deloval približno na istem mestu kot danes. Spremembe lokacije vhodov so v arhitekturi nasploh redke, ker bi posegle v organsko razviti prostor in utečeni način življenja. Zanesljivejšo sliko o neposrednem pristopu bi nam lahko dala le arheološka izkopavanja, če le mlajši posegi niso izbrisali vseh sledi. Seveda pa je grajski kompleks skoraj popolnoma ohranjen in uporaba invazivnih raziskovalnih tehnik (arheološka izkopavanja, globinska zidna sondiranja, odbijanje ometov, odstranjevanje prezidav ipd.) v večjem obsegu nikakor ne pride v poštev.

V grajskem jedru so nekaj kasneje postavili še močan okrogel stolp, ki je v jugozahodnem vogalu močno izstopal iz dotedanjega tlorisa. Njegova pozicija, oblika, velikost, debeli zidovi pa tudi ohlapna stavbnozgodovinska datacija v pozno gotiko¹⁵⁴ nas opozarjajo, da bi utegnil biti stolp nujen odgovor na vse močnejše samostrele in pojav prvih topov sredi 14. stol. Smodniško orožje je začinjalo svoj, takrat še nesluteni zmagoviti ognjeni pohod po evropskih in svetovnih bojiščih. Iz topov so sprva izstreljevali le po več puščic hkrati. Nato so se pojavile kamnite in po letu 1500 še železne krogle. Razbijale so zidove in smrtonosno mlele može na bojišču še na velikih razdaljah.

Na začetku 16. stol. so na vzhodni krak prvega venca od zunaj prizidali nov stanovanjski trakt. Nedvomno je šlo za povečane bivalne ali obrambne (Turki?) potrebe. Toda tak poseg sploh ni bil mogoč, ne da bi bili pred tem grad zavarovali z novim vencem obzidja. Skoraj gotovo je bil zunanji vhod skozi novo obzidje zaščiten z nekakšnim stolpom in dvižnim mostom, in sicer na najbolj južnem izrastku. Morebitni ostanki se bržkone skrivajo v

Op. 152:
Stopar 1993, str. 128.Op. 153:
Stopar 1993, str. 122; Slovenija 1996,
str. 557.Op. 154:
Stopar 1993, str. 128.

vhodnem stolpu, ki so ga na istem mestu uredili pol stoletja kasneje in stoji še danes. Na severu in zahodu je bilo obzidje šalasto izbočeno,¹⁵⁵ medtem ko se je na severozahodu samo mehko usločilo. Odprta polstolpa sta bila namenjena topovski posadki in strelcem s težkimi puškami, ki so streljali na daljavo, a tudi učinkovito nadzirali obzidja na svojih bočnih straneh po vsej dolžini in višini. Navadno je vrh takega obzidja obtekal lesen pokrit hodnik, s katerega so branilci streljali z loki in samostreli ali metali skale, zivali vrelo olje in smolo. To je namreč čas, ko so ob ognjenem še vedno uporabljali hladno strelno orožje.¹⁵⁶ - Zanimiva je pot, ki jo je bil prisiljen napraviti vsak prišlek. Potem ko ga je straža spustila skozi zunanji vhod, se je znašel v prostoru med branjenim jedrom trdnjave in zunanjim vencem obzidij. Na dolgi zaviti vpenjajoči se poti proti vhodu v grajsko jedro so ga branilci opazovali in spremljali z obeh strani. V križnem ognju bi ga pokosili takoj, ko bi pokazal kakšne zle namene. Ko je pot tako ozka, ni več pomembno in potrebno, da obiskovalec kaže trdnjavi svojo desno, s ščitom nezavarovano stran;¹⁵⁷ napad lahko pričakuje od zgoraj. Medzidja¹⁵⁸ so se v Evropi sicer uveljavila že po prvih križarskih pohodih v Sveto deželo. Tam so se vitezi srečali z doslej neznano, a zelo učinkovito taktiko bliskovitih vpadov lahkih konjenikov.

V tej stavbni fazi se je tlorisno izoblikoval tudi zamik pri vstopu v grajsko jedro. Kamnit, polkrožen portal s prisekanimi robovi, skozi katerega še danes vstopamo v notranjost gradu, in vratno krilo sta najbrž kar iz tega časa. Teže bi datirali stopnice, ki iz medzidja vodijo k vhodnemu portalu. Morda je takrat na istem mestu potekal le mostič. Prav tako je težko razumljivo povezati kamnito konzolo s čelnim ščitom pod streho sedanjega stopnišča z ureditvijo dostopa. Je to bila izlivnica - t. i. mašikulā nad vhodom? Visokorenesančne in kasnejše predelave so v pripadajočih zidovih in notranjih špaletah zakrile marsikatero podrobnost.

Pomudimo se zdaj pri vhodnih vratih v grajsko jedro. Vratno krilo je sestavljeno iz hrastovih plohov na povezovalnih letvah. Nasadila, nosilno okovje, preprost železen zapah in dodatni zatič so mlajši. Sledovi originalnega lesenega zapaha so tako na vratnici kot zidovih zabrisani do neprepoznavnosti. Na zunanosti je vratno krilo obito s pločvino. Železno kepo so s kladivi tanjšali, dokler se ni izoblikovala bolj ali manj pravokotna plošča pločvine. Železne krpe so potem drugo za drugo, kot luske, s kovanimi žebli pribijali na les. Tako so bila vrata zaščitená pred udarci s sekiro ali ovnom, nekaj časa pa so se branila tudi ognja. V vratnico je izrezana 0,56 m široka in 0,94 m visoka, zgoraj šilasto sklenjena odprtina. Prilegajoča se vratca so pravtako okovana in na notranji strani zavarovana z dvema zapahoma. Mala, t. i. izmuzna vrata¹⁵⁹ so odpirali samo pešcem v izjemnih primerih med mrakom in zoro, ko so morala biti glavna vrata trdno zapahnjena. Ampak da bi obiskovalca videli, tudi ko so bila vrata neprodušno zaprta, so v vrata izvrtali dve, za prst veliki luknjici - špijona. Spodnja je predrla izmuzna vratca na višini 1,17 m od tal in je usmerjena vodoravno. Skozi njo so človeka zagledali, ko se je že približal vratom ali stal pred njimi. Druga je prevrtana v glavnem vratnem krilu na višini 1,41 m od tal, in sicer poševno v natančno istem naklonu kot stopnišče, tako da so stražarji obiskovalca opazovali pri vzpenjanju vse od vznožja naprej.

Op. 155:

Podobni šali so na Starem gradu Celje postavili proti koncu 15. stol.

Op. 156:

Na Ljubljanskem gradu so na zidani obrambni kroni iz zadnje četrtine 15. stoletja med strelna okna s tramičem za težke puške s kljuko in topovske strelnice še razporejene strelnice za dolgi lok in samostrel.

Op. 157:

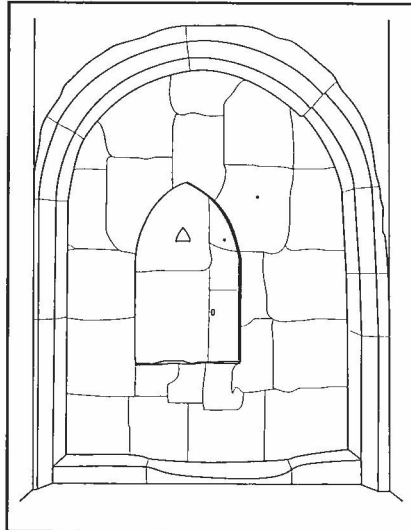
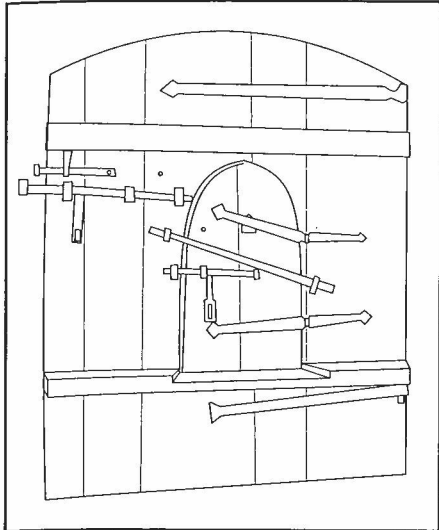
Antično in srednjeveško "pravilo desne rame"; prim. Vitruvius 1990, str. 21.

Op. 158:

Medzidja ne smemo zamenjevati s predgradjem; prvo je praviloma ozko in namenjeno kontroli obiskovalcev in zajetju morebitnih napadalcev, medtem ko drugo zaseda veliko površino, kjer poteka predvsem gospodarska dejavnost grajskih prebivalcev. Razumljivo je, da se obe vlogi včasih prepletata.

Op. 159:

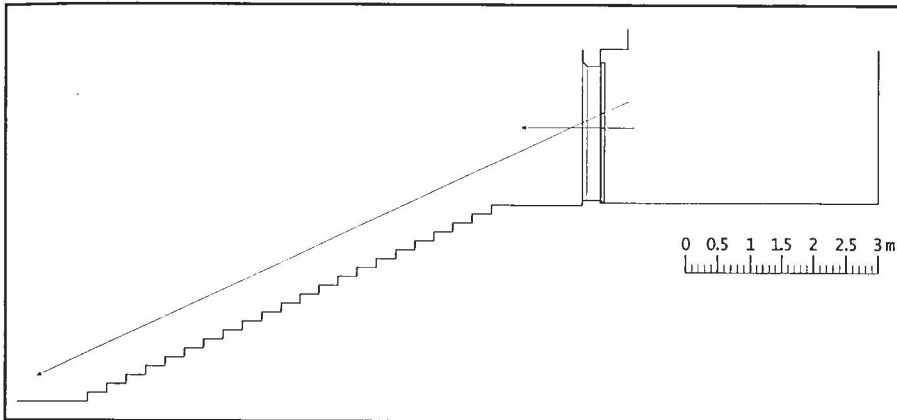
Prim. citat Janischevega opisa iz leta 1885 v: Stoper 1993, str. 125.

Risba 1:
Vhodna vrata - pogled od znotraj

Risba 2:
Vhodna vrata s portalom - pogled od zunaj

Risba 3:
Prerez skozi vhodna vrata in stopnišče z označenimi smermi pogledov skozi špijona

Za vsak primer pa so v izmuzna vratca 1,16 m nad tlemi izrezali še eno, trikotno odprtino z osnovnico 0,08 m. Skoznjo so lahko vtaknili samostrelovo puščico ali ustje nabite puške in neljubega obiskovalca, ki je že stal pred vrati, zgrda pregnali.¹⁶⁰ A neposredne obrambe vhoda v grajsko osrčje s tem še vedno ni konec. Če bi napadalec kljub vsemu predril vrata, ga je na zidu nasproti vrat čakala ključasta strelnica, torej spet puška v višini prsi. Položaj strelnice opisuje Stopar,¹⁶¹ a zdaj je žal zazidana in skrita za oblogo. Razen tega pot od vrat na dvorišče ne teče naravnost, ampak se takoj za vrati obrne pravokotno v desno. Ko bi napadalec morda vendarle prodril skozi vrata, bi branilec na dvorišču odkril svojo desno nezaščitenost stran, preden bi se uspel obrniti in obračunati z njimi! Ni čudno, da večine gradov niso osvojili z odkrito borbo, ampak s pomočjo izdajalskega služabnika!

V prvih desetletjih 16. stoletja pa je artilerija že začela uporabljati eksplozivne izstrelke. Ponavadi je bila to votla železna krogla, napolnjena s

Op. 160:
Podobno okovana in opremljena vhodna vrata npr. varujejo zunanji in notranji vhod v grad Snežnik. Okrogla luknja za puško in špijon sta zakrita s premično leseno ploščico. Na pločevini se poznajo udarci s sekirami.

Op. 161:
Stopar 1993, str. 128.

smodnikom in opremljena z vžigalnim stenjem. Zaradi manjše teže in boljših topov se je domet povečal, zaradi eksplozije, ki je spremljala udarec, pa je bila škoda bistveno večja. Okrog leta 1558 so zgradili močno čokato rondelo, tj. okrogli stolp na vzhodni strani. Iz spodnjih etaž so streljali s topovi. Na podstrešju je v celoti ohranjen renesančni sistem konzolnih izlivanj za smolo in strelnic. Z novima južnim (vhodnim) in severozahodnim stolpičem so dosegli, da je bil odslej vsak del obzidja branjen križno, torej hkrati iz dveh stolpov. Dvorišče so polepšale arkade stanovanjskega trakta. V glavnem se je s tem izoblikovala arhitektura, kakršno na Velenjskem gradu doživimo še danes.

Kapnica na dvorišču gradu Velenje

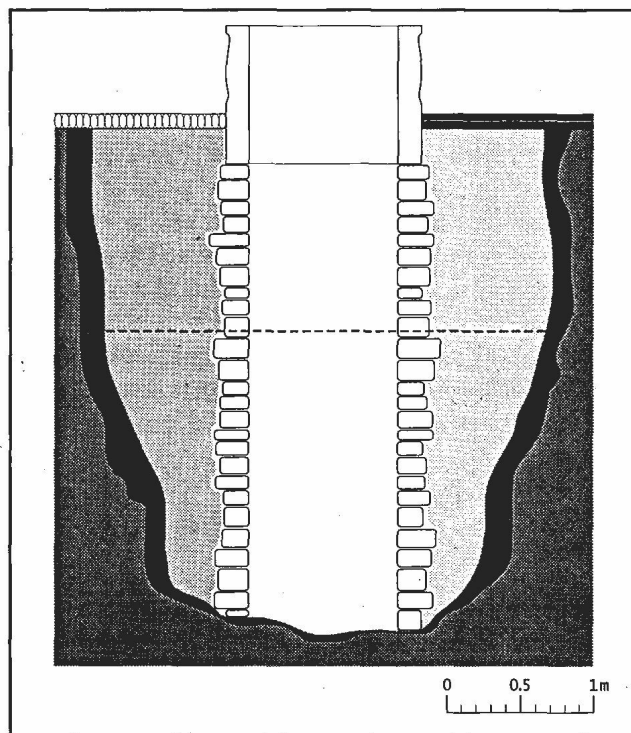
V vseh časih je bila voda absolutni pogoj za življenje. Ko govorimo o srednjeveškem gradu, je zanesljiva oskrba z vodo za prebivalce vsaj tako pomembna kot varnost pred sovražnimi obiskovalci. Bivalno udobje je na lestvici vrednot neprimerno niže.

Deževnico in snežnico za uporabo zbiramo v kapnicah (vodnih zbiralnikih, cisternah, rezervoarjih). Kadar pa voda prihaja iz živega izvira, vodotoka, jezera ali podtalnice, govorimo o vodnjaku. Voda, ki jo pijejo ljudje in živali, seveda ne sme biti onesnažena ali okužena. Pomanjkljiva higiena pri zbiranju, shranjevanju in zajemanju vode je še dolgo v novi vek povzročala okužbe z bakterijami in zajedalci in zastrupitve ter s tem botrovala raznim boleznim in kratki življenjski dobi. A tudi če sicer čista voda dalj časa stoji pri miru, ni več pitna.

Ko danes stopimo na dvorišče gradu Velenje, pod arkadami severnega trakta opazimo preprosto oblikovan kamnit obod z notranjim premerom 1,02 m. Opasan je s kovinskim obročem in sega do višine 0,60 m nad okoliški tlak. Odprtina je zavarovana z redko železno mrežo. Dva kovinska loka nosita vitel. Tanka veriga teče do škripca, vedro manjka. Pogled v notranjost nam razkrije nekatere tehnične podrobnosti. Predvsem se premer jaška z globino ne spreminja. Klesani kosi, ki tvorijo krono, so v resnici visoki 0,94 m, tako da segajo še 0,34 m pod nivo dvorišča. Od tod navzdol so stene jaška zgrajene iz grobo obdelanih kamnov, med katerimi skoraj ni malte. Prav na spodnjem robu krone, kakšnih 0,40 m pod dvoriščnim tlakom, je z dvoriščne strani vstavljena betonska cev. V zidani steni proti severnemu traktu je na globini 0,95 m pod dvoriščem odprtina s kamnitim žlebastim izlivom. Še nekaj metrov niže, pač odvisno od časa, odseva vodna gladina. Poglejmo, kako si lahko razložimo to, kar vidimo.

Začnimo pri tem, od kod prihaja voda. Gladina vode v jašku je v vsakem primeru višja od medzidja in grajskega jarka. Tako ne more biti v povezavi s talno vodo nad kakšno nepropustno zemeljsko plastjo. Zaradi topografske lege gradu in konfiguracije terena odpade tudi možnost podzemne vezne posode ali arteškega vodnjaka. In tako smo pri kapnici.

Voda z dvoriščnih površin, na katerih živijo ljudje in živali, je preveč umazana. Ker bi v cisterno splakovala nevarne organske odpadke, so jo raje

Risba:
Poskus tehnične razlage kapnice
na gradu Velenje

odvajali proč. V rezervoar se steka voda predvsem s streh. Pa še ta nikakor ni dovolj čista, da bi jo kar brez nevarnosti pili. Po strehah raste mah, nabira se preperelo listje in zbirajo se ptiči. Kako preprosto se da rešiti ta problem, skušata pojasniti risba in beseda.

Začne se s pripravo zbiralne jame. Graditelji so navadno izkoristili naravno luknjo ali razpoko v skalnih tleh in jo s klesanjem kar najbolj povečali. Prostornina takšnega bazena je kasneje določala količino razpoložljive vode. Glede na okoliščine so globine jame različne, a navadno ne manjše od 4 m. Obod so na debelo, tudi do 0,30 m, zatesnili s kvalitetno glino, da dragocena tekočina po skalnih razpokah ne bi uhajala. Hidrostatični pritisk z globino narašča in povečuje možnost, da vodo iztisne tudi skozi najmanjšo razpoko. V sredini so na suho ali le s prav malo porozne malte zložili valjast jašek za zajemanje, ki je segal od dna jame do površine okoliškega terena. Premer jaška je odvisen od tega, s koliko vedri naenkrat so dvigali vodo. Pri enem vedru zadošča 1 m. Prostor med obodom in jaškom so zasuli z grobimi lomljenci in kamnitim drobirjem. To je filter. Na vrhu jaška so v srednjem veku večinoma stesali parapet, kasneje pa sezidali ali kamnoseško oblikovali krono, ki je varovala jašek in med drugim služila za naslanjanje veder.

Voda nikakor ni smela teči direktno v zajemalni jašek, da ne bi obšla filtra. Po žlebovih ali ceveh so jo napeljali do zunanjega roba filterskega nasutja, in sicer čim bliže pod vrhom. Tako se je voda počasi stekala navzdol in precejala skozi kamenje. Nivo očiščene vode je bil enak v jašku in filtru. Na skici je simbolno in le za primer označen s črtkano črto. Vsakič, ko so izvlekli polno vedro, se je gladina vode v jašku znižala in se potem spet izravnala z vodo iz filtra. Tako se je kar naprej pretakala čez kamenje in ostajala sveža.

V zajemalni jašek torej ni smela priteči voda, ki ni bila dovolj očiščena. Če bi se cisterna npr. ob močnem deževju napolnila čisto do vrha, filter ne bi mogel zadovoljivo opraviti svoje naloge. Zato so imele vse cisterne kak meter pod površino terena urejene prelive, po katerih je odtekala odvečna voda, ko je dosegla v zbiralniku to višino. Glede na povedano seveda ni logično, da so na gradu Velenje v novejšem času speljali vodo z dvorišča po betonski cevi kar v jašek. Ampak zdaj te vode več ne pijejo! Pač pa je bil morda kamniti žleb, ki v globini 0,95 m vodi iz jaška proti severu, vendar vgrajen po tehtnem premisleku in s koristnim namenom. Ponuja se razlaga, da presežkov vode niso enostavno zavrgli skozi preliv, ampak so si ob obilnih padavinah ustvarjali dodatne zaloge čiste, prefiltrirane vode. Je morda (tudi) temu služila skalna votlina v kleti severnega trakta, ki jo Janisch in Stopar imenujeta gladovalni jašek?¹⁶²

Z vodo so vedno ravnali pozorno in odgovorno. Žeja je hujša in usodnejša od lakote. Tako cisterne kot vodnjaki so bili vedno skrbno pokriti s pokrovom na kroni ali zastrešeni. Neposredna okolica je morala biti tlakovana ali pokrita z lesenim podom, da se blato ne bi spiralo v jašek. Včasih so prostor obzidali in vstopali vanj skozi vrata. Še najmanj pomemben je bil način dviganja polnega vedra. Lahko je bilo samo privezano na vrvi; na mnogih kronah vidimo zažaganine od vrvi. Če so vrv ali verigo navezali na vitel, so ga poganjali z ročico ali lesenim vztrajnikom.

Zanesljivo preskrbo z vodo so si morali uredili že takrat, ko so sredi 13. stol. zastavili gradnjo prvega obzidja. Najbrž je bilo treba napravo kdaj popraviti, očistiti, povečati ali dopolniti, gotovo pa je niso nikdar zanemarili ali opustili. Seveda na vprašanje, kdaj so na gradu Velenje uredili cisterno, kakršna je sedaj, zaenkrat ne moremo odgovoriti z neizpodbitno gotovostjo. Le s sistematičnimi arheološkimi raziskovanji, tako neinvazivnimi podpovršinskimi pregledi kot izkopavanjem in potapljanjem, bi pridobili natančnejše izhodiščne podatke. Na dnu zajemalnih jaškov navadno najdemo droben nakit, orodje, glavnike, stara vedra in podobno gradivo, ki ga je možno relativno natančno datirati, s tem pa tudi čas, ko je bila kapnica v uporabi. Vsekakor je 55 m globok vodnjak¹⁶³ pred gradom, ki sega do podtalnice v zemeljskih plasteh ob vznožju grajskega griča, mlajši od cisterne na grajskem dvorišču.

Opisani tip filtrske cisterne je bil v srednjem veku pogost. Pogostnost izhaja iz nuje. Na izpostavljenih srednjeveških višinskih lokacijah se pač ni bilo lahko dokopati do živih vodonosnih plasti globoko pod zemljo. Reke in izviri so bili daleč proč, pa še vse prelahko je bilo preprečiti dostop do njih ali jih zastrupiti. Pri nas so arheologi dobro raziskali npr. že omenjeno cisterno na Starem gradu nad Celjem, dva takšna zbiralnika v gradu na Kozlovem robu nad Tolminom, ureditev na dvorišču pred zahodnim palacijem Ljubljanskega gradu in pred kratkim odlično ohranjen rezervoar znotraj stolpa v Štanjelu na Krasu. Vendar jih je še več pa tudi vsi odkriti primeri še niso bili prepoznani kot taki ali objavljeni v literaturi. Žal se pozna, da zgodovino arhitekture raziskujejo bolj humanisti kot tehniki, zato tehničnim in tehnološkim področjem zvečine ne morejo nameniti večje strokovne pozornosti. Med tujimi avtorji, ki so obširneje pisali o oskrbi z vodo na srednjeveških gradovih, naj tu navedem le Pipra,¹⁶⁴ Meyerja¹⁶⁵ in

Op. 162:

Citat Janischevega opisa iz leta 1885 v: Stopar 1993, str. 125. "Gladovalni jašek" v kleti severnega trakta je zdaj spet odprt za delovni in študijski dostop.

Op. 163:

Citat Janischevega opisa iz leta 1885 v: Stopar 1993, str. 126. Na starih razglednicah vidimo, da so v 1. polovici 20. stol. nad jaškom zgradili stolp iz železnih paličnih nosilcev z vetrnico za pogon črpalke. Janischeva navedba (v Stoparjevem prevodu) 26,5 m globoke cisterne se po mojem mnenju zaradi velike globine ne nanaša na zbiralnik na grajskem dvorišču, razen če bi namesto metrov kot dolžinsko enoto upoštevali čevlje, kar bi nanesele okrog 8 m.

Op. 164:

Piper 1967, predvsem 17. poglavje: Oskrba z vodo, str. 506-514.

Op. 165:

Predvsem v: Meyer 1979, str. 84-90.

Zeuna.¹⁶⁶ "Cisterno s filtrskim vodnjakom" na užiški citadeli je natančno dokumentiral medievist Popović.¹⁶⁷ Pri nas je poročilo o arheoloških raziskovanjih na Starem gradu nad Celjem,¹⁶⁸ v katerem je Bregantova opisala večfazno ureditev grajske cisterne, spodbudilo Stoparja, da se je v posebni razpravi¹⁶⁹ posvetil ne le celjski cisterni, ampak vprašanju zagotavljanja pitne vode na srednjeveških lokacijah nasploh.

Za konec

Pozorno opazovanje na terenu bi zapisano naredilo bolj razumljivo in rodilo bi se novi razmisleki. Že kratek sprehod po vzhodni Šaleški kotlini namreč pokaže vso pestrost evropske fevdalne utrdbene arhitekture. Ljubitelji in strokovnjaki jo vztrajno raziskujejo, a veliko zanimivega dela še čaka na navdušence. Na majhnem območju so zbrane stavbe iz najrazličnejših obdobj. Nekatere so skrite pod rušo, druge so preživele stoletja skoraj nedotaknjene. Toda vsaka pomeni svojski in enkratni odziv na zgodovinske okoliščine.

2002: Ravnikar, Tone: *Grad Velenje, Skica usode stavbe in njenih prebivalcev.*

Zbirka muzejski kolaž, Kulturni center Ivana Napotnika, Velenje 2002.

*/.../ Skoraj gotovo pa je, da je grad nastal približno istočasno kot naselje pod njim, po katerem je dobil ime. Velenjski grad je namreč eden redkih gradov na Slovenskem, ki ne nosi tipičnega grajskega imena s končnico -burg, -schloß ali -eck, temveč ima ime po naselju, nad katerim se dviguje. Gotovo je, da je prvo Velenje, ki je ležalo na področju današnje Stare vasi in ne Starega Velenja, stalo že pred nastankom gradu. Stara vas je ležala blizu vasi Škale, za katero je mogoče postaviti trdno domnevo, da je stala vsaj že v začetku 11. stoletja in da je bila že takrat v njej postavljena prafarna cerkev sv. Jurija. Sosednja, na nek način dopolnjujoča lega Škal in Velenja (Stare vasi) pa omogoča, da postavimo sledečo trditev: konec 10. in v začetku 11. stoletja, ko lahko z gotovostjo domnevamo, da sta obe naselji že stali, sta predstavljali eno naselbinsko celoto, ki se je nato zaradi razvoja (povečanja) začela počasi deliti v dve naselji. Od obeh delov prvotno enotnega naselja je gotovo starejši del, ki je dobil ime Škale, medtem ko je južni del kot mlajši in kasneje naseljen dobil ime Velenje. Ta vrstni red dokazuje tudi ime, ki ga dobi to mlajše naselje etimološki koren besede Velenje je najverjetneje *velen-, v pomenu krčevina, laz. Domnevati smemo, da je obe naselji nekaj časa upravljala ena gosposčina, vendar je to zaradi velikosti postajalo vse težje. Pokazala se je potreba po še enem upravnem središču in takrat nastopi trenutek, ko nastane grad Velenje. Njegovega nastanka ne moremo domnevati mnogo pred prvo znano omembo leta 1270; najverjetneje je, da je bil zgrajen sredi 13. stoletja. To prvotno skupno pot obeh naselij potrjuje tudi dejstvo, da sta bili tako gosposčina Turn v Škalah, ki je bila posvetni glavavar Škal, in gosposčina Velenje na začetku v rokah iste družine gospodov Kunšperških, in da so ju za njih*

upravljali pripadniki iste viteške rodbine, izmenično imenovane po Turnu, Velenju, pa tudi Hekenbergu pri Vranskem, ki je bil tretji sedež Kunšperških na področju Savinjske in Šaleške doline.

Že ob samem nastanku je imel grad Velenje bistveno prednost pred gradom Turn, to je lego ob dokaj pomembnem križišču transportnih poti Celje-Dobrna-Velenje-Mislinjska dolina in Savinjska dolina-Polzela-Velenje-Mislinjska dolina. Ta lega pa je povzročila tudi nastanek trga Velenje. Njegove prebivalce lahko najdemo prvič omenjene že leta 1264. V listini, s katero so razreševali mesebojno razmerje med šaleškimi vitezi in cerkvijo sv.

Martina pri Šaleku, so pričali Gebhard in Reinhard, imenovana »civis de Weln«, in Herman »de Weln«, torej najdemo velenjske tržane omenjene celo pred velenjskimi gradiščani. Resda pa je razlika minimalna le šest let, saj v kunšperški listini iz maja leta 1270 najdemo med pričami tudi Gundakerja iz Velenja. Postavili smo domnevo, da grad Velenje ni mogel nastati mnogo pred sredo 13. stoletja, za istoimenski trg pa lahko zapišemo, da so ga lahko Kunšperški ustanovili (oz. bolje ustanovitev dosegli) kmalu po letu 1250. To pomeni, da je bil grad Velenje najverjetneje zgrajen istočasno kot je nastal trg pod njim, torej so ga verjetno začeli graditi z mislijo, da bo njegova glavna naloga varovati nastajajoči trg.

Tudi naprej je ostala zgodovina gradu in trga Velenje tesno povezana. Začetno obdobje življenja obeh pa je bilo vezano na usodo in delovanje seniorjev gospodov Kunšperških. Ti so v začetku 14. stoletja zašli v veliko finančno krizo. Še pred tem pa se je zgodil za naš grad še en pomemben dogodek. Leta 1312 je Friderik Kunšperški poročil svojo hčer Jero/Gertrudo z Godfridom Mariborskim in ji z listino, sestavljeno na gradu Velenje, podelil za doto 500 funtov graških fenigov vredno posest v okolici Velenja. To je prva znana delitev velenjske posesti na manjše dele. Mariborčani so ostali lastniki dela kunšperških posesti v Šaleški dolini še celo 14. stoletje. Leta 1321 vemo, da je Gotfrid Mariborski prodal del svojih posesti Frideriku Ptujskemu, ki je s tem dejanjem tudi začel proces zbiranja kunšperških posesti (k čemur se bomo še vrnili). Leta 1359 pa je Gotfrid Mariborski menjal posesti s stricem Hansom Kunšperškim tako, da je sam prejel več posesti v okolici Hekenberga in Velenja. Kot lahko razberemo iz drugih listin, je šlo

najverjetneje za posesti na področju vasi Pesje, ob trgu Velenje in posest ob reki Paki.

Kljub zapisanemu je glavnina posesti gradu Velenje tudi po poroki Gotfrida Mariborskega in Jere Kunšperške leta 1312 sicer ostala še naprej v rokah gospodov Kunšperških. Ti pa so bili zaradi hude finančne stiske, v katero so zapadli v začetku 14. stoletja, prisiljeni zastaviti svojim sorodnikom Ptujskim grad in posest Velenje in tudi grad in posest Hekenberg pri Vranskem v Savinjski dolini. Ker pa zastave niso uspeli več rešiti, sta oba gradova od takrat dalje ostala v lasti gospodov iz Ptuja.

/.../ Omenili smo že, da so Ptujski leta 1323 izkoristili težave svojih sorodnikov Kunšperških in si uspeli pripojiti tudi njihovi posesti Velenje in Hekenberg. Le ugibamo lahko, koliko so k tem težavam pripomogli tudi sami Ptujčani, gotovo pa je, da se niso prav nič trudili pomagati svojim sorodnikom, temveč so se raje okoristili z njihovim težkim položajem. Drugače je bilo z morebitnim povezovanjem z zmagovito stranjo. Gospodje Žovneški, ki so izšli iz spora za vovbrško dediščino na savinjskih tleh kot zmagovalci, so bili premočni in predvsem preambiciozni, da bi bili pripravljene sklepati zaveznitvo s svojimi konkurenti. Nasprotno, če so se morali Ptujski že za časa grofov Vovbrških boriti za to, da so lahko obdržali svoje posesti in so del teh (grad Turn) tudi izgubili, so se šele po utrditvi Žovneških na nekdanjih vovbrških tleh znašli pred pravim nasprotnikom, ki je z vsemi silami in z vso brezkompromisnostjo stopal proti cilju. To je bila, združitev celotne Savinjske krajine v enih, to je v njihovih, rokah. /.../

Na velenjskem gradu je ostala po zamenjavi Kunšperških s Ptujskimi ista viteška družina, ki smo jo spoznali že ob prvih omembah, ter ga je še naprej upravljala za nove gospodarje. Medtem ko so Žovneški (oz. od leta 1341 dalje grofje Celjski) uspešno in brezkompromisno zaokroževali svojo posest na Savinjskem, sta ostajali posesti gradov Hekenberg in Velenje zunaj sporov. Tudi po izgubi ostale savinjske in šaleške posesti so gospodje Ptujski uspeli zadržati velenjski grad in ga celo 14. stoletje uspešno braniti pred morebitnimi poskusi prevzema. Zato se ne smemo čuditi, da umetnostna zgodovina ravno v to obdobje datira prve velike fortifikacijske predelave gradu Velenje. V dobi visoke ali morda šele pozne gotike (vsekakor pa po sredi 14. stoletja) so na gradu zgradili zunanje obzidje, ki naj ga sicer najprej ne bi utrjevali obrambni stolpi, bilo pa je kljub temu dovolj čvrsto, da je lahko povsem prevzelo nase obrambne naloge. Že od začetka je bilo obzidje na severu in

zahodu šalasto izbočeno. Odprta polstolpa sta bila namenjena topovski posadki in strelcem s težkimi puškami, ki so streljali na daljavo, poleg tega pa sta omogočila tudi učinkovit nadzor obzidja na svojih bočnih straneh. Navadno je po vrhu takega obzidja potekal še lesen pokrit hodnik, s katerega so branilci streljali z loki in samostreli, metali skale, zlivali vrelo olje in smolo ipd. Med novo zgrajenim obzidjem in grajsko stavbo se je tako ustvarila ozka pot, ki jo je moral obiskovalec (in seveda napadalec) prehoditi, preden je prišel do vhoda v grajsko jedro. Takšno medgradje je bilo torej samo po sebi izvrsten obrambni mehanizem, saj je omogočalo, da so branilci gradu ves čas kontrolirali gibanje dobro- ali zlonamernih obiskovalcev in so lahko pravočasno utrezno ukrepali.

Približno v istem času so zgradili tudi najmogočnejši okrogli obrambni stolp na samem grajskem poslopju, to je jugozahodni stolp. Z njim so še okrepili obrambo najboljčutljivejšega južnega dela gradu, kjer je tudi edini možni pristop v grad in od koder je lahko preti nevarnost. Verjetno je upravičena domneva, da je bil stolp odgovor na izzive, ki jih je pred branilce postavljala vse pogostejša uporaba strelnega orožja sredi 14. stoletja. Žal so kasnejše prezidave, posebej najtemeljitejša v času renesanse, povsem zbrisale fortifikacijski značaj, ki ga je ta stolp imel prvotno. O njem danes pričajo le še njegove več kot 2,5 metra debele stene.

Vrnimo se k dogajanju v zvezi z gradom. Omenili smo že kratko epizodo, ko je Friderik Ptujski zastavil grad Velenje avstrijskemu vojvodi Rudolfu, vendar ga je po njegovi smrti leta 1365 ponovno dobil nazaj v last. V tem času pa so se morali Ptujski pod pritiskom grofov Celjskih odreči posesti v gornji Savinjski dolini (grad Rudenek), gradu Kacenštajn na zahodu Šaleške doline in posesti ob spodnjem toku reke Pake (Pakenštajn, današnje Šmartno ob Paki). Zaradi tako drastične izgube so tako za njih postale manj zanimive posesti, ki so jim še ostale, med njimi tudi grad Velenje. Le-tega je okrog leta 1377 Friderik VII. podelil svoji hčerki Ani, ko se je ta omožila s Hansom Liechtensteinskim. Temu dejanju pa se je uprl Anin bratranec Hartnid V. (sin Herdegna I. Ptujskega), ki mu kot kaže ni preveč dišalo, da bi Ana podedovala vse očetove posesti, temveč se je potegoval za svoje pravice kot Friderikov nečak. Spor je prišel pred sodišče, to pa je ga je uspelo poravnati. Domnevamo, da so bile med ostalimi sporne tudi posesti na področju Šaleške doline. Trenutek menjave lastnika pa so za svoj interes želeli izkoristiti Celjski grofje, ki jim je bila enklava Velenje (prav tako kot enklava

Hekenberg na zahodu Savinjske doline) trn v peti. Vendar sta se Hans Liechtensteinski in njegova žena Ana odločno potegnili za svojo posest. Prišlo je tudi do spopadov, v katerih je Hans Liechtenberški kot ujetnika zadrževal celo nekega župnika iz Šaleške doline. Leta 1393 je vojvoda Albreht Habsburški spor razsodil tako, da je moral celjski grof Herman vrniti grad Velenje Hansu, s čimer je grad tudi dokončno prešel v roke liechtensteinske družine. To je bil tudi zadnji poskus Celjskih grofov, da bi v svoje roke pridobili velenjski grad. Po nasilni smrti zadnjega celjskega kneza, Ulrika II. leta 1456 v Beogradu, pa je ta potencialna nevarnost postala tudi povsem nična.

Vendar tudi družine Liechtensteinski niso imeli gradu Velenje dolgo v lasti. Nasploh lahko zapišemo, da se je s 15. stoletjem končal čas daljšega posedovanja gradu v rokah ene družine ter se je začel čas, ko so se lastniki menjavali hitreje. Friderik Stubenberški se je poročil z neimenovano pripadnico družine Liechtensteinskih ter istočasno prejel za doto tudi velenjski grad. Grad je tako prešel v roke nove družine. Vendar tudi to lastništvo ni ostalo dolgo. Friderikova vnukinja Krescenza, ki je bila poročena s Konradom iz Kreiga, je bila skupaj s svojim bratom Hansom lastnica velenjskega gradu v drugi četrtini 15. stoletja. V tem času je bil njun upravitelj Jošt z gradu Turn eden zadnjih pripadnikov družine, ki je od 13. stoletja dalje upravljala gradove Turn in Velenje v Šaleški ter Hekenberg v Savinjski dolini. V drugi polovici 15. stoletja je grad Velenje na neznan način prešel v roke nove družine Liechtenbergov. Po smrti zadnjega moškega pripadnika te družine leta 1541 pa je prišel grad s poroko Veronike Liechtenberške s Hansom Wagnom iz Bogenšperka ponovno v upravljanje nove družine.

Obdobje družine Wagnov, oz. kot so v štajerskih virih navajani Wagen de Wagensberg, je za grad Velenje eno najpomembnejših v njegovi zgodovini. Tako stavbnozgodovinsko kot politično se je v tem času dogajalo veliko stvari. Wagensbergi so ostali na velenjskem gradu do leta 1598, ko je bil Žiga Wagen Wagensberški zaradi svoje luteranske usmerjenosti in temu primerne aktivnosti prisiljen prodati grad Baltazarju Heritschu iz Turna in Pakenštajna. Nasploh je celo 16. stoletje zaznamovalo ravno močno luteransko gibanje, ki je zajelo tudi Šaleško dolino. Pristaše nove religije srečamo tudi že zelo zgodaj. Vizitacija leta 1528 je že lahko naštel prve luterane med šaleškim plemstvom. Med ostalimi je kot tak označen tudi velenjski graščak Franc Liechtenberger, ki je izjavil, da ne bo hodil k maši, temveč si jo bo čital kar sam

doma. Nadalje je izjavil, da je maša nič, zato ne smejo podložniki zanjo nič plačevati, če pa bo kdo vendarle plačal, bo moral dati njemu dvakrat toliko. Prav tako je prepovedal plačevati davek od krave (ta je sicer pripadal župniku); menil je, da je en funt fenigov povsem dovolj za eno kravo. Takšnih heretičnih misli so bili tudi njegovi kolegi na gradovih Švarcenštajn, Forhtenek in v Šoštanju. Kljub relativno hitremu vdoru luteranskih idej na področje Šaleške doline pa je to gibanje vendarle ostalo vezano pretežno na gradove in njihove prebivalce, medtem ko se mu kmetje praktično niso pridružili. Nekaj izjem je le med šoštanjskimi in velenjskimi tržani. /.../ Glavnina sporov pa je vendarle potekala med cerkvijo in plemiči. Še posebej burno je bilo dogajanje v zvezi z velenjskim gradom, pri čemer pa spor ni potekal (kot bi morda naivno pričakovali) o cerkvenih in ideoloških vprašanjih, temveč o vprašanju, kdo ima pravico do upravljanja s starovelenjsko cerkvijo sv. Matere Božje ter s tem seveda tudi pravico do dajatev povezanih s cerkvijo. Na kratko si pogledajmo, v čem je bilo bistvo spora. Baltazar Wagen je podedoval grad Velenje od svojega očeta Hansa leta 1553. Za razliko od svojega povsem katoliškega očeta je Baltazar prešel na stran luterancev. Že leta 1572 je zahteval, naj se v starovelenjski cerkvi opravlja luteransko bogoslužje, kar je podkrepil s trditvijo, da je cerkev v Velenju njegova oz. da ima pravico do opravljanja odvetništva nad cerkvijo ter do nameščanja in odstavljanja kaplanov. Temu se je odločno uprl škalski župnik, pri čemer ga je intenzivno podprl tudi ljubljanski škof najprej Konrad Glušič (1570-1578), nato pa še Janez Tavčar (1580-1597) in Tomaž Hren (1597-1630). Zanimivo je, da nobena stran ni mogla dokazati svoje trditve. Deželni knez je zahteval dokaze tako od Wagna kot od škofa, vendar jih nobeden od njiju ni mogel predložiti. Spor je zato nekaj časa miroval. K umiritvi pa ni pripomoglo niti to, da je Baltazar Wagen leta 1474 ukazal odvzeti škalskemu župniku ključe cerkve in zapleniti cerkveni arhiv z urbarialnim popisom podložnikov in njihovih dajatev. Bilo pa bi preveliko poenostavljanje, če bi ves spor in predvsem vso prizadevanje luteranov v Šaleški dolini razlagali le z ekonomskimi motivi. Že leta 1573 je Baltazar Wagen pripeljal v Velenje luteranskega pridigarja Andreja Mariusa Borrossusa (Prusa), ki je tu opravljal luteransko mašo. Poleg tega so luterani v skladu s svojo usmerjenostjo (da je vsakemu potrebno omogočiti branje Svetega pisma v njegovem lastnem jeziku oz. ga za to usposobiti v branju in pisanju), leta 1574 odprli v Velenju prvo osnovno šolo v Šaleški dolini. O tej šoli prvič izvemo iz dopisa škalskega župnika

Urbana Laknerja, ki pravi: »Imajo (i.e. luterani v Velenju) šolnika in so mu dali mizo, kateri v Velenju tudi pred in po pridigi poje«. Fraza, da so mu »dali mizo«, pomeni, da je imel ta šolnik svoj prostor za poučevanje. Kje je bil ta prostor, nas dopis žal ne obvešča, vendar lahko domnevamo, da je šolanje potekalo v kaplanovi hiši, ki je bila našeta tudi v cerkvenem urbarju in jo je v trgu imela v lasti velenjska cerkev. Župnik Lakner v dopisu dalje pravi, da hodijo k protestantski maši tisti, ki razumejo nemško. Andrej Marius (Majer) je bil Nемеc in ni znal slovenskega jezika, zato je bilo tudi njegovo poučevanje neučinkovito. To so kot težavo kmalu občutili luterani sami in so pred letom 1576 pripeljali v Velenje Jurija Cvetiča (Tschwetitsch), ki je bil sicer po rodu iz hrvaških dežel, vendar je dobro obvladal slovenski jezik, saj je prišel v Velenje iz Ljubljane, kjer je med drugim sodeloval tudi v knjižnem projektu Ivana Ungnada pri izdajanju slovenskih in hrvaških knjig. Z njegovim prihodom se je kvaliteta pouka bistveno izboljšala. Prva osnovna šola v dolini pa je žal propadla skupaj s porazom luteranstva okoli leta 1600. Zadnja omemba protestantskega učitelja v Velenju je sicer iz leta 1611, vendar takrat v Velenju že ni bilo več osnovne šole, temveč je bil ta »pedagogus«, zasebni učitelj na gradu Velenje, najeli pa so ga takratni lastniki gradu Sauerji. Zanimivost v dopisu je navedba, da je ta učitelj »rodom iz Šoštanja«, kar posredno vendarle govori o rezultatih, ki so jih dosegli luterani pri izobraževanju.

Naslednji velik projekt, v katerega so bili vpleteni šaleški luterani, je bila gradnja protestantske molilnice v Govčah pri Žalcu. Pri gradnji le-te so se posebej izkazali luteranski plemiči iz Šaleške doline, med katerimi je še posebej izstopal ravno Baltazar Wagen iz Velenja, poleg njega pa tudi brata Jurij in Hektor Trebniška iz Švarcenštajna ter Hans iz Helfenberga in Krištof Herič iz Turna. V Govčah je nekaj časa deloval tudi eden najznamenitejših luteranskih pridigarjev, Ivan Dolijanski, ki je pred tem nekaj časa bival tudi na gradu Švarcenštajn v Lazah pri Velenju. Po uničenju molilnice v Govčah se je Ivan Dolijanski še vedno mnogo gibal med plemiči, ki so vztrajali v luteranski veri, pomembno pa je poudariti, da se je veliko zadrževal ravno pri plemičih v Šaleški dolini, kar nedvomno priča, da je bil duh reformacije v naših krajih izredno močno zakoreninjen. Okoli leta 1590 je Dolijanski v Velenju zamenjal na mestu tudi pridigarja Jurija Cvečiča. V urbarju velenjske gosposčine iz tega časa izvemo, da je imel Dolijanski kot pridigar v Velenju tudi nekaj lastne posesti ter v najemu vinograd velenjske gosposčine na pobočju Kožlja (nekje na področju današnjih Spodnjih Laz). Poleg tega je v

urbarju cerkve Matere Božje Velenje iz leta 1600 označen tudi Pavel Kvartič s kmetije na Oblišah, in sicer kot predikantov upravnik, čigar dolžnost je bila 60-dnevna letna tlaka za pridigarja. Poleg tega naj bi pridigar užival tudi dohodke odvetščine nad velenjsko cerkvijo, ki mu jih je prepustila velenjska gosposčina.

Spor za velenjsko cerkev, ki je bil celoten obravnavani čas ključen in zaradi katerega so se najostreje spopadli katoliki in protestanti, se je razrešil po smrti Baltazarja Wagna (1594) in ljubljanskega škofa Tavčarja (1597), ki se je bil intenzivno angažiral v prizadevanju za povratek cerkvene stavbe. Zadnja leta 16. stoletja so tudi čas, ko se je boj med obema stranema na celotnem področju notranjeavstrijskih dežel odločil v korist deželnega kneza in katoliške vere, kar je povzročilo, da se je s tem odločil tudi boj za cerkev v Velenju v korist katolikov. Wagni, ki so se na področju Velenja čutili premagane, so leta 1598 prodali grad Velenje Baltazarju Heriču, lastniku gradu Turn in Pakenštajn, ter prav tako luteranskemu plemiču, ki pa v svojih rokah ni imel več nobenih možnosti za ohranitev cerkve v Velenju. Na Belo nedeljo (9. aprila) leta 1600 je ljubljanski škof Tomaž Hren vodil v Velenju velikansko procesijo, ki naj bi štela (po pretiranih podatkih, ki jih navajajo viri tistega časa) več kot 10.000 ljudi. Na čelu te procesije je škof svečano vkorakal v cerkev Matere Božje v Velenju in jo slavnostno ponovno prevzel ter posvetil v katoliški božji hram. Cerkev je bila relativno dobro očuvana, saj luterani niso odstranili ne glavnega ne stranskega oltarja, zmanjkale pa so knjige, kelihi, svečniki in druga oprema. V tem kratkem povzetku dogajanja, ki je vezano na cerkev v Velenju, je potrebno omeniti le še to, da so v času luteranskega upravljanja v cerkvi tudi pokopavali. Verjetno pa ne gre za množično pokopališče, saj je bil tudi čas njihovega upravljanja cerkve zelo kratek, le dobrih dvajset let. Z gotovostjo pa vemo, da so v cerkvi pokopali ženo pridigarja Dolijanskega, ki so jo nato prekopali na prostor pred cerkvijo.

S slavnostnim prevzemom cerkve na Belo nedeljo leta 1600 se je tudi simbolno končalo obdobje, ki ga zaznamuje reformacijsko gibanje v Šaleški dolini. Ni pa bila to edina skrb velenjskih graščakov. Sočasno so se namreč na gradu vršila tudi obširna prenovitvena dela, ki so jih začeli že grofje Wagni, nadaljeval jih je njihov naslednik Baltazar Herič, poseg pa se je končal šele sredi 17. stoletja, ko že v baročni dobi gospodje Sauerji, ki so grad kupili od Baltazarja Heriča, dokončajo celotno prenovo gradu in mu dokončno dajo današnjo podobo. O

teh temeljitih prenovitvenih delih in oblikovanju današnjega videza stavbe pričajo tudi arhivski viri. Umetnostna zgodovina ločuje nekaj faz tega posega. Za celoto vseh del pa lahko zapišemo, da je bila naravnana v duhu novega časa spremeniti stari še napol trdnjavsko zasnovani grad v renesančno rezidenco.

Pogoje za dela, ki so bila izvršena na gradu, je seveda narekoval prostor, to je grajski hrib. Za popolno predelavo srednjeveškega gradu na obstoječem mestu ni bilo prostora, zaradi česar so se morali gradbeniki prilagoditi danim razmeram. V prvi fazi del, ki so se vršila od leta 1520 do 1530, so tako obkrožili vzhodni in severni obrambni zid s širokim pasom stanovanjskih prostorov.

/.../Na spodnji stani preklade (v temenu preklade) [glavnega vstopnega portala] je vklesana rozeta, katere namen je gotovo v prvi vrsti dekorativen, vendar je, če poznamo mističnost obdobja, v kateri je nastal portal, povsem mogoče v njej (posebej zaradi njene pozicije, ki prisili vsakega obiskovalca, da gre pod njo) videti tudi mistično-simbolni pomen

(»iti pod rožo« = »biti pod pečatom molka«?). Roža pa je imel kot svoj simbol v grbu tudi Martin Luter, kar je podatek, ki glede na protestanstske usmerjenost velenjskih graščakov Wagnov dodatno pridobi pomen. Podobni, le da nekoliko manjši rozeti krasita tudi oba stebra portala. /.../

O tem, kako uspešna in trdna je bila predelava gradu, priča tudi dogajanje v času kmečkega upora leta 1635. V tem času so na velenjskem gradu gospodovali Sauerji, ki so imeli poleg Velenja v lasti tudi gradove Šoštanj, Limbar nad Pesjem in Borl na vzhodnem Štajerskem. Bili so največja in najmočnejša rodbina na področju Šaleške doline in ena najmočnejših družin na področju današnje slovenske Štajerske. Prav na njihovem posestvu Šoštanj je kmečki upor, ki je imel sicer svoje žarišče na področju gradu Ojstrica v Spodnji Savinjski dolini, doživel enega od svojih redkih krvavih vrhuncev. Na drugi strani pa se uporni kmetje na novo utrjenega gradu Velenje niso niti poskusili lotiti, saj je bil njegov kompleks utrdb na obzidju za njih preprosto neosvojljiv.

Grad *Velenje* (*Wöllan*) je stal nad istoimenskem trgom in križiščem cest proti Slovenj Gradcu, Vojniku (Celju) ter Šoštanjju. Umetnostni zgodovinarji postavljajo nastanek v sredo 13. stoletja, vendar se pri tem opirajo na listinske podatke in starejšo literaturo, ne pa na arhitekturne dokaze.¹¹¹³ Verjetno pa res ne gre za posebno star grad, čeprav lega dopušča starejše utrjeno poslopje.¹¹¹⁴

Velenjski prebivalci so se omenjali šele leta 1264, nekateri formalno kot tržani (*Gebhardus civis de Weln*, ..., *Reynberus civis de Weln*, *Hermannus de Weln*), in to skupaj z vitezi s sosednjega Turna (Oto, Henrik, Gundaker, Albero in Günther) ter z nekaterimi pravimi (starovelenjskimi) trškimi prebivalci (David, Gotfrid, Henrik).¹¹¹⁵ Pri nekaterih imenovanih osebah (Gundaker, Albero, Günther) je šlo najbrž za velenjske gradiščane.¹¹¹⁶ To potrjuje listina iz leta 1270, ko se je po Velenju imenoval Gundaker. Ker je bil Gundaker prisoten ob izstavitvi listine na gradu Kunšperk,¹¹¹⁷ je jasno, da je bilo Velenje že v začetku last Kunšperških, Gundaker pa je bil najbližnji sorodnik kunšperških vitezov (služabnikov). Morda je bil brat Güntherja in Albrehta Škodnika, ki sta živela na Kunšperku,¹¹¹⁸ kmalu nato pa sta kot gradiščana (vsaj Günther) živela in se imenovala po kunšperškem Hekenberku (gl. Hekenberk in Turn; genealoške preglednice 52, 69 in 70).¹¹¹⁹ Gundaker pa se je med letoma 1270 in 1275 ustalil na kunšperškem Turnu (gl. Turn pri Velenju).

Leta 1323 je Friderik s Kunšperka sorodnikoma Herdegnu in Frideriku s Ptujja zastavil, leta 1325 pa tudi prodal alodialna gradova Hekenberk in Velenje.¹¹²⁰ Ptujski so ostali v posesti, kasneje tudi v lasti obeh gradov, ki so ju upravljali z neimenovanimi gradiščani. Toda leta 1362 so podlegli pritisku vojvode Rudolfa IV., mu predali Velenje in ga prejeli nazaj v fevd. Po kudoitovi smrti jim je grad in gospostvo uspelo spet alodizirati. Kunšperški so nekaj posesti začasno zadržali, vendar so jo zaradi težkega gospodarskega položaja postopoma prodajali.¹¹²¹ Konec 14. stoletja je Ana Ptujška prinesla Velenje za doto Hansu z Liechtensteina, ki se je zaradi tega sprl s Celjskimi in uspel obdržati posest šele s pomočjo razsodbe vojvode Albrehta III. Zatem so na enak način prišli do gradu Stubenbergi.¹¹²²

Uprava gradu je bila nespremenjena vse do začetka 15. stoletja, ko je gradiščana zamenjal oskrbnik. Gradiščani so prihajali iz vrst klientele grajskih gospodov, še posebej zanimiv pa je bil grad za (celjske) viteze z bližnjega Turna: še leta 1399 je bil gradiščan Herman Turner (*zu der zeit purgraf ze Welin*).¹¹²³

2005: Kos, Dušan:

Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, Slovenske Štajerskem in Slovenskem Koroške do začetka 15. stoletja. Založba ZRC, ZRC Sazu, Ljubljana 2005.

¹¹¹³ STOPAR, Gradovi, 556–557.

¹¹¹⁴ RAVNIKAR, Velenje, 71; RAVNIKAR, Savinjska, 284 sl.

¹¹¹⁵ UBSt IV, št. 125.

¹¹¹⁶ Ni šlo za tržane, ki so bili kot priče vedno uvrščeni za plemiči. Meščani in tržani se kot priče običajno niso titulirali po kraju. Velenjski tržani pa so bile osebe na koncu spiska prič (od Davida naprej), torej so bili na zadnjih pozicijah. Drugačno mnenje je v: RAVNIKAR, Velenje, 71.

¹¹¹⁷ UBSt IV, št. 378.

¹¹¹⁸ UBSt IV, št. 554. Gl. RAVNIKAR, Velenje, 64–65.

¹¹¹⁹ ARS ZL 1323 II 3. Ptuj. PIRCHEGGER, Untersteiermark, 210; RAVNIKAR, Velenje, 65.

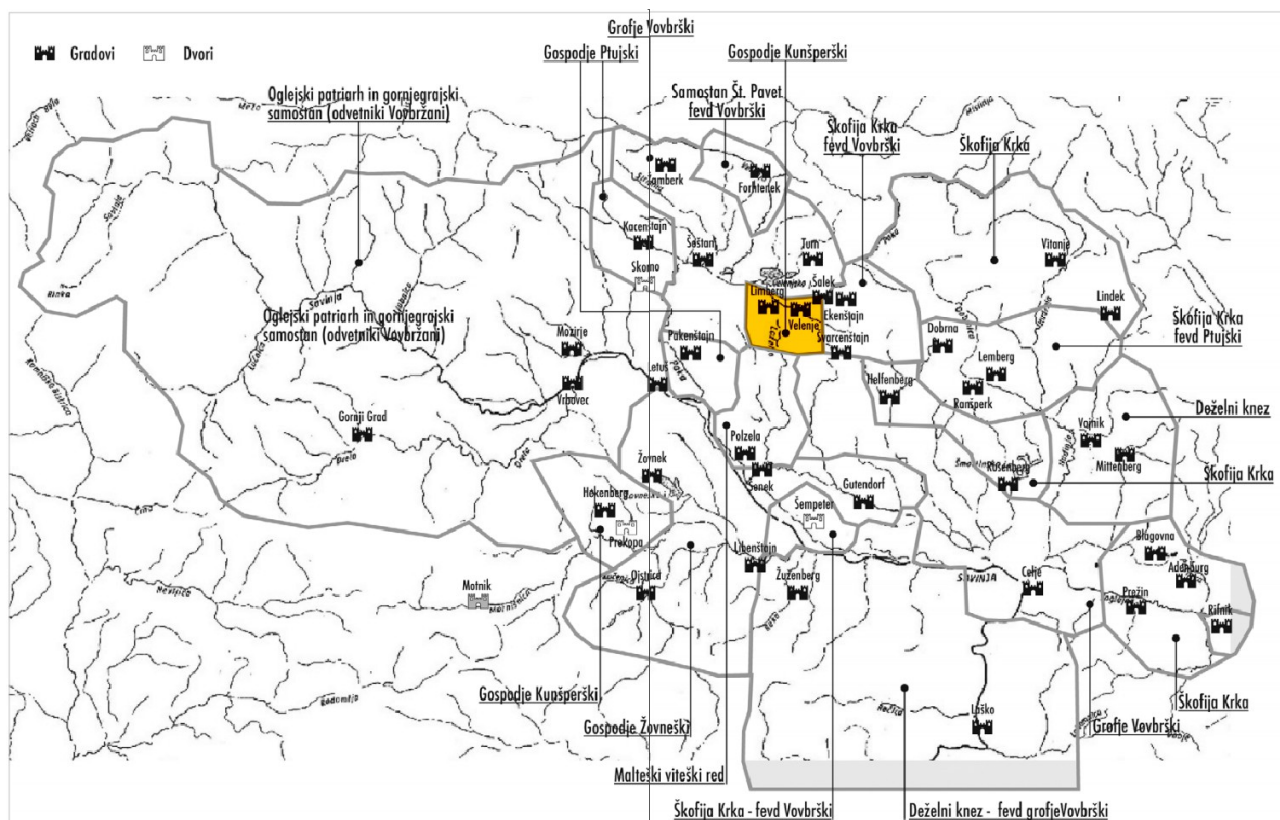
¹¹²⁰ ARS ZL 1323 II 3. Ptuj; LOSERTH, št. 513.

¹¹²¹ Leta 1340 gozd med Velenjem in Škalami Erhardu s Turna (ARS ZL 1340 IV 17). Pred letom 1348 so zastavili večjo posest Viljemu z Viltuša. Zastavna vsota (133 zlatnikov) govori o povprečnosti gospostva (ARS ZL 1348 XII 21. Viltuš). Gl. PIRCHEGGER, Untersteiermark, 210.

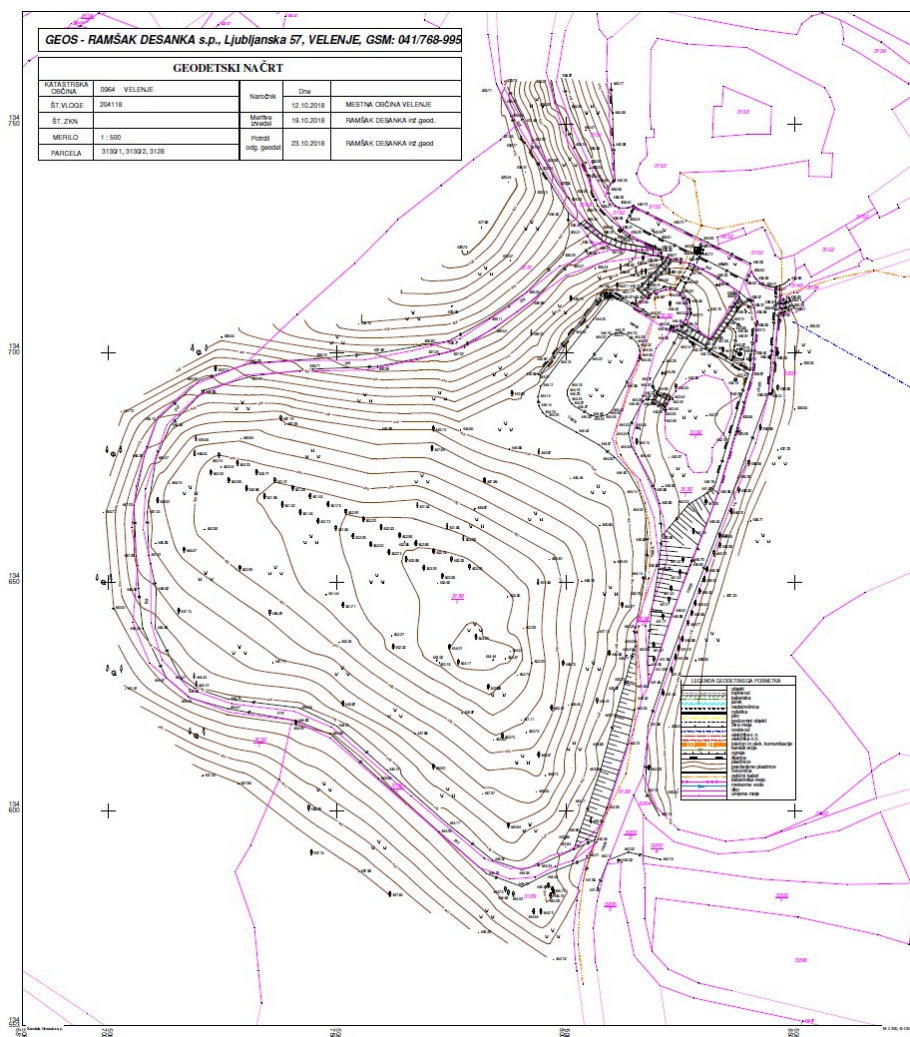
¹¹²² PIRCHEGGER, Untersteiermark, 210.

¹¹²³ NŠAL ZL 1399 IV 1. Velenje.

2010: Ravnikar Tone: *V primežu medplemiških prerivanj*, Pedagoški inštitut, Ljubljana 2010.

Posestna struktura v Savinjski in Šaleški dolini po dr. Ravnikarju (Priloga 1, str. 442, 443), poudarjeno območje gospodov Kunšperških, lastnikov Velenjskega gradu.

Geodetski posnetek 2018. Območje grajskega parka.

Zbirke / razstave Muzeja Velenje na Velenjskem gradu in njihovo spreminjanje²²⁷

1	Zbirka slovenskega premogovništva	prestavljeno na Stari jašek
2	Zbirka delavskega gibanja in NOB v Šaleški dolini	opuščeno, ostali trije portreti
3	Zbirka ostankov mastodonta, preimenovano v:
Mastodonti	
4	Zbirka Afriške umetnosti Františka Foita, preimenovano v:
Afrika	
5	Zbirka baročne umetnosti iz cerkve sv. Jurija v Škalah	
6	Zbirka azijskega batika	opuščeno
7	Galerija Lojzeta Perka	opuščeno
8	Galerija slovenskega slikarstva XX. stoletja, preimenovano
v: Stalna zbirka sodobne slovenske umetnosti	
9	Med romaniko in barokom	
10	Šaleška dolina 1941-1945	
11	Grajska kapela	
12	Mesto, ki so mu rekli čudež	Prenova 2019
13	Stara trgovina	
14	Stara gostilna	
15	Stalna razstava kiparja Cirila Cesarja	

²²⁷ Izhodiščni nabor: Hudales, Trideset let, 6. Sodobno poimenovanje: https://muzej-velenje.si/muzej_velenje/velenjski-grad

6.2 Lokacija in lastništvo spomenika

koordinate	Y = 508837.6 x = 1134759.3
nadmorska višina	447,6 m n.m. ²²⁸
evidenčna številka enote:	797
ime enote:	Velenje – Grad Velenje ²²⁹
občina:	Velenje
katastrska občina:	964 - Velenje
parcelne št. - objekt:	3150, 3151, 3152, 3153 – vse lastnik MO Velenje, Titov trg 1, 3320 Velenje
parcelna št. - okolica:	gozd 3148, 3132/1 – lastnik Republika Slovenija, Gregorčičeva 20, 1000 Ljubljana park 3129, 3130/1, 3131 – lastnik MO Velenje zahodna pešpot – 3149 – lastnik MO Velenje vzhodna pešpot – 3154 – lastnik MO Velenje dovozna pot – 3128 – nepremičnine v splošni rabi parkirišče – 3204, 3205/4 – lastnik MO Velenje vzhodni sadovnjak – 3203 – lastnik MO Velenje
lastnik:	Mo Velenje in Republika Slovenija
vrsta spomenika:	spomenik lokalnega pomena
razglasitev (akt):	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Velenje (Uradni vestnik Občine Velenje, 10/1983)
konservatorski nadzor:	Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Celje

Ortofotoposnetek območja Velenjskega gradu z vrisanimi parcelnimi mejami.²³⁰

²²⁸ Podatki po: <https://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=VELENJE>, 20. 1. 2020.

²²⁹ <http://rkd.situla.org/>, 20. 1. 2020.

²³⁰ <https://www.geoprostor.net/piso/ewmap.asp?obcina=VELENJE>, 20. 1. 2020.

Lastnik območja je v največjem delu Mestna občina Velenje, gozdna območja so v lasti Republike Slovenije. Ostala obrobna območja so v zasebni lasti pravnih in fizičnih oseb.

Lastniška sestava območja:

a) lastnik MESTNA OBČINA VELENJE, VELENJE, TITOV TRG 1, 3320 VELENJE

b) lastnik REPUBLIKA SLOVENIJA, LJUBLJANA, GREGORČIČEVA ULICA 20, 1000 LJUBLJANA
 upravljalec
SKLAD KMETIJSKIH ZEMLJIŠČ IN GOZDOV REPUBLIKE SLOVENIJE, DUNAJSKA CESTA 58, 1000 LJUBLJANA
SLOVENSKI DRŽAVNI GOZDOVI, D. O. O., Kočevje, Rožna ulica 39, 1330 Kočevje

6.3 Širši kontekst spomenika

Velenjski grad je edini vitalno ohranjeni, javno dostopni grad v Šaleški dolini. Pri njegovi obnovi ob preureditvi iz stanovanj v muzej je sodeloval ZVKDS OE Celje, dr. Ivan Stopar, ki je grad tudi opisal in razčlenil njegov zgodovinski razvoj. V gradu deluje muzej, njegovo težišče je bila prvotno zbirka slovenskega premogovništva. S preselitvijo te zbirke na Stari jašek in usposobitvijo podstrešnih prostorov je muzej na gradu vzpostavil tudi kulturnozgodovinske domoznanske zbirke. Grad je bil nekdanj priljubljeno prizorišče praznovanj rudarskega praznika s plesom. Različni ambientni omogočajo izvedbo različnih kulturnih in izobraževalnih programov (atrij, dvorišče pred kapelo, travnik, različne sobane). MO Velenje je v okviru projekta Hicaps izdelala projekt prenove celotnega grajskega parka ter izvedla prvo fazo – prenovo zgornjega parterja, ki je bil desetletja degradiran v parkirišče. Dostop na grad je označen z enotnim sistemom označevanja / usmerjanja v mestu.

6.4 Vrednote in pomeni

6.4.1 Zgodovinski pomen

- eden najlepše ohranjenih gradov v Sloveniji
- odlično ohranjene renesančne fortifikacije, predvsem rondela / bastija. Njen konzolni podstrešni venec z izlivnicami in strelnicami je služil kot vzor pri rekonstrukcijah drugih gradov (Predjamski grad).²³¹
- eno od središč protestantizma na Slovenskem

6.4.2 Estetski pomen / likovna vrednost

- Vedutni poudarek južnega roba Šaleške doline in mesta Velenje
- dekorativni arhitekturni sklopi in členi ter dekor (bastija, konzolni podstrešni venec, kamniti okenski okvirji in vratni portali, profilirani leseni stropovi, klesane rozete, parafraze intazij, dekorativno vratno okovje – ponekod pozlačeno, obokani stropovi)
- rekonstruiran grajski park

6.4.3 Znanstveni pomen

- Velenjski grad je ena najstarejših stavb na širšem območju in podaja dokaze starih gradbenih tehnik in materialov.
- Stare ključavnice in vratna okovja kot primer tehniške dediščine
- grajska cisterna kot primer gospodarjenja z vodo
- zunanji vodnjak kot primer gradbene/tehniške spretnosti / drznosti (velika globina in premer jaška)

6.4.4 Družbeni pomen / simbolna / socialna vrednost

- Velenjski grad je ikoničen objekt: čeprav velja Velenje za »mesto moderne« je na obcestni tabli, ki predstavlja mesto, grad - gre za močan element lokalne identitete
- grad je priljubljena točka sprehajalcev in tekačev
- z gradu je lep pogled na mesto in širšo okolico (dolino)

Zaradi navedenega ima Velenjski grad

- lokalni pomen: izjemen
- regionalni pomen: velik
- državni pomen: velik
- svetovni pomen: majhen

²³¹ Stopar, Predjamski grad, 46.

6.5 Analiza in ocena stanja

POZITIVNO:

Grad je generalno v dobrem stanju, obnovljen / vzdrževan in v ustrezni javni - muzejski funkciji = živ. Grad je osvetljen. Grad je priljubljen cilj sprehodov, tekov.

MOŽNOSTI ZA IZBOLJŠANJE:

Razpoložljivi prostori ne omogočajo optimalnega dela kustosov, optimalnega hranjenja muzejskega gradiva (depoji na več lokacijah po gradu). Problematičen je dostop (dovoz za avtobuse, parkirišče, poti po gradu, invalidi). Grajski park je bil zanemarjen, drevoredi so sicer pomlajeni, a imajo neustrezno urbano opremo. Zunanji vodnjak ni prezentiran, je že dolgo samo provizorično zavarovan. Dodatno bi bilo smiselno znižati gipzni zastor na grajskem hribu in tako grad še bolj eksponirati v okolju.

6.6 Ukrepi varstva in razvoja

PRIMARNO:

1. **zagotavljanje varnosti na območju za obiskovalce in delavce Muzeja:**
 - sanacija mest, ki so potencialno nevarna za obiskovalce: ograja pri dostopni poti znotraj obzidja
 - sanacija dotrajanih segmentov obokov v kleti rondele in pod zbirko Mastodont
2. **ohranitev sedanjega stanja objekta:** sprotne vzdrževalne dela manjšega obsega: krpanje zidov, prefugiranje / široko fugiranje, lokalna obnova dotrajanih lesenih napuščev, vzdrževanje / menjava stavbnega pohištva
3. **večja vzdrževalna dela v objektu:** sanacija meteorne kanalizacije, sanacija dostopne poti med obzidjem in gradom (utrjena peščena površina), generalna obnova kleti rondele in pod zbirko Mastodont s predhodnimi arheološkimi izkopavanji, obnova ogrevanja, obnova posameznih razstav, obnova sanitarij
4. **večja vzdrževalna dela v okolici objekta (dostop):** ureditev parkirišča, ureditev ceste za avtobuse, naslednje etape prenove grajskega parka (območje vodnjaka, grajskega jarka, dostopne poti od parkirišča do vhoda, preostali park na griču s stopniščem in paviljonom), zahodna dostopna pot, mostovž, škarpe na severni in zahodni strani poti pod objektom
5. **dokumentacija objekta in okolice:** stavba ni ustrezno dokumentirana (3d sken in digitalni arhitekturni posnetki), ni geodetsko posneta, ni geološkega poročila, – manjkajo dokumenti za strokovno načrtovanje posegov. Izbira izdelovalca arhitekturnega posnetka v dogovoru z ZVKDS.
6. **Geofizikalne raziskave celotnega območja znotraj obzidja** – ugotavljanje prisotnosti starejših (srednjeveških) arhitekturnih ostankov med obzidjem in grajskim jedrom pod nivojem današnje hodne površine²³²
7. **jedrne vrtnice z arheološko dokumentacijo** – ugotavljanje primarne globine grajskega jarka
8. **restavratsko sondiranje:** z izvedbo predhodnega sondiranja ključnih stavbnih delov (notranjščine in zunanjščine) se bi omogočilo kakovostno odločanje o vrednotah stavbe, ki se bodo morale pri bodočih gradbenih posegih dodatno prezentirati / ohraniti (stenske poslikave, vredni stavbni členi), razjasnile se bodo tudi nekatere dileme stavbne zgodovine (gradbene etape, predelave, razjasnila se bo prvotna barvna podoba fasade in arhitekturne členitve). ZVKDS poskusi umestiti sondiranje v svoj plan dela in proračun.
9. **Prostorski akti:** za nadaljevanje prenove grajskega parka je potrebno prilagoditi prostorski akt tako, da bo omogočal izvedbo rešitev, usklajenih z ZVKDS in obdelanih v načrtu za prenovo parka
10. **izdelava analitičnega dela konservatorskega načrta** – preglednica sestavin spomenika z določitvijo stopnje kulturnega pomena, ogroženosti in kulturnovarstvenih usmeritev = vrednotenje stavbnega tkiva kot osnova za usmeritev posegov na gradu (premiki neustreznih funkcij na druge lokacije, zaželene prezentacije elementov ipd.). Projektna (začasna) zaposlitev dodatnega človeka na ZVKDS

²³² Georadarska metoda SGGI SIR3000 s 400 in/ali 270 MHz anteno in 2D upornostna tomografija. Z georadarsko metodo se raziže celotna površina v izmeri približno 1500 m² z vporednimi, 0,3 m oddaljenimi profili. Na podlagi arheoloških virov in rezultatov georadarske metode se določi 5 lokacij za vsaj 20 m dolge profile za 2D upornostno tomografijo. Pogoje dela za geofizikalno raziskavo ocenjujemo glede na stanje površine kot optimalne, vendar pa je celotna meritev zahtevna, ker bo celotna površina, predvidena za georadarsko raziskavo, razdrobljena na vsaj 10 manjših površin. Po: dr. Branko Mušič, Gearh, d.o.o., Radvanjska c 13, Maribor

OE Celje, ki jo financira MO Velenje / Muzej Velenje?

11. **dodatne zgodovinske raziskave** za prečiščenje / preverbo zgodovinskih podatkov (deželna deska, drugi arhivski viri, časopisje) – vsak zgodovinski podatek je potrebno podpreti s citatom originalnega vira, originalni viri se objavijo elektronsko = vzpostavitev javno dostopne baze primarnih virov. Digitaliziranje diapozitivov iz arhiva ZVKDS OE Celje (počitniško delo v Celju, ki ga financira MO Velenje / Muzej Velenje?)
12. **pričetek aktivnosti za prostorsko posodobitev Muzeja:** oblikovati projektno nalogo za vsebino bodočega dodatnega sodobnega objekta ob parkirišču (pritličje: muzejska trgovina, sanitarije, informacije o parku, 1. nadstropje: depoji, delavnice, garaže za delovne stroje, 2. nadstropje: pisarne kustosov - ?), izdelava idejne zasnove in uskladitev (Muzej, MOV, ZVKDS, projektant), vključitev objekta v prostorski akt

SEKUNDARNO:

1. **strokovna obdelava najdb na gradu** - med izkopavanji okoli gradi ter najdb iz nasutij nad oboki – pregled, inventarizacija in dokumentacija vsaj najpovednejših kosov. Potencial za razstavo o gradu.
2. **prikaz razvoja stavbe:** izdelava shematskih virtualnih 3d modelov razvoja gradu – internetna objava ali izdelava fizičnih maket, stalna razstava o gradu kot stavbi in njegovi zgodovini
3. **arheološke raziskave oz. izkop nasutij** na območjih med obzidjem in gradom ter posameznih prostorov v gradu do skalne osnove kot osnova za bodoče posege (analogija: Ljubljanski grad)
4. **zbor ustnega izročila o gradu:** legende in spomini domačinov

Temeljni cilj posegov je **izkoristiti potencial stavbe in okolice.**

Za vse posege je treba pridobiti kulturnovarstvene pogoje in kulturnovarstveno soglasje pristojne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, za gradbene posege pa še gradbeno dovoljenje.

6.6.0 Izhodiščna vzdrževalna dela

Strokovno vzdrževanje in obnavljanje vseh neokrnjenih in avtentičnih prvin arhitekture objekta po načelu ohranjanja izvirne tlorisne zasnove, gabaritov in lege ter detajlov in barv.

Dela za čiščenje in vzdrževanje objekta in okolice (dostop, park): košnja trave, vzdrževanje urejenih poti in ploščadi ter drevnine in parkovnih rastlin, odstranjevanje neželene vegetacije, utrjevanje manjkajočih in nestabilnih delov zidov in delov skalovja, vzdrževanje košev za odpadke ter osvetljave gradu.

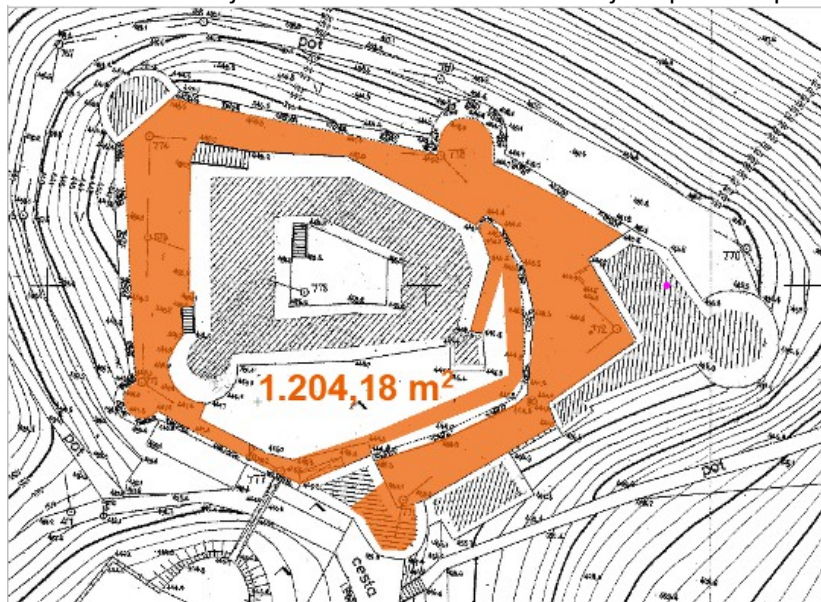
Reden konservatorski monitoring objekta z zapisniškim tekstualnim in fotografskim fiksiranjem stanja.

1. Odstranjevanje neželene vegetacije na obzidju in gradu (grmovnice in bršljan, ki rastejo IZ zidov) s sprotnim prefužiranjem ranjenih mest
2. široko fugiranje delov obzidja in grajskih zidov, kjer je fuge in vezivo med kamni izprala voda²³³
3. odstranitev zidnih plomb iz prhle opeke in pozidava segmentov zidu z enakom kamnom, iz kakršnega so zidovi v okolici posega
4. menjava dotrajanih oken (klet rondele)
5. menjava dotrajane kritine in lesenih oblog napuščev
6. sanacija zidu objekta zahodno od rondele
7. lokalna sanacija obokov v kleti rondele in pod zbirko Mastodont

6.6.1 Varnost obiskovalcev in prebivalcev

Dostop:

- zahodna pot iz Starega Velenja na grad je slabo vzdrževana in bi jo bilo potrebno obnoviti
- dovozna pot na grad zaradi drevoreda kostanjev ne omogoča dovoza z avtobusi – MO Velenje je že preučevala možnost druge trase dovoza za avtomobile
- parkirišče za obiskovalce je slabo urejeno (blatno, ni zarisa parkirišč, na območje se še vedno nasipa odpadke, gozdni rob ni urejen)
- pešpoti med obzidjem in gradom so problematične, ker niso dovolj utrjene in dovolj ravne za udobno in varno hojo – smiselna bi bila ureditev utrjene peščene površine

Okvirno območje, kjer bi se uredila utrjena peščena površina, cca 1205 m²

- Odvodnjavanje poti ni ustrezno, globoki kovinski profili za odvodnjavanje poti so nevarni za spotikanje – odstraniti te ovire v sklopu ureditve nove meteorne kanalizacije
- stopnice pod rondelo iz travnih plošč in betonskih robnikov ne ustrezajo likovni ambiciji grajske stavbe – potrebno poenotiti s stopnišči v grajskem parku
- OPOMBA: pred izvedbo meteorne kanalizacije in utrjenih poti je potrebno preučiti arheološke ostanke med obzidjem in grajskim jedrom in se odločiti za ustrezno prezentacijo – 3d ali planarno – ob izvedbi tlakov.

²³³https://www.zvkds.si/sites/www.zvkds.si/files/uploads/files/publication/apno_navodila_za_malte_ometavanje.pdf

Nevarnost padca:

- zamenjava nefunkcionalnih (prenizkih in prereditih) ter likovno neustreznih ograj ter dodatne ograje na vseh nevarnih delih:²³⁴ na stopnišču pod rondelo, na segmentih obzidja nad cvingerjem. Ograje likovno poenotene z ograjami rekonstruiranega grajskega parka.
- Namestitvev dodatnih oprijemalnih ročajev na stopniščih, tudi znotraj objekta. Oblikovanje ročajev mora biti skladno z določili Pravilnika o univerzalni graditvi in uporabi objektov (UL RS 41/2018), ki napotuje na SIST ISO 21542 - Gradnja stavb - Dostopnost in uporabnost grajenega okolja – umeščanje in oblikovanje uskladiti z ZVKDS

Predhodno so potrebni še naslednji dokumenti:

- sodoben posnetek ruševine: 3d sken, iz katerega se izdelata 3d model objekta, planarne arhitekturne risbe ter geodetski posnetek okolice. Sodobna dokumentacija je potrebna kot osnova za eventualno sondiranje zidov, kot pripomoček pri stavbni analizi, kot prezentacijski element ...
- jedrne vrtine / arheološko-geološko poročilo: preučiti je potrebno predvsem debeline glinenih / nasutih plasti na območju parka in na območju med gradom in obzidjem: ob eventualni odstranitvi teh plasti bi se lahko pod zemljo umeščalo (vsaj) tehnične prostore (depoje, nove sanitarije)
- geofizikalne raziskave med obzidjem in grajskim jedrom, ki bi določile potek starega obzidja in zidove nekdanjih stavb na območju

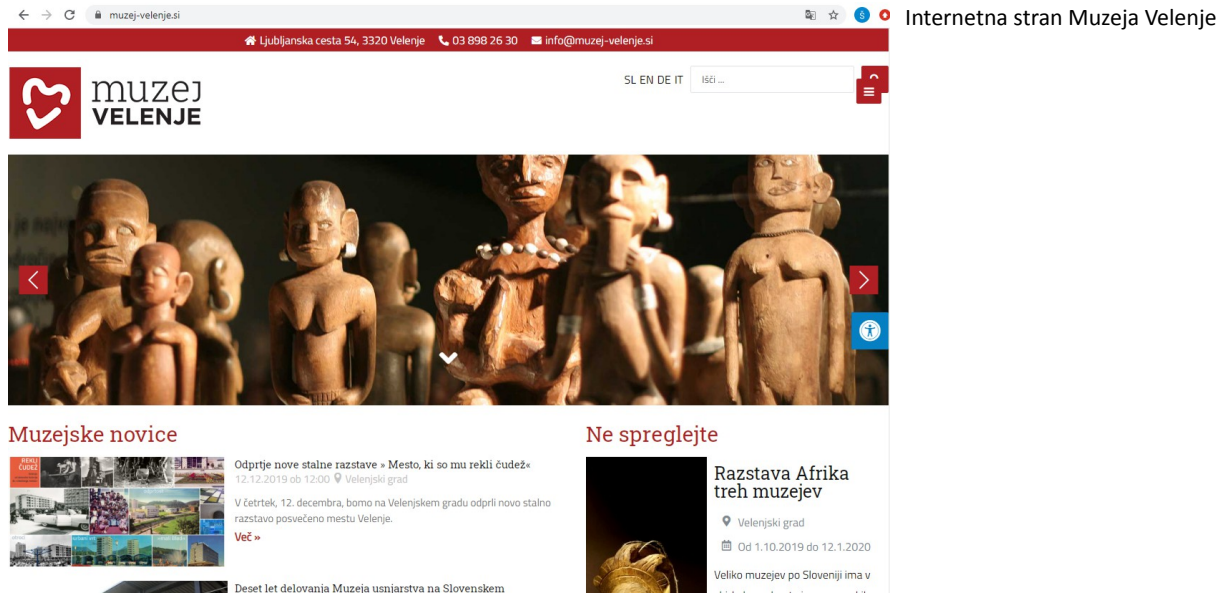
Območje predvidenih geofizikalnih raziskav

²³⁴ Analogija po Pravilniku o minimalnih tehničnih zahtevah za graditev stanovanjskih stavb in stanovanj (Uradni list RS, št. 1/11 in 61/17 – GZ), 6. člen: Varnost uporabe; (4) Stopnišča, balkoni, lože, terase in podobne, nad okolico več kot za 0,48 metra dvignjene površine, so zavarovane z ograjo visoko najmanj en meter. Odprtine v ograji onemogočajo prehod predmetov s premerom več kot 12 centimetrov in vzpenjanje otrok.

6.6.3 Obveščanje, usmerjanje, razlaganje (infrastruktura, dogajanja)

OSNOVNA INFRASTRUKTURA je delno že vzpostavljena / izvedena:

1. usmerjevalne table (na osnovnih prometnicah, ki vodijo na grad)
2. internetna stran Muzeja Velenje z informacijami o razstavah in dogodkih (smiselna bi bila razširitev strani s podrobnejšimi predstavitvami ključnih zbirk / predmetov ter dodatno poglavje o grajski stavbi)

potrebno pa je dodati še:

3. razlagalne table: pripovedujejo zgodbo in opozarjajo obiskovalca (razvoj gradu, ohranjeni predmeti, arheološke najdbe, posebno atraktivni / povedni deli gradu) in so smiselno umeščene v prostor. S številom razlagalnih tabel ne gre pretiravati; ne smejo biti agresivno oblikovane (v obliki in barvi), zanje je potrebno skrbno poiskati mesta za postavitev, ki bodo prijazna do obiskovalcev in do gradu, da se prepreči pojav vizualnega onesnaženja. Razporeditev tabel naj vzpodbuja obiskovalce, da sami obhodijo celotno območje gradu in grajskega parka.
4. označevalna tabla spomenika – izdelava in namestitev skladno s pravilnikom

DODATNA INFRASTRUKTURA:

1. razstava ali o gradu: stare upodobitve, načrti, serija volumenskih rekonstrukcij razvojnih faz objekta, rezultat 3d skena – elementi za razumevanje prostora
2. ureditev informacijske strani o gradu (kot arhitekturi) in grajskem parku z vsemi relevantnimi podatki (lokacija, dostop, režim obiska, podatki za družine, zgodovina, načrti), v slovenskem in angleškem jeziku
3. digitalizacija in internetna objava vsega gradiva, povezanega z gradom (načrti, zgodovinski viri, pričevanja, fotografije ...) - ločeno poglavje na internetni strani muzeja
4. nadaljnje in novo vkjučevanja gradu v različne dogodke: turistične, kulturne, izobraževalne in športne

6.6.4 Sodobno urejeno okolje

- sodobna urbana oprema na gradu (klopi, koši)
- prenova grajskega parka – po predvidenih fazah
- ureditev zahodne pešpoti

7. STRATEŠKI IN IZVEDBENI CILJI UPRAVLJANJA

7.1 Vizija razvoja Velenjskega gradu

Vizija razvoja Velenjskega gradu je postati ena najbolj atraktivnih grajskih stavb na območju Republike Slovenije in širše, prijazna za domačine in obiskovalce z zanimivimi kulturnimi in turističnimi vsebinami.

7.2 Strateški cilji razvoja Velenjskega gradu

- Celostno ohranjanje kulturne dediščine in kulturne/historične krajine
- Spodbujanje doživljanja in spoznavanja grajske dediščine (kulturne, stavbne)
- Povečanje pomena kulturnega spomenika Velenjski grad
- Povečanje prepoznavnosti Velenjskega gradu doma in v tujini
- Vzdrževanje Velenjskega gradu ter njegova čim močnejša vpetost v sodobno življenje
- Zadovoljstvo lokalnih prebivalcev, turistov, zaposlenih in drugih obiskovalcev.

7.3 Izvedbeni cilji upravljanja Velenjskega gradu za obdobje 2020-25

- Vzdrževanje in dopolnitev turistične infrastrukture
- Dodatni programi, vezani na stavbo in njen razvoj
- Krepiti primerne dejavnosti v / na objektu in v okolici
- Oblikovati in ponuditi vsaj tri nove turistične produkte, povezane z Velenjskim gradom
- Pripraviti vsaj en projekt za razpise finančnih mehanizmov

8. UPRAVLJAVSKA STRUKTURA, FUNKCIJE IN PRISTOJNOSTI

V skladu z Zakonom o varstvu kulturne dediščine pomeni upravljanje: izvajanje nalog, ki so potrebne za izpolnitev namena, zaradi katerega je bila stvar razglašena za spomenik, in obsega predvsem vodenje in organiziranje vzdrževanja, uporabe, dostopnosti, predstavitve javnosti in spremljanje stanja.

8.1 Upravljalec:

Upravljalec območja Velenjskega gradu je Muzej Velenje, ki ga zastopa direktor.

8.1.1 Naloge upravljalca

- Izvajanje načrta upravljanja
- Priprava predlogov sprememb in dopolnitev načrta upravljanja
- Sprejema letne programe dela na podlagi načrta upravljanja in opravlja oziroma skrbi za opravljanje v načrtu opredeljenih nalog
- Sprejema in izvaja letne programe dela
- Pripravlja letna poročila

8.2 Strokovni odbor:

Kot pomoč pri izvajanju upravljavskih nalog župan imenuje strokovni odbor, ki ga sestavljajo:

- 1 član Mestne občine Velenje
- 1 član ZVKDS OE Celje
- 1 član turističnega društva Velenje
- 1 član Zavoda za turizem Šaleške doline

Strokovni odbor na svoji prvi seji sprejme poslovnik. Mandat strokovnega odbora traja 5 let.

8.2.1 Naloge strokovnega odbora

- Ugotavlja ustreznost upravljavskega načrta glede na strokovne smernice
- Obravnava tematike s področja strokovnega dela na območju ruševine gradu Šalek
- Predlaga rešitve glede na strokovna spoznanja

8.3 Pristojnosti in procesi sprejemanja in izvajanja odločitev, spremljanje izvajanja, trajanje načrta

- Načrt upravljanja sprejme Svet Mestne občine Velenje za obdobje petih let.
- Muzej Velenje s sodelovanje Občinske uprave Mestne občine Velenje pripravi načrt upravljanja in letne programe dela.
- Občinski svet potrdi letne programe in obravnava letna poročila ter spremlja učinke.
- Spremembe načrta upravljanja se sprejemajo na enak način kot načrt upravljanja.
- Pobudo za spremembo načrta upravljanja lahko podajo lokalna skupnost, svetniki Občinskega sveta občine, upravljalec ali posamezniki. Pobuda mora biti utemeljena in mora vsebovati predloge rešitev / sprememb.

9. UKREPI ZA VARSTVO PRED NARAVNIMI IN DRUGIMI NESREČAMI

Ruševina gradu Šalek se nahaja na območju, na katerem je možna ogroženost z naravnimi in drugimi nesrečami. Mestna občina Velenje ima na podlagi ocene ogroženosti pred naravnimi in drugimi nesrečami izdelane načrte zaščite in reševanja za različne scenarije nesreč.

V skladu z Zakonom o varstvu pred naravnimi in drugimi nesrečami (Ur. l. RS, št. 64/1994, 33/2000 Odl.US: U-I-313/98, 87/2001- ZMatD, 41/2004- ZVO-1, 28/2006, 51/2006 UPB1, 97/2010) se na področju zaščite in reševanja izvaja več ukrepov in nalog s katerimi se lahko prepreči nevarnost nastanka nesreče oziroma s katerimi se lahko zmanjša škodljive posledice nesreče.

Tabela: **Pregled ukrepov in nalog zaščite in reševanja**

Poplave	Ukrepi zaščite in reševanja	Naloge zaščite in reševanja
Glede na lego ruševine na griču nad dolinski dnem, ruševina ni poplavno ogrožena.		
Potres	Ukrepi zaščite in reševanja	Naloge zaščite in reševanja
Glede na stopnjo potresa bi na grajski stavbo lahko nastale različne poškodbe grajenega tkiva.	<ul style="list-style-type: none"> - Urbanistični, gradbeni in drugi tehnični ukrepi - Evakuacija eventualnih obiskovalcev, ki bi se zadrževali na gradu v času potresa - Zaščita kulturne dediščine - Ocena poškodovanosti in uporabnosti zgradbe 	<ul style="list-style-type: none"> - Nujna medicinska pomoč - Psihološka pomoč - Reševanje iz ruševin
Požar v naravnem okolju	Ukrepi zaščite in reševanja	Naloge zaščite in reševanja
	<ul style="list-style-type: none"> - Obveščanje - Alarmiranje - Začasni umik - Evakuacija - Zavarovanje območja in okolice - Zavarovanje infrastrukturnih naprav in napeljav - Zaščita kulturne dediščine 	<ul style="list-style-type: none"> - Gašenje in reševanje ob požarih - Reševanje ljudi - Prva medicinska pomoč
Vojaški napad – vojna	Ukrepi zaščite in reševanja	Naloge zaščite in reševanja
	<ul style="list-style-type: none"> - predhodni umik posebno vrednih predmetov iz zbirk varovane depoje (predhodno: določitev predmetov za evakuacijo in ureditev varovanih depojev) - Evakuacija ljudi - Zaščita kulturne dediščine 	

10. NAČRT AKTIVNOSTI S FINANČNIM OKVIRJEM

Aktivnosti za vzdrževanje in razvoj Velenjskega gradu.

Identificirane so aktivnosti, ki so naravnane na vsakoletno sprotno vzdrževanje objektov z okolico, večje obnove, pridobitev dokumentacije, potrebne za izvedbo obnov in nadaljnega razvoja območja ter dokumentacija, vezana na vsebinsko nadgradnjo oz. digitalizacijo premične dediščine.

Naloga	Aktivnosti	Časovni potek	Kazalnik	Sodelujoči	Število enot	Strošek / leto oz. / nalogo EUR	Leto
SPROTNO VZDRŽEVANJE OBJEKTA							
Redna vzdrževalna in očiščevalna dela na poslopju in njegovi neposredni in širši okolici	V OBJEKTU: Manjše sanacije gradbenih elementov (krpanje zidov, tesnjenje oken, menjava posmaeznih strešnih elementov, manjša vzdrževalna popravila električnih in strojnih instalacij, menjava žarnic in drugega potrošnega materiala)	letno	kpl	Muzej Velenje, MOV	1	6.000,00	poteka
	V NEPOSREDNI OKOLICI: vzdržavenj poti znotraj obzidja in neposredno okoli gradu, vzdrževanje meteorne kanalizacije, nega drevnine znotraj obzidja	letno	kpl	Muzej Velenje, arborist, MOV	1	8.000,00	poteka
	PARK in SADOVNJAK neguje koncesionar za vzdrževanje javnih zelenih površin po Navodilih za obratovanje in vzdrževanje parka, mdr. redna košnja trave s pogostejšo košnjo na zgornjem parterju, odstranjevanje odpadlega listja, dosutje peska in pograbljenje peščenih poti, vzdrževanje cevtnih gredic, gnojenje, obrezovanje okrasnih rastlin in sadnega drevja v sadovnjaku, praznjenje košev za odpadke	letno	kpl	Koncesionar v sklopu širše pogodbe MOV – vključiti v koncesijo	1		2021→
	PROMETNE POVRŠINE (vzhodna in zahodna pešpot, cestni dovoz, parkirišče pri skalalnicah, dovoz do gradu) vzdržuje koncesionar za vzdrževanje javnih prometnih površin	letno	kpl	Koncesionar v sklopu širše pogodbe MOV	1		2021→
	SKUPAJ LETNO			Brez DDV		14.000,00	
			DDV 22%		3.080,00		
			cena z DDV		17.080,00		
VEČJE OBNOVE							
Investicijsko vzdrževanje, večje obnove sklopov okoli objekta in stavbnih sklopov	PARK faza 2: VODNJAK: prezentacija vodnjaka, nova kovinska varovalna mreža in nakazan obod, osvetlitev vodnjaka znotraj, odstranitev dela opornih zidov, ozelenjenja armirana zemljina in drevo, ograja na opornem zidu	poseg	kpl	MO Velenje, izvajalec po javnem razpisu	1	48.437,00	2021
	PARK faza 3: JAREK: odstranitev škarp v grajskem jarku, razširitev poti na to mesto	poseg	kpl	-II-	1	49.446,00	2027
	PARK faza 4: SPODNJI PARTER: izdelava tribun in stopnic, živa meja proti zgornjemu parterju, stopniščne povezave, nova osvetlitev	poseg	kpl	-II-	1	180.813,00	2026/27
	PARK faza 5: DOVOZNA POT: od parkirišča do objekta, nova osvetlitev in suhi hidrantni vod	poseg	kpl	-II-	1	74.236,00	2029
	PARK faza 6: GRIČ: rekonstrukcija pešpoti po griču, nova urbana oprema, stopnišče na grič, paviljon	poseg	kpl	-II-	1	321.135,00	2030→
	ZAHODNA PEŠPOT IZ STAREGA VELENJA NA GRAJSKI GRIČ: rekonstrukcija, stabilizacija poti s kamnitimi zložbami, ograje, počivališča, meteorna kanalizacija – predhodna preverba, ali je poseg usklajen z ZVKDS	poseg	kpl	-II-	1	170.000,00	2028
	OPORNI ZIDOVI pod potjo okoli gradu – sanacija zidanih škarp, ki plazijo, cca 20 m – dva odseka (severni del poti)	poseg	kpl	-II- MOV komunalni oddelek	1	30.000,00	2021
	OBZIDJE: krpanje poškodovanih delov, lokalno – kaverne, pri vznožju obzidja	poseg	kpl	MO Velenje / Muzej Velenje, gradbenik	1	5.000,00	2024/25
	OBZIDJE generalna sanacija vrhnjih ploskev (propadlo kritje s kamnitimi ploščami) – uskladitev z ZVKDS in izvedba	poseg	kpl	-II-	1		2024/25
	OBZIDJE – menjava ograje na notranjem obzidju pri rudniku / mastodontu po sistemu ograje v parku, cca 25 m, vključno z	poseg	kpl	-II-	1	15.000,00	2024/25

rekonstrukcijo krone zidu						
MOSTOVŽ 1. – strokovni pregled, ali je objekt še varen, in načrt sanacije	poseg	kpl	-II-	1	2.000,00	2020
MOSTOVŽ 2. - obnova lesene konstrukcije, pohodne površine in strehe ter krpanje zidanih delov po potrebi	poseg				18.000,00	2021
STREHE – sanacija streh zaradi dotrajanja kritine, menjava kritine in izvedba potrebnih okrepitev ostrešja ob eventualni uporabi težje kritine, komplet načrt in izvedba, etapno	poseg					2020→
- nad stolpi obzidja in razstaviščema 'Mastodont' in 'Šaleška dolina 1941-1945'	poseg					2021→
- nad zahodnim traktom (razstavnimi prostori) z ureditvijo podstrešja, nad vhodom za zaposlene	poseg					2022→
SANITARIJE ob vhodnem stolpu – prenova. Morda z novo medetažno konstrukcijo, kar bi omogočilo, da se sanitarije spustijo nižje in odpadejo stopnice (opustitev slepe medetaže nad delavnicami). Izvedba 'javnih sanitarij'. PREUČITEV OPCIJE: izvedba sanitarij pod zasutjem med opornimi zidovi ob vhodnem stopu in grajskim jedrom	poseg	kpl	-II-	1	50.000,00	2022
ELKTRO OMARICE v vhodnem stolpu – prenova varovalk in nove omarice	poseg	kpl	MO Velenje / Muzej Velenje, elektro izvajalec, gradbenik	1	5.000,00	2026/28
FASADA OBJEKTA ZAHODNO OD RONDELE - sanacija	poseg	kpl	-II-	1	9000	2026/28
NAPUŠČ OBJEKTA ZAHODNO OD RONDELE - sanacija	poseg	kpl	-II-	1	5.000,00	2026/28
DOTRAJANA OKNA – komplet sanacija ali menjava: klet rondele 2, konjski hlev 1, mastodont 3 (znotraj zazidana)	poseg	kpl	-II-	6	3.000,00	2026/28
OKNA – sanacija opleska na okenskih okvirjih, cca 10 kosov	poseg	kpl	-II-	10	700,00	Sprotna letna vzdrževalna dela
OKNA – sanacija razpokanih preklad	poseg	kpl	-II-	20	4.000,00	-II-
OBOKI POD RONDELO in sosednjim objektom – začetek sanacije: lokalna odstranitev makete rudnika cca 2 m od stebra, dodatno podprtje obokov po potrebi, učvrstitev stebra (odstranitev ometa, nov omet + injiciranje? Preverba temeljenja. Ali kako drugače po dogovoru). Preveriti, ali gre za obzidan monoliten steber. Sanacija ne sme spremeniti oblike stebra. Arheološki nadzor, statični nadzor, stavbnozgodovinski nadzor.	poseg	kpl	Ustrezno usposobljen gradbenik	1	20.000,00	2020/21
SANACIJA METEORNE KANALIZACIJE 1. - projekt-zemeljski del – nova talna kanalizacija, nove linijske rešetke, s prehodnimi arheološkimi pregledi in uskladitvijo z ZVKDS	2 mese- ca	kpl	MOV, Muzej Velenje, projektant	1		2023
SANACIJA METEORNE KANALIZACIJE 2. - izvedba	6 mese- cev	kpl	Ustrezno usposobljen gradbenik	1		2024
POHODNE POTI ZNOTRAJ OBZIDJA – izvedba utrjenega peščenega nasutja kot MAK Vianova: potrebne so predhodne arheološke raziskave za določitev ohranjenih struktur, ki se prezentirajo bodisi 3D bodisi planarno	1-2 leti	kpl	Muzej Velenje ZVKDS arheolog / geofizik, izvajalec tlaka	1		2025→
REKONSTRUKCIJA DOVOZNE POTI NA GRAD, odpkup zemljišč, načrt, izvedba		kpl	MO Velenje	1		2030→
URGENTNA UREDITEV PARKIRIŠČA pri skakalnicah – posutje s peskom in utrditev	3 dni	kpl	MO Velenje	1		2020
TRAJNA UREDITEV PARKIRIŠČA pri skakalnicah z asfaltiranjem, zarisom parkirnih mest in osvetljava z enakimi svetilkami kot na zgornjem parterju, načrt in izvedba	1 leto	kpl	MO Velenje Projektant, izvajalec grad. del	1		2021
PREUČITEV UMESTITVE TIRNE VZPENJAČE NA GRAD na severnem pobočju grajskega griča = neposredno iz Starega Velenja	4 mese- ci	kpl	MO Velenje – urad za prostor	1		2021→
PREUČITEV MOŽNOSTI REKONSTRUKCIJE NEKDANJIH LESENIH DELOV OBZIDJA (severni polstolp) – načrti in uskladitev z ZVKDS	2 mese- ca	kpl	Muzej Velenje, arhitekt, ZVKDS	1		2021→

	PREUČITEV MOŽNOSTI KASNEJŠEGA ZAKLEPANJA OBZIDJA – mestno redarstvo	poseg	kpl	MOV Muzej Velenje	1		2021→
	CELOSTNI OZNAČEVALNI SISTEM OBMOČJA GRADU – zasnova, uskladitev in izvedba	poseg	kpl	Muzej Velenje, grafični oblikovalec, izvajalec	1		2021→
	DODATNA URBANA OPREMA – načrt postavitve na območju gradu, uskladitev z ZVKDS in postavitve (klopi, koši)	4 mese- ci	kpl	Muzej Velenje, ZVKDS, arhitekt, izvajalec	1		2021→
	POSTAVITEV DRŽAJEV ZA OPORO OB PEŠPOTI in STOPNIŠČU NA GRAD – preučitev možnosti postavitve, uskladitev z ZVKDS, izvedba	6 mese- cev	kpl	-II-	1		2021→
	SANACIJA STOPNIC v arkadnem dvorišču (dvorišče – 1. nadstropje)	6 mese- cev	kpl	-II-	1		2021→
	NOVA POMIČNA STREHA NAD ATRIJEM						2025→
	PREHOD Z ELEKTRIČNEGA OGREVANJA NA TOPLOTNO ČRPALKO – načrt kot osnova za izvedbo						2023→
	CELOSTNA OBNOVA ELEKTRIČNE INSTALACIJE (varnost!) – načrt kot osnova za izvedbo						2023→
	PRIKLJUČITEV NA KANALIZACIJSKO OMREŽJE ALI MČN – načrt kot osnova za izvedbo						2023→
	SKUPAJ POSEGI			Brez DDV			
				DDV 22%			
				cena z DDV			
SODOBNA DOKUMENTACIJA OBJEKTA IN OKOLICE ter OBSTOJEČEGA ARHIVSKEGA/DEPOJSKEGA GRADIVA							
Izvedba sodobne arhitekturne dokumentacije ter ureditev najdb z gradu	Komplet 3D sken objekta + izdelava planarne dokumentacije iz 3d skena, predaja v pisni in elektronski obliki (zunanjščina gradu in obzidja, predgradnje s parkiriščem – samo posnetek z dronom), tlorisi etaž, prerezi, barvni DOF vseh zunanjih fasad in obzidja)	3 mese- ci	kpl	Specialni izvajalec	1	28.800,00	2030→
	Geofizika območja med obzidjem in gradom, cca 1500 m2 (georadska metoda SGGI SIR3000 s 400 in/ali 270 MHz anteno po celotni površini z vporednimi, 0,3 m oddaljenimi profili + 2D uporabna tomografija na 5 lokacijah - vsaj 20 m dolgi profili)	2 tedna	kpl	geofizik	1	5.500,00	2025→
	Jedrna vrtina z arheološko dokumentacijo, prevoz stroja + 4 vrtine po cca 8 m (spodnji parter, pred vhodom, parkirišče, pri mostovžu)	2 tedna	kpl	arheolog	1	6.800,00	2030→
	Digitalizacija zbirke negativov, vezanih na Velenjski grad, v ZVKDS OE Celje – skeniranje	3 dni	kpl	Počitniško delo – 'Čisto Velenje?'	1	500,00	2020
	Ureditev najdb arheoloških raziskav grajskega obzidja v depolu Muzeja Velenje kot osnova za znanstveno obdelavo / razstavo – 5 kartonk	1 mesec	kpl	Dokumentari st Muzeja Velenje – redno delo	1	3.000,00	2020/21
	Pregled, kompletiranje in dokumentiranje peči na depolu Muzeja Velenje kot osnova za znanstveno obdelavo / razstavo	2 tedna	kpl	Dokumentari st Muzeja Velenje + pomoč – redno delo	1	1.000,00	2020/21
	izdelava analitičnega dela konservatorskega načrta – plača za strokovnega delavca ZVKDS za to nalogo	6 mese- cev	kpl	ZVKDS OE Celje	1	18.000,00	2026
	SKUPAJ DOKUMENTACIJA			Brez DDV			
				DDV 22%			
				cena z DDV			
RESTAVRATORSKO SONDIRANJE OBJEKTA							
	Lokalna sondiranja na objektu (notranjščina, zunanjščina) z vsemi potrebnimi pripravljalnimi deli, gradbenimi odri, z dokumentiranjem in poročilom ter sanacijo stanja, mdr.: - naslikani šivani vogali na izsidku (erkerju) na severni fasadi – osnova za rekonstrukcijo/ prezentacijo	4 mese- ci	kpl	Restavator ob pomoči gradbenika	1	10.000,00	2022 – ZVKD OE Celje poskusi vključiti v

	- kamniti šivani vogali vogala ob vhodu - dvoje zazidanih oken v okroglem stolpu na nivoju stranišč - lesen strop na dveh močnih tramovih v istem prostoru - primarna barva lesenih baročnih vratnih kril z arkadnega hodnika v prostore, o katerih Stopar pravi, da so neustrezno prepleskana - stropovi dvoran v nadstropju, za katere Stopar pravi, da so zaradi razsvetljave neustrezno preoblečeni, na enem se vidi štuk dekor (stolpič) - originalni vhodni portal: ali je bila rozeta kdaj pobarvana? - ali so bili portali nadstropja in stebri arkadnega hodnika v nekem obdobju barvani z enako temnejšo sivo barvo?							svoj letni načrt
SKUPAJ SONDIRANJE				Brez DDV		10.000,00		
				DDV 22%		2.200,00		
				cena z DDV		12.200,00		
DODATNE ZGODOVINSKE in ETNOGRAFSKE RAZISKAVE								
Izboljšanje vedenja o gradu	Analiza deželne deske, terezijanskega katastra in drugih arhivskih virov	1 leto	kpl	Muzej Velenje – redno delo, zgodovinar specialist	1	5.000,00	2020→	
	Zbiranje ljudskega izročila o gradu in njegovih prebivalcih (spomini)	1 leto	kpl	Muzej Velenje – redno delo, usposobljen izvajalec	1	5.000,00	2020→	
SKUPAJ ZGODOVINSKE in ETNOGRAFSKE RAZISKAVE				Brez DDV		10.000,00		
				DDV 22%		2.200,00		
				cena z DDV		12.200,00		
AKTIVNOSTI MO VELENJE in MUZEJA VELENJE								
Aktivnosti v smislu 'dobrega gospodarja'	Vizija razvoja gradu: – usposobitev dodatnih prostorov pod zemljo (v nasutih za obzidji, v zasutih kletih ...) - prenos dela funkcij na druge lokacije: depoji, pisarne – nov ločen objekt ob gradu, graščina Gorica, drugje? ...	1 leto	kpl	MOV + Muzej Velenje	1	V sklopu rednega dela	2020→	
	Prizadevanja za razglasitev gradu za kulturni spomenik državnega pomena			MOV + Muzej Velenje	1	V sklopu rednega dela	Nadaljevanje aktivnosti	
	Ureditev lastništva na območju obravnave – ceditve, menjave, odkupi zemljišč, vpis v ZK – za potencialno izvedbo dodatnega grajskega objekta, ceste, vzpenjače	1 leto	kpl	MOV	1	50.000,00	2022	
	Sprememba prostorskih aktov – možnost umestitve tirne vzpenjače - študija vizur in vpis varovanja v prostorski akt - preverba na Upravni enoti, kakšna prilagoditev prostorskega akta je potrebna, da bo možna izvedba nadaljnjih faz prenove grajskega parka	2 leti	kpl	MOV	1	3.000,00	Do 2023	
	Sprememba naslova Velenjskega gradu iz anonimnega »Ljubljanska cesta 54, Velenje« v »Velenje 1, Velenje«. S tem se ponovno simbolno vzpostavi grad kot izhodišče prostora. Potrebne vloge, sprememba hišne tablice, internetne strani, propagandnega gradiva - sproti	3 mesece	kpl	MOV + Muzej Velenje	1	2.000,00	2020	
SKUPAJ AKTIVNOSTI MOV in Muzeja Velenje				Brez DDV		55.000,00		
				DDV 22%		12.100,00		
				cena z DDV		67.100,00		
KOMPLETIRANJE NOVE VERZIJE UPRAVLJAVSKEGA NAČRTA ČEZ 4 LETA								
	Pregled in vrednotenje doseženih ciljev upravljskega načrta, po potrebi spremembe, vnos novih podatkov, revidiranje opisov ...	4 leta	kpl	Muzej Velenje	1	3.000,00	2025	
SKUPAJ OBNOVITEV UPRAVLJAVSKEGA NAČRTA				Brez DDV		3.000,00		
				DDV 22%		660,00		
				cena z DDV		3.660,00		
Zagotovitev sredstev za vse postavke: proračun MO Velenje								

11. PRILOGE – izbor listin

- **Zapisnik [namera o ustanovitvi muzeja]**, 18. 12. 1956. ZVKDS OE Celje.
- **Odločba o ustanovitvi muzejske zbirke Velenje**, hrani Muzej Velenje.
- **Zapisnik konservatorskega komisijskega ogleda gradu Velenje**, 19. 6. 1957, ZVKDS OE Celje.
- **Podpisniki ustanovitvene listine Muzeja slovenskih premogovnikov v Velenju**, 3. 11. 1957, hrani Muzej Velenje.
- **Začasni hišni red za stranke na Velenjskem gradu**, 20. 12. 1957, hrani Muzej Velenje.
- **Obvestilo [o preselitvi]**, Slavko Marolt po naročilu Stanovanjske komisije RLV, 10. 2. 1958, hrani Muzej Velenje.
- **Obnova velenjskega gradu**, Turnher Edo, Zavod za spomeniško varstvo LRS, pismo Upravi Rudnika lignita, 14. 4. 1961, ZVKDS OE Celje
- **Skeletni osnutek premogarskega muzeja in razdelitev prostorov za etnografsko zbirko in zbirko NOB**, 6. 8. 1961, hrani Muzej Velenje.
- **Kategorizacija gradov in kulturnih spomenikov**, ObLO Šoštanj, 13. 10. 1962, hrani Muzej Velenje.
- **Velenje, Burg Generalsanierung**. prejeta 1966, ZVKDS OE Celje
- **Komisijski zapisnik o pregledu kletnih prostorov v Velenjskem gradu, predvidenih za gostinski lokal**, Ivan Stopar, Jurij Jug, Adi Miklavc, Boris Knavs, 24. 2. 1967, ZVKDS OE Celje.
- **Program ureditve Velenjskega agradu in razstavnih prostorov**, Ivan Stopar, ravnatelj, Zavod za spomeniško varstvo Celje, in Jurij Jug, vodja muzejske zbirke Velenje, 27. 5. 1968, ZVKDS OE Celje.
- **Program del na Velenjskem gradu za leto 1968**, Ivan Stopar, ravnatelj, Zavod za spomeniško varstvo Celje, in Jurij Jug, vodja muzejske zbirke Velenje, 27. 5. 1968, ZVKDS OE Celje.
- **Zapisnik [prenova sklopa rondela]**, ing. arh. Loboda, Ivan Stopar, Jurij Jug, 31. 7. 1968, ZVKDS OE Celje.
- **Odločba o kulturnem spomeniku**, Zavod za spomeniško varstvo Celje, 1976, ZVKDS OE Celje
- **Velenje, grad**. Ivan Stopar, Varstvo spomenikov 24, 1982, str. 233. ZVKDS OE Celje.
- **Mnenje o zaželeni odstranitvi obokov v pritličju vhodnega grajskega trakta v gradu Velenje**, Ivan Stopar, 24. 1. 1992. ZVKDS OE Celje.
- **Titovo Velenje, Grad Velenje**. Brez datuma in avtorja. ZVKDS OE Celje.

1956

Z a p i s n i k

sestavljene v ravnateljevi pisarni rudnika lignita Velenje dne 18. dec. 1956.

Navzoči: Direktor rudnika Nestl Žgank
 Predsednik DRMIT-a Ivo Jamnikar
 Glavni inženir rudnika ing. Pipuš Dušan
 Ravnatelj Tehniškega muzeja LRS prof. Franjo Baš
 Ing. arh. Janez Trenz iz Ljubljane
 Konservator OLO Celje, Jože Curk
 Ravnatelj Mestnega muzeja Celje, Anton Stupica
 Ravnatelj pokrajinskega muzeja v Mariboru Božo Teply.

Zgoraj navedeni so se sestali ob 9.30 uri. Zastopnik DITA Velenje Ivo Jamnikar poroča o nameri, da se ustanovi v Velenju muzej premogarskih rudnikov in sicer naj bi se v ta namen uporabil velenjski grad. Po poročilu tov. Ivana Jamnikarja se je razvila diskusija, ki so v njej sodelovali vsi navzoči, nakar so se zedinili v sledečih načelnih sklepih:

- 1.) Kolektivu rudnika lignita velja zahvala, da se s svojim predlogom vključi v naš kulturni razvoj.
- 2.) V ta namen je potrebno evidentirati ustrezno gradivo, ki je upravi rudnika ali v posesti zasebnikov.
- 3.) Pri evidentiranju je potrebno upoštevati vse gradivo tehniškega, gospodarskega in kulturnega značaja rudnika in delavstva.
- 4.) Za izvedbo tega načrta naj se ustanovi muzejski odbor iz članov DRMIT-a in zgodovinarjev.
- 5.) Muzej naj bi bil sestavni del rudnika.
- 6.) Za obnovo grada in sistematiziranjem muzeja se predlaga ing. arh. Janez Trenz.

Komisija si je nato ogledala grad in njegovo okolje in je dognala sledeče:

- 1.) Okolje gradu je redka podoba skladnosti prirodne in kulturne pokrajine ter povezanosti obeh z industrijo.
- 2.) Grad je spomeniška stavba, ki je v zdravem stanju, vsebuje kakovostne elemente arhitekture, opreme in razpoložljivih vrednot.

- 2 -

Zdravo stanje gradu je ogroženo samo zaradi delno pomanjkljivega strešnega kritja, žlebov in odtočnih cevi. Zidovje je zdravo, vlaga izvira iz pomanjkljive uprave. Razdelitev prostorov ustreza vsestransko muzejskim namenom.

Na osnovi teh dognanj predlaga komisija:

- 1.) Smotreno negovanje okolja.
- 2.) Obnovo strehe, žlebov, odtočnih cevi in kanalizacije.
- 3.) Etapno izseljevanje stanovanjskih strank in istočasnim obnavljanjem izseljenih prostorov v muzej.
- 4.) Predlog o muzejski razstavi izdelala muzejski odbor v sodelovanju s tehničkim muzejem LRS.

Velenje, dne 18. XII. 1956.

Zgodaj
Jovine
Jovan - k...
Janjani
göem
Anto Skerjca
Zo so Tealij
(Pismo)

1957

Zapisnik konservatorskega komisijskega ogleda

gradu V e l e n j e .

Komisija, katero sestavljajo ing. arh. Trenz, projektant "Slovenija-projekta", Šuni Nace konservator OLO Ljubljane in Curk Jože konservator OLO Celja si je ogledala tekoča obnovitvena dela na gradu Velenje in določa z ozirom na pomanjkanje zadevnih načrtov sledeče smerice za nadaljnje delo:

1. Obnovi naj se zunanje obodno obzidje, pokrije po možnosti s kamenitimi ploščami ali vsaj krepko zafugira ter cine in parapete obnovi upoštevaje ~~malno~~ izobliko terena. Naj se ne pozabi tudi na zunanji naklon zidnega venca, da bo meteorna voda lažje in hitreje odtekala.

2. Prekritje in ožlebi naj se vsa stranska poslopja, ki se nahajajo na zunanjem dvorišču, večinoma naslonjena na zunanje obodne obzidje. Tudi ta poslopja se bodo namreč dala s pridom porabiti v muzejske namene, posebno za težke muzejske predmete in za depoje.

3. Na glavni grajski stavbi naj se obnovi fabion, sicer pa odstrani dotrajani omet, kar bo istočasno omogočilo študij stavbnega razvoja in odkritje strukture zidu ~~iar~~ eventualnih zanimivih kamnoseških detajlov. Z

Z ostalimi deli na grajskem objektu zunaj in znotraj naj se počaka do izdelave projekta, ki bo baziral na osnovi točnih izmer in programa.

Izmere naj bodo izvršene na grajskem objektu samem v razmerju 1 : 100, na okoliškem parku pa v razmerju 1 : 200 z vsemi vrisanimi drevesi. Obstoječi posnetki so nezadovoljivi in ne morejo služiti kot osnova za projekt niti kot avtentičen posnetek obstoječega stanja. Zato se priporoča, da se takoj preskrbi za novo in točno izmero, ki bo tudi strokovno neoporečna.

V slučaju da projekti do določenega termina ne bodo gotovi, se bo dalo brez njih še izpeljati meteorno vodo s pomočjo posebnega kanalizacijskega sistema ter izvesti manjša očiščevalna dela v neposredni grajski okolici (predvsem odstranitev moteče in škodljive vegetacije).

V Velenju dne 19. junija 1957.

Zapisnikar :

Prepis!

Dne 3. novembra 1957. leta je bila sklicana v Velenju na pobudo **Bruštva inženirjev in tehnikov rudarske in metalurške stroke -podružnice Velenje** ~~ustanovitvena~~ konferenca zastopnikov slovenskih premogovnikov. Ob zaključku konference je bila izdana ustanovitvena listina Muzeja slovenskih premogovnikov v Velenju, na Velenjskem gradu.

Podpisniki:

Za rudnik Zagorje: Podpis nečitljiv.	Za rudnik Zabukova: Podpis nečitljiv. Podpis nečitljiv.	Za rudnik Senovo: Podpis nečitljiv.
Za rudnik Velenje: Jamnikar Ivo. Žgank Nestl. Podpis nečitljiv. Vrabiš Jože. Podpis nečitljiv.	Prof. Franjo Baš: Podpis nečitljiv.	Za rudnik Laško: Podpis nečitljiv.

ZACASNI HIŠNI RED ZA STRANKE NA

VELENJSKEM GRADU.

Op. št.: 21/57.

1. Stranke obveščamo, da so na Velenjskem gradu v teku dela za ureditev Muzeja slovenskih premogovnikov in da je grad zaščiten kot zgodovinski spomenik.

2. Stranke, ki so še na gradu, so dolžne vzdrževati v redu in snagi svoje stanovanjske prostore, vendar tako, da pri tem ne uničujejo zidov, poda, oken in vrat. To velja še posebej za tiste, ki imajo v prostorih parket. Parketa ne smejo ribati z vodo, ampak ga morajo čistiti s suho krpo, posebno krtačo in parketno pasto. V vrata in okna ne zabijajte žabljev.

Prepovedane so tudi vse prizidave, razidave, belenje in ostale preureditve, izvršite jih lahko le z odobritvijo uprave muzeja.

3. Snažni in pospravljeni morajo biti tudi ostali prostori: dvorišča, drvarnice, blevi, hodniki in še posebej stranišča. Vse stranke naj se pripravljajo na pomladansko preselitev in naj pričnejo s temeljitim pospravljanjem vseh prostorov, ki so jih rabile, tako da jih selitev ne bo prebitela.

4. Stranke, ki stanujejo v pritličju so dolžne pospraviti notranje dvorišče vsaj enkrat tedensko.

5. Stranke, ki stanujejo v prvem nadstropju naj enkrat tedensko pobrišejo z vlažno krpo kameniti hodnik, z vodo naj ga ne polivajo ker bi ga na ta način poškodovale. Hodnik naj pometejo vsaki dan vsaj enkrat.

6. Vse stranke, ki uporabljajo stranišče, ga morajo tudi snažiti. Stranišče mora biti posnaženo vsak dan, dvakrat tedensko tudi poribano z vročo vodo. V stranišču mora biti posoda s čisto vodo, ki je nekaj vlijete v straniščno odprtino po opravljeni potrebi. V stranišče ne vlivajte umazave vode, ampak v izlivalnik na notranjem dvorišču. Levo stranišče v prvem nadstropju je rezervirano za žr. uslužbence in delavce muzeja in ostale stranke ga ne smejo uporabljati.

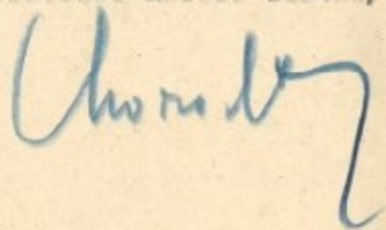
7. Zunanje dvorišče bodo morale pospraviti vse stranke skupaj, zato naj ga pričnejo pospravljati še sedaj.

8. Ves gradbeni material: les, apno, opeka in drugo je last muzeja in rudnika, zato naj si ga stranke ne prisvajajo. Kogar bomo zaletili, da si je prisvojil ta material, bomo predali sodišču, kjer ga bodo obsodili kot tatu.

9. Za red in snago je odgovoren tov. Verdel Jože, hišnik muzeja, ki ima pravico kontrolirati vse stranke. Stanovalec, ki teh navodil ne bodo upoštevali, bodo kaznovani, škoda ki jo bi povzročili na stavbi, bodo morali poravnati, in izvršiti popravila na svoje stroške.

Za upravo muzeja:

/profesor Marolt Slavko/

Velenje, dne 20.12.1957.

Velenje, dne 10. II. 58.

Opz. št.: 38/58

O B V E S T I L O.

Vsem strankam na Velenjskem gradu sporočamo, da bodo morale v bližnji prihodnosti zapustiti dosedanja stanovanja in se preseliti v nova. Prvo skupino, 5 družin, bomo preselili že čez nekaj dni, vse ostale pa nekoliko pozneje. Zatorej Vas še enkrat opozarjamo, da pričnete s pospravljanjem vseh prostorov, ki ste jih rabili. Uredite in izpraznite drvarnice, hleve in ostale pritikline, tako da boste pripravljene za selitev, rešite se pravočasno vse navlake, ki je v nova stanovanja ne boste mogli prenesti.

V novih stanovanjih ne boste mogli rediti nobenih domačih živali, zatorej jih spravite v stran pravočasno, da Vas ne bo prehitel čas selitve.

/Prof. Marolt Slavko/

Prof. Marolt Slavko
 Po naročilu Stanovanjske
 komisije Jadranske ligitve Belogorje.

ZAVOD
ZA SPOMENIŠKO VARSTVO LRS
LJUBLJANA, PREŽIHOVA ULICA št. 1

Telefon št. 22-039
Poštni predal 176

STEVILKA: 154/2-61

DATUM: 14. aprila 1961

Došlo dne 17. IV. 1961

Štetje	Priloge	Referenca
181/61		

UPRAVA RUDNIKA LIGNITA

VELENJE

ZADEVA: Obnova velenjskega gradu

Zavod za spomeniško varstvo LRS je ob priliki komisijskega ogleda 4.4.1961 na velenjskem gradu ugotovil, da obnovitvena dela in urejanje notranjščine za potrebe bodočega rudarskega muzeja potekajo v glavnem v redu in da pomenijo velik uspeh v spomeniško-varstvenih prizadevanjih. Zaradi izredne spomeniške vrednosti gradu in s tem njegove potrebe po pravilni spomeniški prezentaciji pa predlagamo, da pri nadaljni obravnavi gradu izvedete nekatere korekture dosedanjih del in da upoštevate naše sugestije za še nedokončana dela.

Gre pred vsem za oblikovanje obzidja in toniranje okenskih okvirov in vrat. Sedanja ^{na celoma} rekonstrukcija zunanjega obrambnega obzidja, ki se je naslonila/povsem pravilno na že obstoječo obliko, ki pa je žal rezultat prejšnjega stoletja, ko so grad v smislu romantičnih teženj regotizirali. Iz tega časa je torej zidna krona, ki ni originalna, marveč rezultat te prezidave in zatorej je ne bi bilo treba obnavljati. Predvideni ton okenskih kril kot tudi vrat utegne biti s stališča muzejske ureditve v notranjščini povsem ustrezen, zato pa manj prikladen za zunanjščino gradu, ker so okenska krila sestavni del grajskih fasad in prav izbira tona utegne biti odločilna za zunanji videz gradu. Treba je izbrati pravilen ton in zato predlagamo, da bi posebna komisija na kraju samem na podlagi vzorcev izbrala ton, ki bi v prvi vrsti veljal za obravnavo zunanjih okenskih kril in polknov, ki so še predvidene. Za vrata, vsaj na zunanji strani, je najbolj primeren ton, ki je še ohranjen na starejših vratih in ki stilno povsem odgovarja obliki vrat.

Za nadaljna dela predlagamo, da vključite v svoj program tudi okrogli stolp s konzolnim vencem - renesančno rondelo in prostor pred njo. Ta je po kvaliteti arhitekture in arhitektonskih členov, ki so deloma vidni, deloma še zazidani, eden najpomembnejših renesančnih arhitektonskih spomenikov pri nas. In zato bi vsekakor kazalo, da stolp in prostor pred njim vključite v svoja nadaljna obnovitvena dela.

V vednost:

Zavod za spomeniško varstvo
Maribor

Upr. ravnatelj:
Turnher Edo

Edo Turnher

MUZEJ SLOVENSkih PREMogOVNIKOV
V VELENJU
STARI GRAD

St. 100 od 24. VIII. 1960

SKELETNI OSNUTEK PREMogARskega MUZEJA
IN RAZDELITEV PROSTOROV ZA ETNOGRAFSKO
ZBIRKO IN ZBIRKO NOB

Danes si brez jame premogarskega muzeja ne morem predstavljati; če hočemo, da bo muzej sodobna šola, ki bo dijakom in odrastlim nudila na razumljiv način, kako se je pridobival premog nekoč in kako se pridobiva premog danes. Jama bi bila tudi šola za nove kadre v rudarstvu, za pred-diplomski ~~in podiplomski~~ študij.

Z vrtanjem zaklonišča bomo prišli do jamskih prostorov, oziroma vhod pri vili "Bianki" bi uporabili za rudnik - muzej.

Pri samem vходу bi bila lamparna, soba za dežurnega, letnica kdaj je bil muzej - jama narejena in rudarski znak. (Kot dekoracija pride na vhod material razno kamenje, ki bi bilo najdeno pri vrtanju rudnika). Pokazati bi morali, kako se suši in dvigne rudarska obleka. Orodje bi prišlo v prvi prostor v jami. Na vsakih 5 m bi tesarbo menjali, (od starejših lesenih tesarb do novejšega podgraševanja, ki se je uporabljalo v Slov. premogarstvu). Ker je v hribu kamen, pride v poštev tudi naravna jama v kamen.

Sloje premoga bi emitirali s cementno barvo, pri tesarbah, pripravah in na odkopih pa s pravin premogom.

Pokazali bi šolske primere: če v jami pride do požara; kako se prepreči širjenje ognja in kako se zazida ogenj na razne načine, zapuščene jame bi označili s križi, razne priprave za pridobivanje premoga, star in nov način, podgraševanje če so pritiski, ropapanj - reševanje lesa, tesarb, itd.

2 -

Naredili bi emitacijo pridobivanja premoga na ozkih in širokih frontah s sodobnim postrojenjem in mehanizacijo. Orodje in stroje, ki imamo zbrane bi pokazali v funkciji, oziroma na mestu kakor spadata. Rešiti bi morali vodovodne naprave, zračenje, električne naprave in transport iz jame. S kratka, jama bi morala biti šolska in taka, ki bi zajela specifične pogoje pridobivanja premoga v Sloveniji včeraj in danes.

Pri vходу bi vsak obiskovalec dobil rudarsko kapo in lampo. Tako bi zadostili rudarskim predpisom, obiskovalec pa bi se počutil kot rudar zlasti, če bi se imitirali šume in detonacije posnete na magnetofon v pravem rudniku.

Stari vodnjak (globok okrog 60 m) bi služil za jašek. V njem bi imitirali dviganje tako, da bi obiskovalci jame prišli pred sam Grad - muzej. Parni stroj na starem jašku Velenje, pa bi postavili zraven vodnjaka za emitacijo jaška-dvigala. Vse bi moralo biti narejeno strokovno in tako, da bi tudi stilno ne kvarilo Gradu in okolice. (Na parni stroj bi morale biti postavljena zgradba-strojnica).

Razporeditev prostorov v Gradu

1.) Kletni prostori bi lahko služili za nekaj starih primerov orodja ali rud. strojev v kolikor bi jih bilo v rudniku preveč. (prostor št. 13, 12, 11)

Pritlišje

- Prostor 3 Sprejemnica (opremljena z načrtom muzeja, reliefi in srednjeveškimi lučmi na zidu).
 4 Garderoba
 5 Klub. (Opremljen z mizami in stoli, s kovanim kropskim lestencem. V njem bi bila nameščena omara s starimi knjigami, ki bi bile dostopne obiskovalcem).
 6 Pisarna - uprava
 7 Foto temnica in atelje
 8, 9 in 14 Etnografija.
 (Zbir vsakovrstnih starih predmetov iz področja občine, ki jih je uporabljal človek za obstoj in razvedrilo).

3 -

- Prostor št. 10 Mizarska restavratorska delavnica
 15 Orodje in soba za čistilke
 16 Skladišče
 17 Srednjeveška klet. (Opremljena s starimi vrati, pečmi, ki so bile podrte na Gradu itd).
 18 Naprava za požarno varstvo in kurivo
 PRITLIČJE IMA LEPA KOVANA SREDNJEVEŠKA VRATA, DVORIŠČE Z VODNJAKOM ARKADE ITD.

Prvo nadstropje: (rud. zbirka 8 prostorov)

Prostor št. 19 Prikaz jaškov fotografij premogovnikov v Sloveniji

- Prostor št. 21, 22. Zdravniška - zaščitna služba
 23. Jamomernica
 24. Geološka zbirka
 25. Vpliv premoga na okolje - gospodarski učinek.
 26. Zbirka premoga v Slov. rudnikih
 27. Kemija (kaj pridobivamo iz premoga)
 28. Turistična soba.
 (Iz nje je lep razgled na N. Velenje in Šaleško dolino. Opremljena s podatki in razvoju rudnika, Velenje, oziroma Šaleške doline).

Soba št. 29. Slikarski atelje
 -"- 29, 30. Galerija

Drugo nadstropje:

- Prostor št. 34. Kulturno delo rudarjev
 35. NOB na teritoriji občine ~~in naše~~ revolucija
 36. Revolucionarno delo rudarjev

Pri razdelitvi prostorov sem upošteval zgradbo, tehnično izvedljivost oziroma vodenje obiskovalcev po prostorih. Tako so posamezne zbirke strnjene po etažah - skupnih prostorih.

Niti najmanj si ne domišljam, da je predlog dovršen. Služil in predstavljal bo bazo za razgovore v lokalnem oz. v občinskem merilu.

4 -

Pri sami jami in pri posameznih razstavnih prostorih bodo morali sodelovati strokovnjaki iz vrst inženirjev in tehnikov. Dobro bi bilo, da se člani UO muzeja ogledajo slične inštitucije pri nas in v inozemstvu (Delovski svet Rudnika lignita Velenje je določil, da obišče tov. Zavolovšek Alojz še z enim čl. UO muzeja Rudarski muzej v Bochumu).

Z obnovo gradu smo také daleč, da lahko začnemo z razstavnimi deli vsak dan. Takoj bi morali napraviti načrt za jame in prijeti z vrtnjem podzemeljskih prostorov. V gradu še ni rešen problem električne razsvetljave, čeprav je elektrika napeljana. (Ali bo direktna svetloba ali indirektna ?)

Občinski ljudski odbor, zveza borcev bi morala določiti človeka, ki bi zbiral in pisal podatke iz NOB. Revolucionarno delo je bilo na našem področju pestro in vsebinsko bogato. Spomine bi morali ohraniti našim otrokom oziroma bodočim generacijam.

Pravilno bi bilo, da se z razvojem Šaleške doline in občine razvija naš objekt kot kulturna in turistična zanimivost za obiskovalce Šaleške doline, za naše šolstvo in za našega delovnega človeka.

K obnovi gradu je pristopil rudnik že leta 1957. Občina za objekt ni preveč zainteresirana, čeprav bi ta problem- obnove moral imeti širšo osnovo in interes. (OLO Šoštanj še dosedaj ni imenoval svojega člana v UO muzeja).

Na razvoj komune moramo gledati perspektivno, da prediskutiramo ali je objekt kot zgodovinska, muzejska in turistična zanimivost našemu kraju v ponos ali ne. Ali omenjeni objek pomaga oblikovati našega človeka, nam vabi turiste itd. Če je to tako, potem podprimo prizadevanja UO muzeja; ne pa, da gledamo pri tem lastne interese in pa lokalistične težnje posameznikov.

Odperto je tudi vprašanje, kdo bo ustanovitelj muzeja. Ker še muzej ni prijavljen je tov. Zavolovšek še vedno uslužbenec I. osnovne šole. Naj se OLO Šoštanj in DS RLV dogovorita in rešita vprašanje ustanovitelja muzeja.

Velenje 6. avgusta 1961

1 x OLO Šoštanj
1 x RLV Velenje
1 x UO muzeja

Uslužbenec muzeja
ZAVOLOVŠEK Alojz

131

OBČINSKI LJUDSKI ODBOR

ŠOSTANJ

Svet za kulturo

Številka: 63-7/1962-2

Datum: 13/10-1962

L J U B L J A N A

ZADEVA: Kategorizacija gradov in kulturnih spomenikov.

Na osnovi vašega dopisa o kategorizaciji gradov osiroma predloga o kategorizaciji Zavoda za zaščito kulturnih spomenikov LRS odgovarjamo sledeče:

O zadevi je Šal s zakamitvijo razpravljal svet za kulturo in prosveto Oblo Šostanj.

S kategorizacijo velenjskega gradu se strinja, vendar pa je mnenja, da je obrambni stolp iz spodnje strani vprašanje sase, kjer je eden od kvalitetnih obrambnih - renesančnih objektov v Sloveniji. Vsebuje konzolni venec s linami za polivanje s smolo, kamnita renesančna okna in dobro ohranjeno klet s novilain stebrom v sredini. Ta objekt sodi po mnenju sveta v I. kategorijo.

V zvezi s gradom, v katerem nameravajo v prihodnjem letu začetni s stalno razstavo, kot prvo obliko muzejskega dela, pa je treba obnoviti obrambno obzidje, urediti okolico in je zaščititi.

Dozlej je kolektiv Rudnika lignita Valenje vložil za obnovo gradu okrog 19.000.000.- dinarjev, v razdobju 6 let, vendar pa bo treba za dokončne ureditev muzeja (etnografsko zbirko, NOB zbirko in presegarsko zbirko) več posluha ter pomoči s strani ostalih podjetij in občine. Svet pa je mnenja, da je tudi republiški Svet za kulturo in prosveto dolžan prispevati s sredstvi in sugestijami na pomoč.

Na območju občine imamo še nekaj kulturno-zgodovinskih objektov, ki po mnenju sveta sodijo v sledeče kategorije:

- 1) Ruševina šaleškega gradu - daje obeležje dolini - turistična zanimivost - spada v urbanistično celoto novega Velenja. (III. kategorija).
- 2) Cerkev Sv. Andreja v Šaleku - zidana 1516 - starinski gotski svod s rebri, presbiterij, visoka gotska okna, ladja: gotsko profiliran portal; oltar 1617 - nekaj delov rezlanih gotskih fragmentov, slike na les - vpliv iz Holandije - pod ometom freske. (I. kat.)
- 3) Grad grofov Turnov. Sedanja oblika je iz 17. stoletja. Turistično zanimiv - uporaben za stanovanje - slabo vzdrževan (III. kat.).

- 4) Razvalina Pusti grad nad Šoštanjem. Ohranjene tri stene grajskega stolpa - daje obeležje Šoštanju - turistična zanimivost (III. kat.).
- 5) Harofski grad - Gutenbüchel. Sedaj je v njem sanatorij za rekreacijo naših najsaalušnejših borcev - uporaba primerna, vzdrževanje odlično. Turistično zanimiv (III. kat.).

Objekt, ki sodi v I. kategorije - cerkev v Šaleku - zaradi nerazumevanja odgovornih činiteljev propada. Najno je, da se vsaj pokrije - uredi streha, kajti v nasprotnem slučaju bodo v nekaj letih vse te znamenitosti uničene.

Č l a n
 sveta za kulturo ObLO Šoštanj
 Leljze Zavolovšek 1. r.

Načelnik
 oddelka za splošne zadeve
 Maks Podlemnik

OBVEŠČENI TUDI:

1. Zavod za zaščito kulturnih spomenikov okraja Celje,
2. Svet za kulturo ObLO Šoštanj,
3. Upravni odbor muzeja v Velenju,
4. Predsednik ObLO,
5. Oddelek za splošne zadeve, tu

...v skladu s 1. členom ...

...v skladu s 2. členom ...

...v skladu s 3. členom ...

...v skladu s 4. členom ...

...v skladu s 5. členom ...

...v skladu s 6. členom ...

Skupščina občine Velenje je po 29. členu zakona o muzejih (Uradni list SRS, št. 11-114/65) in po 149. členu statuta občine Velenje (Uradni vestnik okraja Celje, št. 34-282/64) na seji občinskega zbora in na seji zbora delovnih skupnosti dne 24. junija 1965 sprejela

O D L O Č B O

o ustanovitvi muzejske zbirke Velenje

1.

Ustanovi se muzejska zbirka Velenje kot notranja organizacijska enota Skupščine občine Velenje, s sedežem v gradu Velenje.

2.

Naloga muzejske zbirke je:

- da zbira gradivo o razvoju premogovništva v Sloveniji, gradivo etnografskih značilnostih občine Velenje ter gradivo s področja delavskega gibanja in narodnoosvobodilne vojne na območju občine Velenje;
- da muzejsko gradivo sistematično evidentira, hrani in vzdržuje;
- da muzejsko gradivo razstavlja ter omogoča strokovno in znanstveno proučevanje;
- širi zanimanje za muzejsko gradivo s tem, da izdaja publikacije, objavlja članke in prireja predavanja;
- sodeluje z drugimi muzeji, arhivi, znanstvenimi zavodi in zavodi za spomeniško varstvo.

Muzejska zbirka vodi knjigo inventarja in kartotetko vseh predmetov svojega muzejskega gradiva v smislu 27. člena zakona o muzejih.

3.

Muzejsko zbirko upravljata vodja muzejske zbirke in strokovni svet kot strokovno-posvetovalni organ.

Vodja muzejske zbirke imenuje in rasrešuje občinska skupščina.

Strokovni svet sestavlja 7 članov, ki jih imenuje za prosveto in kulturo pristojni svet občinske skupščine.

- 2 -

4.

Vodja muzejske zbirke organizira in vodi delo muzejske zbirke, predstavlja muzejsko zbirko in jo podpisuje do višine njenega proračuna v občinskem proračunu, skrbi za sprejem in izvajanje programa in sklepov strokovnega sveta ter opravlja druge zadeve po splošnih predpisih in poslovniku muzejske zbirke.

Na zahtevo občinske skupščine in njenih organov, daje vodja muzejske zbirke poročilo o stanju, delu in problemih za določeno obdobje, a najmanj enkrat letno.

Za svojo delo je vodja muzejske zbirke odgovoren za prosveto in kulturo pristojnemu svetu občinske skupščine.

5.

Poslovanje muzejske zbirke se podrobneje uredi s poslovnikom, ki ga na predlog strokovnega sveta muzejske zbirke predpiše svet za prosveto in kulturo občinske skupščine.

6.

Finančna sredstva za osebne dohodke osebja muzejske zbirke se zagotovijo v posebnem proračunu občinskega proračuna.

Materialne izdatke financira društvo rudarskih inženirjev in tehnikov Velenje po posebnem dogovoru.

Finančno in materialno evidenco muzejske zbirke, izvzemši knjigo in kartoteko iz 2. točke te odločbe, opravlja oddelek za finance občinske skupščine.

7.

Svet občinske skupščine, pristojen za prosveto in kulturo, se pooblašča, da daje smernice in navodila za delo muzejske zbirke.

8.

Ta odločba začne veljati naslednji dan po objavi v Uradnem vestniku Celje, uporablja pa se od 1. maja 1965.

Številka: 022-8/1965-1

Velenje, dne 24. junija 1965

Predsednik
Skupščine občine Velenje
Tone Močilnik l.r.

Obveščeni:

- 1) Uradni vestnik Celje,
Trg svobode 9
- 2) Muzejska zbirka obč. skupščine 2 x
- 3) Svet za prosveto in kulturo, tu
- 4) Društvo rudarskih inženirjev in
tehnikov Velenje

Podpis: *[Signature]*

Velenje, Burg Generalsanierung.

Hof
Medaj?
"telegraf" skizze -
Magazin für

- 1) Zweck; Bergwerkmuseum
Bar
Bauwerk an sich
Burgumgebung als Erholung und in Verbindung mit
Ausstellungstücken.

2) Ausenerhaltung:

Mauerwerk war anders als Bruchsteinmauerwerk im 19. Jahrd.
verputzt mit glattem Reibputz (schlecht). Doppelfenster
mit Läden aus dieser Zeit.

An der S-Fassade oca 8 Fenster in etwa Tudorform.
(Skizze) WC (LC) bleiben erhalten.

Balkongitter ziemlich verfallen. Turm glatter Reibputz.

W-Fassade Steinmauerwerk bloss belegt.

N-Fassade Aufgangstiege neuer Glattputz über die Kante
vorgezogen.

(Planergänzung Erker) kleines romantisches Fenster.

O-Fassade Verputzt wie S-Fassade, Aufgangstiege zum SO-Turm.

(Raum im Keller abgemauert?) Skizze).

(Erker Planergänzung) mit Efeu zuwachsen lassen.

Hof: Beleuchtung veraltet. Dachhaken aus Blech.

Kellerfenster einfach erneuern (Segmentbogen, Skizze).

Putzreste abnehmen, Verschiessen bis zur Kante vorziehen.

Aufgang Haupteingang verbleiben für Sandstein gewandelt

Forsthaus Eingangstor mit Mannloch, Eiserner im Gang neben Eingang.

Nor Sandsteintreppe ausgetreten, Kellerabgang.

Aussere Mauer Bruchstein, z.T. neu verputzt, mit W. Taschen

abgedeckt. Mauern ablegen, Erker ergänzen Schlauch zumauern, dreieckige

Kapelle abmauern.

Dre Stalltürmeische erhalten.

Sämtliches Mauerwerk mit Efeu bewachsen.

3) Erhaltung und 2.

Südfassade: Sandsteinportal vorsichtig auslösen, ins Lot

bringen, obere Teile einschliesslich Torbogen neu versetzen.

Linker Portalpfeiler im unteren Drittel auswechseln (Zement-
ergänzung) Kellerfenster oder Neuausbrechen falls

Putzergänzung als vorher eben abgezogener Putz (Sand

0 - 3 mm, Kalk, Schlacke) ca 1:4

Kalk wo möglich gelöschter Stückkalk, rescher Sand, Schlacke macht Exp.

Putzhaut des 19. Jhdrt. abnehmen, Ausnahme Stellen, die
guten Putz aufweisen.

Erker (WC) erhalten und Putz als rauher Putz mit

der Kellenkante abgezogen) ergänzen. Erhaltene Putzteile

mit Kalkmilch und Trass angleichen.

Auswechseln der eingezogenen Oberlichtfenster durch normale
zweiflügige Doppelfenster mit Oberlichte (3 Scheiben).

Schlacke = feinst-Teile (ohne lehm), die dem rescher Sand ein-
gesetzt werden müssen, damit der putz hält.

- 2

Fensterläden erneuern, Fenstergewände glatt geputzt im
 leichten Profil, auf die *Sohlbänke*
 gesetzt
 Skizze:

Fensterfarbe in etwas grösseren
 Muster: gebrochenes Weiss
 Dunkelolivgrün (mit grau gebrochen)
 Dunkelbraun (fast schwarz)
 Fensterläden grün-weißgrün oder rot weiß rot.
-grün

Mauererhaltung wenn möglich als Bruchsteinmauer verschossen
 (dünn Putzauftrag mit blossen Steinen).
 Lockere Stellen: Auskratzen der Fugen und Auswickeln der LÖcher
 mit Steinscherben. Abdeckung der Zwischenräume zwischen den
 Zinnen und die Zinnen selbst mit grossen, dünnen Steinplatten
 ohne inneren Vorsprung im Trasskalk zementmörtel gelegt.

Westfassade:

Turm mit Balkon und Fenster: Putz erhalten. Fenster aus-
 wechseln, Balkongitter erneuern (Skizze).
 Stiegenaufgang Nebeneingang mit Efeu zuwachsen lassen.

Kellerfenster einfach erneuern (Segmentbogen, Skizze)
 Putzkante abnehmen, Verschiessen bis zur Kante vorziehen.
 Aufgang Haupteingang *vorarbeiten* für Sandstein *gewände*
 Fortsetzen der Freilegung.

Nordfassade:

Mauerwerk freilegen, Ecker ergänzen Schlauch zumauern, dreieckige
 Kellerluke abmauern.
 Dreieck als Nische erhalten.

Ostfassade:

Putz soweit gut, erhalten, Ergänzung des Putzes unter dem WC
 (ganz abschlagen, Fugen tief auskratzen, mit Trasskalkmörtel
 neu anwerfen und Farbton des wh. Putzes angleichen.
 Öffnen eventueller Kellerfenster oder Neuausbrechen falls eine
 Kamer gefunden wird (35 - 40/50 - 60) höchstens 2 Stück.

Hof: Erhalten *Firschpflaster* des *Kieselpflaster* und *ergänzen*.

Ausdecken der Dachhosen ~~und~~, falls gute Dachdecker vorhan-
 den, oder *Schaf* an-decke ⁿ bis zur *anderen* Dachfläche (nicht so gut).

Bemer *Schne* *ausgedeckt*.

- 3

Ergänzen der Auftrittsflächen (*Vierungen*) beim Stiegenaufgang. Beleuchtung durch Strahler aus den Dachfenstern.

Kellergeschoss Osttrakt: genaues Aufmass, absenken des Fussbodens im Erkerraum (NO). Aufmass des Nordraumes mit Schacht (Felsen zum Brunnen freilegen, Ziegelmauerung abtragen).

Südraum: Durchgang zum SO-Turm untersuchen.

Planaufmass.

Erdgeschoss: Aufmass der Kellerräume im Westtrakt und Wiederherstellung im Innern, Putz an den geraden Flächen, Abgänge (Differenzstufen) Plasterung aus Steinplatten oder Ziegeln.

Eingangslösung:

1) Organisch wichtig Haupteingang mit schwerer Holztüre an NW-Seite. Dazu kleiner Raum mit Schlüssel*auffbewahrung* zur *Kare* Kontrolle und *Führung* ausbaueh. Dazu Tünnen des harten Putzes mit Kalk-Trass, *Putzergänzungen* unregelmässig.

2) Möglichkeit:

Nebeneingang, Verlegen des WC, Nahe der Verwaltung, Turmzimmer ungünstig, evtl. Lese- und erfrischungsraum.

Kapelle:

Falls Fussboden abgesenkt werden soll, nur geringes Absenken (1 - 1,50 m ausprobieren) Galerie ungünstig (zu kleiner Raum).

1. Stock:

In den Ausstellungsräumen Beleuchtung, Anstrich der Türen und Fenster innen. Sichtbare Türen dunkelbraun (mit Schwarz) oder abgebeizt (alte Malerei freilegen). Unwichtige Türen gebrochenes Weiss. Wandstrich allgemein hellgrau, Nischen und Gewölbe weiss oder helles gelb, bei *Malereien* an der Decke kann die *Wand* auch dunklere Farben haben.

Abmauern von Türen im Nord und W-Trakt. Ausbilden der Nische für Exponate.

Freilegen der Sandsteingewände (*Ab*bauten, kleine Ergänzungen)

Untersuchen der Falkenverkleidungen in (S-Trakt (1. und 2. Stock).

Planaufmass S-W Ecke.

Erker N W Ecke Fenster auswechseln, Türe auslösen.

- 4

Abbeizen der Decken und Fussboden, z. T. matt versiegeln.

2. Stock:

Untersuchen der Deckenbalken, Abbeizen der Fussbodens, evtl. mit Salmiakbeize grau beizen.

Aussenanlagen, Wegeplasterung mit Platten und Kieseln.
(Filipisky)

Platz vor dem Burgeingang.

Parkplatz als Ausstellung für schwere Exponate.

(Skizze für aufgeschnittenen Stollen)

Neuer ~~Parkplatz~~ an Stelle der Gärten mit *Bäumen*.

Rückwärtiger Teil des Parkplatzes bis Waldraum für

Exponate (Förd. (über Tag) Seilbahn über Zufahrt.

Fischteiche: Austaggern, Zapfen, Wasserspiegel bis 30 cm unter Krone. Damminstandsetzung.

Unterer Fischteich : Wasseruntersuchung.

*Prejel 19. II 66
od prof. Filipisky-*

7

11-67²

2) Prostor št. 2 naj se obravnava tako, da se s vseh sten in opeke odstrani opek, kakor naj se po potrebi obok s inženjerskega stališča odstrani, nato pa se vse stene vključno s taksno idenovo zaprtostjo s hito tanjšo apneno malto, ki naj bo kar KOMISIJSKI ZAPISNIK ovleni površini obokov in o pregledu kletnih prostorov v Velenjskem gradu, predvidenih za gostinski lokal, št. 2357 v Celju.

Navzoči: Stopar Ivan, Direktor Zavoda za spomeniško varstvo muzeja, predloga št. v Celju, odstrani tudi recentni opečni prevle Jug Jurij, kustos muzeja Velenja, j ostane opečen, lakko Miklavc Adi, zunanji strokovni sodelavec muzeja Velenja. Knavs Beris, zastopnik investitorja gostinskega lokala.

4) Prostor št. 4: tudi tu se obok obravnava kot v prostoru št. 3. Recentni opečni prizidek, ki je urejen kot dostop v jamo, se brez škode lahko odstrani, nakar naj se dostop nanovo

Komisija si je ogledala prostore, v katerih namerava investitor urediti gostinski lokal. Komisija je izhajala iz stališča, da je pri adaptaciji prostorov kar najbolj paziti na to, da raje ostanejo vsi historično pomembni arhitekturni elementi, tujih intaktni in da jih je obravnavati tako, da bodo kar najbolj harmonično vključeni v prostor. Komisija se je sporazumela v naslednjem: ZSVS Celje ni nobenega sadrška, da se s provizorično opečno steno zanjo doseže dostop v prostora s dvostolpno

1) Vhod v gostinski lokal bo v stolpu 1. Da se omogoči dostop v notranje prostore, se odstrani recentna pregrada iz opeke, ki deli stolp v dva dela. V drugem delu, kjer je trenutno vodni rezervoar, je treba poskrbeti za vse potrebno, da se voda odvede in da se stene izsušijo. Tudi recentno steno, ki deli prostor v stolpu od kletnih prostorov, je mogoče brez škode odstraniti. Zunanji dostop v lokal naj se oblikuje povsem suvereno, vendar je pri tem uporabiti klasični gradbeni material (kamen). Tudi zamisel, naj bi dostop do vrat držal preko fingiranega dvignega mostu, je povsem ustrezna.

24/2-67.

- 2
1-67

- 2) Prostor št. 2 naj se obravnava tako, da se z vseh sten in obokov odstrani omet, nakar naj se po potrebi obok z iniciranjem statično utrdi, nato pa se vse stene vključno z obokom pánovno obravnavajo s čim tanjšo apneno malto, ki naj se kar najbolj prilagaja vzalovljeni površini obokov in sten. Ko bo omet v tem prostoru odstranjen, je pred novim ometavanjem obvestiti ZZSV v Celju.
- 3) Prostor št. 3 se brez škode lahko poglobi do potrebnega nivoja. Predlaga se, da se odstranijo tudi recentne opečne prevleke zidov na zahodni strani. Obok naj ostane opečen, lahko pa se obrusi. *zunanji strokovni sodelavec muzeja Velenja. Miroslav Baris, zastopnik investitorja gostinskega lokala.*
- 4) Prostor 4: tudi tu se obok obravnava kot v prostoru št. 3. Recentni opečni prizidek, ki je urejen kot dostop v jamo, se brez škode lahko odstrani, nakar naj se dostop nanovo in obenem povsem suvereno obravnava. *Striktno je treba upoštevati zahtevo ZZSV Celje, da se ne spreminja oblika obstoječih okenskih odprtih, ki izvirajo iz 15. stoletja. Izjemoma se dovoljuje poglobitev notranjih intokenskih pelic, ki so bile v mlajši dobi zravnanе, najbolj harmonično vključeni v prostor. Komisija se je sporazumela v Sestališča: ZZVS Celje ni nobenega zadržka, da se s provizorično opečno steno zapre dosedanji dostop v prostore z dvorišča.* *Da se omogoči dostop v notranje prostore, se odstrani recentna pregrada iz opeke, ki deli stolp v dva dela. V drugem delu, kjer je trenutno vodni rezervoar, je treba poskrbeti za vse potrebno, da se voda odvede in da se stene izsušijo. Tudi recentno steno, ki deli prostor v stolpu od kletnih prostorov, je mogoče brez škode odstraniti. Zunanji dostop v lokal naj se oblikuje povsem suvereno, vendar je pri tem uporabiti klasični gradbeni material (kamen). Tudi zamisel, naj bi dostop do vrat držal preko fingiranega dvižnega mostu, je povsem ustrežna.*

24/2 67

PREPISI

DRUŠTVO MUZIKALCEV LRS

LJUBLJANA

ST. 377/67

DNE 29. XII. 1967

Zadeva: Registracija Muzeja
alov. premogovnikov
v Velenju

Muzej slovenskih premogovnikov

VELENJE

Našemu poročilu o ogledu Muzeja slovenskih premogovnikov v Velenju s dne 4. decembra t. l. dodajamo še naslednje ugotovitve:

Muzej slovenskih premogovnikov v Velenju je nastajal skorajda neopazno. Širša javnost ni spremljala naporov za pripravo tega muzeja, niti muzej-ski krogi niso imeli prave predstave o pogojih, v katerih je muzej nastajal. Zato menimo, da je prav, če se vloga rudnika lignita v Velenju jasneje prikaže in da se ustrezno oceni vsa pomoč, ki jo je rudnik v zadnjih 11 letih nudil muzeju.

Ke inicijativa za ustanovitev muzeja je prišla iz vrst strokovnih delavcev rudnika. Vsa nadaljnja organizacija, tako priprava idejnih osnutkov muzeja ter pridobitev ustreznega objekta, programa adaptacije in kasneje izvajanje tega - vse to je v pretežni meri delo rudnika. Ne smemo pozabiti, da je bil velenjski grad naseljen s stanovalci in v zelo slabem stanju, da je bila potrebna oskrbeti ustreznega stanovanja in preseliti vse stanovalce grada. Da je grad obnovljen od vrha do tal in da tudi pri samem urejanju delavci muzeja ne bi mogli dalje brez strokovne pomoči rudnika.

Podobnega primera v slovenski muzeologiji ni. Čeprav muzej ni bil ustanovljen kot lokalni muzej rudnika Velenje, ampak je še bil od vsega začetka dalje v osnovi zamišljen kot slovenski premogarski muzej, je vendar glavno breme, tako finančno kot organizacijsko nosil le velenjski rudnik. Zato upravičeno izrekamo delovnemu kolektivu in vodstvu rudnika zahvalo in priznanje.

Skupščina občine Velenje je pomagala deloj muzeju po svojih močeh. Ko pa je sedaj muzej urejen, ga lahko upravičeno sprejme med svoje kulturne institucije, kjer bo vsekakor zavsemal vidno mesto. Zato tudi pričakujemo šimprejšnje registracije Muzeja slovenskih premogovnikov v Velenju kot samostojen zavod.

Posebej bi želeli opozoriti, da je Muzej slovenskih premogovnikov s svojim dosedanjim delom dokazal in tudi zaslužil, da mora biti samostojna ustanova. Zamišl, da bi bil muzej osir. njegova dejavnost v sklopu zavoda Dom kulture, je verjetno nesprejemljiva in tudi nezakonita. Ni nam jasno, kako bi lahko Dom kulture "..... zbiral, evidentiral in vsdrževal muzejako

...

ISIRNIB

SEJ VELENJSKIM OVIŠNEM

ANALIZI

gradivo . . . , "Zakon o muzejih Ur. list št. 11 od 31. 3. 1965 točno do-
loča, kdo lahko upravlja te službe in mora zato izpolniti sledeče štiri
pogoje:

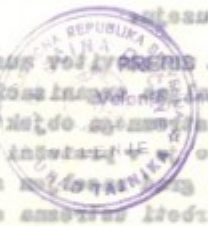
- 1) da je zbrano zadosti muzejskega gradiva,
- 2) da so zagotovljeni primerni prostori za delo muzeja,
- 3) da je zagotovljeno strokovno osebje,
- 4) da so zagotovljena zadostna finančna sredstva za delo muzeja.

Te pogoje pa ima sedaj v Velenju samo muzej na gradu in je zato tudi naj-
bolj logično, da je to samostojni zavod.

SEJNJE

S tovariškimi pozdravi!
Kot predsednik muzejskega odbora in član muzejskega sveta v Velenju

PREDSEDNIK
Dr. Boris Kuhar
M. P. Kuhar s. r.

... izločenih delovnih mest, ki so namenjeni za delo muzejskega osebja, ki je potrebno za zagotovitev muzejskega gradiva in za izvajanje muzejskega programa. ...

... muzejskega gradiva in za izvajanje muzejskega programa. ...

... muzejskega gradiva in za izvajanje muzejskega programa. ...

PROGRAM UREDITVE VELENJSKEGA GRADU IN RAZSTAVNIH PROSTOROV

Program izhaja iz stališča, da je smotrno programiranje možna le na osnovi ocene obstoječega stanja in po predhodni podrobni proučitvi vseh elementov, ki lahko vplivajo na značaj predstavljajskih posegov. Temeljno izhodišče je zato spomeniški značaj objekta, ki ga je potrebno obravnavati tako, da bodo pri ureditvi prišle do izraza vse njegove historijske priševalne kvalitete in da bo hkrati lahko funkcionalno kar najbolj ustrezal zahteval sodobne muzeologije. Da bi uresničili ta smoter, je savod za spomeniško varstvo Celje že leta 1965 izdelal okvirni perspektivni načrt posegov na grajskem objektu, ki sta ga načelno odobrila Skupščina občine Velenje in muzejjski svet. Ta program se je medtem delno spreminjal in predvsem dopolnjeval v skladu z raspoložljivimi sredstvi in možnostmi. Strnili bi ga lahko v naslednjih točkah:

1. Geodetski posnetek celotnega grajskega kompleksa.
Posnetek je neogibno potreben za vse tehnične posege na objektu in smotrno ureditev okolice. Posnetki so bili napravljeni avgusta 1966 pri geodetskem savodu v Celju.
2. Tehnični posnetki objekti. Posnetki so potrebni za ugotovitev stanja, izdelavo adaptacijskih načrtov in ustreznih predračunov. Posnetke je v letih 1967/68 izdelal ing. arh. Adi Miklavc v merilu 1 : 50.
3. Ugotovitev stavbnega razvoja objekta. Za vaškizacije posameznih arhitekturnih sestavih je potrebno natančno proučiti, da bo pri predstavitvi mogoče povdariti njegove najdragocenejše sestavine. Proučevanje stavbnega razvoja je v teku, obsega pa sondaže in proučevanje arhivskega gradiva. Delo opravlja savod za spomeniško varstvo Celje. Doalej so bile opravljene 4 sonde, razen tega pa je bilo pregledano gradivo v dunajskem vojnem arhivu in v zbirki slik graškega deželnege arhiva. Rezultati bodo strnjeni v posebnem poročilu.
4. Program muzejjske ureditve gradu. Program okvirno izhaja iz ustanovitvene odlčbe muzeja, obenem pa upošteva na novo nastale potrebe in možnosti, zlasti kar zadeva nove izobraševalne programe naših šol. Obenem izhaja program iz danega muzejjskega gradiva in želja, da bi muzej adekvatno odseval materialno kulturo preteklosti velenjskega bazena. Orientacijsko obsega program ureditev naslednjih zbirk;
 - a) prenogarska zbirka - obsega celotno prvo nadstropje in posamične objekte v gradu,
 - b) prikaz NOB na območju občine - zbirka je ilucirana v drugem nadstropju gradu,
 - c) ureditev etnografske zbirke v skansenu na prostoru pred gradom - dela se v pripravljajni fazi,
 - d) ureditev ndarskega skanselna in parka na platoju zahodno od grajskega kompleksa, dela se v teku,

- 2 -

- e) postavitve mastodonta s prikazom takdarnih šivljenjskih razmer v stavbi pred donjonom,
 - f) ureditev prikaza fevdalnega obdobja v Šaleški dolini v donjoni,
 - g) ureditev zbirke sakralnih spomenikov v kapeli,
 - h) ureditev prostorov za občasne razstave v delu pritličja,
 - i) vzporedna ureditev potrebnih stranskih prostorov, Gostišče naj bi se predvidoma lociralo v prostorih vhodnega stolpa, dalno pa v enem izmed akansenskih objektov. Uprava bi se namestila v prostorih jugo-zahodnega obrambnega stolpa, kjer bi se uredili tudi ustrezni dodatni prostori in sanitarije, medtem, ko bi delavnice in delavnice ostale v obstoječih objektih.
5. Program tehnične inštine ureditve gradu in okolice. Program izdeluje zavod za spomeniško varstvo Celje, v skladu s programom perspektivne ureditve muzejskih zbirk, ki ga je pripravila muzejska uprava.

V Velenju, dne 27/5-1968

Za zavod za spomeniško varstvo
Celje

Ravnatelj
Ivan Stopar

Vodja muzejske zbirke Velenje
Jurij Jug

Zavod za spomeniško varstvo
Celje

Prejeto	28/5-68
Številka	66/2
Priloge	1

PROGRAM DEL NA VELENJSKEM GRADU ZA LETO 1968

1. Dokončna preučitev stanja in arhivskega materiala v gradu.
Napraviti bo potrebno še nekaj sond, preučiti slikovno gradivo v dunajski državni biblioteki (Bildersammlung der Hofbibliothek) in na osnovi vsega tega materiala, fotografskih posnetkov itn. napraviti študijo za maketno predstavitev gofske podobe gradu.
2. Stilno ustrezna obnova kletnih prostorov v zahodni grajskem traktu, kjer je rezerviran prostor za občasne razstave. Dela so bila začeta leta 1967 in se sedaj bližajo koncu.
3. Ureditev rudarskega skansena na zahodnem delu grajskega platoja. Ekspozicije, ki po svoji naravi ne morejo biti nameščene v muzejskih prostorih, naj bi bili primerno prezentirani v skansenu. Dela so v teku.
4. Odkup značilne kmečke hiše s Paškega Kosjaka ali etnografsko enako ustreznega objekta in njegova postavitve na platoju zahodno od grajskega objekta.
5. Ureditev razstavnega prostora za mastodonta v vzhodnem objektu in predstavitev okostja.
6. Priprava programa za ureditev doniona. Donjon kot izrazito fortifikacijski objekt z odlično ohranjenimi avtentičnimi arhitekturnimi sestavinami, naj bi se uredil kot razstavni prostor za prikaz srednjeveških gradov v Šaleški dolini in prikaz srednjeveškega orožja. Osrednji del razstavne zbirke v pritličju doniona naj bi ponazoril obrambo velenjskega gradu (maketa) pred Turki in slike gradov v Šaleški dolini, v nadstropju pa bi bil prikaz srednjeveškega napadalnega in obrambnega orožja. Zbirka naj bi bila predvsem pedagoško in turistično atraktivna.

Velenje, dne 27/5-1968

Za zavod za spomeniško varstvo
Celje
Ivan StoparZa muzejsko zbirko Velenje
Jurij Jug

Z A P I S N I K

Navzoči: Ing. arh. LOBODA, Stopar Marjan, kons., in Jurij Jug so dne 31/7-1968 na delovnem sestanku sprejeli naslednje sklepe:

1. Obrambni stolp je s obema k obsidju prislonjenima stavbama obnoviti v celoti.
2. Ker je strešna konstrukcija na stolpu detrajana je pripraviti načrt za njeno sanacije. Načrt naj pridvedeva kritje s škodlami. Konservatorski posegi v stolpu se bodo določili naknadno.
3. V prostoru kjer bo postavljen mastodon~~t~~ se obstoječe odprtine v vzhodni steni lahke zasidajo, ker so recentnega izvora. Naloga arhitekta je, da določi strukturo stropa in tlaka. Stene naj se obravnava s belim gladkim apnenim ometom. Kurjava za gornji prostor se uredi v severnem delu zgradbe, kjer je dostop v kletni prostor - rudnik.
4. Zunanja fasada naj se idejno reši hkrati s fasado južnega prizidka. Pri objektu v katerem bo mastodon~~t~~ se zasida obstoječi pod od odpre ustrezní vhod. Ta vhod naj se oblikuje enako kot v klet - rudnik in vhod v gostinske prostore v južnem prizidku.
5. V južnem prizidku je o~~o~~straniti avtentični obok iz 17. stoletja, fasada naj se pa obravnava suvereno, ker nima historijskih pričevalnih elementov. Obravnava notranjosti se določi kasneje, ko bodo opravljene potrebne sonde, ki naj ugotovijo značaj in funkcijo nakazanih odprtin v južnem sidu.
6. Arhitekt naj predvidi tudi ureditev severne fasade vzhodnega prizidka obenem s dostopom v podstrešje.

Ing. arh. Loboda

Stopar Marjan

Jurij Jug

Velenje, 31/7-1968.

Št.: 212/1-76-2

Datum: 23. 8. 1976

Zavod za spomeniško varstvo Velje izdaja po uradni dolžnosti na podlagi 39. člena zakona o varstvu kulturnih spomenikov (Ur. l. SRS, št. 26/61 in 11/65) in 11. člena pravilnika o registraciji kulturnih spomenikov v SR Sloveniji (Ur. l. SRS, št. 29/62) naslednjo

ODLOČBO

O KULTURNEM SPOMENIKU

1. Ugotavljamo, da je kulturni spomenik naslednji nepremični — premični predmet — skupina predmetov

ime: Grad Velenje

opis: Grad se pozidali v 13. stol kot stanovanjsko obrambno arhitekturo kasteleca tipa. Danasnji značaj je dobil v 16. stol, ko so ga utrdili z rondelo in opremili z arkadnimi hodniki. Zaradi razgibanosti in stopnjevanosti stavbnih mas spada med najbolj izrazite predstavnike srednjeveških gradov pri nas.

čas nastanka: 13. stoletje

avtor:

kategorizacija: 1. kategorija

kraj, kjer je predmet: Velenje
 (pri nepremičninah) parc. št.: 3152, 3153 k. o. Velenje

z. k. vložek: 800naslov lastnika: družbena lastninanaslov uporabnika: rudnik lignita Velenje

2. Navedeni kulturni spomenik je vpisan v register kulturnih spomenikov pri Zavodu za spomeniško varstvo

Velje pod reg. št. 102

3. Pritožba zoper to odločbo nima odločilne moči.

Obrazložitev

Za kulturni spomenik po zakonu o varstvu kulturnih spomenikov se štejejo nepremični in premični predmeti ter skupine predmetov, ki so zaradi svoje arheološke, zgodovinske, sociološke, etnografske, umetnostne, urbanistične in druge znanstvene ali kulturne vrednosti, pomembni za družbeno skupnost.

V odločbi navedeni nepremični — premični predmet — skupina predmetov je zaradi svoje stavsno-
zgodovinske vrednosti šteti za kulturni spomenik, ki je že po samem zakonu pod družbenim varstvom.

Direktor:
anka Aškerc, prof.

Kmer

Velenje, grad

Na gradu so se nadaljevala sanacijska dela, ki kontinuirano potekajo že nekaj let. V letu 1980 je bil z iniciranjem statično utrjen najbolj ogroženi del obodnega pozosrednjeveškega obrambnega obzidja, v letu 1981 pa je prišla na vrsto sanacija kapele v SZ grajskem stolpu in remeslačna rondela v ~~12~~ JV vogalu iz srede 16. stoletja. Pri kapeli je bila zamenjana strešna konstrukcija, kot kritina so bile uporabljene skodle. Zasnova je ostala neizpremenjena, strešni kap so obili z lesom. Večji posegi so bili v rondeli. Zaradi statične trdnosti so na mestu nekdanjega lesenega stropa, ki je delil pritličje od nadstropja, naredili železobetonsko ploščo, sidrano v steno, ki je povezala zidovje. Nanjo so obesili dosedanji leseni strop, tako da se videz ni v ničemer spremenil, le prvotni strop je zdaj nekoliko nižji. Vrhaji del roudela s strelaicami in mašikulji je bil na novo elektrificiran, obena pa je bil na stenah obavljen gladki apneni omet. Odprtine strelaih lin in mašikul so po navodilih konservatorja zasteklili. Pritličje roudela so povezali z nadstropjem z lesenim uvitim stopniščem, prislonjenim in uvitim ob steno, za katere je pripravil načrte arhitekt Šifer. V pritličju so bila na novo ustrezneje zasteklena okna, v nadstropju pa so namesto nekdanjega estriha položili nov tlak iz opečnih tlakovcev. Rondela je dobila tudi novo konstrukcijo strešnega stola, kot kritino pa so uporabili skodle.

Stopar

vs 24, 1982, str. 233

Dr. Ivan Stopar

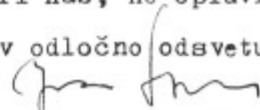
Celje, Bezenškova 59

Celje, 24. 1. 1992

Zadgva© Mnenje o zaželeni odstranitvi obokov v pritličju
vzhodnega grajskega stanovanjskega trakta v gradu
Velenje!

Ob ponovnem ogledu gradu dne 18. 1. 1992 (Ivo Gričar in I. Stopar) smo si ogledali pritlična prostora v ~~xxxxx~~ zahodnem traktu velenjskega gradu, kjer bi muzej želel odstraniti oboke in namesto njih rekonstruirati lesene stropne po vzoru zmozničenega stropa v vhodni veži ali pa, kolikor bi bil nad oboki najden prvotni leseni strop, tega odkriti in prezentirati.

Ogled je potrdil že znane podatke o teh prostorih. Kletna prostora, eden v pritličju prvotnega vogalnega stolpiča ob grajskem vhodu, drugi v sekundarno prizidanem vzhodnem traktu, sta bila obokana šele v 16. stočetu za časa velikih in temeljitih obnovitvenih in prezentacijskih del Hansa Wagna Wagensberskega. To pa kajpak ne zmanjšuje spomeniške vrednosti obravnavanih prostorov; znano je namreč, da so bili pritlični prostori - kleti v srednjem veku le izjemoma obokani. Prekriti so bili z lesenimi, bolj ali manj lepотно oblikovanimi trami, ki so jih šele v obdobju renesanse nadomestili zidani oboki. Ti pa so v velenjskem primeru še posebej dragoceni. Njihov estetski in hkrati spomeniški mik je v izjemno rustikalni izvedbi z neravnimi stenami, ~~xxxxxx~~ v grebenasto poudarjenih obokih in po osrednjih stebrih, ki v obok prostorih ta obok opirata. Takšni primeri so v našem spomeniškem gradivu še posebej redki in jih zato nikakor ni mogoče odstraniti, saj bi tudi eventualno odkritje starejših stropov, ki pa ni verjetno, v izvedbah, kakršne poznamo pri nas, ne opravičilo takšnih posegov. Zavod zato odstranitvi obokov odločno odsvetuje.

Vrinski v mapel

TITOVO VELENJE, Grad Velenje

V letošnjem letu so na gradu obnovili severno fasado grajskega jedra, s čimer se je pričela sistematična sanacija grajskih fasad. Dotra jani omet je bil odstranjen, pri tem pa je bilo ugotovljeno, da je bila pravilna teza o času zidave tega gradu, ki smo ga svoj čas postavili v renesančno fazo grajskega razvoja, v čas med 1520 - 1530. Ugotovili smo, da so vsa okna iz 19. stoletja na mestih, kjer so bila prej gotska-renesančna okna, saj ni bilo mogoče najti nobenih starejših, zazidanih okenskih odprtih. Le za oblikovno indiferentno pravokotno okence na zahodni strani fasade, v bližini gotsko-renesančnega dostopa v grajsko jedro, je bilo ugotovljeno, da se pod novejšimi ometi skriva kamniten gotsko-renesančni profil; gre za običajen, na ajdovo zrno posnet rob. Fasada je bila obnovljena v gladkem apnenem, lahko podaljšanem ometu, gotsko-renesančno okence pa je bilo očiščeno, zdaj pa bo dobilo še leseno, "grajsko" poslikano loputo. S takšnimi loputami - njihov nekdanji obstoj dokazujejo utori v profilih - bodo še letos opremljena tudi vsa pravokotna okenca v kletni etaži tega dela fasade, ki pa nimajo poševno prirezanih robov.

[Dela so v zaključni fazi, finančno poročilo vam bo poslala Kulturna skupnost Velenje.]

12. Reference (vir in literatura):

- Hudales, Jože, Marjan Marinšek: **Velenjski grad in njegove zbirke**. Kulturni center Ivan Napotnik, Velenje, 1984.
- Hudales, Jože: **Kakšno je bilo Velenje v rimskih časih – se je Velenje v časih imenovalo Upellae**. V: Prispevi k zgodovini Šaleške doline, Šaleši razgledi 2, Kulturni center Ivana Napotnika Velenje, Velenje 1989.
- Hudales, Jože: **Trideset let Muzeja Velenje**. V: Zbornik Muzeja Velenje, zbornik člankov in razprav ob 30 letnici muzeja. Šaleški razgledi 1, Kulturni center Ivan Napotnik Velenje, Titovo Velenje 1988.
- Janisch, Josef Andreas: **Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark**, mit historischen Notizen und Anmerkungen, Graz, Leykam, 1885.
- Kos, Dušan: **Vitez in grad**. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, Slovenske Štajerskem in Slovenskem Koroške do začetka 15. stoletja. Založba ZRC, ZRC Sazu, Ljubljana 2005.
- Košak, Tina: **Grajske slikarske zbirke**. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, http://zimk.zrc-sazu.si/sl/strani/grad_pano-11#v, 10. 10. 2012.
- Košak, Tina: **Grajske zbirke v slovenskih gradovih. Pogled skozi »Stoletov objektiv«**. V Kronika 60/3, Iz zgodovine slovenskih gradov. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2012.
- Kramberger, Dušan: **Srednjeveški gradovi v vzhodnem delu Šaleške kotline**. V: Velenje, razprave o zgodovini mesta in okolice. Mestna občina Velenje, 1999.
- Kraßler, Josef: **Steirischer Wappenschlüssel**. Steiremärkiscen Lansedarchiv, Graz 1968.
- Masten, Marija Hernja: **Rodbina Sauer, baroni Kozjaški, grofje Borlski**. V: Grad Borl, gradbenozgodovinski oris in prispevek k zgodovini rodbine Sauer. Društvo za oživitev gradu Borl, Cirkulane, 2010. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-IHU7ORVJ/ac96aecdd-bb62-4303-a494-b20d85f8505c/PDF>
- Mihelak, Vinko: **Velenje – stoletje na razglednicah**. Mestna občina Velenje, Velenje 2009.
- Orožen, Ignaz: **Das Bisthum und die Dioezese lavant., V. Das Dekanat Schallthal**. Graz 1884.
- Orožen, Janko: **Gradovi in graščine v narodovem izročilu**. Celje, 1936.
- Pajk, Barbara, Nataša Dolejši et al.: **Graščinski parki Šaleške doline**. Velenje, 2002.
- Piano, Saša: **Ureditveni načrt Grajski hrib**, II. faza, Zavod za urbanizem Velenje, Skupščina občine Velenje, 1990.
- Piper, Otto: **Österreichische Burgen**. Achter Theil, Wien, 1910.
- Pirchegger, Hans: **Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte**. München 1962.
- Planko, Lado: **Upellae**. V: Šaleški razgledi 14, 2012, http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/saleski_razgledi/planko_upellae.pdf
- Poles, Rok, Marjana Gajner Korošec, Nika Lalek: **Sakralna dediščina Šaleške doline**. Založništvo Pozoj, Velenje 1998.
- Poles, Rok, Špela: **Villa Bianca, Zgodba o ponovnem rojstvu vile**. Berivka, Velenje, 2011.
- Poles, Rok, Špela: **Pozojeva grajska pot okoli Velenja**. Mestna občina Velenje, Velenje, 2011.
- Poles, Rok: **Curiosa - bizarno ekscentrična upodobitev Gutenbuchla iz leta 1753**. V: List.
- Rajšp, Vincenc: **Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787**, zvezek 5. Arhiv Republike Slovenije, Založba ZRC, Ljubljana 1999.
- Ravnikar, Tone: **Grad Velenje, Skica usode stavbe in njenih prebivalcev**. Zbirka muzejski kolaž, Kulturni center Ivana Napotnika, Velenje 2002.
- Ravnikar Tone: **V primežu medplemiških prerivanj**, Pedagoški inštitut, Ljubljana 2010.
- Reichert, Carl: **Einst und jetzt. Album Steiermarks, III. Band**, Graz 1865.

- Schmutz, Carl: *Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark*. Kienreich, Graz 1822 – 1823.
- Seyler, Gustav A.: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Abgestorbener Bayerischer Adel. III. Teil*. Bauer & Raspe, Nürnberg, 1911.
- Siebmacher, Johann: *Das grosse und Vollständige anfangs Siebmacherische, hernacher Fürstliche und Helmerische, nun aber Weigelische Wappen-Buch*. Weigel, Nürnberg, 1769.
- Siegenfeld, Alfred Anthony: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Der Steirische Uradel*. Bauer & Raspe, Nürnberg, 1898.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Modrijan založba, d.o.o. In Založba ZRC, Ljubljana 2009.
- Stopar, Ivan: *Grajski objekti z območja Slovenske Štajerske na Vischerjeve zemljevidu iz leta 1678*. V: Celjski zbornik 1971-72.
- Stopar, Ivan: *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem*. Slovenska matica, Ljubljana 1977.
- Stopar, Ivan: *Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem*, 1982.
- Stopar, Ivan: *Velenjski grad*. V: Prispevi k zgodovini Šaleške doline, Šaleši razgledi 2, Kulturni center Ivana Napotnika Velenje, Velenje 1989. http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/saleski_razgledi/12_prispevki_ki_zgodovini_aleke_doline_let_1989_zv_2.pdf
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, IV. Knjiga. Med Solčavskim in Kobanskim*, 1993.
- Stopar, dr. Ivan: *Predjamski grad*. Postojnska jama, turizem, d.d., Postojna 2001.
- Stopar, Ivan: *Program za spomeniško obnovo velenjskega gradu*. V: *Zbornik Muzeja Velenje*, zbornik člankov in razprav ob 30 letnici muzeja. Šaleški razgledi 1, Kulturni center Ivan Napotnik Velenje, Titovo Velenje 1988.
- Stopar, Ivan: *Velenjski grad*. V: Šaleški razgledi 2, Zbornik Prispevki k zgodovini Šaleške doline. Kulturni center Ivan Napotnik Velenje, Titovo Velenje 1989.
- Vischer, Matthäus Vischer: *Styriae Ducatus Fertillissimi Nova Geographica Descriptio*. 1678. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Styriae_Ducatus_Fertillissimi_Nova_Geographica_Descriptio_1678.jpg, 18. 11. 2017.
- Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Styriae*. Grätz 1681, upodobitev gradu Šalek. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vischer_-_Topographia_Ducatus_Styriae_-_374_Schallegg_-_Salek.jpg, 18. 11. 2017.
- Zbornik Muzeja Velenje*, zbornik člankov in razprav ob 30 letnici muzeja. Šaleški razgledi 1, Kulturni center Ivan Napotnik Velenje, Titovo Velenje 1988. dostopno na: http://www.knjiznica-velenje.si/filelib/2010-knjiznica/domoznanstvo/saleski_razgledi/13_zbornik_muzeja_velenje_let_1988_zv_1.pdf
- Zimmermann, Peter: *Gradovi Šaleške doline pri Gadolli in Pircheggerju*. V: Šaleški gradovi viteza Gadolle, Knjižnica Velenje, Velenje 2015.
- Aquilin Julius Caesar: *Beschreibung des Herzogthum Steyermarks*. II del, Grätz 1786. <https://books.google.si/books?id=slwAAAAcAAJ&pg=PA501&lpg=PA501&dq=kainach+schallegg&source=bl&ots=95LkfyW-Hu&sig=ACfU3U3CWGIWUgIXmcCvelG5tKkyGzqx7w&hl=sl&sa=X&ved=2ahUKewiqqqzbyufjAhWhtIsKHWa6A5YQ6AEwAXoECAAQAQ#v=onepage&q=kainach%20schallegg&f=false>

Elektronski viri so navedeni v opombah k besedilu.

13. MOŽNOSTI NADALJNJIH RAZISKAV

- analiza urbarjev
- analiza Jožefinskega in Terezijanskega katastra
- analiza deželne deske
- iskanje dodatnih starih upodobitev gradu
- preverba vseh zgodovinskih navedb – navezava na originalne vire + preprodukcije in komentarji virov (listin, pečatov, ...)
- pojavljanje gradu v časopisih (pred 2. svetovno vojno – sobe za turiste itd.)
- zapis ljudskega izročila – spominov na grad in njegove prebivalce
- pregled Varstva spomenikov – zabeležke o obnovi gradu
- prevod komplet odgovorov na Gothove vprašalnice
- najti okroglo sliko za nad vrata v kapelo, ki jo omenja dr. Stopar
- Potreben pregled arhivov / fondov:
 - Slovenija projekt – Treznjak kot projektant vključen v prenovu gradu (samo ponudba?)
 - OLO Ljubljana – Nace Šumi vključen v prenovu gradu
 - OLO Celje – Jože Curk vključen v prenovu gradu
 - Premogovnik Velenje
 - Republiški zbirni center umetnin – sezname
 - gospostvo Velenje, ZAC
 - INDOK center
 - Sekretariat za narodno obrambo LJ – idejna zasnova zaklonišča, 1965

...